

Mimarlık ve Çevre

Ayşen Ciravoğlu • İlhan Tekeli • Pauline Madge • Çelen Birkan
Emine Seda Kayım • Özlem Bahadır • Enes Yaşa • Anil Lual

Uluslararası Ortak Proje Atölyesi:
Toplumlar, Kentler, Mekânlar

Garipçe Köyü ve Gypopolis Tepesi

2009/2

7,50 TL

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
Eyüp Muhcu

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yayın Koordinatörü

Fatma Öcal

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Ayşen Cıravoğlu, T. Gül Köksal, Kubilay Önal,
Ahmet Tercan, H. Bülemd Tuna

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Nur Akın, Ülkü Altınoluk, Bilge Arıkan, Ersin Arsoy, Harun Batırbaygil, Afife Batur, Cengiz Bektaş, İnsan Bilgin, Çelen Birkan, Hasan Çakır (Almanya), H. Besim Çeçener, Oktay Ekinci, Cengiz Eruzun, Nur Esin, Nuran Zeren Gülersoy, Sümer Gürel, Ersen Gürsel, Yücel Gürsel, Havva Kanbur (İspanya), Ruşen Keleş, Doğan Kuban, Mehmet Küçükdoğu, Derya Oktay (Kıbrıs), Sabri Orcan, Selim Ökem, Deniz Erinsel Önder, Hakkı Önel, Gülşen Özyayın, Hasan Cevat Özdiil, Aslı Erim Özdoğan, Yıldız Sey, Şükrü Sürmen, Mete Tapan, Uğur Tarhan, Necdet Teymur, Afşar Timuçin, Rüksan Tuna, Hülya Turgut, Yıldız Uysal, Mücella Yapıcı, Hüsnü Yeğenoğlu (Hollanda), Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Yayın Yönetim ve Yazışma Adresi

Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası, Barbaros Bulvarı
Beşiktaş 34349 İstanbul
Tel: 0212 227 69 10 Faks: 0212 236 85 28
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/mimarist

Mali Koordinasyon

Sami Yılmaztürk

Görsel Yönetmen

Zehra Şenoğuz

Ofset Hazırlık

Ekol Tanıtım

Kireçburnu, Prof.Dr. Aykut Barka Cad. Alpaslan Sok. No: 42/1
Sarıyer 34457 İstanbul
Tel: 0212 223 81 51 (pbx) Faks: 0212 223 80 95
e-posta: ekoltanitim@gmail.com

Baskı-Cilt

Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş., İstanbul
Tel: 0212 4422 18 34 (pbx)

Baskı Tarihi

Haziran 2009

Dağıtım

Zip Dağıtım

Reklam ve Yapım Organizasyonu

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Mumhane Caddesi, No 4, Liman Plaza, Kat 2
Karaköy 34425 İstanbul
Tel: 0212 244 86 87 pbx Faks: 0212 244 86 88

Fiyatı: 7,50 YTL

Yıllık abone ücreti: 26,00 YTL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

"mimar.ist" dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi üyelerine ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alını yapılabilir.

Çevre Dışımızda mı, İçimizde mi?

Dergimizin 32. sayısını hazırladığımız günlerde Dünya Çevre Gününü kutladık. Çevre sorunlarının, tartışmalarının içeriği her yıl giderek daha kapsamlı ve kabank bir dosyaya dönüşüyor. Bir taraftan fiziki sorunlar çevre tahribatının hızını artırırken, diğer taraftan da global çevre politikaları ve ekoloji düşüncesinin yeterince yaygınlaşmamış olması sorunların katlanarak büyümesine neden oluyor. Yaşanan tahribatı yalnızca fiziki boyutlarıyla ele alan, sorunlar gezegenin bugünkü yaşamın olağan sonuçlanıymışçasına yapılan değerlendirmeler var. Oysa iklim değişikliği, toprak-hava-su kirliliği, küresel ısınma, çölleşme, yoksullaşma, evsizleşme vb. gibi gündemdeki sorunlar çok yönlü değerlendirildiğinde, birçok farklı disiplinin ortak sorunları oldukları görülecektir. Başka bir deyişle, bugün yerkürenin karşısındaki tehditlere, çevre konusunda belirleyici olan ideolojinin, siyasi iradenin, kültürel ve sosyal politikaların sonuçları olarak bakmak da olanaklı. Yaşamın hemen her alanında karşılaşılan sorunların, öncelikle zihniyetsel ya da çevre konusunda geliştirilen politikalara bağımlı oldukları gerçeği yadsınamaz. Bu nedenle, çevre ve ekoloji kavrayışı, mimari ve kentsel tasarım alanıyla da örtüşen ve birçok disiplini içine alan geniş bir araştırma alanına yayılıyor.

32. sayımızı hazırlarken sınırlı sayfalarımızda da olsa, ekoloji ve çevre tartışmasını sürdürmeyi amaçladık. Dosyamızın başlığını "Mimarlık ve Çevre" olarak belirledik. Bu başlık altında değerli uzmanlardan, akademisyenlerden ekoloji ve çevre tartışmalarına ait katkılar bulacaksınız. Aynı çerçevede gerçekleştirdiğimiz söyleşiyi, ekoloji ve çevre kavramına getirilen eleştirel bakışları ilgiyle okuyacağımızı umuyoruz. Tartışmalarının parçası olarak "sürdürülebilirlik" ve "süreklilik" kavramlarına dair açılımların da yer aldığı dosyamızda "ekolojik" tasarım örneklerini de bulabilirsiniz. Ayrıca, dünya ülkelerinin küresel ekonomik politikalarına bağlı gelişmeleri sorgulayan bir değerlendirmeye de yer veriyoruz. Görüş ve İnceleme başlıklarımızda da dosyamızı destekleyen yazılar var. Çevre duyarlılığı sürecinde mimarın sorumluluğunu ve de çok özel topografya, iklim koşullarında gelişen mimarlık/çevre ilişkisine dair bir irdelemeyi aynı çerçevede görebilirsiniz. Diğer başlıklarda da ilgiyle okuyacağımızı umduğumuz yazılarımız var:

Kütüphane sayfalarında, yeni yayınları tanıtmaya devam ediyoruz. Yerel yönetimlerin kent sosyolojisi bağlamında gelişim süreçlerini ve yansımalarını değerlendiren araştırmayı, İstanbul'da Bizans eserlerinin ve arkeolojik değerlerin tahribatını belgeleyen çalışmayı ve Bauhaus'un sanat ve bilim alanındaki düşünsel yerini tartışan derlemeyi meslektaşlarımızla paylaşıyoruz. Ayrıca bu yılın başında yitirdiğimiz değerli bilim insanı Prof. Dr. Günhan Danışman hocamızın yazılarından ve araştırmalarından derlediğimiz Mimarlık Yazıları başlıklı yayını da tanıtıyoruz okuyucularımıza.

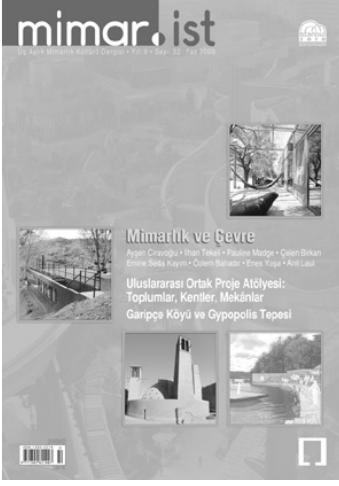
Görüş ve İnceleme başlıklarındaki diğer yazılarımız ise; Atatürk'ün mimarlık ilişkisi konusunda bir incelemeyi ve endüstri mirası konusunda bir değerlendirmeyi aktarıyor.

Eğitim başlığında, bir derlemeye yer veriyoruz. Uluslararası yürütülen bir proje atölye çalışmasına ait sonuçları ve değerlendirmeleri burada bulabilirsiniz. Kent başlığında ise yabancı bir ülkenin, kültürün kentsel koruma alanındaki yaklaşımlarını ve örneklerini okuyabilirsiniz. Kent Arkeolojisi'nde ise bu kez, İstanbul'un tarihi, turistik bir balıkçı köyünün arkeolojik öyküsü yer alıyor. Her sayıda olduğu gibi, Farklı İnsanlık Durumları araştırmasını sürdürüyoruz ve bu bölümde ortak yazarlar, herkes için erişilebilirlik çerçevesinde havalimanında bir detaya ait değerlendirmeler sunuyorlar. Modern yaşamın ayrılmaz birimleri olan çağın merkezlerinde gürültü sorunlarına değinen Yapı Fiziği / Malzeme / Detay başlığı altındaki araştırmayla tamamlıyoruz sayfalarımızı.

Gelecek sayımızın dosyasında, "tüketim nesnesi olarak mimarlık" konusunu tartışmaya açmayı planladık; katkılarınızı bekliyoruz. Bu sayımızı ilgiyle okuyacağımızı ve yararlanacağımızı umuyoruz. Ekoloji düşüncesinin daha çok tartışıldığı, araştırıldığı ve mimarlıkla buluştuğu bir meslek ortamı dileklerinizi sunarım.

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

mimar.ist Haziran 2009/2
ISSN 1302-8219

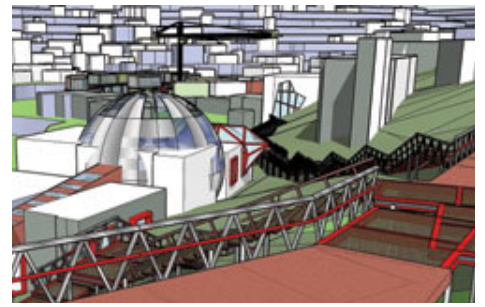
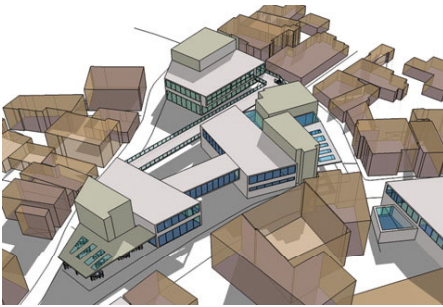
4	HABER / ETKİNLİK	
	Dam Notları... / <i>Hasan Çakır</i>	4
5	KÜTÜPHANE	
	Mimarlık Yazıları / <i>Deniz İncedayı</i>	5
	Türkiye'de Mimarlık, Sanat, Tasarım Eğitimi ve Bauhaus / <i>Ali Artun</i>	5
	Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008 / <i>Özgen Kurt</i>	6
	Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Örneği, 1984-2004	7
	Ütopya / <i>Hikmet Temel Akarsu</i>	8
10	GÖRÜŞ	
	Doğa, Kent ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Mimarın Sorumluluğu / <i>Bülend Tuna</i>	10
	Atatürk ve Mimarlık Üzerine Değınmeler / <i>Gürhan Tümer</i>	13
19	İNCELEME	
	Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Endüstriyel Mirası:	
	Alpullu Şeker Fabrikası / <i>Timur Kaprol - Berk Minez</i>	19
	Çöl Kentlerinde Çevre Koşullarının Doğru Değıerlendirilmesiyle Oluşturulan Mimari Çözümlere Bir Örnek:	
	Rüzgâr Bacası / <i>Yasemen Say Özer - Nevzat Oğuz Özer - A. Rıdvan Kutlutan</i>	28

37 DOSYA: "MİMARLIK VE ÇEVRE"

Mimarlık ve Çevreci Yaklaşımlar: Bir Arkaplan Denemesi / <i>Ayşen Ciravoğlu</i>	38
İlhan Tekeli: "Ekolojik tasarımda neyi kastettiğinizi bilmezseniz, duygusal bir atıf olur" / <i>Söyleşi: Neris Kural</i>	43
Ekolojik Tasarım: Yeni Bir Eleştiri / <i>Pauline Madge</i>	50
Çevreye Yaklaşımda, Sürdürülebilirliğin Yanı Sıra Süreklilik İlkesinin de Gözetilmesi Kaçınılmazdır / <i>Çelen Birkan</i>	59
Olağanlaştırılması Gereken Deneysel Bir Üretim Alanı: Türkiye'de Ekolojik Mimarlık / <i>Emine Seda Kayım</i>	63
Ekolojik Duyarlılıkla Tasarlanmış Mimari Projeler / <i>Özlem Bahadır - Enes Yaşa</i>	69
Gelecek, İklim Değişikliği, Karbon Kredileri ve Dahası... / <i>Anil Laul</i>	74

79 EĞİTİM

Uluslararası Ortak Proje Atölyesi Deneyimi "Toplumlar, Kentler, Mekânlar" / <i>Derleyenler: Ayşegül Kuruç - Aylın Ayna - Fikret Oğuz</i>	79
---	----

95 KENT

New York ve Amerikan Kentlerinde Tarihî Çevre Koruma / <i>Ege Yıldırım</i>	95
--	----

103 KENT ARKEOLOJİSİ

Garipçe Köyü (Liknias) ve Gyropolis Tepesi / <i>Fırat Düzgüner</i>	103
--	-----

107 FARKLI İNSANLIK DURUMLARI

Havayolu Şirketlerine Düşen Şeyler / <i>Şükrü Sürmen - Seval Özgel - Gizem Tosun - Pelin Kazak</i>	107
--	-----

109 YAPI FİZİĞİ / MALZEME / DETAY

Çağrı Merkezlerinde Gürültü Sorunu ve Bir Örnek İnceleme / <i>Müjgan Şerehançlı Sözen - Neşe Yüğrük Akdağ - Nuri İlgürel</i>	109
--	-----

DAM Notları

Hawaii Moderni

DAM'da, 14 Martta olağandışı bir sergi açıldı: Hawaii Moderni - Vladimir Ossipoff'un eserleri. DAM bu sergiyle Ossipoff'un mimarlık anlayışını, modern mimarinin Hawaii adaları dışında pek tanınmayan yöresel bir çeşidini, gün ışığına çıkarıyor.

Mimar Ossipoff (1907 -1998) Vladivostok'ta yeryüzüne gelmiş, 15 yaşına kadar Tokyo'da yaşamış. 1923'te ailece Kaliforniya'ya göçmüşler. Kaliforniya Üniversitesi'nde mimarlık okumuş. Orada tutunamamış ve 1931'de bir buharlı gemiyle Hawaii'ye göç etmiş. Meslek hayatının 60 yılı boyunca Hawaii'nin modern imarına ışık tutmuş...

Mimar Ossipoff, bina ile çevresi arasında "şiirsel ilişki" kurma ustası.

Vladimir Ossipoff.

Sol alta ve yanda, Blanche Hill Evi, Kahala, Honolulu, 1961. Sağ alta, Ossiopff Evi, Lanai, Honolulu, 1958. (Fotoğraflar: Robert Wenkam)

Yeryüzüne diktiği binaları çevresiyle uyum içinde yerleştirmeye özen gösteriyor.

Ossipoff'un mimarisinde binanın, inceden inceye düşünülmüş konumu dikkat çekici. İçerisi ile dışarı, bina ile çevresi arasındaki bağlantının ko-reografisi vurgulu.

Ossipoff'a göre iklim koşullarının yarattığı sorunları çok masraflı tekniklerle değil, mimari araçlarla çözmek, iklime göre bir mimari strateji geliştirmek mimari tasarımda esas olmalı. Ossipoff mimari buluşu bol, doğal çevreye karşı duyarlı bir mimar. Yeryüzü güzelliklerine karşı kaba davranılmasına, o güzelliklerin kaba imarla berbat edilmesine gönüllü razı olmuyor. "Güzelliği istemek yetmez, güzellik için çaba göstermek, gayret etmek gerek" diyor Mimar Ossipoff.

Çirkinliğe Karşı Savaş

Mimar Ossipoff'un "Çirkinliğe Karşı Savaş" kampanyası'nın kısa öyküsünü de DAM'ın basın bildirisi'nden okuyoruz:

"Mimar Vladimir Ossipoff'un Çirkinliğe Karşı Savaşı ve kaliteli imar için kamuoyu oluşturma kampanyası 1964'te Hawaii Mimarlık Enstitüsü

başkanlığına gelişiyle başladı. Onun meslek hayatı boyunca Hawaii'nin güzel imarı için gayreti bu kampanya ile doruklandı.

Ossipoff tam vaktinde yönetime gelmişti ve o, tam vaktinde, hızla gelişen turizmle birlikte hızla genişleyen Honolulu kentini kontrolsüz bir patlamanın tehdit ettiği sırada, Hawaii'nin iklimine, topografyasına uyumlu imarı için öne çıktı. Yerel basın aracılığıyla mimarları, bu yönde tavır almaya ve Hawaii halkını, kendi çevresinin daha iyi yaşayacağı ve çalışacağı güzel bir yer olarak planlanmasında belirleyici bir rol oynayabileceği konusunda bilinçlendirmeye çağırdı. Bu eylemin amacı kent yönetimini etkilemek, bölge mimarlarının yönetiminde, Hawaii için kapsamlı bir imar anlayışı ve arazi kullanım planı geliştirmektir."

"Hawaii Moderni - V. Ossipoff'un Mimarlığı" sergisi çevrenin çirkinleştirilmesine karşı tavır almaya bir çağrı gibi. Mimarın dünyayı güzelleştirmeye nelere kadir olduğunu görmek cesaret verici...

Hasan Çakır
kybeleffm@aol.com

Mimarlık Yazıları

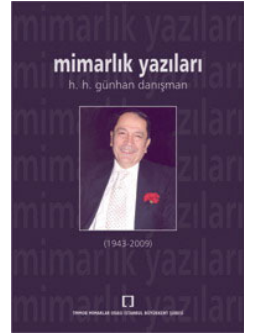
Mimarlık Yazıları başlıklı derleme TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi yayını olarak Mart 2009'da yayımlandı. Kitap, Ocak 2009'da yitirdiğimiz değerli bilim insanı Prof. Dr. Günhan Danışman'ın anısına hazırlanmış bir yayındır. İlk bölümde, İstanbul Büyükkent Şubesi başkanı E. Muhcu'nun sunuş yazısı, hocanın kaybının ardından Mimarlar Odası Yıldız Sarayı Dış Karakol binasında gerçekleştirilen anma toplantısında yapılan konuşmaların metinleri yer alıyor. "Anısına" ayrılan bölümde ise, Besim Çeçener, Afife Batur, Sümer Gürel, Hasan Cevat Özdil, Deniz İncedayı ve İlker Ertuğrul, Günhan Hoca'ya ait anılarını, duygu ve düşüncelerini paylaşıyorlar yazılarıyla. Ayrıca, Mimarlar Odası'nın uluslara-

rası ilişkiler alanında yoğun çalışmalar yürütmüş olan Günhan Danışman'ın kaybı nedeniyle yurtdışındaki meslektaşlarının ve dostlarının mesajları da okuyucuya iletiliyor. Kitabın ağırlıklı bölümünde ise, Günhan Danışman'ın kısa ama verimli yaşamı boyunca Mimarlar Odası yayın organlarında yayımlanmış yazıları bir arada sunuluyor. Mimarlık, Mimar.ist dergileri ile Mimarlar Mektup bülteninde yer almış yazıların tümünü burada bulmak mümkün. Sadece başlıklarını inceleyerek bile, Günhan Hoca'nın yaşam sürecinde ne denli çok yönlü çalıştığı, düşündüğü ve tartıştığı görülebilir. Farklı konularda araştırmalar yapmış, tarih alanında kültür varlıklarına ve değerlerine yoğunlaşmış bu bilimsel kişili-

ğin, diğer taraftan yazılarına yayılan çağdaş düşüncesinden, toplumsallık bilincinden, ilkeselliğinden söz etmek de mümkün.

Günhan Danışman Hoca ile birlikte çalışan meslektaşlarımız ve Oda gönüllüleri onunla ilişkinin ne denli keyifli, öğretici ve verimli olduğunu biliyorlar kuşkusuz. Ancak, bu değerli bilim insanının meslek alanında ürettiklerinden sadece bir kesit de olsa çalışmalarının yayına dönüştürülerek bir arada sunulması değerli bir kaynak olarak meslek alanında kalacaktır. Onu gençlerle, gelecek kuşaklarla, meslektaşlarla buluşturmada önemli bir araç olacaktır. Onu yaşatmanın yollarından sadece birisi olarak...

Deniz İncedayı

Mimarlık Yazıları, H. H. Günhan Danışman, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, İstanbul, Mart 2009, 255 sayfa, 16,5 x 23,5 cm.

Türkiye'de Mimarlık, Sanat, Tasarım Eğitimi ve Bauhaus

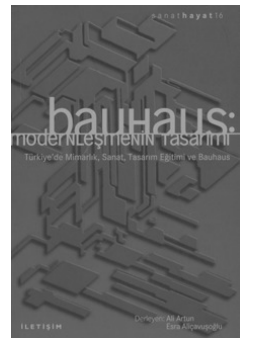
Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Resim-İş Bölümü 1932 yılında kurulur. Bu girişim, Cumhuriyet ertesinde sanatta sanayiye, özerk sanatlarla uygulamalı sanatları birleştirmenin ilk etabı sayılır. Kurucu kadro, önceden İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından seçilerek Almanya'ya gönderilmiş ve burada Bauhaus etkisine girmiştir. Enstitü'nün başında olan Baltacıoğlu, aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Rektörü ve İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi estetik ve resim metodu hocasıdır. Meşrutiyet'ten başlayarak eğitimin modernleşmesinin önderleri arasında yer alır. Avrupa'nın modernleşme deneyimlerinden yola çıkarak, sanatı ulus kurmanın, yurttaş terbiyesinin özü olarak kavramıştır. Resim-İş Bölümü'nün yetiştireceği "Cumhuriyet Öğretmeni"nin, Anadolu'daki bütün orta öğretim kurumlarına dağılarak, resim ve iş, sanat ve zanaat çalışmalarıyla, ahlağın, zihnen ve bedenen gelişmiş

modern yurttaşların yaratılmasında bir devrim gerçekleştireceği tasarlanmıştır. "Bir ulusun bütün ruhunun ve aklının sanatıyla ifade edildiği" inancıyla, sanatı halkın hizmetine adanmış ilk filozof John Ruskin'in öğretilerini hatırlatan bu tasarı, Halk Evleri ve Köy Enstitüleri'nin örgütlenmesine eklenir. Bu hamlelerde "William Morris'e atfedilen, sanatın toplumsal eşitlik vaadine ilişkin düşünceler de oldukça etkindir. Resim-İş programını kuran, Baltacıoğlu'nun öğrencisi olan ve Almanya'ya güzel sanatlar eğitimine gönderildiği sırada Bauhaus'u inceleyen İsmail Hakkı Tonguç ile bir dönem Enstitü'nün başına geçen Hasan Âli Yücel, sanat terbiyesine odaklanan bütün bu eğitim devriminin mimarlarıdır.

Gazi Terbiye Enstitüsü'nün, Cumhuriyetin eğitim kadrolarını yetiştirmenin yanı sıra, 1883'ten beri yegâne güzel sanatlar okulu olan Sanayi-i Nefise'nin akademizmine çağdaş bir

alternatif oluşturması amaçlanıyordu. Baskı sanatı, fotoğraf, grafik gibi "mekanik röprodüksiyon"a özgü dersler ilk kez bu doğrultuda bir güzel sanatlar öğretim programına katılmıştır.

Bugünkü Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin temelini oluşturacak bir "Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu"nun açılması da Gazi Terbiye'de gündeme gelir ve bu yeni okulun kuruluşunu yürütmek üzere Resim-İş'in ilk mezunlarından üçü 1935 yılında Almanya'ya eğitime gönderilir. Savaşın yol açtığı gecikmeler nedeniyle Tatbiki'nin açılışı ancak 1957'de gerçekleşir. Yönetimde Resim-İş'in de kurucularından olan Hayrullah Örs ve 1935'te Almanya'ya gönderilenlerden Sait Yada'nın yanı sıra, Stuttgart Güzel Sanatlar Akademisi'nden Prof. Schneck ve yedi kişilik kadrosu bulunmaktadır. Hepsinin esin kaynağı Bauhaus'tur. Ancak Gazi Eğitim'in kuruluşundaki terbiyevi, re-

Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı, Derleyenler: Ali Artun – Esra Aliçavuşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 587 sayfa, 13 x 19,5 cm.

formist ilkelerin yerini şimdi "sanayinin gelişmesine hizmet" ve tasarım almıştır: "Memleket sanayiinin ihtiyacı olan mütehasıs, teknisyen ve sanatkarların her bakımdan mükemmel yetişmelerini sağlamak okulun birinci vazifesidir."

Tatbiki Güzel Sanatlar öğretim programı en baştan Temel Sanat Eğitimi ekseninde yapılandırılır. Temel Sanat Eğitimi, sonradan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde de bütün bölümlere yönelik bir kürsü olarak örgütlenir. Akademi'de baştan beri var olan Hakkaklı Bölümü'nde, 1924 yılında kurulan Tezyinat Bölümü'nde ve 1927'de Eric Weber'in kurduğu Afış Atölyesi'nde zaten "yüksek sanat" eğitimi, bütün itirazlara rağmen tasarım disiplinlerine açılmıştı. Ayrıca 1930'larda mimarlığın başına gelen Ernst Egli ve ardından Bruno Taut, Bauhaus'un pîri Gropius'la birlikte, *Novembergrube* üyeleri olarak, sanatın topluma mal edilmesi, işlevselleştirilmesi ve Cumhuriyet idealine hizmet etmesi konularında çalışmalar yürütmüşlerdi. Bu arada rasyonalist estetiğin kuramcılarında Andre Lhote'un öğrencisi ressam Ercüment Kalmık da 1950'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde "Renk ve Şekil" derslerine başlıyordu. Gazi Eğitim ise 1962'de "Form ve İnşa" dersini programına kabul etti.

Tatbiki'den bir yıl önce, "insan yapısı çevremizin geliştirilmesine katılacak tüm tasarım öğeleri ve tekniklerle il-

gili" Mimarlık Fakültesi'ne öncelik verilerek, ODTÜ kuruluyordu. Fakülte'nin işlevselciliğe, kentsel göç ve konut ihtiyacı gibi urbanizm sorunlarına odaklanan felsefesi, daha baştan Temel Tasarım terbiyesini öngörüyordu. Temel Tasarım, bütün bu okullarda 1970'lerden başlayarak "endüstri tasarımı" bölümlerinin örgütlenmesine zemin hazırlayacaktı. Böylece, sanatın, insanın kültürel varoluşunu dönüştüreceğine ilişkin toplumsal bir ütopyayla beslenen Resim-İş davası, yetmiş yıl sonra, bütün Batı'da olduğu gibi, insanı bedeniyle, kimliğiyle, ilişkileriyle baştan aşağıya biçime sokmaya yönelik tasarım disiplinlerinin egemenliğine dönüşmüştür.

Bu süreçte, özellikle Fransa, İtalya, Almanya, Rusya gibi ülkelerde, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki otokratik rejimlerde örgütlenen makine ve Taylorizm'e öykünen rasyonalist estetiklerin, örneğin Le Corbusier'in pürizminin, Rodçenko ve Tatlin'in konstrüktivizminin, Marinetti'nin fütürizminin, ama hepsinden baskın olarak da Bauhaus'un etkisi olur. Öyle ki, Bauhaus'un farklı dönemlerinin izlerini, sanki farklı okulların programlarında seçebiliriz: Itten'in ütopyacı pedagojisi, Gazi'nin; Gropius'un sanatı endüstriye, tasarımı üretime koşan işlevselciliği, Tatbiki'nin; Meyer'in toplumsal öncelikleri ve Mies'in yapıyı çevreyi mimara teslim eden profesyonelizmi, ODTÜ

Mimarlık'ın işliklerinde ve stüdyolarında belirir.

*

Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 2007-2008 öğretim yılında, "Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu" adıyla kuruluşunun 50. yılını kutladı. Aynı zamanda, Bauhaus eğitim ilkeleri çerçevesinde kurulmuş olan Uluslararası Bağımsız Sanat ve Tasarım Okulları Birliği (*Association of Independent Art and Design Schools*) AIAS'a katıldı. "Türkiye'de Mimarlık, Sanat, Tasarım Eğitimi ve Bauhaus" Sempozyumu bu vesileyle düzenlendi ve 2008 yılı 14-16 Mayıs günlerinde gerçekleşti. Sempozyum, düzenleme çalışmalarımıza her aşamada katılan Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Nazan Erkmen'in yakın ilgisi sayesinde gerçekleştirildi. Dekan Yardımcısı Prof. Dr. Nevin Enez yardımlarıyla büyük destek oldu. Sempozyumun afiş, davetiye, özet kitabı gibi basılı malzemelerini Grafik Tasarım Bölümü hocası Mehmet Ali Müstecaplıoğlu tasarladı. Basım işini Koray Malhan'ın sanat ve tasarım konularının araştırılmasına gösterdiği yakınlık dolayısıyla Koleksiyon yürüttü. Sempozyum bildirilerinden derlenen kitabın yayımlanmasını ise İletişim Yayınları üstlendi. Hepsine ve sundukları bildiriyle katkılarını esirgemeyen bütün katılımcılara teşekkürlerimizi sunarız.

Ali Artun (Önsöz)

Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008 - Marmara Bölgesi Bizans Dönemi, Oğuz Tanındı - Ö. Kurt et al., TAY Projesi - Bilimsel Raporlar Dizisi 16/TU, İstanbul, 2009.

Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008

1993 yılından bu yana, ülkemizdeki arkeolojik yerleşmelerin/yapıların envanterini çıkartarak, taşınmaz kültür varlıklarının bilinmesini sağlayan Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri - TAY Projesi, son olarak, Marmara Bölgesi'ndeki Bizans Dönemi yapıları üzerine gerçekleştirdiği arazi çalışmalarını *Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008* adıyla yayımladı.

Bu kitap, TAY Projesi'nin, ilki 2001 yılında yayımlanan (ilk 4'ü Anadolu ve Trakya'daki tarihöncesi yerleşmeleri içermekteydi) 5 tahribat raporunun sonuncusu olarak, Marmara Bölgesi Bizans Dönemi yapılarındaki tahribatı tüm boyutlarıyla gözler önüne sermekte.

TAY Projesi'nin envanterleri, 1800'lü yılların başından günümüze kadar

Türkiye'de yapılmış yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarından elde edilen verileri kapsamakta. Her bir envanterin ardından verilerin arazide güncellenmesi gerekliliğiyle başlayan TAY Keşif Gezisi'nin (TAYEx) ilki 2000 yılında başlamış ve ilk bölümü olan tarihöncesi etabı 2004 yılında tamamlanmıştı. Her keşif gezisinin ardından yayımlanan tahribat rapor-

ları, çalışılan bölge ve dönem üzerindeki tahribata karşı kamuoyunu bilgilendirmeyi, uyarmayı ve tahribatı tüm boyutlarıyla değerlendirmeyi amaçlamakta.

Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008'in oldukça bilgilendirici ve çarpıcı olan içeriği, projeye destek verenlere teşekkürle başlıyor. Türkçe ve İngilizce yayımlanarak yaklaşık 600 kişi ve kuruma gönderilen raporda sırasıyla, TAYEx'in tarihi, projenin gündemindekiler, 2008 yılı TAYEx çalışmaları, bu çalışmalar neticesinde açıklanan saptamalar ve öneriler, Marmara'daki Bizans dönemi yapıları için bölgeyle ilgili genel, arkeolojik ve tahribata dair sonuçlar, bölgenin genel tahribat türlerinin açıklaması, TAYEx 2008 sırasındaki gözlemler ışığında acil önlemler alınması gereken yapılar listesi ile tahribatın görsel örneklerinin sunulduğu bölümler bulunuyor.

Raporda açıklandığına göre, Marmara Bölgesi'ndeki Bizans dönemine tarihlenen yapıları en fazla tahrip eden etken, tüm tahribat türleri arasında oransal olarak % 50'nin üzerinde bir payla, yol ve yapılaşmadan kaynaklı kentleşme olurken, bunu, doğal se-

bepler ve Bizans yapılarının yeni işlevlerle kullanılıyor olması izliyor. Ayrıca, kaçak kazı, tarım ve maden/ocak gibi etkenler de Bizans yapılarına zarar veren temel tahribat türleri olarak dikkat çekiyor.

Raporun, "Saptamalar ve Öneriler" başlıklı bölümünde ise Marmara Bölgesi'ndeki Bizans yapılarındaki durumun, ülkemizin diğer bölgelerinden farklı olmadığı belirtilerek çeşitli sorun başlıklarına öneriler getiriliyor. Bu bölümde, resmî kurum ve kuruluşların aralarındaki koordinasyonsuzluk ve bölgedeki Bizans yapılarının tam olarak bilinmemesinin yarattığı sorunlar vurgulanmış. Ayrıca bölgedeki Bizans yapıları üzerine araştırma eksiklikleri de bölgedeki tahribatı yaratan koşullar arasında gösterilerek, tüm bu sorunlara karşı çözüm önerileri getirilmiş.

Acil önlemler alınması gereken yapılar listesinde ise, tahribatın yoğun olarak gözlemlendiği ve artık günümüze ulaşmayan yapılar farklı renklerle, buldukları il, ilçe ve köye göre ayrılarak, her birinin tahribat nedeni ayrı ayrı belirtilmiş. Bu listede, Marmara Bölgesi'ndeki 313 yapıda yoğun tahribata rastlandığı ya da bir-

çok yapının tamamen ortadan kalkmış olduğu görülmekte.

Kitabın son bölümü olan "Tahribatın Görsel Belgelerinden Örnekler"de ise, Marmara Bölgesi'nin hemen her yerinden, her bir tahribat türüne göre seçilmiş çok sayıda belge-fotoğraf, açıklamalarıyla birlikte yer almakta.

Beş yıllık yoğun bir emeğin sonucunda ortaya çıkan TAY Marmara Bizans Yapı Envanteri'nin ardından, toplamda 88 gün arazide çalışılarak bölgedeki bilinen tüm Bizans yapılarının belgelenmesi sürecinde, 16.804 km yol kat edilmiş, 16.126 adet dijital fotoğraf ve 165 GB film çekilmiş. Sonuçta 427 yapı belgelenmiş ve bu yapıların -313'ünde yoğun olmak üzere- 377'sinde tahribat saptanmış.

TAY Projesi, tüm diğer tahribat raporlarında olduğu gibi bu raporu da, <http://tayprojesi.org> adresinden, tüm kamuoyuyla pdf formatında paylaşmaktadır. Haftalık güncellen haberler bölümü, kazılar listesi ve TAY'ın tüm veritabanlarına da erişilebilen internet sitesindeki "Tahribat Raporu" bağlantısından kitaba ulaşmak mümkün.

Özgen Kurt

Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi

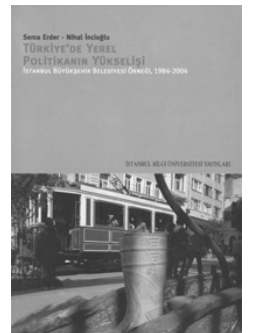
Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Örneği, 1984-2004 başlıklı kitap, Prof. Dr. Sema Erder ve Prof. Dr. Nihal İncioğlu'nun, Marmara Üniversitesi Araştırma Fonunun desteği ile 1986 yılında gerçekleştirdikleri "Türkiye'de Metropolitenleşme ve Yerel Yönetimler" konulu proje ile, projeden ürettikleri bilimsel makalelerin bir araya getirildiği bir derlemedir. Yazarlar, kitabın birinci bölümünde, 1986 yılında yaptıkları bu araştırmanın verileri ile kıyaslamalı biçimde, araştırmanın yapıldığı tarihten 2004 yılına kadar olan dönemde yeni liberal yerel politikanın geçirdiği evrimi

analiz etmektedirler. Bu bölüm sayesinde kitap, günümüzdeki yerel politikanın genetik kodlarından bazılarını çözümleyebilmek açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Türkiye'de 24 Ocak kararları ile çerçevesi çizilen yeni liberal ekonomi politikalarının uygulanabilmesine, ancak, sendikalar, meslek örgütleri ve akademi gibi direnç odaklarını ortadan kaldıran 12 Eylül darbesinden sonra, 1983'te geçilebilmiştir. Yeni-liberal ekonomi politikalarını, toplumsal dirençle karşılaşmadan kolayca uygulamaya başlayan ANAP hükümeti, genişletilmiş yeniden üretimin bir parçası olarak kentsel me-

kânı dönüştürecek yerel yönetim reformlarını 1984'te yasalaştırmıştır. Erder ve İncioğlu'nun 1986'da yaptıkları araştırma, Türkiye'de sermaye birikim rejiminde makro ölçekte gerçekleşen bu değişimin, yerel politikada nasıl ete kemiğe büründüğünü, İstanbul örneğinde, ampirik veriler ışığında bize sunmaktadır. Bu araştırma, yeni liberal kentleşmeyi taşıyacak yerel siyasi bedeni, sosyolojik profil olarak betimlerken, yerel politikanın "siyasi-kültürel" dönüşümünün de ipuçlarını okuyucuya sunmaktadır.

Hatice Kurtuluş

Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Örneği, 1984-2004, Sema Erder – Nihal İncioğlu, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2008, İstanbul, 179 sayfa, 16 x 23 cm.

Ütopya

Ütopya

"...Gönül rahatlığıyla itiraf etmeliyim ki, Utopia devletinde var olan birçok özelliği kendi toplumlarımızda da görebilmeyi; umut etmekten çok dilerim."

Londra vatandaşı ve yargıcı, çok seçkin ve çok aydın bir insan olan Sayın Thomas More'un aktardığı, Raphael Hythlodæus'un Utopia adasının şimdiye değin pek az kişinin bildiği yasalari ve kurumlarına ilişkin ögile sonrası sohbeti bu şekilde sona erer. Kimdir Thomas More? Nedir bu Utopia denen şey? Kültür tarihinde neden bu kadar çok önemsenmiştir?! Neden binbir farklı versiyonu ortalığı kaplamıştır sonraki yüzyıllarda? Neden dünya durdukça insanlara ilham kaynaklığı etmektedir?

Bunlara girmeden önce kitabın arka kapağından alıntılarla *utopia* sözcüğünün anlamını açıklayalım: *Utopia* yani Türkçe söyleyecek olursak "ütopya" Yunanca *utopia*; *ou* (yok, değil) ve *topos* (yer) sözcüklerinden oluşur ve "yok-yer", "yok-ülke" anlamına gelir. İlk defa Thomas More'un *Utopia* adlı eseri ile ifade bulan birleşik sözcük, daha sonra ideal tasarımları betimlemek için kullanılan tek bir sözcük ve tek bir imge ve hatta bir kavram olarak insanların hafızasında yer etmiştir.

Thomas More'un *Ütopya'sını* okumadan ortalama bir üniversite eğitimini tamamlamış olmak kabul edilemez bir eksiklik olsa da; özellikle ideal tasarım, ideal dizayn, ideal çevre, ideal yönetsel yapı, insanlar arası empati ve algı gibi konuları kendine mesele etmiş (mimarlık, siyaset vs.) disiplinlerde bu tür kuramsal ütöpic kitapları okumuş olmak zorunlu hareketler serisinden görülmelidir. Kuşkusuz birçok kişi de bu değerli Batı klasiğini okumuş olarak mesleki alana geçiş yapmıştır. Fakat bu kez yayımlanan edisyon Kabalcı Yayınları'nın Humanitas Serisi'nden (Yunan ve Latin Klasikleri) olması hasebiyle okurlara

özellikle tavsiye edilir. Humanitas Serisi'nin özelliklerini bir kez daha hatırlatalım: Değerli akademisyen Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken tarafından hazırlanan bu kitaplar Latince ve Türkçe paralel metin olarak, kaliteli kâğıda, özenli bir edisyon ve güçlü bir sunum yazısıyla hazırlanıyor. Çevirileri orijinal Latince metinlerden yapılıyor.

Sunuş yazısında değerli hocamız Sayın Çiğdem Dürüşken, diğer kitaplarında da olduğu gibi *Ütopya*, Thomas More ve kitabın kültür tarihindeki konumu hakkında öylesine güzel bir derleme koyuyor ki önümüze; bize söylenecek söz bırakmıyor. Bu sunuş yazısını öncelikle okuyanlar zaten kitabı da okumaktan kendilerini alamayacaklardır. Dahası, bugüne kadar Türkçeye yapılan çevirilerin İngilizceden yapıldığını bilmekteyiz. Oysa sunuş yazısından öğrendiğimiz kadarıyla, Thomas More hayattayken bu kitabı Latince yayımlamış. Elimizdeki çeviri orijinal Latince baskıdan yapılmış. İngiltere'nin saygın yargıç ve fikir adamı Thomas More'un, 1533 yılında Anne Boleyn'in taç giyme törenine katılmaması tahta muhalefet olarak değerlendirilir. 1534 yılında kralın eşi Anne Boleyn'in çocuklarının tahtın yasal varisleri olduğuna rıza gösteren Ardıllık Sözleşmesi'ni onaylamaması ise ihanet olarak görülür. Büyük düşünür Londra Kulesi'ne kapatılır. 1535'te ise kellesi uçurulur. İngiltere tahtının Katolik Kilisesi'nden kopması bu olaylar esnasında gerçekleşir. O nedenle olmalı, Thomas More, 1935 yılında Papa XI. Pius tarafından aziz ilan edilir.

Utopia, Thomas More, arkadaşı matbaacı Peter Giles ve Giles'in ona tanıttığı bir denizci olan Raphael Hythlodæus arasındaki konuşmalardan oluşur. Bir öğlen sonrası sohbetinde denizci onlara uzak denizlerde rastladığı Utopia adasındaki yaşam tarzını anlatmaya başlar. Bu noktadan sonra da alegoriler serisi alır başını

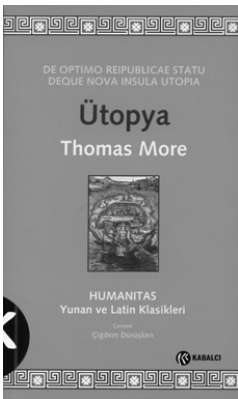
gider. Çünkü Raphael Hythlodæus'un anlattığı ülke konum olarak İngiltere'ye benzemekle beraber ideal yaşam düzenini bulmuş, keşfetmiş ve uygulamaya sokmuş bir mükemmel uygarlıktır. Burada betimlenen mükemmel uygarlık aslında önerilen, özlenen, peşinde olunması gereken ideal dünyadır. İnsanların, adil, demokrat, tok gözlü, adaletçi olduğu, her şeyin iyi niyet ve empati ile halledildiği, makul insanların mantıklı kararlarıyla yürütülen bir ülkenin neredeyse ütöpic sosyalizmi anımsatan yaşam tarzı Karl Marks dahil birçok Marksist düşünürde de ilham kaynağı olmuş; beri yandan da imkânsızlığı, realistikten uzaklığı ve iyimserliği dolayısıyla da eleştirilmiştir.

Doğrusu yine de; bu mükemmel imajasyonu okumadan yeni bir dünya tasarımı hakkında kafa yormanın çok doğru olmayacağı kanaatindeyim. Zaten Thomas More'un *Ütopya'sı* öylesine etkileyici olmuş ki, bugünkü İngiltere'nin birçok "iyicil" yaşam tarzı ve ilkesinin o kitaptan kopmuş gibi olduğunu bizzat ben kendi gözlerimle gördüğümü söyleyebilirim.

Thomas More'un *Ütopya* kitabının bir diğer özelliği de kendisinden sonra gelen başka bazı düşünürlere ideal dünya tasarımı için ilhamlar vermiş olmasıdır. Bu kitaplardan iki tanesi daha Humanitas serisinden yayımlandı. Francis Bacon'un *Yeni Atlantis*'i ve Thoma Campanella'nın *Güneş Ülkesi*. Bu iki kitaplardan da kısaca söz edelim.

Güneş Ülkesi (Civitas Solis)

Thoma Campanella'nın büyük yapıtı *Güneş Ülkesi (Civitas Solis)* altbaşlık olarak adını aldığı "Felsefi Devlet Modeli" tabirinin de yansıttığı gibi düşlenen bir dünya düzenini öngörmek, idealize etmek, önermek için yazılmış bir kitap. Dönemsel olarak Thomas More'un 1516'da yazdığı *Utopia*'dan daha sonraki bir zamana denk geliyor. 1624-1625 yıllarında

Ütopya, Thomas More, Çeviren: Çiğdem Dürüşken, Latince-Türkçe paralel metin, Kabalcı Yayınları, Humanitas Serisi (Yunan ve Latin Klasikleri), 359 sayfa, 11,5x19,5 cm.

yazılmış olan Francis Bacon'un *Nova Atlantis*'inden ise yaklaşık 22 yıl önce kaleme alınmış (1602). Kitap Baş Hospitalarius ile denizci konuğu Cenevizli Kaptan arasındaki diyalogdan mürekkeptir. Baş Hospitalarius bir nevi hastane rahibi anlamına gelmektedir. Hayır işleri ile uğraşan kişilerdir bu rahipler. İlk defa 1080 yılında Kudüs'te kurulan Hospitalarius tarikatı kutsal topraklarda hastalanan hacılara, mağdurlara, müşkül duruma düşmüşlere yardım etmekle görevlidir. Thoma Campanella'nın diyalogların bir ayağı için neden dinî çağrışımları olan bir kahramanı seçtiğini kitabın sonlarına doğru anlamak mümkün.

Kitap esas itibarıyla, Cenevizli Kaptan'ın Hint Okyanusu'nda, ekvatorun altında yer alan Taprobana adlı bir adaya düştüğünde karşılaştığı yerlilerle; Güneş Ülkesi olarak andığı bu medeniyette başına gelenleri Baş Hospitalarius'a anlatmasından ibarettir. Bilemediğimiz bir nedenden dolayı ülkesine geri dönmüş Cenevizli Kaptan, Güneş Ülkesi'nde öylesine hayranlık duyulacak bir medeniyetle karşılaşmıştır ki bir an önce oraya yeniden gitmek için acele etmektedir ve hep anlatısını noktalamak ister. Fakat Baş Hospitalarius ısrarlı sorular ve yalvarmalarıyla onu anlatısına devam ettirir. Anlatının her an bitecek gibi olmasının verdiği gerilim, dikkati ve diyalogu diri ve cezbedici tutar.

Cenevizli Kaptan'ın anlattığı Güneş Ülkesi, aslında Campanella'nın idealize ettiği; önerilen dünya yaşam ve yönetim düzenidir. Mutlu, hakkaniyetli, dostane, yapıcı, güzeller güzeli, öykünülecek bir komünal hayat kurmayı başarmıştır Güneş Ülkeliler. Peki bunu nasıl başarmışlardır? İşte o noktada Campanella'nın filozofisi ve diskuru devreye giriyor. İnsanların nasıl yaşaması, üretmesi, bölüşmesi ve birbirlerine nasıl davranması gerektiğine dair öyküntü uyandıran bir devlet ve toplum düzeni anlatılırken giderek ekonomik, cinsel, sosyal, siyasal, felsefi; teolojik ve hatta astro-

lojik konulara doğru yelken açılır. Burada anlatılır ki Güneş Ülkesi'nin yönetsel başarısı üç temel ilkedен kaynak alır. Bunlar güç, bilgelik ve sevgidir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde bu üç ilkenin teslis meselesine alegori yapan diyaloglarına rast geliriz. Anlatılır ki; Hıristiyanlıktaki "Baba-Oğul-Ruh-ül Kudüs" trilojisi ile Güneş Ülkesi'ndeki güç-bilgelik-sevgi trilojisi bir alegori halinde sunulmaktadır.

Yeni Atlantis (Nova Atlantis)

Francis Bacon'un ideal yönetsel düzeni anlattığı kitabının adı ise *Yeni Atlantistir (Nova Atlantis)*.

"Yeni Atlantis" ismini duyunca, aklımıza hemen bir soru geliyor: Batık uygarlık Atlantis efsanesi ile nasıl bir bağlantısı var?

Hikâye, yanlarına on iki ay yetecek kadar erzak alarak Peru'dan, Çin'e ve Japonya'ya gitmek üzere yola çıkan keşif heyetinin, erzaksız ve mahvolmuş bir şekilde denizin ortasında mahsur kalmasıyla başlıyor. Yollarını kaybeden tayfa bir yandan hastalıklarla boğuşurken, bir yandan tanrıya onları kurtarması için umutsuzca dua ediyor. Sonra, mucizevi bir şekilde bir kara parçası görüyorlar ve kendilerini Bensalem adasında buluyorlar ve orayı tanrının aynası olarak betimliyorlar.

Ardından, Hıristiyan bir halk olan Bensalem'in nasıl bu dini seçtiği anlatılıyor. Hikâyede Avrupa halklarının Hıristiyanlıkla tanışmasından farklı olarak Bensalem halkı, tanrıyla doğrudan bir münasebet kurarak kutsanıyor ve saf, yorumsuz bir Hıristiyanlığı benimsiyor. Bensalem isminin Kudüs (*Jerusalem*) ile arasındaki benzerlik ise halkın, tanrının özel olarak seçtiği kutsal halk olduğunu vurguluyor.

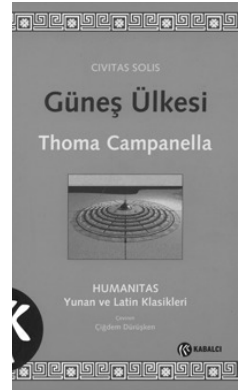
Bensalem, hikâyede daha önce keşfedilmemiş, gizli bir ada olarak anlatılıyor. Adanın gizli kalmasının tercih edilmiş nedenini ise Bacon, batısında Kuzey ve Orta Amerika'nın, doğusunda ise Avrupa ve Kuzeybatı Afrika'nın yer aldığı, zamanla gücünü yanlış

amaçlar için kullanmaya başlayan, kendini tanrıyla eş koşan, acımasızlaşan, yerkürenin dengesini bozan ve sonra bir gün, deniz tarafından yutulmuş batık uygarlık Atlantis'in son buluşu üzerine yaptığı şu yorumla açıklıyor: "...Ama tanrısal intikam onların bu cüretkâr girişimlerinin bedelini ödetmekte fazla gecikmedi, çünkü yüz yıl ya da daha kısa bir zaman içinde Büyük Atlantis tümüyle yıkıldı ve gözden kayboldu..." Bu yorum, Yeni Atlantis ismini duyduğumuzda aklımıza takılan o soruya da cevap vermiş oluyor.

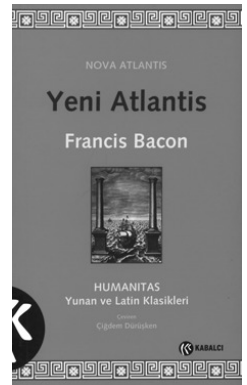
Tüm bunlardan sonra Francis Bacon, "Salomon Evi" ya da "Altı Günlük İşler Okulu" adını verdiği enstitü modeli üzerinden anlatmaya başlıyor ideal devlet anlayışını. Her cümlesinden anlıyoruz ki Bacon, felsefesinin merkezine bilimi koymuş. Bilimin her yönde gelişmesi gerektiğini savunuyor. İnsana güveniyor, insanı adeta doğadan üstün tutuyor. Ortaçağda yaşamasına rağmen, insanın doğadan üstün çıkacağına emin. Onun ideal devleti, siyasi teorisi, ütopyası tamamen devletin doğayı iyi kullanıp doğayla akıl arasında bağ kurup bilgiye ulaşarak insanlar için daha iyiye erişmesi gerekliliği üzerine kurulu. İnsanların her şeye muktedir olduğunun anlaşılmasını, iyi yönetilen bir devletin her şeyin çözümü olacağını ve herkesin bunun için çabalaması gerektiğini savunuyor. Bacon'un ideal yönetim sisteminin otokrasi olduğunu, yani iktidarın insanlar için en iyiyi, en güzeli isteyen ve henedan yoluyla değil de belirli muvafakiyetlerle başa geçmiş tek bir kişinin elinde olması gerektiğini düşündüğünü *Yeni Atlantis*'te de görebiliyoruz.

... Diyeceğimiz şu ki; kötü bir dünyaya doğanlar ya da dünyaları yaşanmaz hale gelenler, yeni bir dünya kurmak zorundadırlar. Yeni bir dünya kurmanın ilk adımı ise ütopyalar tasarlamaktır.

Hikmet Temel Akarsu

Güneş Ülkesi (Civitas Solis), Thoma Campanella, Çeviren: Çiğdem Dürüşken, Latince-Türkçe paralel metin, Kabalıcı Yayınları, Humanitas Serisi (Yunan ve Latin Klasikleri), 195 sayfa, 11,5x19,5 cm.

Yeni Atlantis (Nova Atlantis), Francis Bacon, Çeviren: Çiğdem Dürüşken, Latince-Türkçe paralel metin, Kabalıcı Yayınları, Humanitas Serisi (Yunan ve Latin Klasikleri), 158 sayfa, 11,5x19,5 cm.

Doğa, Kent ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Mimarın Sorumluluğu

Bülend Tuna

“İnsanın; özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içindeki bir çevrede yaşamak temel hakkıdır. İnsanın, bugünkü ve gelecek kuşaklar için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi bir sorumluluğu vardır.” (Stockholm Bildirgesi, 1972)

“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir.” (Anayasa, Madde 56)

Mimarlar Odası Bursa Şubesi'nin her yıl düzenlediği Yapı ve Yaşam Kongresi'nin bu yılki teması olarak belirlenen **“Doğa, Kent ve Sürdürülebilirlik”** hem yaşadığımız çevre sorunlarının önemini, hem de mesleğimizin bu kapsamdaki toplumsal sorumluluğunu vurgulamamızı gerekli kılmaya anlamında önemli bir etkinlik olarak gerçekleştirildi. *Mimar.ist* dergisinin de çevre sorunlarını dosya konusu olarak belirlemesinin, konunun mimarlık ortamlarında sıklıkla ele alınması ve irdelenmesi olanağının sağlanması bakımından yararlı olduğunu düşünüyorum.

Küresel iklim değişikliği konusu ülke gündemine bütün yakıcılığıyla girmiş bulunuyor. Kuraklığın tarıma etkisi, kentlerimizde yaşanan susuzluk, düzensiz yağışlar, Konya ovasında oluşan obruklar, kuruyan göllerle ilgili haberler hemen her gün basınımda yer almaya ve uzmanlara görüşleri sorulmaya başlandı. Geç kaldığımız söylenebilir, sorun Türkiye’de üniversitelerde uzmanların bu konularda çalışma yürütmeleri ve araştırma yapmaları, dünyadaki gelişmeleri izlemeleri, derslerinde bunları anlatmaları değildir. Bunların, yeterli olmamakla birlikte, yapıldığını söyleyebiliriz. Sorun sadece ilgililerin tedbir almasıyla önlenemeyecek boyutlara varmıştır. Teknik elemanların, bilim insanlarının yeni çalışmalar yapması, yönetimlerin bunları desteklemesi, sonuçlarını değerlendirmesi ve hayata geçirmesi önemlidir. Ancak çok önemli bir başka boyut da hepimizin kendi alanımızla ilgili olarak bu sürece nasıl destek vereceğimizi irdelememiz ve çözüm üretmemizdir. En nihayetinde yeryüzünde yaşayan herkesin, kaynakların sınırlılığının ve giderek tükenmekte olduğu-

nun farkında olması ve yaşam tarzını buna yönelik olarak kurgulamayı bilince çıkartmasıdır.

Mimarlar olarak bu konuda neler yapabilir, ne gibi öneriler geliştirebiliriz? Her şeyden önce mimarlık eğitiminin içerisinde çevre sorununun daha etkin bir şekilde ele alınması; mimari tasarımın olmazsa olmaz bir parçası olarak çevre verilerinin incelenmesi, çevreye duyarlı tasarımın önemini eğitim sürecinde daha sık vurgulanması gerektiğini düşünüyoruz. Her geçen gün yeni bilgilerin geliştirilmesi, eğitim sürecindeki bilgilerin eskimesi konunun sürekli mesleki gelişim kapsamında da ele alınmasını, enerji etkin yapılar ve çevre konulu eğitimlerin teşvik edilmesini gerektiriyor.

Mimari tasarımda enerji duyarlılığı konusunda geleneksel yapıların öğrettiklerini tekrar hatırlamakta fayda olduğunu düşünüyorum. Modern yapılarda da bu yerel özelliklerin, çevre verilerinin mimari karşılıklarının değerlendirilmesi, bu duyarlılığın taşınması pekâlâ mümkündür. İklim faktörünün mimarinin vazgeçilmez ögesi olarak vurgulanması, buna yönelik çözümlerin aranması, belki de yerine göre alternatif enerji kaynaklarının yapılarda kullanımının mimari açıdan değerlendirilmesi gerekecektir.

Şüphesiz ki bu arayışın istenmesi, teşvik edilmesi de gerekecektir. Mimarın tek başına deneysel bir yaklaşımla bunu araması mümkün değildir. Yapı üretim süreci, doğası gereği çok bileşenlidir. Öncelikle işverenin bunu talep etmesi, yönetmeliklerin bunu zorlaması, yönetimlerin çeşitli teşviklerle bu yatırımları kârlı kılabilecek hale getirmesi gerekiyor. Böylesi bir yaklaşımın ancak, merkezi olarak benimsenecek bir **ulusal enerji ve ekoloji politikası** ile sağla-

nabileceğini düşünüyorum. Günümüzde, enerji kullanımına bağlı çevre sorunları gün geçtikçe artmakta ve yenilenemeyen kaynakların miktarları ile ilgili karamsar tahminler yapılmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de, küresel iklim değişikliğinin önüne geçmek için çevre bilinçli sürdürülebilir gelişme politikaları saptaması ve buna uygun yaşam/tüketim tarzına geçmesi gerekmektedir. Güneş fakiri Kuzey Avrupa ülkelerinde güneş enerjisinden yararlanma, buna yönelik yatırımların, örneğin yapılarıdaki güneş enerjisi kullanımının teşvik edilmesiyle sağlanabilmiştir.

Uluslararası mimarlık örgütleri düzenledikleri etkinliklerle mimarların, binaların ve kentlerin tasarım, yapım ve kullanımında karbondioksit emisyonunu önemli derecede kontrol ederek, bu oranı düşürme potansiyelini ve umudunu vurgulamayı hedeflemektedirler. Kentler üzerinde atık gazların birikimi ile oluşan sera etkisinin ve karbondioksit emisyonunun yarısı, inşaat ve ulaşım sektörlerinden kaynaklanmaktadır. Mimarlar gelecek nesillere iklim ve doğal döngüsü bozulmamış, sağlıklı ve sürdürülebilir çevreler bırakmakta birinci derecede yükümlüdürler.

Mimarlar Odası, konunun öneminden hareketle bu alanda programlı ve sürekli bir çalışmayı hedeflemiş ve **“Enerji Etkin Yapılar Çalışma Grubu”**nu oluşturmuştur. Enerji Etkin Yapılar Çalışma Grubunun öncelikli görevleri arasında; dünyanın ve Türkiye'nin gündemine giren küresel iklim değişikliği temasının çok yönlü irdelenmesine meslek kuruluşu olarak destek vermek; bu alanda meslektaşlarımıza ve öğrencilere yönelik yayınların çoğaltılmasını sağlamak; özellikle yerel yönetimlere yönelik tanıtım çalışmaları yapmak yer almaktadır. Mevcut yönetmeliklerin irdelenmesi, eksikliklerinin vurgulanması, bakanlıklarla ortak çalışmalar yürütülmesi, AB sürecindeki çalışmaların bu alandaki yansımalarının incelenmesi, belgelerin yayımlanması, üniversitelerle ve diğer meslek odalarıyla işbirliği halinde yönetmelik eksikliklerinin ve önerilerinin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmesi hedeflenmektedir.

Küresel iklim değişikliği konusundaki endişelerimi paylaşmak ve gözlediğim eksikliklere değinmek isterim. Öncelikle, sürdürülebilir çevre söyleminin, özellikle konutlarda, bir propaganda ve pazarlama aracı olarak kullanıldığını, kavramın bu anlamda tehlikeli bir şekilde içinin boşaltıldığını söylemeliyim. Kullanılan yapı malzemelerinin ve bina otomasyon sistemlerinin denetimsiz bir şekilde çevre dostu olarak ta-

nıtılması ve ancak bunların bedelini ödeyebilenlerin çevreci olabileceği gibi yanlısamlara yol açması düşündürücüdür. Tasarımın içine sindirilmemiş bir çevre yaklaşımının yarattığı sorunların, teknolojinin gücüyle aşılabileceğinin çözüm olarak gösterilmesi yanıltıcı olabilmektedir. Enerji etkin bina tasarımında üretilen özgün çözümlerin zorluk derecesinin fazla olması nedeniyle, bunların standart mimarlık hizmeti sayılmaması gerektiğini de özellikle belirtmek yerinde olacaktır. Araştırmayı, yeniliği ve başka ülkelerin teknoloji çöplüğü olmamak için ürün geliştirmeyi destekleyen yönetmeliklere ihtiyaç duyulduğunu da özellikle vurgulamak isterim.

İstanbul'da Dünya Su Forumu'na paralel olarak düzenlenen etkinliklerde, suyun ticarileştirilmesi yönündeki eğilimlere dikkat çeken ve su kaynaklarının dikkatli kullanılması konusuna değinen konuşmalar yapıldı. Her şeyden önce su havzalarının yapılaşmaya karşı korunması, giderek azalan temiz su kaynaklarının kirletilmesinin önlenmesi gerektiği açık. Giderek azalan ve kentlerin artan ihtiyacını karşılamakta zorlandığımız suyun dikkatli kullanılması konusunda gündeme gelen; su dağıtım sisteminin yenilenmesi, yağmur suyu toplama sisteminin kurulması ve bunun etkin kullanımı kapsamındaki önerilerin geliştirilmesi büyük önem kazanıyor. Bilimsel etkinliklerde dile getirilen önerilerin gündeme gelmesi, örneğin binalardaki su tesisatlarının atık su miktarını azaltacak şekilde değiştirilmesi önerisinin irdelenmesi; yapılarda sarnıç sisteminin geliştirilmesi, geleneksel bilginin yenilenmesi, yağmur suyu kullanımının yönetmelik kapsamına alınması gibi konuların işlenmesinin zamanının geldiğini düşünüyorum.

Bu kapsamda iki yeni çalışmadan daha bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu **“Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği”** çerçevesinde sürdürülmekte olan çalışmalardır. Bu yönetmelik çerçevesinde, yapıların enerji performanslarının ölçülmesi ve buna yönelik bilgilerin projelerde yer alması uygulamasına geçilmesi planlanmaktadır. Mimari projelerin bir parçası olarak enerji performansının ölçülmesi ve konuyla ilgili bilgilerin projelerde yer alması gerekmektedir.

İkinci konu, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın hazırladığı **“Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği”** çerçevesinde gündeme gelen, yapıların ve yapı çevresinin gürültü ölçümünün yapılmasıdır. 2013'e kadar nüfusu 250 bin ve üzerindeki kentlerin, 2018'e kadar da 100 binin üzerindeki kentlerin gürültü

haritalarının hazırlanması planlanmıştır. Binaların da gürlüğü performansı hazırlanacak ve proje eki olarak verilecektir. Bu projelerde çalışacak meslektaşlarımızın sertifika programlarına katılıp belge sahibi olmaları gerekmektedir. Meslektaşlarımıza bu konuların iyi duyurulması, eğitimlerinin hazırlanması ve her şeyden önce de Mimarlar Odası'nda bu alanda gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi önemlidir.

Son olarak ülkemizde yapı ve yapılı çevre üretimi alanında kaçırılan bir fırsata değinmek isterim. Büyük kaynaklar ayrılarak, önemli yetkiler verilerek kurumsallaştırılan ve on binlerce konut üreten Toplu Konut İdaresi TOKİ'nin uygulamaları bugün çok yönlü sorgulanmaktadır. Çevre duyarlılığı çerçevesinde de bu sorgulamanın yapılması gerektiğini düşünüyorum. Devletin yol gösterici, düzenleyici rolünden bahsediyoruz, ancak tüm yurt genelinde karşımıza çıkan manzarada gördüklerimiz; mimari tasarımdan, proje elde etme yöntemlerine; arazi üretiminden ve kullanımından, ihale şartlarına, yapı denetimine kadar tartışma yaratan sayısız uygulamalardır. Küresel iklim değişikliği olgusunun devlet eliyle düzenlenen böylesi büyük

bir yapı üretiminin programında yer alması, ülkemizin yapı teknolojisinde nitelik açısından yeni bir atılım yaratması beklenirdi, bu fırsatın değerlendirilmediğini düşünüyorum.

“Doğa, Kent ve Sürdürülebilirlik” temasından hareketle meslek ortamımızın gündemindeki konulara değinmek, endişeleri, öngörülerini aktarmak istedim. Her şeyden önce elimizdeki kaynakların sınırlılığının farkına varmamız gerektiğini; kentlerimizin, yaşam çevrelerimizin daha iyi yaşam kalitesine sahip olmalarının; teknik bilgimizi ve yaratıcılığımızı bu yönde de kullanabilmemize bağlı olacağını söylemek isterim. Mimarlığı, toplumsal yaşamın ve kültürün maddi ve moral gereksinmelerine göre, yapı, toplu yapı ve kent biçimlendirmesi, tasarımı, üretimi, kullanımı ve yeniden kullanımı kolektif süreçleri ve sonuçlarını kapsayan ve güzel sanatlar ağırlıklı bir kültür faaliyeti olarak tanımlıyoruz (Mimarlık Hakkında Kanun Tasarısı). Bu tanımın çerçevesinde bir hizmete talip olmanın sorumluluğunu taşıyabilmek gerekiyor.

Bülend Tuna, Mimarlar Odası Genel Başkanı

“Yaşamın Mimarisinde, Mimarın Yaşamında” Ekolojik Perspektifler

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Mimarlık Eğitim ve Kültür Araştırmaları-Mesleki Bilimsel Çalışma Kurulu'nun (EKA-MBÇK) yürüttüğü “Yaşamın Mimarisinde Mimarın Yaşamında Ekolojik Perspektifler” söyleşiler dizisi devam ediyor.

Mimarlıkta/yaşamda ekolojik perspektife ilişkin bilgi temellerini geliştirmek ve tartışma zemini için bir bağlam ortaya koymak amacıyla düzenlenen konuşmalar, kimi zaman umutların tükendiği, kimi zaman ise farklı bakışların yeşertildiği bir kurgu üzerinden verimli tartışmalarla sürüyor. Bugüne dek Ömer Madra, Tanay Sıdık Uyar, Ümit Şahin, Kenan Demirkol, Dilek Ayman, Filiz Telek, Mehmet Bengü Uluengin, Ahmet Kizen, Ali Akay, Ruşen Keleş ve Stefo Benlisoy gibi değerli isimlerin katıldığı söyleşiler dizisi, Aralık ayında bir forum ile noktalanacak ve tüm söyleşiler bir arada bir yayına dönüştürülecek.

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası'nda (Beşiktaş, Tel. 227 69 10) gerçekleştirilen söyleşilerin programına ve konuşmacılarla ilgili detaylı bilgilere www.mimarist.org adresinden ulaşılabilir.

Haziran-Temmuz-Ağustos Programı:

“Çevreci Mimarlık ve Eleştirisi”

Ayşen Cıraoğlu - Ahmet Tercan
17 Haziran 2009 Çarşamba, 18.30 - 20.00

“İklim Değişikliği - 3”

Mikdat Kadioğlu, Uygur Özemesi
8 Temmuz 2009 Çarşamba, 18.30 - 20.00

“Ekolojide Farklı Arayış ve Yaklaşımlar: Eko-Feminizm”

Mücella Yapıcı
5 Ağustos 2009 Çarşamba, 18.30 - 20.00

Atatürk ve Mimarlık Üzerine Değınmeler

Gürhan Tümer

Pek çok konuda olduğu gibi, Mustafa Kemal Atatürk konusunda da, henüz açılmamış arşivler, henüz ulaşılmamış belgeler, henüz değerlendirilmemiş bilgiler, dolayısıyla da henüz yazılmamış yazılar hiç kuşkusuz vardır. Ama yine hiç kuşkusuz, bu olağanüstü, bu uluslararası deha ile ilgili çeşitli çalışmalar, araştırmalar, Lord Kinross'tan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na, Şevket Süreyya Aydemir'den Bernard Lewis'e, Falih Rıfki Atay'dan Turgut Özakman'a, Hasan Rıza Soyak'tan Nuri Ulusu'ya, birçok kişi tarafından yapılmıştır ve yapılmaktadır.

Bu yazarlar, yapıtlarında, Atatürk'e değişik açılardan yaklaşmışlar, onun değişik özelliklerini araştırmışlar ve ortaya koymuşlar, günışığına çıkarmışlardır.

Bense bu yazımda, Atatürk'ün kentlere, binalara kısaca mimarlığa nasıl baktığına, çeşitli kaynaklardan yapacağım çeşitli alıntılardan da yararlanarak birkaç başlık altında değineceğim.

Jansen Planı'nı Uygulayabilmek ya da Uygulayamamak

19. yüzyılın ikinci yarısında eğri büğrü ve daracık sokaklardan, küçücük çarpık çurpuk meydanlardan ve eski, sağlıksız binalardan oluşan ortaçağ Paris'ini ortadan kaldırıp kilometrelerce dümdüz uzayıp giden bulvarları açan Haussmann, *Anılar* adlı kitabında ona destek sağlayan III. Napolyon'un tahtının arkasında bir Paris haritasının bulunduğunu ve imparatorun o haritanın üzerinde kentte yapmak istediğı değişiklikleri ivedilik durumuna göre kendi eliyle kırmızı, yeşil kalemleri kullanarak işaretlediğini anlatır (Ragon, 1991:119).

Atatürk, Ankara imar planı üzerinde bu tür köklü "müdahaleler"de bulunmamıştır; ama Falih Rıfki Atay'ın *Çankaya* adlı kitabında yer alan şu sözlerinden, onun, Ankara'nın imar planı söz konusu olduğunda büsbütün de kayıtsız kalmadığı anlaşılmaktadır.

Milletlerarası bir müsabaka açılması fikri nihayet muvaffak olabildi. Gelen planları hakem beyeti ile bizzat Mustafa Kemal de tetkik etti. Müsabakayı Profesör Yansen kazanmıştı. [...] (Atay, 1980:421).

Yansen tercümanla konuşmaktaydı. Arkasından bir sual sordu:

Bir şehir planını tatbik edebilecek kadar kuvvetli bir idareniz var mıdır?

Atatürk kızdı. Koca memleketi yedi düvelin elinden kurtarmışız. Bir Ortaçağ saltanatını yıkarak, yerine bir Yeniçağ devleti kurmuşuz. Bunca devrimler yapmaktayız. Bütün bunları başaran bir rejimin bir şehir planını tatbik edebilecek kuvvette olmadığı nasıl sorulabilirdi? [...] (Atay, 1980:422)

Yansen planı, devlet dairelerini Atatürk Bulvarı üzerindeki bugünkü yerine topluyor ve hemen yakınında 3000 memur meskeni için de arsalar ayırıyordu. [...] Meclisteki spekülasyoncular: "Devlet daireleri bir araya toplanamaz; bir hava hücumunda hepsi yıkılıp gider" diye kıyameti kopardılar. Yeni çıkan meseleyi de Atatürk'e götürdük: "Hepsini ayrı ayrı müdafaa edeceğim yerde, bir arada müdafaa ederim ne çıkar?" dedi. [...] (Atay, 1980:424)

[...] Bir gün Avusturyalı mütehassıs Örley bana geldi. Atatürk'ün Yenişehir'de Bayan Rukiye için yaptıracığı evin planını tasdik ettiğini söylediikten sonra:

"Çankaya'dan getirdikleri için tasdik ettim. Fakat bu sokağa dükkân yapılmayacak" dedi.

"Biliyorsunuz ki bu mahallelerde dükkân olmayacaktır. Halbuki evin projesinde bir dükkân var. Müracaat köşkten olduğu için dokunmadık. Size söylüyorum" dedi.

Akşam Atatürk'e gittiğimde durumu olduğu gibi anlattım:

"Ne demek bu? Bizim keyfimiz için plânı mı bozacaksınız? Yarın mütehassısa söyle, projeyi geri alınız ve dükkânı siliniz" dedi. (Atay, 1980:427)

Atatürk'ün Sofraları

Atatürk'ün sofrası sıradan bir sofa değildi. Bir efsaneydi. Her akşam özenle kurulur, kimi günler ancak sabaha karşı kaldırılırdı. Orada rakı elbette ki vardı, ama orada daha başka şeyler de vardı. O sofrada kimi zaman şarkılar türküler söylenir, oyunlar oynanır, şakalar yapılırdı. Ama daha başka şeyler, örneğin edebiyat, müzik, Bo-

ğazlar hukuku, tarih, güreş sporu, sürgünde olan Refik Halit'in affi ile ilgili görüşler, felsefe, İnönü ile tartışmalar, heykel sanatı, resim sanatı vb. vardı.

Atatürk'ün sofralarında zaman zaman mimari konulara da yer verilirdi. Bir akşam, sanatla ilgili bir tartışma açılmış ve Atatürk sanatı "güzelliğin ifadesi" olarak tanımlamış, arkasından şunları eklemiştir:

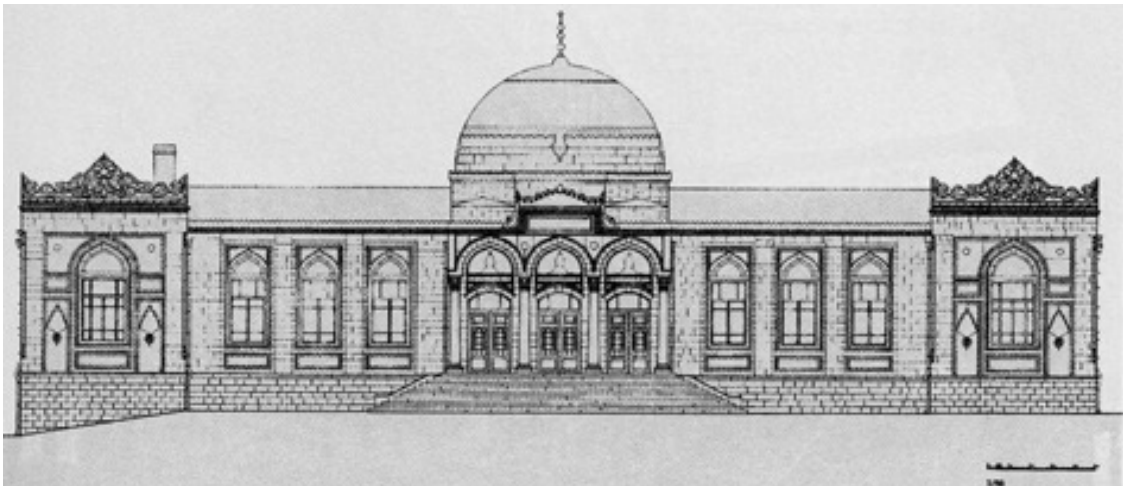
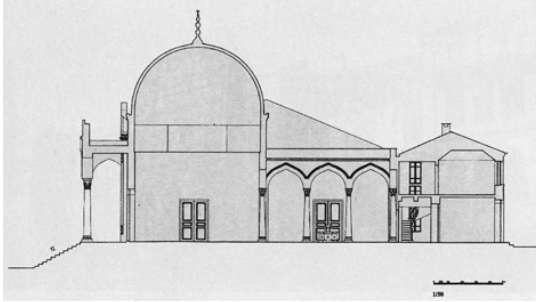
Bu ifade sözle olursa şiir, nağme ile olursa musiki, nakş ile olursa ressamlık, naht [oyma, yontma] ile olursa heykeltraşlık, bina ile olursa mimarlık olur. (Akay, 2006:206)

"Mimar Sinan'ın Heykelini Yaptırınız"

Heykel sanatını özellikle önemseyen Atatürk, bir akşam sofrasında, söz Sinan'dan açılınca bu ünlü mimarın heykelinin yapılmasını istemiş ve Türk Tarih Kurumu'na "Mimar Sinan'ın heykelini yaptırınız" emrini yazılı olarak iletmiştir.

Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'nun Etnografya Müzesi, Ankara. Enkesit ve kuzeybatı cephesi, restitüsyon (1987, N. Çuha).

Atatürk, ayrıca heykeli yapacak olanların, 1923'te İstanbul'da tıp öğrenimi gördüğü Darülfünun'u bitiren, 1927'de devlet bursu ile Paris'e giden, 1929'da Türkiye'ye dönen antropoloji profesörü olan ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na atanan Şevket Aziz Kansu ile işbirliği yapmalarını istemiş, heykelin gerçeği yansıtmasının gerektiğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili son derece ilginç olan ve çok fazla bilinmeyen şu bilgiler Prof. Dr. Yurdakul Yurdakul'un Atatürk'le *Yaşanmış Bilinmeyen Anılar* adlı kitabından alınmıştır:

Şevket Aziz Kansu, İstanbul'a gelmiş, bir gece Mimar Sinan'ın mezarını açmıştı. Mezarda pek az kemik bulundu. Bu kemiklere göre [Mimar Sinan'ın] kısaya yakın orta boylu, gayet ince yapılı bir insan olduğu anlaşılıyordu.

Durum Ata'ya arz edilince:

"Elbette bu kadar ince yapılı olacak; zevkli eserler hamal vücutlu bir adamın kafasından çıkamaz. Hem de dabiler, umumiyetle orta boylu insanlar arasından çıkmıştır" der. [...]

Atatürk, heykeli görür görmez başını kaldırdı. Sanki hayalindeki Sinan'ı bulmuş gibi bir tek kelimeyle hükmünü verdi:

"Tamam olmuş. İşte Mimar Sinan böyledir." Aradan bir müddet geçti, heykel merasimle Kurum'da açılırken Atatürk, "Tabii efendiler, Mimar Sinan gibi bir dahi adam, öyle saç sakalına karışmış Bektâşi babası gibi olur mu? Çocuklara da fena örnek olan öteki uydurma resimleri ortadan kaldırmalıdır" emrini verdi. (Akay, 2006:290)

Etnografya Müzesi'nin Hüzünlü Tarihçesi

1925 yılının nisan ayında bir gün, "Ankara'nın ilk mimarı" olarak adlandırılan Arif Hikmet Koyunoğlu'na Maarif Vekaleti'nden bir çağrı gelir. İstanbul'dan getirilen "emanet-i mübareke" ("kutsal emanetler") olarak nitelenen nesnelere korunması ve sergilenmesi amacıyla yönelik bir bina yapılması istenmektedir. Koyunoğlu bu

çağrı üzerine Etnografya Müzesi olarak bilinen binayı tasarlar. Bu binanın yapımı çok zor koşullar altında gerçekleşmiştir. O günleri şöyle anlatır Koyunoğlu:

Çok güç şartlar altında işe başlamıştık. Su yoktu. Elektrik yoktu. Bina cephelerinde kullanacağımız küfeki taşı ocağı 40 kilometre mesafede, Lezgi isimli köyün yanında idi. Kendi taşıcılarımızı göndermiş, oradan muntazam biçimde taş çıkartıyor, orada kabasını düzelttiriyor ve kağını arabalarıyla nakil ettiriyorduk. (Kuruyazıcı, 2008:242)

İnşaat yerlerimizi ve atölyelerimizi sevgili Atatürk'ümüz daima teşrif ederler, yapmakta olduğumuz işleri, projelerimizi büyük bir dikkatle tetkik ederek bizlere kıymetli öğütler verir ve çalışmalarımızı uyarıcı ve kıymetli sözleriyle teşvik ederlerdi.

İnşaat sürerken çok soğuk ve karlı bir kış günü Atatürk şantiyeye gelmiş ve Arif Hikmet'e "Yahu Hikmet, bu havada inşaat yapılır mı" diyerek şaka yapmış, daha sonra,

"Manzara çok güzel, bu kubbenin altı yazın herhalde çok serin olacak. İşim olmadığı zaman gelip bu kubbenin serinliğinde, bu güzel ovaya karşı bol bol oturmak isterim" demiş ve karlara bata çıka otomobiline kadar gitmişti. Ne hazin bir tesadüftür ki, vefatından sonra, uzun bir müddet burada ebedi istirahatına dalmış yatmıştı." (Kuruyazıcı, 2008:244-245)

İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası

İnci Aslanoğlu günümüzde "Cumhuriyet Müzesi" olarak kullanılan İkinci TBMM binası ile ilgili olarak şu bilgileri verir:

Birinci Meclis binasının bulunduğu arazi parçası üzerinde ve Ankara Palas'ın karşısında olan yapı, ilk olarak mebus kulübü ve parti merkezi (Halk Fırkası Mahfeli) olarak düşünülmüştü. Atatürk, mimar Vedat Tek'ten Halk Fırkası için bir mahfel tasarlamasını istemiş, mimarın İstanbul'da hazırladığı plan taslaklarını beğendikten hemen sonra binaya başlanmıştı. (Aslanoğlu, 2001:115)

Bir başka kaynakta, Atatürk'ün Çankaya Köşkü kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun anılarında, Atatürk'ün mimarlıkla ilgili olarak devreye girmesinden şöyle söz edilir:

Atatürk eski T.B.M.M. binasının yapılması için birçok firmalar tarafından hazırlanmış olan proje ve planları bir gün görmek istedi. Yetkililer hemen gerekli hazırlıkları yapıp Dolmabahçe Sarayı'nın süfera salonunda masaların üzerine sıra sıra dizip Atatürk'e sunmak üzere hepsini tek tek hazırladılar. [...]

[...] Atatürk gayet sakin, kendinden her zamanki gibi emin vaziyette projeleri tek tek incelemeye başladı. Masaların etrafında dolaşarak epey bir zaman tetkiklerini yaptılar. Sonra bir kenara çekildi, sigarasından çok derin bir nefes çekerek yetkililere üç proje üzerinde durduğunu söyleyip bu üç projeyi işaret ederek belirtti. Diğer proje sahiplerine de her zamanki nezaketiyle çalışmalarından dolayı teker teker teşekkür ederek uğurladı.

Bilâhare üç proje yetkililerini karşısına çağırıp oturttu ve de "Sizden bu projelere ilave isteklerim var diyerek devam etti." Şimdi size bu projelere ilaveten neler istiyorum, neler gerekli, neden gerekli anlatacağım. Buna göre sizler de çalışarak bu projeleri yeni şekliyle yapacak ve bana getireceksiniz. Binanın bir cephesi tarafına Riyaset-i Cumbur, bir tarafına da Baş Vekâlet Daireleri eklenmesi lazım. Hatta meclis, zaman zaman gece gündüz çalışabilir. Ben ve Başvekâlimin de gece gündüz burada bulunmamız iktiza edebilir; bu bakımdan küçük birer daire yapılması iyi olur" dedikten sonra keyiflendi, kahvesini söyledi, yine derin bir nefesle sigarasını içine çektikten sonra ilave etti. "Bir önemli hususta şudur: Bu büyük içtima salonunda gayri olarak, iki veya üç hatta dört tane daha içtima salonu ilave edelim. Çünkü ilerde bir gün bizim memleketimizde demokrasi tam manasıyla öylesine gelişecek ve demokrasi idaresi öylesine tehessüs edecek ki, müteaddit, çeşitli partiler kurulacaktır. İşte bu yeni kurulacak partiler, aralarındaki grup toplantılarını halk görüşmelerini bu kendilerine ait olan salonlarda yapacaklardır. (Ulus, 2008:194-195)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı üzere Atatürk İkinci Meclis Binası'nın tasarımıyla da yakından ilgilenmiş, konuyla ilgili ayrıntılı isteklerde bulunmuştur.

Florya Sahillerinde Bir Gemi:

Cumhurbaşkanlığı Köşkü

Falih Rıfki Atay bir gün Mustafa Kemal'e "Paşam Selanik'te doğup büyüdünüz. Hiç denize girmez miydiniz?" sorusunu yöneltmiş ve şu yanıtı almıştır. "Aman çocuğum, o zaman soyunup denize girmek ne demektir, nasıl bakarlardı insana..."

Evet, Atatürk bir deniz insanı değildir. Daha sonraları denizle barışmış, Florya'da denize girmiş ve yaz geceleri Boğaziçi'nde tekne gezintileri yapmıştır. Florya'yı çok sevmiş, orada bir deniz köşkü yapılmasını özellikle çok istemiş ve bunun için sınırlı bir yarışma açtırmıştır. Bu yarışmada birinciliği zamanın genç mimarlarından

Seyfi Arkan kazanmıştır.

Atatürk, Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki modernist yaklaşımların en önemli temsilcilerinden biri olan ve yapımı 45 gün süren bu binanın, yapım süreciyle yakından ilgilenmiş, Florya'ya 45 gün içinde üç kez gelerek inşaatı bizzat kontrol etmiş, çabuk bitmesi için gece çalışan işçilere bizzat nezaret etmiş, talimatlar vermiş, çok geç saatlere kadar orada kalmıştır.

Florya Cumhurbaşkanlığı Köşkü karaya yaklaşık 90 m.lik bir köprü ile bağlanan ve deniz üzerinde, direklere oturtularak inşa edilmiş tek katlı bir yapıdır. Köşk, birbirini dik kesen iki dikdörtgen kitlenin kompozisyonu olarak tanımlanabilir. Dikdörtgenlerden biri, yaklaşık 46 m x 9 m. ölçülerinde, kıyıya dik olarak yerleştirilmiş, personel ve servis hacimlerine ayrılmıştır. Buna dik durumda yerleştirilmiş olan 50 m x 11, 25 m.lik diğer dikdörtgen kitlede ise, Atatürk'ün özel dairesi ile salon, çalışma odası ve misafir odaları bulunmaktadır. Manzaraya yönlendirilmiş bu bölümün oda ve salonlarının önünde geniş teras alanları vardır. Kabul salonunun önündeki terastan denize uzatılmış iskeleyle geçilmektedir.

Mimarlık alanında erken Cumhuriyet döneminin modernizasyon çabalarına eşlik eden ve

Atatürk Florya'da.
Florya Cumhurbaşkanlığı
Deniz Köşkü.

düşünsel olarak Cumhuriyet'in yenilikçi söylemi ile örtüşen modern mimari akımının Türkiye'deki en tanınmış temsilcilerinden biri olan Arkan'ın Florya Cumhurbaşkanlığı Köşkü, modernist-rasyonalist anlayışın küçük fakat seçkin örneklerinden biridir.

Böyle özetler Afife Batur, bu yapının mimarisini ve önemini.

Bu binayı yukarıdaki nedenlerden dolayı ben de severim ve önemserim. Ama ben Florya Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nü, asil ve daha çok, bir gemiye benzediği için severim. Evet, sözünü edegeldiğim köşk, Florya sahillerine demir atmış bir gemidir.

Atatürk'e Göre Modern Mimarlık

Bilindiği gibi, Kemalizm, şapka devriminden harf devrimine, takvim devrimine kadar uzanan ve üniversite eğitimini, bütün sanatları o arada mimarlığı da kapsayan çok geniş bir batılılaşma ve modernizm projesidir. Arif Hikmet Koyunoğlu, Atatürk'ün mimarlıkta modernizmi nasıl algıladığını şöyle anlatır:

Asrımızın yarattığı modern mimari bakında getirttiği kitaplar, resimler üzerinde daima incelemeler yapardı. Hiç unutmam, bir gün Etnografya Müzesi'nin inşaat şantiyesinde şu sözleri söylemişlerdi:

“Eski milletler büyük çalışmalar sonunda kendilerine has birer mimari stil yaratmışlardı. Son asrın sanat çalışma ve düşünceleri sonunda da modern bir mimari doğmuştur. Fakat bu modern mimari de her milletin düşünce ve karakter farklarıyla birbirinden ayrı bir görünüş ve anlamdadır. Bir İtalyan modern mimarisi ile bir Alman modern mimarisi arasında çok değişiklikler vardır. Bu modern mimariler bütün görüşleriyle de hangi milletin malı olduğunu anlatmaktadırlar.

Bizde de asrın bütün düşünce ve ihtiyaçlarına cevap verecek, ruhlarımızı okşayacak bir modern mimari lazımdır. Fakat bu modern mimari diğer milletlerin taklitçiliği değil, yurdumuza has, Türklüğe özgü bir mimari olmalıdır. Yapılan bazı binaları görüyorum. Bunlar bir Avrupa modern mimarisinin aynen kopyasıdır. Bir orijinal bir modern Türk mimarisi lazımdır.

Eminim ki, yetişmekte olan genç Türk mimarları bu baklı isteğimde olumlu bir yaratıcılığa erişeceklerdir.”

Büyük Atatürk bu sözleri müze inşaat yerinde söylerken yanlarında bulunan Cevat Abbas Bey sırf bana takılmak için “Paşam siz modern mimariden söz ediyorsunuz. Bakınız Hikmet eski medreseler gibi bir müze binası yapıyor” [demmişti.] Atatürk, mimar, yapacağı eserin ne işe

tahsis edileceğini, hangi stilde olması istendiğini göz önüne alır ve eserini ona göre yapar. Bu müzenin eski Türk anane ve yaşantılarının eserlerini de içinde saklamak için, zarfı mazrufuna uygun, eski Türk eserlerinden alınacak bir ilhamla yapılmasını istedik, Hikmet de bu öneriye uyarak bu binayı yapıyor” diye cevap vermişlerdi. (Kuru-yazıcı, 2008:245-246)

Atatürk’ün bu sözleri, onun Etnografya Müzesi’nin mimarisini, yani Selçuklu ve Osmanlı mimarilerinin kubbe, kemer gibi kimi öğelerini kullanan eklektik I. Ulusal Mimarlık Akımı’nı “zarfı mazrufuna uygun” olması koşuluyla onayladığı anlamına gelir.

Aşağıdaki satırlar ise, Zeki Sayar’ın bir yazısından alınmıştır:

1930’larda biz mezun olduğumuz sıralarda, Ankara’da Ziraat Bankası binası yapıldı. Monjeri yaptı, bizim hocamız yaptı. Osmanlı Mimarisi’nde yaptı. Atatürk tasvip etmedi, beğenmedi yani. Özel bir binadır aslında, Osmanlı Mimarisi’nde. Ama istemedi Atatürk, modern mimari istiyordu. (Kumral, 1994:46)

“Yürüyen Köşk”

Çankaya Köşkü kütüphanecisi Nuri Ulusu’nun anılarından oluşan, *Atatürk’ün Yanı Başında* adlı kitapta, düşsel bir anekdot gibi anlatılan ama gerçek olduğu ileri sürülen, başka bir kaynaktan da (*Atatürk Evleri*) karşımıza çıkan şu öyküyü okuduğumuzda Mustafa Kemal’in doğa-mimarlık ilişkilerini çok önemseydiğini ve doğaya zarar veren mimariye karşı olduğunu görüyoruz.

Yalova’ya çok sevdiğinden, Yalova’da çiftlikte ufak bir köşk yapılmasını arzu eden Atatürk köşk temelini atıldığının ferdasında meskûn mahalde inşaat tetkiki yaparken, yapılacak köşkün zemin katın üstündeki birinci kata çıkıldığında, civardaki büyük çınar ağacının bir dalının, bu katın inşasına müsaade edemeyeceğini, bu itibarla ne düşündüklerini ilgili kişilere sordular. Mesul şabıslar koca çınarın büyük dalını kesmek mecburiyetinde kalacaklarını söyledikleri zaman, dün gibi gözlerimin önündedir. Atatürk’ün kaşları çatıldı, gözleri şimşek şimşek çaktı “Siz şaşkırdınız mı? Hayır katiyen bu dal kesilemez. Binanın yerini, temelini değiştirin. Bu dalın kurtulabileceği yere kadar temeli çökün veya sürün” talimatını, daha doğrusu emrini verdi. (...) İlgililer bu emri üzerine hemen çalışmalara başladı. Bu köşkün temelini ağacın biraz uzağına taşınması için görev o sırada İstanbul Belediyesi’ndeki yollar ve köprüler şubesine verildi. Hatırimda kaldığı kadar bu şubede sorumlu kişi, başmühendis Ali Nuri isimli adaşım bir

beydi. Gerekli hazırlıkların yapılmasından sonra köşk, 1930 yılının ağustos ayının on birinci günü kalın tahta kızakların üzerinde tam 4,80 m. şark kısma doğru kaydırıldı ve yeni açılan temel üzerine kuş gibi oturtuldu. Bu çalışmaları Atatürk hemen hemen her gün bizzat başında durarak, talimatlarını vererek [...] nezaret etmişti. [...] Sonunda iş bitince çok memnun kaldı. İlgilileri tebrik ve taltif etti. “Eh artık yürüyen bir köşküümüz de oldu” deyince, bu köşkün adı “Yürüyen Köşk” olarak kaldı (Ulus, 2008:98-99).

Belediye Başkanı Gibi

Turgut Cansever, İstanbul’u fethettikten sonra çok kötü durumda olan bu kentin imarı ile ilgili girişimlerde bulunan Fatih Sultan Mehmet’in, İstanbul’un ilk belediye başkanı olduğunu ileri sürer.

Benzer bir değerlendirmeye Mehmet Kemal’in *Türkiye’nin Kalbi Ankara* adlı kitabında da rastlıyoruz.

İlkin Mustafa Kemal Paşa’ya, Gazi Paşa denirdi. Ankara’da şehrin her yerine karışan bir belediye başkanı gibi dolaşırdı. Biri ev mi yapıyor, gelir, inşaatı denetlerdi. Hatta “Pencereyi şurdan aç, kapıyı şurdan yap” diye komutlar verdiği bile olurdu. (Kemal, 1983:267)

Bir Dekoratör Gibi

Atatürk giyime, ev ve eşya düzen ve temizliğine pek meraklıydı. [...] Arkadaşlarının, hatta uzaktan tanıdıklarının yeni yaptırdıkları evleri gezer, banyo ve sıhhi tesislere bilhassa dikkat ederdi. Bir dostuna misafir gittiği zaman da, eğer nazı geçerse, tenkitlerini esirgemezdi. Duvara asılı şeylerde en küçük eğriliği görür, kalkıp düzeltirdi. [...] Misafir gittiği evlerde ev sahibi ile konuşarak eşyanın yerlerini değiştirdiği olurdu. Yemek odası dar ve sıkıntılı bir odada ise ve yemeğe kalacaksa, sofrayı salona taşımaktan üşenmezdi. (Atay, 1980:575)

Son olarak Atatürk’ün mekân düzenleme tutkusunun iki ilginç örneğini ortaya koyan iki alıntı:

Atatürk adeta bir dekoratör gibi, ev, mekân döşemesini çok iyi bilirdi. Misal olarak şunu gösterebilirim; Dolmabahçe Sarayı’nın hususi daire kısmındaki büyük salonun tefrişini, tamamen tek başına kendisi yapmıştı. Marmara köşkünün de aynı surette döşenmesi, bizzat onun verdiği direktifler doğrultusunda yapılmıştı. Yeni köşk, Makbule Hanım’ın evi de bu meyanda, hep kendilerinin [Atatürk’ün] tensipleriyle döşenmiş ve tefriş edilmişlerdi.

En son olarak da Orman Çiftliği’nde, Ül-

kü'ye yapılan evi de bizzat kendi eliyle döşemişti. Hatta, koltuk ve kanapelerin, emir buyurdukları yerlere konulması sırasında koca koltuğun bir başından bizzat kendileri tutarak tensip ettiği yere kadar taşımıştı. Hatta gülererek “Yahu Nuri, bu kız bize bak neler yapıyor” diye şaka da yapmıştı.

Ayrıca, tüm kanape, koltuk kumaş seçimleriyle, yere konulacak halıların renk ve desen seçimlerini de bizzat kendisi yapar ve müthiş bir zevk uyumu sağlardı. Eh ne de olsa bir Avrupa terbiyesi, görgüsü almış biriydi, ama tabii giyimi gibi bu da onun içinden gelen bir zevk ve görüş zenginliğindendi.

Bitiminde bakar ve “Nasıl güzel olmuş mu çocuklar [çocuklar]?” diye de sorardı. (Ulus, 2008:225-226)

“Kuliba”

İsmet Zeki Eyuboğlu'nun *Türk Dili'nin Etimolojik Sözlüğü* adlı yapıtında, dilimizdeki “kulübe” ya da “kulube” sözcüğünün, Farsça'dan alındığı; bu sözcüğün o dilde, “küçük ev”, “barınak” anlamına geldiği yazılıdır. Kulübenin daha başka dillerdeki karşılıkları ise şöyledir: İngilizce'de “hut”, Fransızca'da “cabane”, Almanca'da “hütte”, İtalyanca'da “casotto”, İspanyolca'da “cabana”.

Atatürk'e gelince o, kulübeye “kulübe” demez, Rumeli aksanıyla “kuliba” derdi.

Fransız mimar Viollet-le-Duc bir yandan, Anatiol France'ın bir file benzediği o koskocaman Notre Dame Katedrali'ni restore ederken, bir yandan da, ilk insanların kendileri için yaptıkları barınaklarda, kulübelerde ağaç dallarını kullandıklarını ileri sürer. Aslında bir din adamı, bir rahip olan ama mimarlık üzerine bir kitap yazan Marc Antoine Laugier de aynı fikirdedir. Sonra, Le Corbusier: Bu çok ünlü mimar, Sovyetler Birliği'nde inşa edilmesi öngörülen Centrosoyus Binası ya da Marsilya'daki Unité d'Habitation gibi çok sayıda insanı içine alabilen büyük dev yapıların mimarı olmasına karşın, kendisine Fransız Rivierası Roquebrune-Cap Martin'de Cabanon adını verdiği küçücük bir kulübe inşa etmiştir.

Benzer bir durum Atatürk için de söz konusudur. Ressam Çallı İbrahim ile yaptığı bir söyleşide şunları söylemiştir:

Ben esasen saraylardan hoşlanmam. Devlet Reisi olmak mecburiyetiyle İstanbul'a geldiğim zaman Dolmabahçe denilen soğuk bir yerde otururum. Ben orada rahatsız otururum. (Akay, 2006:292)

Atatürk, Balgat köyünün oralarda Söğütözü

denilen yeri çok sevmiş ve orada bir kulübe ya da bir çardak yani küçük bir köy evi, bir “kuliba” yaptırmak istemiştir. Şevket Süreyya Aydemir “Dağ Başındaki Adam” başlıklı yazısında Atatürk'ün Söğütözü'nde bir kulübe yaptırmaya arzusunun sürecini şöyle anlatır:

Söğütözü onun çiftliğine yakın bir yerin, Balgat Köyü'nün altında küçük bir vahanın adıdır. Bu vahada onun sık sık uğradığı ve bir insanın ancak uzanabileceği kadar bir kulübe vardır. Kulübenin önünde iki zayıf oluktan su alan küçük havuz bulunur. Havuzun üstünü, bir kısım kolları küçük kulübenin sundurmasına dağılan bir üzüm asma gölgeler.

Atatürk'ün kuliba sevgisi oldukça köklüdür. Gerçekten de ölümünden kısa bir süre önce Sabiha Gökçenle yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

Evet bir özlem duyuyorum içimde... Büyük bir özlem... Sevdiğim vatanımın bir köşesinde şöyle ağaçlardan etrafın, hatta ve hatta gökyüzünün bile görünmediği bir köşesinde planını kendimin çizeceği, küçük, gösterişsiz bir ev olsun istiyorum... Gideyim oraya, çiçeklerle uğraşayım, kuşlarla uğraşayım, ağaçlarla haşır neşir olayım. Tıpkı mutlu sade yurttaşlarım gibi yaşayıp gideyim öylece... Acaba bu mümkün olabilecek mi? Sanmıyorum... Gençliğimden beri düşlediğim şeydi bu... Rahmetli anneme de böyle söyledim: Ağaçlar arasında küçük bir ev yaptıracağım size, orada birlikte mutlu yaşayıp gideceğiz... İçimdeki duyguları anlatabilmekte güçlük çekiyorum [...] İnsanlar öldükleri zaman böyle ormanlıkların içine gömülmelidir... Hiç olmazsa orada ağaçların serinliği ve koruyuculuğu altında rahat ederler. Bizim eski mezarlarımızdaki serviler bu yönden bir anlam ifade etmiyor mu? (Pekel, 2005:54)

Gürhan Tümer, Prof. Dr.
Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Kaynakça:

- Akay, O. (2006) *Benim Sofram Bu*, Truva Yayınları, İstanbul.
- Aslanoğlu, İ. (2001) *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Atay, F.R. (1980) *Çankaya*, Sena Matbaası, İstanbul.
- Kemal, M. (1983) *Türkiye'nin Kalbi* Ankara, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Kumral, B. (1994) “Zeki Sayar'la Söyleşi”, *Yapı*, YEM Yayınevi, İstanbul, Sayı: 152, s.44-52.
- Kuruyazıcı, H. (Haz.) (2008) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Pekel, İ. (2005) *Atatürk'ü Anlamak ve Anmak - II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Ragon, M. (1991) *Histoire de l'Architecture et de l'Urbanisme Modernes*, Cilt I, Casterman, Paris.
- Ulus, M.K. (Der.) (2008) *Atatürk'ün Yanı Başında*, Doğan Kitap, İstanbul.

Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Endüstriyel Mirası: Alpullu Şeker Fabrikası

Timur Kaprol - Berk Minez

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren “aydınlanma” hedefi içinde köktenci “çağdaşlaşma-modernite” projesini uygulamaya çalışmıştır. Bu projenin genel olarak dört ana ekseninde ele alındığı söylenebilir: Bunlardan birincisi, **bilgiye, sanata** akılcı bir aydınlanma geleneği içinde yaklaşılması; ikincisi, **ekonominin** yapılandırılması; üçüncüsü, **ulus-devlet** ve **demokrasinin** kurumsallaşması; dördüncüsü ise kanunlara dayanan özgür yurttaş oluşturulmasıdır (Tekeli, 1998).

Cumhuriyet’in ilk devirlerinde yeni kurulan devletin verdiği heyecanla ve inançla yapılan mimarlık örnekleri, bilinçli bir yaklaşımın ürünüydü. Bu dönem binaları, Avrupa’daki örnekleri ile kıyaslanabilecek değere sahipti (Özgüner, 1970). Tüm bu oluşumlar içinde genç Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomisi yerel kaynakları orijin alarak yapılandırılmak istenmiş, bu paralellikte Uşak Şeker Fabrikası ile birlikte Alpullu Şeker Fabrikası’nın temelleri atılmıştır. Bu fabrikalar ekonomik üretime katkı sağlamak haricinde toplumsal yaşamın kültürel boyutta da biçimlendirilmesini getirmiştir. Alpullu Şeker Fabrikası günümüzde artık bir endüstriyel-kültürel miras niteliğini sürdürmektedir.

Endüstriyel Miras

“Endüstriyel miras” genel olarak “mekanik araçlarla ve düzeneklerle mal ve/veya hizmet üretme etkinliğinin gerçekleştiği özgül mimariden” oluşan kültürel miras olarak tanımlanmaktadır (Tanyeli, 2000). Endüstriyel miras kapsamında üretim faaliyetinde yer alan objeler (buhar makinesi, kazanlar, vinçler, ekstraktör, kondenser vb.) ve bu objelere olan ilgi, bilim ve endüstri müzelerinin temelini oluşturmuştur. Yapısal öğeler ise sadece binalardan oluşmaz; teknik miras olarak adlandırılan köprüler, kanallar da bu kapsamdadır.

Kuruluşlarından günümüze önemli değişim ve gelişmelerin mekânsal yansımaları barındıran kentlerimizdeki, Cumhuriyet sonrası kurulan yeni Türk devletinin gerektirdiği yönetim, sana-

yi, kamu, eğitim, sağlık, spor, ulaşım binaları vb., günün mimari akım, eğilim ve stillerini yansıtır. İnşa edildikleri dönemin ekonomik gelişiminin ve toplumsal yapısının da yansımaları olan bu binalar, dönemlerinin birer belgesidirler. Bu binaların mimarisinde karşılaşılan yabancı etkilerle birlikte kimi geleneksel mimarimizden gelen unsurlarla da karşılaşılır.

1923-1930 yıllarına kadar olan dönemde hükümet konağı, ilkokul binaları, sağlık binaları vb. devlet desteğiyle kurulan fabrikalar kentlerimizde yer alır. Bu dönemde işyeri-konut ilişkisinde yaya ulaşımının egemen olması nedeniyle, sanayi binaları yakınında lojmanlar yer almaya başlar. Bu alanlar artık yeni konut alanları için çekim noktası haline gelir. 20. yüzyıl başlarındaki modernist yaklaşımlar kentlerimizde izlenebilir.

1923-1950 yılları arasındaki dönemde, gerek ekonomik gerekse sosyal yaşantıda değişimle birlikte, Türkiye’de inşa edilmiş mimari ortamda, özgün bina tasarım ve uygulamalarının olması kaçınılmazdı. Trakya’da inşa edilmiş Alpullu Şeker Fabrikası, Cumhuriyet sonrası kurulan ilk şeker fabrikalarından biri olma özelliğinin yanı sıra, yer aldığı çevrenin sosyal ve kültürel yapısında gerçekleştirdiği değişimlerle de korunması gereklidir.

Alpullu Şeker Fabrikası’nın Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yüzü

Türkiye Cumhuriyeti ekonomi tarihinde, Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun kabul edilmesi sonucunda 1923 hükümet programında yabancı uzmandan gerektiğinde yararlanabileceği belirtilmekteydi. 1924 yılı itibarı ile Türkiye’de kamu, sanayi, eğitim vb. hizmet binaları yapılmaya başlanmıştır. 1924 yılı sonunda Ankara’nın politik desteğini sağlamak için Edirne milletvekili Faik Kaltakkıran ile Hüseyin Rıfki Arduman, Tekirdağ milletvekili Faik Öztrak, Çatalca milletvekili Şakir Kesebir, Bilecik milletvekili İbrahim Çoluk, Tütün tüccarı Salim Nuri, Tüccar Hayri İpar, Kereste tüccarı Ali, Fabrikatör Bur-

hanettin ve Tüccar Kasım Yolageldi beylerin girişimi ile İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi'ni kurmuşlardır.

Şirket kurulduktan sonra, destek için Ankara'ya başvurulmuş, şirketin yatırımlarına ortak olmak amacıyla fabrikanın % 68 hissesi İş Bankası, % 10'u Ziraat Bankası ve Trakya İlleri Özel İdaresi'nce üstlenilmiştir. % 10'u Trakya köylüsüne ait olan % 22 özel teşebbüs hisseli şirketin, tam yetkiyle özel teşebbüs tarafından yönetimi ve kuruluş sözleşmesiyle şirket güvence altına alınmıştır. 5 Nisan 1925'te şeker fabrikalarının kurulmasına ilişkin kanun, TBMM tarafından kabul edilerek, Alpullu şeker fabrikasını kuracak şirkete;

- üretilecek şekerin 18 yıl süreyle tüketim vergisinden muaf tutulması,
- fabrikaya kömür, linyit ve kiremit sağlayan ocakların normal vergi ve resimlerden muaf tutulması,
- fabrika için pancar üretecek arazi sahiplerinin on yıl süre ile arazi vergisi ödememesi,
- fabrikanın taşıma faaliyetlerinde nakliyat vergisinden üçte bir indirim yapılması,
- fabrikanın kurulacağı alanın 5 hektarının devlet tarafından bedelsiz sağlanması,
- fabrika personelinin on yıl süreyle kazanç vergisi ödememesi,
- 25 yıl süreyle İstanbul, Çatalca, Tekirdağ, Kırklareli, Babaeski, Çorlu il ve ilçelerinde yeni şeker fabrikası kurulmaması

desteği verilmiştir.

22 Aralık 1925'te temeli atılan ve inşaatına başlanan fabrika, çelik karkas olarak planlanmış ve inşa edilmesi Alman Maschinenfabrik Bukau R. Wolf Firması tarafından; şeker üretim makinelerinin getirilmesi ve kurulmasının yanı sıra pancar ekiminden başlayıp şeker üretimine kadar tüm sürecin yürütülmesi Macar firma tarafından üstlenilmiştir. 11 ayda tamamlanan fabrika inşaat çalışmaları paralelinde fabrikaya ayrılan alanda "numune" tarlalar hazırlanarak, Macar başmühendis Guters gözetiminde pancar ekimi yapılmıştır. Pancar ekimi yakın çevre köylerinde de öğretilmiş ve özendirilmiştir (www.cetinkarabulut.com).

Türkiye Şeker Sanayi A.Ş.'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen 26 Kasım 1926 tarihinde, 500 ton/gün pancar kapasitesi ile Türkiye'de ilk şeker üretimini gerçekleştiren fabrika, 1930 yılında 800 ton/gün, 1965 yılında 4000 ton/gün, günümüzde ise 5000 ton/gün ile üretim yapmaktadır.

Fabrika bünyesinde 1928 yılında 72 hekto-

litre/gün kapasiteli ispiroto fabrikası kurulmuş ancak 1938 yılında tesisler Eskişehir'e nakledilmiştir.

Fabrika, üretim tesisi haricinde yapılaşmasında içerdiği fonksiyonlar gereği, sosyal amaçlı binalarda inşa edilmiştir. Böylelikle Alpullu Şeker Fabrikası bir yerleşke içinde konumlanmıştır. Bu anlayışta inşa edilen dönemin endüstri alanında ilk kuruluşlarından olan Alpullu Şeker Fabrikası 1926'da işletmeye açılmıştır (Ödekan vd., 1990).

Şeker pancarı üretimi, kontrollü tarım tekniği ile yapıldığından, çiftçiye kredi ve eğitici bilgiler verilerek, çiftçinin teknik bilgi ve kültürü yükseltmiştir. Yaş ve kuru küspe üreterek, besiciliğe büyük çapta katkıda bulunulmuştur. İtinahlı işçilik gerektiren şeker pancarı, yöredeki insan gücünün değerlendirilmesine imkân vererek istihdam sağlamıştır. Ekonomik istihdam ile birlikte, Alpullu Şeker Fabrikası ve yerleşkesi, sosyal ve kültürel açıdan da içerdiği ilkököl, lise, hastane, sinema, yazlık sinema, gazino, spor tesisleri, lojmanlar, müze niteliğindeki Ergene Köşkü, alışveriş mekânları, sıra dükkânlar, kooperatif binası ile çalışanının ve yöre insanının modernleşmesi olgusunu yöreye getirmiştir (Anon., 2008).

Tüm Cumhuriyet işletmeleri gibi şeker fabrikaları da inşa edildikleri il ve ilçeleri, çevre il ve ilçeleri de etkileyecek şekilde değiştirmiştir. Her işletme üretim fonksiyonlarının yanında sosyal devletin temsilcileri olmuştur. Bölge halkı sinema, yüzme havuzu, spor salonları gibi muhtemelen daha önce hiç görmedikleri keyiflerle bu fabrikalarda tanışmıştır. Fabrikaların çay bahçelerinde düzenlenen halk günleriyle, cumhuriyet ve onunla gelen medeniyet, yöre halkının dünyasına girmiştir. Bu fabrikalarla birlikte halk pancar tarımıyla ve bunun için gerekli tarım aletleri, gübre ve diğer malzemelerle tanışmış, bilgilendirilmiş, kurslarla eğitilmiş, TŞFAŞ tarafından 1951 ile 1989 yılları arasında *Pancar Der-gisi* yayımlanmış, "şeker"le ilgili 220 kitap çıkarılmış, milyonlarca broşür basılmış, yurtiçi ve yurtdışına burslu öğrenciler gönderilmiştir. Çiftçilere, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi hayatları kolaylaştıran ev aletleri, pancar zamanı pancar bedellerinden kesilmek üzere temin edilip dağıtılmıştır (www.ilk-kusun.com).

Alpullu Şeker Fabrikası ve Yerleşkesi

Kırsal alan içinde yeşil-modern bir üretim-yaşam ortamını yansıtan Alpullu Şeker Fabrikası ve yerleşkesinde, 751.000 m² üretim tesisinde

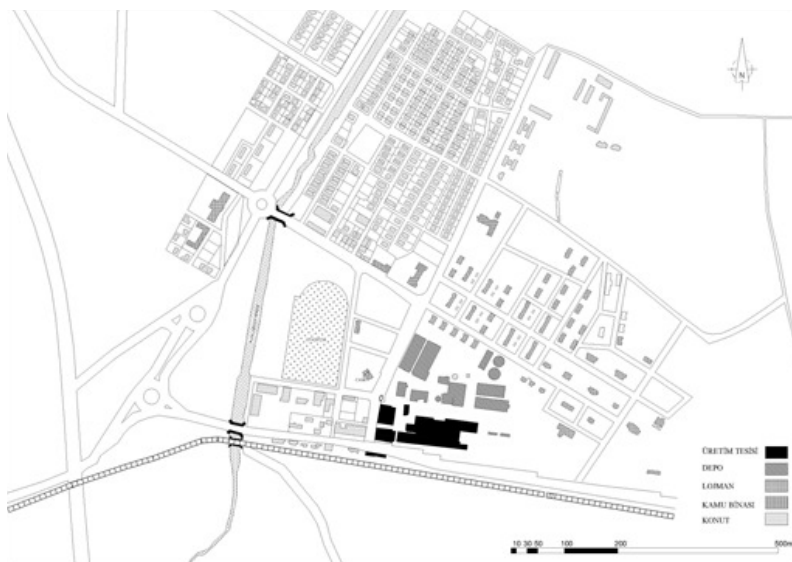
ağırlıklı olarak şeker üretimi gerçekleştirilmektedir. Özelleştirme süreciyle mülkiyeti parçalanmaya başlayan 300.000 m² sosyal alanı kapsayan yerleşke, Cumhuriyetle birlikte kalkınma hareketinin yansıması olmuştur. Toplumsal kalkınmanın yansıması paralelinde ekonomik olguların göstergesini de bünyesinde barındırır. Ergene Nehri ve tren yoluyla ilişkilendirilerek konumlanan fabrika, Trakya’da Cumhuriyet dönemi kalkınma kararlarının ekonomik göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen fabrikanın bulunduğu kentsel sit alanı, fabrika kompleksinin sanayi tesisi, Ergene Köşkü’nün Atatürk Müzesi, fabrika yakınındaki 156 parseldeki saray binasının sivil mimarlık örneği olarak tescil edilmesi, Kırklareli Valiliği Kültür Müdürlüğü’nce teklif edilmiş ve T.C. Kültür Bakanlığı Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 12.09.1997 tarihli 4108 sayılı kararı gereğince imar paftasında işaretlenen sınırları itibariyle doğal, tarihî ve kentsel sit alanı olarak tesciline karar verilmiştir. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. adına kayıtlı bulunan Şeker Camisi’nin de 30.04.2005 tarihinde 370 sayılı karar gereği 1. grup anıt eser olarak tesciline karar verilmiştir.

Üretim, Arıtma ve Depolama Tesisleri

Üretim binaları çelik konstrüksiyonlu, tuğla dolgulu olarak 11 aylık inşa sürecinde monte edilmiştir. Üretim binası, pancar temizleme-parçalama ünitesi (pancar elevatörü), kireçleme ve karbonatlama bölümü, şekerin işleminin devam ettiği tephir kısmı, vakumlama işleminin yapıldığı refruerant bölümü ve şeker elevatöründen oluşur. Üretim tesisi içinde şeker ambarları ve itfaiye de bulunur. Fabrikanın üç adet yer silosunun olduğu kısımda hammadde (şeker pancarı) girişi yer alır. Fonksiyonist bir tasarımın fabrikanın mimarisinde egemen olduğu görülür. İşlevin gerektirdiği ilişkiler mekânsal kurguyu yönlendirmiş ve şeker fabrikası, şeker üretiminin gerektirdiği tipoloji bağlamında inşa edilmiştir. Fabrikada gelişen üretimle birlikte yeni binalara ihtiyaç duyulmuş, 1956 senesinde *art deco* stiline egemen olduğu yapılaşma yerleşkede yer almıştır.

Yönetim Binası

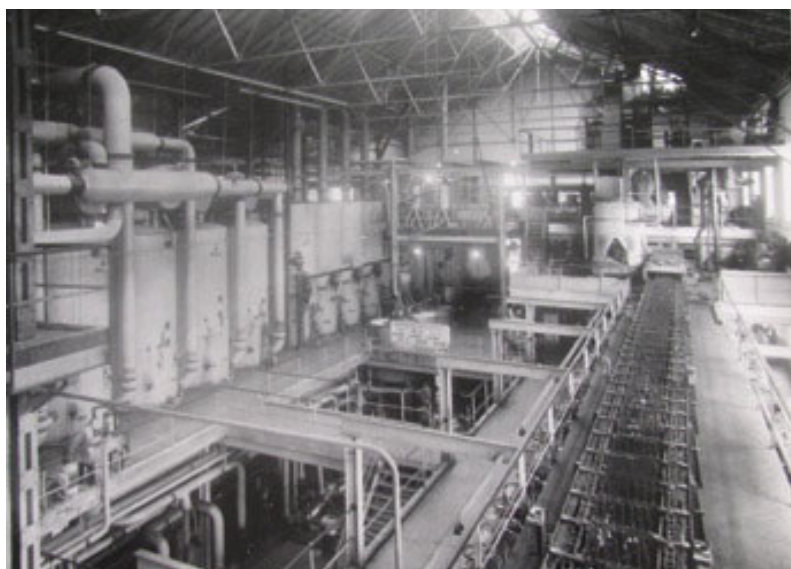
Yerleşkenin girişinde yer alan yönetim binasının planlamasında simetrik bir düzenleme, ana cephe aksı ile giriş aksının simetrik tutumu görülür. Bina cephesinde izleri algılanan, *art deco* doğrama ve pencere söveleri dışında, iç mekân

Alpullu Şeker Fabrikası ve yakın çevresini gösteren yerleşke planı (Çizim: B. Minez, 2008)

Üretim tesisi iç ve dış görüntüleri (Alpullu Şeker Fabrikası Arşivi, 1949).

Yönetim binası.
(İç görünüş fotoğrafları:
B. Minez, 2008.
Dış görünüş, Alpulu
Şeker Fabrikası Arşivi,
1949)

kapı kanatlarında, anıtsal etkili merdivende, soğuk demir işçiliği merdiven korkuluklarında, aydınlatma pencereleri doğramalarında stilistik yaklaşımlar görülür. Planlamada yönetim binasına saçaklı ve subasmanlı girişten girilir. Girişin karşısında tek kollu, tek taraftan duvara ankastre, mermer basamaklı, soğuk demir işçiliği korkuluk ve küpeşteli, döner bir merdiven, giriş kat ve birinci katı birbirine bağlamaktadır. Giriş katta iki yanda birer küçük holden, koridor etrafına sıralanmış odalara ulaşılır. Üst katta ise merdiven çıkışının açıldığı iç sokak niteliğindeki koridor yer alır. Koridorun bir ucunda sekreter ve müdür odası olarak kullanılan prestij mekânları bulunur.

Dinlenme ve Eğlenme Amaçlı Sosyal Tesisler

Ergene Köşkü

İstanbul caddesinden girişin ulaştığı, yerleşkenin doğusunda yer alan, lojman alanının sonunda, Büyük Köşk olarak adlandırılan sosyal amaçlı binayla birlikte yeşil alan içinde yer alan, konaklama amaçlı Ergene Köşkü, 4 yatak odası, 2 banyo 1 wc ve mutfak bölümünü kapsar. Binaya kuzeybatı yönünde yer alan giriş kısmından girilir. Cam bir aydınlıklı fener niteliğindeki giriş ve antre kısmının güneybatısında yer alan teras iç ve dış mekân ilişkisinde bağlantıyı sağlar. Antrenin açıldığı koridorun sonunda Atatürk'ün 20 Aralık 1930 senesinde konakladığı oda yer almaktadır. Günümüzde kullandığı eşyaları ile birlikte muhafaza edilen oda, binaya müze niteliğini kazandırır. Binanın girişinden Atatürk'ün konakladığı odayı bağlayan koridor üzerindeki yaşama mekânı olan salon, birbirine geçişli iki mekândan oluşur. Bu mekânda günümüzde Atatürk'ün kullandığı günlük eşyalar, mobilyalar, Atatürk'ün fabrikayı ziyaretindeki görüşlerinin bulunduğu anı defteri yer alır.

Büyük Köşk

Ergene Köşkü'nün kuzeydoğusunda yer alan yapının, giriş katı sosyal amaçlı (yemek ve toplantı), üst katı ise günümüzde misafirhane olarak kullanılmaktadır.

Sinema Binası, Yazlık Sinema Alanı, Gazino Binası

Yerleşkenin doğusunda yer alan sinema binasının yanında yeşil alan olarak kullanılmış yazlık sinema alanı bulunmaktadır. Sinemanın projeksiyon odası günümüzde halen mevcuttur.

Yerleşkenin doğusunda Ergene Köşkü ve Büyük Köşk'ün güneyinde kalan gazino binası yö-

1

2

1-3. Ergene Köşkü
(Fotoğraf: Alpullu Şeker
Fabrikası Arşivi, 1949;
Çizim: B. Minez, 2008).

3

4-6. Büyük Köşk (Alpullu Şeker Fabrikası Arşivi, 1949).

4

5

6

7

8

7-8. Sinema binası
(Fotoğraf: B. Minez,
2008).

1-2. Gazino binası
(Fotoğraf: B. Minez, 2008).
3. Mini golf sahası
(Fotoğraf: B. Minez, 2008).
4. Yüzme havuzu
(Alpullu Şeker Fabrikası
Arşivi, 1949).

netim kadrosu ve misafirler için yemek yeme, gösteri-balo imkânlı salonlardan oluşur. Binaya saçaklı girişten girildiğinde gösteri ve yemek salonunun açıldığı bir holle karşılaşılır. Bu holden köşesi yuvarlatılmış dikdörtgen planlı, özellikli tavan kaplamalı yemek salonuna geçilir. Bu holden ayrıca tekne tavan nitelikli, dönemin bezeme özelliklerinin sahne ve tavan süslemesinde görüldüğü gösteri salonuna geçilir.

Spor Tesisleri

Kurulduğu yıllardaki modernitenin yansıması olan yerleşkede Türkiye'nin ilk mini golf sahası yer almaktadır, golf sahasının hemen yanında bir yüzme havuzu inşa edilmiştir.

Eğitim Binaları

Günümüzde dahi ulaşılamayan tek katlı planlama, okul binasında karşımıza çıkar. Yerleşke içinde yer alan ilkokul ve lise binası tek katlı düzende inşa edilmiş, 1949 yılında halen tek katlıdır, gelişen ihtiyaçlar sonrası okul binaları günümüzde kat ilavesi almıştır.

Revir

İnşa edildiği yıllarda Kırklareli ve yöresinin en büyük sağlık yapısı olma özelliğini, içerdiği ameliyathane ve diş kliniği ile taşımaktadır. Günümüzde revir binası olarak adlandırılan yapı 2007 yılında yangın geçirmiş ve gördüğü hasar, yapılan tadilat sonrası giderilmiştir. Fabrika çalışanları dışında yöreye de sağlık hizmetleri getiren bu bina sokl niteliğindeki bodrum katıyla birlikte iki katlı olarak hizmet vermiştir.

Lojmanlar

Üretim tesisinin kuzeyinde yeşil alan içinde yer alan 120 hanelik konut grubu; “iki haneli tek ev”, “tek haneli tek ev”, “dört haneli iki katlı apartman” olmak üzere toplam üç tip sergiler. Konutlara giriş, sofa niteliğindeki holdendir; bu holdün bir tarafı ıslak hacim grubu ile sınırlandırılmış, diğer iki tarafı ise odalarla çevrelenmiştir. Mutfağın açıldığı bu hol aynı zamanda yeme içme mekânı olarak da kullanılan yaşama işlevlidir. Holdün etrafında yer alan odalardan biri, yıkanmalıklı olarak ebeveyn için planlanmıştır. İki katlı, olan manşard çatılı olan tiplerde, alt katlar yaşama fonksiyonuna, üst katlar ise yatma ve banyo mekânlarına ayrılmıştır. Konutların yeşil alan içinde yer alması, kullanıcılarına doğayla yaşama ve sebze yetiştiriciliği imkânı vermiştir. Hemen hemen her evin önünde çocuk oyun alanları ve bununla ilgili mobilyalar yer alır.

1

5

2

6

3

1-2. İlkokul binası (Alpullu Şeker Fabrikası Arşivi, 1949).

3-4. Revir binası (Alpullu Şeker Fabrikası Arşivi, 1949).

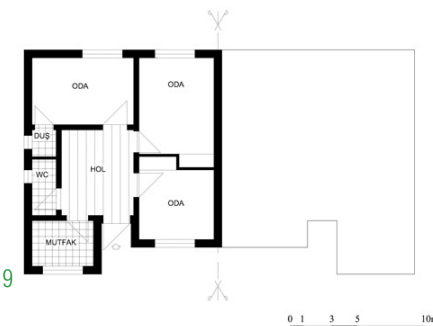
7

4

8

9

5-9. Lojmanlar ve konut plan şeması (Fotoğraflar ve çizim: B. Minez, 2008)

Ayrıca yerleşimin ızgara şemalı olması, İstanbul caddesini Büyük Köşk'e bağlayan lineer yolun her iki yanında yer alan ağaç dizgileri, bu ulaşım aksına panoramik bir görüntü verir.

Ticaret ve Konaklama Binaları

Yerleşkenin güneybatısında bugünkü stadın doğu yönünde yer alan sıra dükkânlar ticaret amaçlı inşa edilmiştir. İstasyon Caddesi'nde de lineer biçimli çözülmüş, giriş cephesinde dükkânlar yer alan otel binası yer almaktadır.

Alpullu Şeker Fabrikası Yerleşkesinde Modernizm İzleri

Cumhuriyet döneminde her alanda görülen değişimin izlerini mimaride de görmekteyiz. Avrupa'da, sanayileşmeyle yaşanan gelişim, yaşam tarzını değiştirmiş sanayileşmeyle birlikte zanaat ve sanat arasında yaşanan etkileşim, çeşitli sanat akımlarını doğurmuştur. Batıda bu akımların oluşum nedenleri sanayileşme sonrası toplumsal gelişme ve ekonomik değişime dayanır. Ülkemize yabancı mimarlar eliyle getirilen batılı akımlar etkisinde Avrupa'daki çağdaşlarına benzer binalar yapılmıştır (Ünal, 1983). Batılı olu-

Ticaret ve konaklama binaları (Alpullu Şeker Fabrikası Arşivi, 1949 ve B. Minez, 2008).

şumlar yanı sıra tarihimizden gelen dış cephe biçimlerinin yeni mimarlık fonksiyonlarında kullanılması, neoklasik yaklaşımı çağırıştırır. Alpullu Şeker Fabrikası yerleşkesindeki lojmanların bir bölümünde bu tür bir eğilim gözlemlenir. Fabrikanın üretim kısmında ise çelik konstrüksiyon tuğla dolgulu, zamanına göre daha kısa sürede hafif denebilecek yapım sistemi uygulanmıştır. Fonksiyoncu ve rasyonelliğin ön planda tutulduğu bu yapı kısa sürede bir çözüm getirmiştir. 1956 yılında fabrikaya yapılan ek binada ve konutların pencere sövelerinde, giriş kapılarında, merdiven tırabzanlarında, iç mekân kapılarında *art deco* etkileriyle karşılaşılır. Yerleşke incelendiğinde modern ve çağdaş mimarlık ilkelerinin makro formda yerleşimde, mikro formda binalarda uygulandığı gözlemlenir. 1926 yılında inşa edilen Alpullu Şeker Fabrikası ve Yerleşkesi modernizm izlerini günümüze yansıtır.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin "çağdaşlaşma-modernite" anlayışının yansımalarından biri olan Alpullu Şeker Fabrikası, döneminin sosyal yaşantısının, ekonomik gelişiminin ve mimari anlayışının önemli bir belgesi niteliğindedir.

Günümüzde üretim faaliyetleri sonlandırılarak müzecilik anlayışıyla veya yeni işlevlerle yaşatılmaya çalışılan örneklerin aksine Alpullu Şeker Fabrikası; 1926 yılındaki üretim anlayışından çok fazla değişim göstermeyen yapısıyla, sürdürülebilir olarak "yaşayan endüstriyel miras" niteliğini sürdürmektedir.

Yapının üretim faaliyetleri yanı sıra yöreye sosyal imkânlar getirilerek yöre halkının öğrenim düzeyiyle birlikte ekonomik düzeyi de yükseltilmiştir. Ayrıca fabrika çeşitli hizmet alanlarında

çevrenin kalkınmasına da katkı yapmıştır. Örneğin kendi elektrikliğini üreten fabrika bir süre sonra çevresine de elektrik sağlar duruma gelmiş, fabrika ile birlikte bölge elektrikle tanışmıştır. Fabrikanın çok fazla değişmeyen üretim anlayışı ve makineleri, döneminin üretim anlayışının belgesi niteliğindedir. Bunun yanı sıra yerleşkede yer alan sosyal amaçlı binalar, döneminin modern yaşam kurgusunu yansıtır. Tüm bu yönleriyle yerleşke **belgesel değere** sahiptir. Dönemin mevcut şartları paralelinde tasarlanan; makro ölçekte yerleşim, mikro ölçekte binalar, bunların plan tipolojileri, merkezî veya iç sofalı mekânları, ıslak hacimlerin yerleştirilişi gibi mimari biçimlenişler **yaşamsal değer** taşır. Yerleşkedeki binaların gerek yapım sistemleri gerekse cepheledeki stilistik oluşumlar, binaların özellikle cephe biçimlenişlerinde, dönemin mimari oluşumlarının izlerini bırakmıştır. Bu yönleri ile binalar **üslupsal değere** sahiptir. Binaların yer aldığı yerleşim bölgesindeki sistem, ızgara kent planının habercisi olmuş, özellikle konutların yer aldığı sokaklar, dönemin kentsel dokusunu şekillendirmiştir. İnşa edildiği dönemin kentsel dokusunu günümüze yansıtan yerleşke tarihî belge niteliği ile **kentsel ve tarihî doku değerine** sahiptir. Yerleşkedeki binalar, dayanıklılıkları ve taşıyıcı sistemleri ile o dönem için gerekli sıhhi tesisata sahiptir. Özellikle konutların fiziksel durumlarının iyi olması, günümüzde de kullanılmalarını ekonomik kılmaktadır. Üretim kısmında ise çelik konstrüksiyon iyi durumda gözlemlenmesine karşın kimi malzemelerde görülen deformasyonlar sağlıklılaştırmaya imkân sunmaktadır. Tüm bu özellikleri ile yerleşkedeki binalar fiziki açıdan gerek sağlamlık gerek döneminin yeni yapım sistemlerini yansıtmaları nedeniyle **fiziki değer** taşırlar.

Mekânsal ve biçimsel kurguları ile çeşitli değerlere sahip olan Alpullu Şeker Fabrikası ve Yerleşkesi yüzyıl başında ülkemizde inşa edilmiş sanayi tesisi yanı sıra diğer mimarlık örneklerini de barındırır. İncelenen yerleşke kentsel konumu, kullanım değeri, tasarımındaki mimari oluşum ve yapımsal boyutu dikkate alınarak gelecek kuşaklara aktarılması gereken endüstri mirası niteliğini taşır. Bu özellikleri ile yakın çevresiyle birlikte gelecek kuşaklara aktarılması gerekli endüstri ve kültür mirası niteliği taşır.

Timur Kaprol, Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Berk Minez, Araş. Gör., Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Kaynakça:

- Anon. (2008) Alpullu Şeker Fabrikası Arşivi.
- Aslanoğlu, İ. (2001) *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Batur, A. (1998) "1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.223-227.
- Bozdoğan, S. (2002) *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiyesinde Mimari Kültür*, Çev. Birkan T., Metis Yayınları, İstanbul.
- <http://www.cetinkarabulut.com/alpullu/fabrika.htm>
- <http://www.ilk-kursun.com>
- Ödekan, A. vd. (1990) "Cumhuriyet Dönemi: 1923-1950", *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, s.526.
- Özgüner, O. (1970) "Açık Oturum (Ankara)", *Mimarlık*, Sayı:86 (70-12), s.27.
- Tanyeli, G. (2000) "Endüstri Arkeolojisi Yapılarının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi", *Domus*, Sayı: 8, s.50.
- Tekeli, İ. (1998) "Atatürk Türkiye'sinde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", *Arredamento Mimarlık*, Sayı:100+8, s.1.
- Ünal, M. (1983) "Tarihsel Sıralama İçinde İstanbul'da Apartman Cepheleleri", *Yapı*, Sayı: 50, s.34-40.

A Republican Period Industrial Heritage of Turkey: Alpullu Sugar Factory

Our cities, which involve the spatial reflections of major changes and developments our history, reflect the architectural movements, trends and styles of their time through the administrative, industrial, public, educational, health, sports and transportation buildings which are the requirements of the newly established Turkish State.

Between 1923-1930 public housing for employers were built close to the government supported factories due to the prevalence of pedestrian access. These areas then turned out to be the magnets for new residential spaces. The ideology and the economical conditions of the period are reflected on the architecture. The 1930s brought new and large streets and avenues and thus buildings. The modern styles at the beginning of the 20th century can be observed in the cities.

Being the products of their historical period each of the industrial buildings should be passed to the future generations, while its architecture involves the economical, political and cultural features of the period. In this study, Alpullu Sugar Factory in Thrace is analyzed and the dominant styles and affinities of its architecture were studied.

Çöl Kentlerinde Çevre Koşullarının Doğru Değerlendirilmesiyle Oluşturulan Mimari Çözümlere Bir Örnek: Rüzgâr Bacası¹

Yasemen Say Özer - Nevzat Oğuz Özer - A. Rıdvan Kutlutan

Çöllerde kurulu kentler için iklim, öncelikle mücadele edilmesi gereken en temel sorundur. Gece ve gündüz, yaz ve kış arasındaki yüksek sıcaklık farklılıkları, yağmur ve karın olmaması, bölgede esen sert rüzgârlar ve kum fırtınaları çöllerin en önemli iklimsel sorunlarıdır. Çöl kentleri varlıklarını sürdürebilmek için kendi özgün mimari kuralları içinde kurgularını hazırlar. Çöl bölgelerinde kurulu kentlerin bu sorunlara karşı ürettiği mimari çözümler, öğrenilmesi, araştırılması gereken bir konudur. İran'ın Yezd eyaletinin başkenti olan Yezd kenti ise bulunduğu coğrafi koşullar nedeniyle çöl kenti tanımına uyan bir yerleşmedir. Özellikle sahip olduğu olumsuz doğal çevre koşullarını değerlendirirken sunduğu mimari çözümlerden biri olan rüzgâr bacasının tanımı ve kullanımı bu makalenin konusunu oluşturacaktır.

Yezd

Sözcük tanımıyla “bayram ve ibadet” anlamını taşıyan Yezd'in (*Yezd*) kuruluşu, yapılan araştırmalara göre İÖ 3000 yıllarına tarihlenmekte-

dir.² Kentte yaşadığı bilinen en eski uygarlık Med İmparatorluğu'dur. Daha sonra değişik uygarlıkları barındıran kent, varlığını, sürdürdüğü üretime borçludur. İpek yolu kervan güzergahında kurulu kentte kaliteli el sanatları ve ipek kumaşların üretimi halen sürmektedir. 1272 yılında kenti ziyaret eden Marco Polo, kentten üretilen ipekli kumaşlardan övgüyle söz eder. Ayrıca kent dışında gelişen sanayisiyle de son yıllarda adından söz edilmeye başlanmıştır. Kentin sosyal yaşamına ait önemli özelliklerinden biri de, dünyanın en eski tek tanrılı dini olan Zerdüş kütürünün merkezi olmasıdır. Bu kütürün simgesi olan ve 3000 yıldır sönmeyen ateşin² bekçiliğinin yapıldığı Ateş tapınağı (Atashkadeh) da kentin önemli yapılarından biridir. 2006 yılındaki verilere göre 500 bin olan kent nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unun Zerdüş dine mensup olduğu tahmin edilmektedir.

Bir çöl kenti olan Yezd, İran'ın orta kesiminde, Kavir ve Lut çöllerinin arasında kurulmuştur. Denizden 1203 metre yükseklikte bir plato üzerinde kurulu kent kuru-sıcak bir iklime sa-

Yezd hava fotoğrafı (GoogleEarth).

hiptir. Yıllık yağış ortalaması 60 mm olup³, yaz aylarındaki sıcaklığın en düşük değeri 40°C'dir.⁴ Kışın ise sıcaklık 0°C derece dolayındadır. Zorlu doğal çevre koşulları sayesinde geçmişinde uzun yıllar boyunca savaş ve istilalardan korunmuş olan kentin, bugün yaklaşık % 30'u yeterli nüfusun kentte yaşamamasından dolayı harap haldedir.

Birçok coğrafya ve ekoloji uzmanı bu bölgeyi dünyanın en kurak bölgesi olarak tanımlamaktadır. Kaynakların hatalı kullanımı sonucu, geçen zamanla birlikte çölleşme artmaktadır. Buna karşılık Yezd birçok alanda çölleşmeye karşın bilinçli olarak en çok mücadele eden kentlerden biridir. Bu bağlamda geleneksel ve modern teknik kullanılarak çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmaların önemli kısmı uluslararası platformlarda gerçekleştirilmektedir. UNESCO tarafından 1996 yılında dünyanın en eski ikinci yerleşimi olarak koruma altına alınan kent, geleneksel mimari özelliklerini bozmadan eski varıl günlerine dönme yolunda uğraşlar vermektedir.

Kentin Mimarisi ve Onu Etkileyen Temel Unsurlar

Yezd eski kent merkezinde sokaklar dar ve sağır duvarlarla çevrilidir. Sokakların darlığı kentliyi yazın güneşin yakıcı sıcaklığından, kışın rüzgârın sert esintisinden korumaktadır. Sokakların üstü kısmen tonozla ya da kemerlerle kapalıdır. Sağır duvarlı sokaklar bir anda çarşı, pazara bağlanabilir ve kendinizi kolaylıkla dükkânların

Yukarıdan aşağıya, kemerlerle kapatılmış bir sokak, Emir Çakmak Meydanı, Yezd kent görünümü. (Fotoğraflar: R. Kutlutan)

Kent sokaklarından örnekler. Ortada, Cuma Camii Meydanı'na çıkan, dükkânların bulunduğu tonozla kapatılmış bir sokak. (Fotoğraflar: N. O. Özer)

önünde bulabilirsiniz. Pazarın içinden geçen sokaklarla Cuma Camii'nin ya da Emir Çakmak'ın önündeki meydanlara da olumsuz hava koşullarından etkilenmeden ulaşabilirsiniz. Üstü kapalı sokakların bazılarında yer alan girintiler ise, seyyar satıcıların, tezgâhlarıyla gelen geçen rahatsız etmeden durabilecekleri nişlerdir.

Evler oturduğu parselin tamamını kaplayan, dışarıya, sokağa tamamen kapalı yapılardır. Evlerin ana giriş kapılarının bulunduğu bölümlerin de üstü zaman zaman tonozla kapalıdır. Böylece girişler olumsuz iklim koşullarından korunur. Sokaklardan evlerin sadece giriş kapıları görünür. Geleneklerden ya da dinî nedenlerden ötürü giriş kapılarının kadın ve erkek için farklı görünümü ve sesli tokmakları günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Giriş kapılarına sokaktan birkaç basamak inilerek ulaşılır. Burada amaç, evi toprağa olabildiğince gömerek çölün sıcağından korumaktır. Kalabalık ailelerin yaşadığı büyük evlerin girişlerinde yer alan setler, gelen konuğun ev sahibine haber verilmesi süreci içinde oturup beklemesi amacıyla yapılmıştır. Kentteki tüm yapıların malzemesi kerpiçtir. Duvarların kalınlığı 1-1,5 metreyi bulur.

Evlerin büyüklüklerine göre orta kısmında, bazen bir ya da daha fazla avlu vardır. Avlular farklı büyüklüklerde olabilir fakat çoğunlukla dikdörtgen biçimlidir. Evlerin sokakta olmayan cepheleri avludadır. Avluya, yazlık eyvanla birlikte odaların kapıları ve pencereleri açılır. Evlerin avlu cephelerindeki açıklıklar ahşap doğrama ve kapaklarıyla, renkli (böcekleri ve haşereleri uzak tutmak amaçlı) camlarla bezelidir. Sokak cephelerinin sadeliğine karşın, her evin avluya açılan cephelerindeki bezemeler sadece o eve özgüdür. Bazı evlerin odalarındaki ayna ve resimli süslemeler son derece ilgi çekicidir. Avluya açılan eyvanın bir tarafında rüzgâr bacası yer alırken, içinde de her zaman fiskiyesi ya da çeşmesi olan taş bir havuzla birlikte ağaç ve çeşitli bitkilerin yer aldığı yeşil alanlar bulunur.

Yezd'in mimarisini belirleyen iki temel unsurdan söz edilebilir. Bunlardan biri, kente baktığında görünmeyen ama kenti gezmeye, tanımaya başlayınca öğrenilen su dağıtım sistemi; diğeri ise kente ilk baktığımızda sizi büyüleyen ve yapılarla bütünleşen rüzgâr bacalarıdır.

Su Dağıtım Sistemi (Qanat)

"Qanat" adı verilen su dağıtım sistemi; geleneksel yöntemlerle yerin altındaki su kaynaklarına ulaşarak, suyu kente ulaştırma amacıyla inşa edilen su kanallarıdır. Bu sistem yeryüzünden

belirli bir kot aşağıda kentin de altında dolaşarak, tüm kentin suya ulaşmasını sağlar. Yapıların altında zeminin iki-üç kat altında “*sardab*” adı verilen mekânlar vardır. Sardab’da qanat’a bağlı bir havuz bulunur. Havuzun etrafında farklı yükseltide setler vardır ve bu setler et, sebze ve meyve saklamak için kullanılan günümüzün soğuk hava deposu, kilerleridir. Evlerin ve çarşı, cami gibi kamusal yapıların su gereksinimini karşılamak için de sardablar kullanılır. Sardablara ulaşım bazen avlunun zemininde yer alan, bazen de kapalı bir mekândan dik inen bir merdivenle sağlanır.

Rüzgâr Bacaları (*Badgir*)

Farsçada karşılığı “*badgir*” olan rüzgâr bacaları, Yazd kentine uzaktan bakıldığında göze çarpan ve insanı düşündüren ilk mimari unsurlardır. Kentin mimarisindeki en önemli işlevsel ve yapısal simgelerdir.

Yapılan arkeolojik araştırmalar rüzgâr bacalarını İÖ dördüncü yüzyıla tarihlendirmektedir. İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak ve Pakistan’da örnekleri bulunan rüzgâr bacalarının yapılaş amacı; kuru-sıcak veya nemli-sıcak iklim bölgelerinde yer alan yerleşmelerdeki mekânların doğal iklimlendirmeye konforunun sağlanmasıdır. Rüzgâr bacaları, kentte, esen rüzgârı bulunduğu mekânların içine alır. Esintiyi mekâna aldığı gibi, mekân içinde ısınan havanın yükselerek dışarı atılmasını sağlar. Böylece mekânda hava akımı oluşturarak, doğal iklimlendirme sistemiyle havanın serinlemesine neden olur.

Yezd’deki rüzgâr bacalarının çalışma ilkesi, ortamda çok az ya da hiç esinti olmamasına rağmen, havayla kentsel mekânlar arasındaki sıcaklık farkını kullanmak, bir hava akımı oluşturmak ve bu hava akımını yönlendirmektir. Kentin silüetine farklı bir görünüm veren rüzgâr bacaları genel olarak iki farklı işlevde ve şekilde kullanılır. Bunlardan biri konutlar, diğeri ise su depolarıdır. Konutlar ve su depolarında kullanılan rüzgâr bacalarının konumunda temel bir farklılık söz konusudur. Konutlarda kullanılan rüzgâr bacaları yarı açık mekânlarda (eyvan) da kullanılırken su depolarındaki rüzgâr bacaları tamamen dışa kapalı mekânlarda kullanılmaktadır. Bu yapılar dışında kendine has özellikleri olmasından dolayı, bir de yazlık köşk olarak kullanılmış olan Dowlat Abad yapısındaki rüzgâr bacasından söz etmek gerekir.

Konutlarda Bulunan Rüzgâr Bacaları

Konutlarda bulunan avluların kuzey ve güney kenarında iki büyük ana mekân yer alır. Kuze-

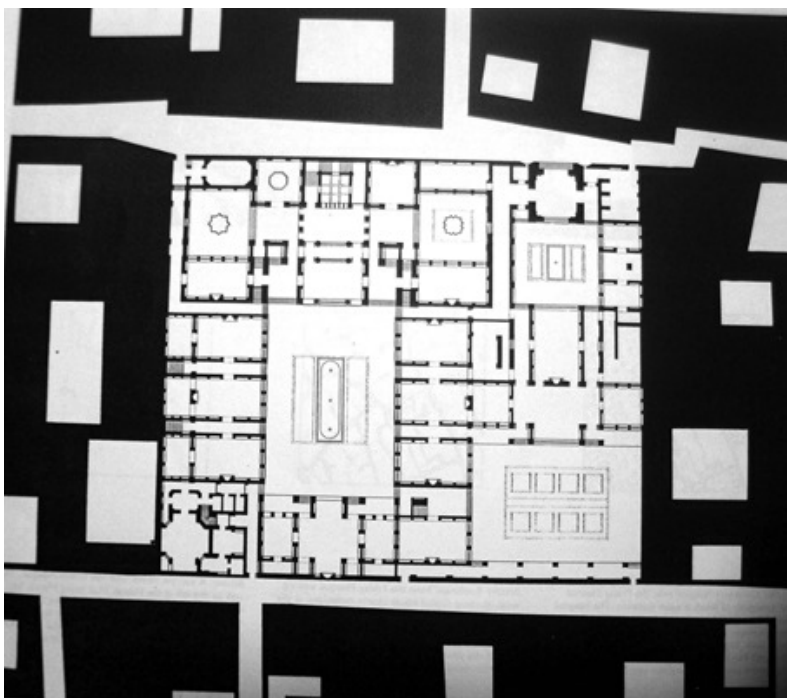

Dükânların bulunduğu sokaklardan biri. (Fotoğraf: R. Kutlutan)

Seyyar satıcıların tezgâhlarını kurabilecekleri sokak nişleri. (Fotoğraf: N. O. Özer)

Düşük kotlu ev girişi ve konuklar için ayrılan bekleme seti. (Fotoğraf: N. O. Özer)

Parselin tümünü kullanan tipik Yazd evi. (Ganjnameh Yazd Houses, 2005).

Zargar-e-Yezdi evinin teras çatısından avlu, yazlık eyvan ve rüzgâr bacasına bakış.
Bu ev bugün otel olarak kullanılmaktadır.

Zargar-e-Yezdi evinin avlu ve kışlık bölümüne bakış.

Başka bir eve ait avludan yazlık eyvan ve rüzgâr bacasına bakış.
(Fotoğraflar: N. O. Özer)

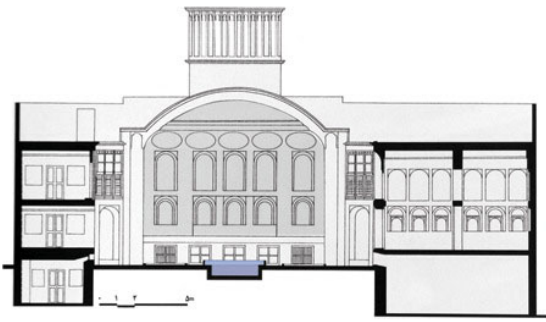
yinde, cephesi avluya kapalı kışlık oturma mekânı, güneyinde, üstü çatıyla kapalı, cephesi avluya açık yazlık oturma mekânı eyvan (*Talar*) vardır.

Mekânların yönlenmelerinde gün ışığı önemli rol oynar. Eyvan, avludan sonra en, boy ve yüksekliğiyle en büyük ve önemli ikinci mekândır. Yazların uzun sürdürdüğü bu kentte eyvan en fazla kullanılan mekândır. Rüzgâr bacaları çoğunlukla yazlık mekân olarak kullanılan eyvanlarda bulunur. Rüzgâr bacası sayesinde hava akımının olduğu bu mekân, aynı zamanda hava akımının avlu, odalar ve evin koridoru gibi diğer mekânlara iletiği bir yerdir. Eyvan her zaman avludan daha yüksek bir kottadır. Bu şekilde eyvanın altındaki mekân bir mazgalla ya da tepe penceresiyle avluya açılır. Zemin alt kotunda bulunan ve daha serin olan bu mekânın havalanması avludan sağlanır. Eyvanın derin ve avludan yüksek olması onun aynı zamanda gün boyunca daha uzun süre gölgede kalmasına neden olur. Eyvanın çatısı, evin de yapıldığı malzeme olan kerpiçten imal edilmiştir. Çatı, aralarında hava boşluğu olan iki kerpiç katmandan oluşur.

Eyvanın açıldığı avlunun merkezinde mutlaka bir havuz ve çevresinde bitkiler bulunur. Havuzun büyüklüğü avlunun büyüklüğüne yakındır. Suyun derinliği azdır. Böylece suyun buharlaşması artırılarak mekânın serinliği sağlanmaya çalışılmıştır. Kuru ve sıcak rüzgârın havuzun üstünden esmesiyle ortamın nemi yükselir ve taze hava akımı avluya açılan odalara dolar. Serin ve nemli hava odalardaki yaşam konforunu artırmaktadır. Rüzgâr bacası, havuzlu ve bitkilendirilmiş avlu ve yazlık eyvan konutların doğal iklimlendirilmesinde birbirini tamamlayan üç temel mimari elemandır.

Su Depolarında (*Ab-Anbar*) Bulunan Rüzgâr Bacaları

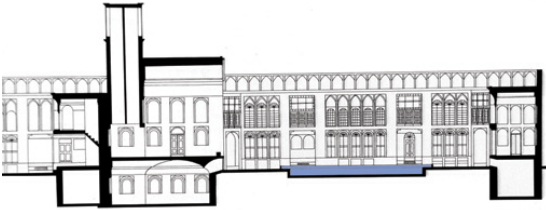
Su depoları, geleneksel sistemlerle inşa edilmiş yeraltı kanallarıyla (qanat) çölden taşınan suyun, biriktirildiği yerleşimin belirli noktalarında inşa edilmiş yapılardır. Genellikle kent merkezine yakın noktalarla inşa edilirler. Kent içi su depolarının yapım tarihi Sasanilere⁵ kadar uzanmaktadır. Günümüze kadar ulaşabilen su depolarının Yezd'deki sayılarının 75-90 arasında olduğu sanılmaktadır. En ünlü su depolarından bazıları şunlardır: Sash Badgir, Seyed Va Sahra, Masoudi, Hadji Ali Akbari, Khajeh, Golshan, Rostam Geev, Kolah Doozha, Malekotojar ve Mirza Shafi.

Avludan geçen ve rüzgâr bacasını gören aynı eve ait bir kesit.

Yazlık eyvanın içinden avluya ve kışlık bölüme bakış.

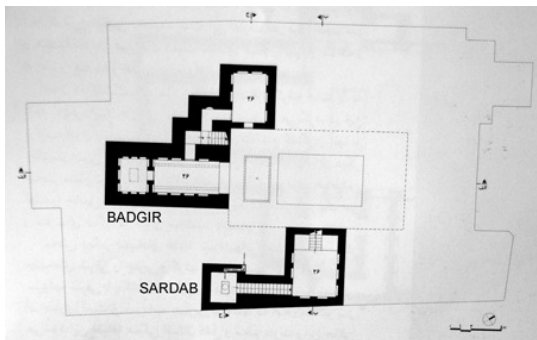
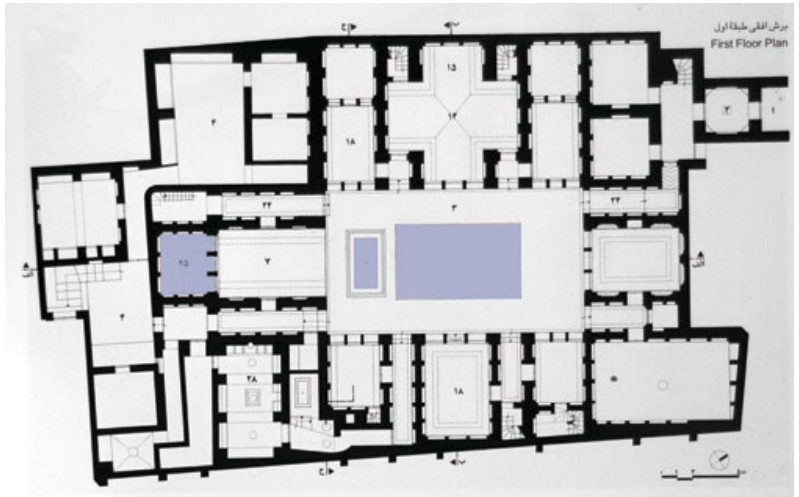
Aynı eve ait avlu ve rüzgâr bacası kesiti.

Üstte, Emir Çakmak yakınlarında bulunan bir su deposu. Altta, çeşitli su depoları.

Lari-ha evinde avluya bakan odalardan biri.

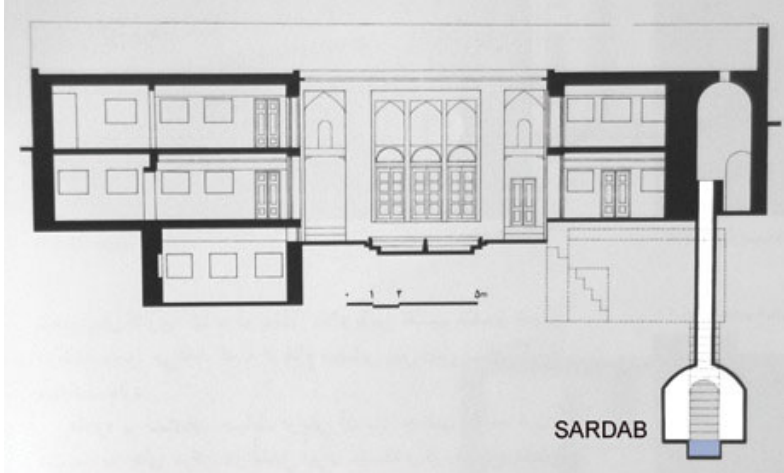
Tipik bir Yezd evinin zemin kat planı. Aynı evin bodrum kat planı, mekânlar farklı kotlarda bulunmaktadır. (Fotoğraflar: N. O. Özer; çizimler: Ganjnameh Yazd Houses, 2005)

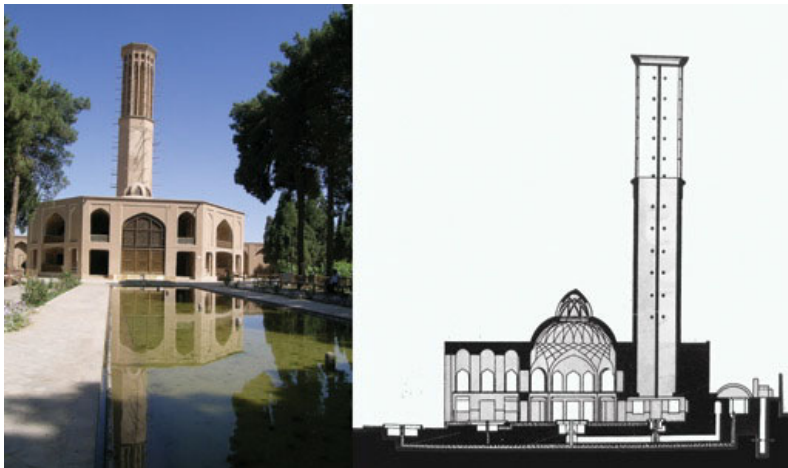
Bir su deposunun girişi.
(Fotoğraf: R. Kutlutan)

"Sardab" inişi.
(Fotoğraf: N. O. Özer)

Konutta "Sardab"ı anlatan bir kesit çizimi.
(Ganjnameh Yazd Houses, 2005)

Dowlat Abat'tan görünüm ve kesit.
(Fotoğraf: N. O. Özer, Çizim: Ganjnameh Yazd Houses, 2005)

Kubbesi, sokak zemininden on metre yüksekliğe kadar çıkabilen su depolarının su hazneleri zemin kotunun altındadır. Su depolarının çevresinde çeşitli sayıda rüzgâr bacaları bulunmaktadır. 4, 5 veya 6 adet olabilen rüzgâr bacalarıyla doğal hava akımı oluşturularak su havalandırılıp soğutulmakta ve suyun içinde birtakım mikroorganizmaların üremesi engellenmektedir. Yoğun kullanımın olduğu noktalarda yer alan su depolarının rüzgâr bacaları, depo hacimlerinin büyüklüğünden dolayı altı ya da daha çok sayıdadır.

Yer üstündeki kubbe ve rüzgâr bacalarıyla, yeraltındaki su haznesi, suyun alınabileceği merdivenin en alt basamağı (pasheer), Yazd kentindeki su depolarının birbirini tamamlayan dört mimari elemandır.

Su deposu. (Fotoğraf: N. O. Özer)

Dowlat Abad

1750 yılında yazlık bir köşk olarak yapılan yapı Dowlat Abad, bahçesinde birkaç yapının olduğu bir komplekste yer almaktadır. Kent çeperinde, geniş bir yeşil alan içinde yer alan yapılar bugün kamusal amaçlı kullanılmaktadır. Dowlat Abad'ın sekizgen biçimli rüzgâr bacası 33,80 metre yüksekliğiyle kendine özgü tek bir örnektir. Dowlat Abad'ın en önemli özelliği Yazd'deki avlusuz ama rüzgâr bacalı tek yapı olmasıdır. Diğer konutlarda olduğu gibi avlusunun ve eyvanının bulunmamasından dolayı rüzgâr bacası yapının kapalı mekânından yükselmektedir. Rüzgâr bacasının konumundaki bu farklılığa rağmen, konutun hem içinde, hem de dışında Yazd'deki diğer konutlarda olduğu gibi havuzlar bulunur. Havuzlardaki su, ortamın nemini artırırken, doğal yollarla iç mekânda konforun da oluşmasını sağlar. Ayrıca konutun ana mekânının çatısında bulunan kubbenin tepesinde yer alan pencereler de doğal iklimlendirme sisteminin bir parçası olarak bulunmaktadır. Bu durumda yazlık köşkü, içinde rüzgâr bacası olan büyük ve gelişmiş bir eyvan olarak tanımlayabiliriz.

Rüzgâr Bacalarının Biçimleri ve Malzemeleri

Rüzgârın doğru yönlendirilmesi, hava sıcaklığının 50-60 dereceye çıktığı bir çöl kentinde çok önemlidir. Yezd dışında İran'ın farklı bölgelerinde ve kentlerinde (örneğin, Kashan, Bandar Lengeh ve Tabas gibi⁶) de rüzgâr bacaları bulunmaktadır. Her kentin kendine özgü iklimsel koşulları rüzgâr bacalarının biçimlenişini belirler. Rüzgâr bacalarının biçimlerini etkileyen temel faktörler; bölgenin iklim koşulları, rüzgârın hızı ve yönü, ait olduğu binanın büyüklüğü,

göre kentteki bacaların % 2'sini içermektedir. Bunlar ise birkaç su deposunda ve Dowlat Abad'ın rüzgâr bacasında vardır.

Basit olarak iniş ve çıkış sistemine dayanan rüzgâr bacalarının inşaat malzemesi kerpiçtir. İç bölüntüleri çoğunlukla ahşap, bazen de metal çubuklarla yapılmıştır. Rüzgâr bacalarının temel malzemesi olan kerpiç, doğal rengiyle kent dokusuna son derece uyumludur. Ayrıca kerpiç malzeme olarak güneş ışınlarının önemli kısmını yutarken, % 10-15'ini yansıtmaktadır.

bacanın bina içindeki konumu ve sahibinin ekonomik durumu olarak açıklanabilir.

Yezd'de bulunan bacalar nemli ve sıcak iklim bölgelerinde bulunan bacalardan daha yüksektir. Çünkü bu tür iklim bölgelerinde serin hava daha üst seviyelerdedir. Ayrıca bacaların bu yüksekliği mekânlara esintiyle, bacalar yoluyla gelebilecek kum toz gibi istenmeyen maddelerin de girmesini engeller. Bu bağlamda Dowlat Abad'ın rüzgâr bacası dünyanın en yüksek rüzgâr bacasıdır.

Rüzgâr bacaları dikdörtgen, çokgen ve üçgen kesitli ve farklı görünümde olmakla birlikte üst kısımları tümünde kapalıdır. İç boşlukları bir (*yek-tarafê*), iki (*do-tarafê*), üç (*se-tarafê*), sekiz (*hasht-tarafê*) veya çoğunlukla geleneksel kullanımında olduğu haliyle dört taraflıdır (*chahar-tarafê*). Bazen rüzgâr olduğunda rüzgârın geldiği yön dışındaki yönler kapatılır ve tek açıklıktan gelen hava bacadan zemine doğru iner. Yezd'de tek açıklıklı bacalar tüm bacalar içinde % 3 orana sahiptir. Bunlar da kuzey ya da kuzeybatı yönünde açıktır. Su depolarının hemen hemen tümünün ve konutların bir araştırmaya göre % 17'sinin bacalarının iki tarafı açıktır. Bacanın içi basit bir şekilde tuğlayla ortadan ikiye ayrılır. Üç tarafı açık bacalara Yezd'de rastlanmamaktadır. Yezd'deki rüzgâr bacalarının büyük çoğunluğu dört tarafı açık olarak yapılmıştır. Bu bacalar iç kısımlarında da ayrıca bölümlenirler. Dikdörtgen planlılarda geniş yüzey rüzgârın geldiği yöndedir. Sekizgen taraflı olan bacalar bir araştırmaya

Üstte, Dowlat Abad'taki rüzgâr bacası inişi ve detaylar. Yanda ve altta, günlük yaşama ait görüntüler, evlerini onaran Yezdliiler. (Fotoğraflar: N. O. Özer)

Sonuç

Günümüzden birkaç bin yıl önce çöl koşullarında kurulmuş olan Yazd kentinde, iklimsel özelliklerin doğru kullanıldığı akılcı mimari çözümlerle yaratılan mekânlarda bugün hâlâ yaşamaktadır. Çöl ortamında yerel malzemeyle inşa edilen rüzgâr bacalarının, bina içi mekânları doğal yollarla havalandırarak ısısal konforu sağladığı görülmektedir. Ülkemizde de geleneksel yöntemlerin araştırılarak, iklimsel özelliklerin mekân tasarımında etkisi sorgulanıp çevresel faktörlerin doğru kullanılmasıyla ek bedeller ödemediği daha konforlu binalar ve kentlerde yaşama şansımız olabilir. Kendini ve çevresini tüketen kentler için binlerce yıldır çölle birlikte yaşamayı başaran Yazd bir umuttur.

Yasemen Say Özer, Yrd. Doç. Dr.
YTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Nevzat Oğuz Özer, Yrd. Doç. Dr.
MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

A. Ridvan Kutlutun, Yrd. Doç. Dr.
MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. Temmuz 2008 tarihinde, farklı zamanlarda İran'da birer haftalık teknik geziye katılan yazarlar, Yazd ile ilgili ilk çalışma sonuçlarını Bursa Mimarlar Odası tarafından düzenlenen 21. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi için bildiri olarak hazırlamış ve 21 Mart 2009'da sunmuşlardır. Sunumdan sonra gelen eleştirileri dikkate alarak, çalışma sonuçlarını tekrar değerlendiren yazarlar bu özgün makale metnini yeniden hazırlamışlardır.
2. Arapların işgaliyle camiye dönüşmüş olan Ateş Tapınağı, ancak 1934 yılında başka bir yerde yeniden inşa edilmiştir.

Yaklaşık 3000 yıldır söndürülmemesine özen gösterilen ve Zerdüşt dininin simgesi olan "ateş" korunduğu yerinden alınarak, yeni tapınağın inşa edildiği bugünkü yerine taşınmıştır.

3. Türkiye'nin en kurak kentlerinden biri olan Şanlıurfa'da bu ortalama 300 mm, en çok yağış alan bölge olan Batı Karadeniz kıyılarında ise 2200 mm.dir.
4. Bu satırların yazarları Temmuz ayında öğle saatlerinde 55°C dereceyi görmüşler ve kentin önemli bir kısmını bu sıcaklıkta fazla rahatsız olmadan gezmişlerdir.
5. Sasani İmparatorluğu, 224-651 yılları arasında İran'da hüküm sürmüş İkinci Pers İmparatorluğu'dur.
6. Söz konusu kentlerin hiçbiri çöl kenti değildir.

Kaynakça:

- Azami, A. (2005) "Badgir in Traditional Iranian Architecture", *International Conference Passive and Low Energy Cooling for the Built Environment*, Santorini, Greece, 1021-1025.
- "Ganjnameh Yazd Houses" (2005) *Cyclopedia of Iranian Islamic Architecture*, Volume14, Shahid Beheshti University, Faculty of Architecture and Urban Planning Documentation and Research Center, Supervisor: Kambiz Haji Qassemi, Rowzaneh Publications, Tehran.
- Ghaemmaghami, P.S.; Mahmoudi, M. (2005) "Wind Tower A Natural Cooling System in Iranian Traditional Architecture", *International Conference Passive and Low Energy Cooling for the Built Environment*, Santorini, Greece, 71-76.
- Ghobadian, V. (1995) *Climatic Analysis of the Traditional Iranian Buildings*, Tehran University Press, Tehran.
- Herdeg, K. (1990) *Formal Structure in Islamic Architecture of Iran and Turkistan*, The Aga Khan Trust For Culture, Rizzoli, New York.
- Mazidi, M.; Dehghani, A.; Aghanajafi, C. (2007) "The Study of the Airflow in Wind Towers for the Old Buildings Air Conditioning", *Proceedings of the 4th WSEAS International Conference on Fluid Mechanics*, Gold Coast, Queensland, Australia, 76-81.
- Noble, A.G. (2007) *Traditional Buildings, A Global Survey of Structural Forms and Cultural Functions*, Tauris Publishers, Londra.
- <http://www.iranchamber.com>
- <http://www.mehrhotel.ir>
- <http://www.yezd.com>
- <http://www.yezduni.ac.ir>

An Example to the Architectural Solutions Created by the Correct Utilization of the Environmental Conditions at Desert Cities: Wind Catchers

Today, with technology becoming ever more important in our lives, we are using energy to attain comfortable living standards. One of Iranian desert cities offers us an alternative where high standards are attained by using renewable energy sources.

To continue to be centers of attraction, cities need to develop systems that are compatible with the environment they are situated in. The hardships in a desert climate such as low rainfall, sand storms, the high difference between day and night temperature influence the formation of the desert cities. The architecture of the infrastructure, the formation of the roads, open and closed spaces, all are shaped by these conditions. In this context, Yazd goes strong as a desert city. Yazd is situated between Kavir and Lut deserts in mid-Iran. It is one of the most ancient cities known, with a history going back 5000 years. The city which is 1203 meters above sea level has a dry and hot climate. Yazd is on the caravan route and it is still possible to find high quality silk fabric manufacture and handicrafts.

Nevertheless, despite all the unfriendly conditions, it has been possible to have a life blossom in Yazd. People of Yazd have imposed their will on wind and water. The aqua-systems and wind catchers serve as witnesses to this will.

Dosya: Mimarlık ve Çevre

**Mimarlık ve Çevreci Yaklaşımlar
Bir Arkaplan Denemesi**
Ayşen Ciravoğlu

**“Ekolojik tasarımda neyi kastettiğinizi bilmezseniz,
duygusal bir atıf olur”**
İlhan Tekeli ile Söyleşi: Nerkis Kural

Ekolojik Tasarım: Yeni Bir Eleştiri
Pauline Madge, Çeviren: İpek Ruhnaz Üstüner

**Çevreye Yaklaşımda, Sürdürülebilirliğin Yanı Sıra
Süreklilik İlkesinin de Gözetilmesi Kaçınılmazdır**
Çelen Birkan

**Olağanlaştırılması Gereken Deneysel Bir Üretim Alanı:
Türkiye’de Ekolojik Mimarlık**
Emine Seda Kayım

Ekolojik Duyarlılıkla Tasarlanmış Mimari Projeler
Özlem Bahadır - Enes Yaşa

Gelecek, İklim Değişikliği, Karbon Kredileri ve Dahası...
Anil Laul, Çeviren: Fatma Öcal

Dosya editörü: Ayşen Ciravoğlu

Mimarlık ve Çevreci Yaklaşımlar Bir Arkaplan Denemesi

Ayşen Ciravoğlu

Uzun süredir mimarlık alanındaki güncel tartışmaların en ağırlıklısı, çevre sorunlarını azaltmak için yapılabileceklerin kuram ve uygulama çerçevesini oluşturmak üzere kurulu. Çevre sorunlarının çoğunun kabaca 19. yüzyılda inşa edildiğini söylersek, insanlığın ekosistemle/çevreyle ilişki kurma biçimini “yeniden” düzenlemeye çalışmasının tarihinin henüz çok hacimli olmamasına şaşırılmamalıdır. Ancak yine de bu kısa geçmiş, politik, ekonomik ve sosyolojik boyutları nedeniyle derinlikli bir incelemeyi hak edecek önemde.

Bilindiği gibi çevre, yıllar boyunca insan etkinliklerinin gerçekleştiği ortamların mekânsal ve toplumsal öğeleri olarak tanımlandı. Bu dönem süresince çevrenin inorganik ve biyolojik öğeleri göz ardı edildi (Lawrence, 1991). Oysa çevre insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıydı (Keleş ve Hamamcı, 1993). Örneğin Wolfgang Haug¹ çevre için en iyi tasarımı yapmanın yolları sorulduğunda, çevrenin, üzerine hiçbir şey söyleyemeyeceğimiz bir dünya olduğunu ve içinde ormandaki hayvanlar gibi hareket etmemiz gerektiğini söylemişti. Öte yandan dünyayı sevmediğini iddia eden bir fenomenolojist olan Arnold Berleant² ise, çevreyi, insanı ve yeri asimile eden dinamik bir algısal/kültürel sistem olarak tanımladı (Stairs, 1997).

Kuşkusuz çevre, doğa ve ekosisteme mevcut bakışlar zaman içinde bu felsefe üzerine kurulu tasarım stratejilerine altlık oluşturdu. Bu nedenle tarihsel perspektif içinde değişen/dönüşen yaklaşımları aktarmak meslek alanımızın bugün çevresel sorunlara yanıt aramada kullandığı birbirini neredeyse dışlayacak kadar farklılaşan kavram demetini anlamamıza yardımcı olabilir. Bu perspektifte, burada yapılmaya çalışılan, mimarlıktaki çevreci yaklaşımları bir bağlam içinde araştırabilmenin önünü açmak ve konuya ilgi duyanlar için bir arkaplan denemesi olarak değerlendirilmeli.

Mimarlıkta Çevreci Yaklaşımların Tarihsel Bağlamı ve Kavramların Değişimi

Bilindiği gibi meslek alanımızla ilişkili çevresel literatür bugüne dek türetilmiş çok fazla kavramı içermektedir. Yeşil, ekolojik, sürdürülebilir bunlardan sadece birkaçı. Üstünkörü bir değerlendirme bu terimleri birbirinin devamı/tamamlayıcısı niteliğinde ve zaman zaman birbirinin yerine kullanmayı önerebilir. Ancak kanımca terimler arasındaki geçişler farklı tutumları işaret ettiği gibi toplumsal ve siyasal tavırların altında yatan değişimleri de yansıtmaktadır. Bu nedenle burada konunun tarihsel gelişiminin, kavramlara ve günün toplumsal olaylarına değinilerek aktarılması hedeflenmiştir.

Çevreci yaklaşımların tarihsel bağlamı açısından çevre tahribatının başlangıcı önem kazanmaktadır. Konuya ilişkin genel kanı, belirgin çevre etkilerinin oluşumunun 18. yüzyılın sanayi devrimiyle ilişkilendirilmesidir. Oysa çoğu yazarın da belirlediği gibi çevre tahribatı mekanistik ve anti ekolojik dünya görüşünün ortaya çıktığı 15-16. yüzyılın bilimsel rönesansından da önce başlamıştır (Madge, 1993). Ancak kuşkusuz konunun “görünür” olması 20. yüzyıla tarihlendirilebilir. Keleş ve Hamamcı’ya (1993) göre, 1952 yılının Aralık ayında Londra’da kirli hava nedeniyle bir hafta içinde yaklaşık 4000 kişinin yaşamını yitirmesi, çevre sorunlarının niteliğini toplumlara tanıtan ilk örneklerden biri olmuştur.

Anna Bramwell³, *Ecology in the 20th Century: A History* (20. Yüzyılda Ekoloji: Bir Tarihçe) başlıklı kitabında, erken 20. yüzyılda ekolojinin politik olarak sol hareketten çok sağa yakın olduğu ve Ulusal Sosyalist Parti’nin (National Socialist Party⁴) ilk yeşil parti olarak görülebileceği (rahatsız edici) gerçeğini gözler önüne seren ilk insan olmakla birlikte faşizm ve ekoloji arasında bir bağlantı olabileceği düşüncesini reddetmektedir (Madge, 1993). Madge (1993), ekolojinin çağdaş tanımının solda olmasını, 1960’larda radikal alternatif bir hareket olarak tekrar ortaya çıkmasına bağlamaktadır. 1960’larda çevrecilik radikal protest bir harekettir ve çeşitli yerlerden destek almaktadır:

60'ların yeni solu, karşı kültür, 60'ların ortalarının toplumsal ekoloji hareketi, 70'lerin "dünya günü" çevrecileri, feminist hareket ve anti nükleer hareket (Beaufoy 1993).

1970'lerdeki enerji krizi, kaynakların gelecekte tükeneceği konusunda bir uyarı olmuştur ancak ilgili dönemde asıl endişe edilen, enerji kıtlığından çok, enerjinin bedeli ve bunun belirdiği politikalar. Bu nedenle yapılarda uygulanacak her tür enerji tasarrufu maddi kazanç sağlayacağı için devlet tarafından desteklenmektedir (Burbery, 1991). Bu dönemde çevrecilik daha çok sosyopolitik bir hareket olarak ekolojiye gönderme yaparak kullanılmaktadır. Tim O'Riordan⁵, 1976 yılında tüm temel toplumsal konularıyla birlikte ele alındığında çevresel perspektifin, ne uzlaşma ne de barışçı bir çözüm sunduğunu, daha çok çözümlere sürekli karşı koyan, hâlâ ısrarla aracılık için çabalayan ve boş umutlar uyandıran karşıtlıklar ya da farklı inanç ve eylem örüntüleri ortaya koyduğunu söylemektedir (Madge, 1993). Bu arada tasarımla ilintili olarak alternatif tasarım ve ihtiyaç için tasarım kavramları gündemdedir (Madge, 1993); mimarlık ve tasarımda gelişen radikal yeşil hareket ise küçük ölçekli yapılar ve konutlar üretmekle sınırlı kalmıştır.

1980'lere gelindiğinde yalnızca enerji tasarrufu değil çalışma mekânını sağlıklılaştırma konuları da ele alınmıştır. Çünkü yapıda kullanılan malzemelerin zehirliliği, yapay iklimlendirmenin olumsuz yönleri, doğal ışığın olmaması ve tekrara dayalı işler üzerine kurulmuş eylem alanları, sağlıksız yapıları oluşturmaktadır (Beaufoy, 1993). Bu dönemde post-endüstriyel tasarım anlayışı egemendir. Nigel Cross⁶, 1981'de yayımlanan *Design and Society* (Tasarım ve Toplum) başlıklı çalışmasında endüstriyelden post endüstriyel tasarıma doğru bir geçiş yaşandığı dönemde yeni feminist söylemlerin de yer aldığını belirtmektedir. Burada James Robertson'un⁷ ortaya koyduğu SHE⁸ (*Sane Humane Ecological* - Mantıklı İnsancıl Ekolojik) geleceğin, HE⁹ (*Hyper Expansionist* - Hyper Büyüme) geleceğin yerini alacağını söylemektedir. Bir başka deyişle, örneğin endüstri ürünleri tasarımı çerçevesinden bakıldığında, uzmanlaşmış, kısa ömürlü, seri üretilmiş ve standardize edilmiş endüstriyel ürünlerin yerine post endüstriyel, çok amaçlı, tamir edilebilir, uzun ömürlü, tasarım sürecinin demokratik ve kapsayıcı olduğu, tasarımcının işbirliği içinde, katılımcı tavrda olduğu anlayış gelecektir. Endüstriyel ürün tasarımında üretimin boyutları

Kuramlar, politikalar ve uygulamalar arakesitinde çevreci yaklaşımlar. Şemanın ilk bölümünün oluşturulmasında Madge'in (1993, 1997) metinlerinden yararlanılmış; ancak A. Ciravoğlu tarafından yorumlanmış, görselleştirilmiş ve uygulamalardan bir kesit eklenmiştir.

Kuramlar Politikalar Uygulamalar

			15-16. yy: Bilimsel Rönesans/ Çevresel Tahrifatın Başlangıcı
			18. yy: Sanayi Devrimi/ Sınırsız Büyüme Kavramının Kabulü
			20. yy. başları: Nasyonal Sosyalist Parti/ İlk Yeşil Politik Hareketin Doğuşu
Alternatif Tasarım	1960		
	1962		Sosyopolitik Yaklaşımlar/ Çevreciliğin Radikal Protest Bir Hareket Olarak Yeniden Tanınması
	1964		
	1966		
	1968		Öğrenci Hareketi
Enerji Hareketi/ Kâr Amaçlı Tasarım	1970	Design for the Real World: Human Ecology and Social Change	
	1972	Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered	
	1974	Design for Need: The Social Contribution of Design	Yeşiller Partisi
İhtiyaç İçin Tasarım	1976	Good Work	
	1978	Design Policy, Konferans	
Post Endüstriyel Tasarım	1980	Design for Human Scale	
	1982	The Living Economy	
	1984	Green Designer, Green Consumer Guide	
Yeşil Tasarım	1986	A Guide to the Environmental Impact of Building Materials	
Eko Tasarım	1988	The Natural House Book	Brundtland Raporu
	1990	Beyond Green Consumerism	
Sürdürülebilir Tasarım	1992	Green Design	
	1994	Green Architecture	
	1996	North/South Environment/Design	
	1998	The Green Imperative: Towards the Spiritual in Architecture and Design	
	2000		Sosyal Ekoloji Partisi
	2002		Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

Enerji Üreten Binalar

Jean Marie Tjibaou Kültür Merkezi, New Caledonia, Renzo Piano, 1997

Expo 2000, Hollanda Pavyonu, MVRDV, Hannover, 2000

EKOLOJİ MERKEZLİ YAKLAŞIMLAR Pasif Tasarım Uygulamaları

Expo 2000, Japonya Pavyonu, Shigeru Ban, Hannover, 2000

TEKNOLOJİ MERKEZLİ YAKLAŞIMLAR

Commerzbank, Norman Foster, Frankfurt, 1997

Akıllı Binalar

Minnaret Binası, Neutelings, Riedijk Arkitekten, Utrecht, 1998

Kompakt Kentler

Leidscheven Town Centre, proje, 1997-..., MVRDV

SOSYAL İÇERİK ÖRNEKLER

Curitiba, Brezilya, Jamie Lerner, 1970-...

ve miktarı çok büyük olduğu için çevreci yaklaşımların önemi daha da ön plana çıkmaktadır. Cross'a göre post endüstriyel tasarım, sosyal duyarlı tasarım ve eko tasarımın yerini alacaktır (Madge, 1993).

“Yeşil” 1980’lerin en çok kullanılan terimi olmuştur. 1980’lerin sonlarına doğru Avrupa’da yeşil partiler önem kazanıp çevre sorunları konusunda kamusal farkındalık yaygınlaşınca medya ve reklam alanında “yeşil” bolluğu yaşanmıştır. 1986’da İngiltere’de yapılan “Yeşil Tasarımcı” (*The Green Designer*) adlı sergi, yeşil sözcüğünün politikadan alınmasına rağmen apolitiktir. Burada amaç, yeşil tasarımın anti-endüstriyel olmadığını ve endüstrinin “yeşilleşmesinin” insanların hayal ettiğinden çok daha öteye gittiğini göstermektir. Tüm bu çabalar politik anlamda koyu yeşille karşılaştırıldığında hafif yeşildir. Yeşil hareket, yeşilin koyu tonları daha radikal olmak üzere griden yeşile bir spektrum içermektedir. Yeşilin tonları, geç 1980’lerde (kapitalist ya da sosyalist) modern sanayi toplumu paradigmasını eleştirerek statükonun radikal olarak reddedilmesini savunanlar ve mevcut kurumlar ve uygulamaları biraz değiştirmek isteyenler olarak çevre hareketi içindeki derin bölünmeyi yansıtmaktadır (Madge, 1997).

1980’lerin sonuna doğru “yeşil tasarım” yerini ekolojik, çevresel-duyarlı ya da daha genel olarak eko-tasarıma bırakır. Ancak bu dönemde tasarımın ana akımı farklı bir yöne doğru ilerlemektedir: iş piyasası, dar anlamda endüstriyel piyasa ekonomisi ve kâr amaçlı tasarım. Eko-tasarım, uzun süredir kabul gören, üzerine tasarım tarihi ve malzeme kültürü çalışmalarının temellendiği, tasarım, endüstriyel üretim ve tüketim paradigmasını sorgulamaktadır. Bu nedenle eko-tasarım belirli çevresel ilkelerin yaşama geçmesinden çok, problematik bir konudur. Bu da, konunun çok disiplinli ya da disiplinlerarası doğasını anlamak gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Ekoloji, sürdürülebilirlik kavramından önce tüm çevresel konuları ve düşünceleri kapsayan en çok kabul görmüş terimi oluşturmuştur. Kavramın bugünkü anlamı ise, orijinal bilimsel tanımından farklıdır. “Eko-” öneki uzunca bir süre, insanlarla yöresel ve küresel çevresi arasındaki hemen göze çarpmayan, çeşitlenmiş etkileşimin metaforu olarak kullanılmıştır (Madge, 1993).

Son yıllarda eko- öneki sürdürülebilir tasarıma yön vermiştir. Sürdürülebilirlik yeni bir kavram değildir; 70’lerin başından bugüne kullanılan ekolojik bir terimdir. Kavram, sağlıklı bir varoluş için, her bir parçanın ihtiyacının sürekli

akışını sağlayacak bir sistemin kapasitesi olarak tanımlanabilir. Tıpkı yeşilin 1980’lerde popülerlik kazanması gibi sürdürülebilirlik de 1990’ların sıkça tekrarlanan sözü olmuştur (Madge, 1997). Terim, 1987’de Brundtland Raporu’yla gündeme taşınmış ve yeşil mimari fenomenini üreten 1980 ve 1990’ların ikinci dalga çevreciliğinin sıklıkla kullandıkları bir söylem haline gelmiştir. Raporun temel kavramları eşitlik, katılımcılık ve gelecektir (Madge, 1993). Raporun aynı zamanda ekonomik büyümenin ve kalkınmanın “yeşil” olduğu sürece hâlâ mümkün olduğunu savunması çoğu kişi tarafından iş dünyasının yaklaşımının onaylanması olarak yorumlanmıştır. Bu da sürdürülebilir kalkınmanın asıl anlamını, gelecek boyutunu, göz ardı etmiştir. Gelecek boyutu tasarıma uyarlandığında etik ve toplumsal sorumluluk düşüncelerinin yanında zaman kavramını gündeme taşımaktadır. Geçtiğimiz yıllarda sürdürülebilir tasarım, eko-tasarımın daha geniş ve uzun dönemli vizyonuna karşılık kullanılmıştır. Eko-tasarım tüm ürünlere uygulanabilir ve ürün tasarımı aşamasında uygun bir kılavuz olabilir. Ancak sürdürülebilirlik çok daha karmaşıktır ve tasarımın arayüzeyini dışarıya doğru, yani toplumsal durumlara, gelişim ve etiğe doğru taşımaktadır. Bu da ürün temelli yaklaşımdan sistem temelli yaklaşıma, fizyolojiktan psikolojik ihtiyaçlara değişimler önermektedir (Madge, 1997).

Tekeli’ye (1996) göre ise sürdürülebilirlik, kalkınma referansıyla gelişmiş bulunan, çevre hareketinin söylemi içindeki bir kavramdır. Yazara göre sürdürülebilir kalkınma günün gereksinmelerini gelecek kuşakların kendi gereksinmelerini karşılamasının olanaklarını azaltmadan sağlayan kalkınma biçimidir. Gelecek kuşakların gereksinmesini karşılayabilmek ilkesi kabul edilince de doğal kaynakların tahrip edilmemesi, ekolojik değerlerin sürdürülmesi ve korunması gereği hemen görülmektedir. Bu kavram kalkınmaya değil de iyi bir yerleşme sistemine ilişkin olarak kullanıldığında gelecek kuşaklarda sürdürülebilirliğin nesnesi kalkınma değil, yaşanabilir yerleşmeler olacaktır. Başka bir deyişle tanımlanması birinci ilkeyle yakından ilişkili hale gelecektir. Yanılgıyı önlemek için Tekeli (1996), yaşanabilir yerleşme ile sürdürülebilirlik ilkesinin birbirine ilişkin konumunu belirlemektedir. Yazara göre sürdürülebilirlik, gerçekleştirilmesi gereken bir koşuldur. Yerleşmenin nasıl olması gerektiği hakkında bir bağlayıcılık gerektirmez. Bu nedenle çok farklı biçimdeki yerleşmeler tarafından sağlanabilir. Sürdürülebilirlik dar anlamıyla bile ele alınsa kuşaklar arası bir adalet ilke-

Çevreci literatür* üzerine derinleşmek isteyen okuyucu için:**

Kuramlar / Yayınlar / Etkinlik Başlığı	Kuramcı / Yazar / Etkinlik Biçimi	Tarih	İçerik
Design for the Real World: Human Ecology and Social Change	Victor Papanek	1971	Çevre ve üçüncü dünyaya tasarım açısından bakan ilk çalışmadır. Gelişmiş ülkelerde tasarım ve tüketimle ilgilenmektedir.
Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered	E. F. Schumacher	1973	"Uygun Teknoloji" hareketinin ilham kaynağıdır.
Design for Need: The Social Contribution of Design	Konferans	1976	Tasarıma sosyal sorumlu yaklaşım sunmaktadır. Konferans katılımcıları, tasarımcı Papanek, tasarımcı Bonsiepe, mimar Pike, mimar Robert Vale, mimar Brenda Vale, Oxam, Friends of the World'dür. Burada Bonsiepe gelişmekte olan ülkelerde tasarımın öneminin altını çizmiştir.
Good Work	E. F. Schumacher	1979	"Ara Teknoloji" kavramıyla, Gandhi'nin endüstri ve teknolojiye ilişkin düşüncelerini savaş sonrası modern gereksinimlere uyarlamıştır. Daha sonra "Uygun Teknoloji" gündeme gelmiştir ve Schumacher bunu insan ölçeğinde teknoloji, basit, demokratik ve katılımcı olarak tanımlamıştır.
Design Policy	Konferans	1982	Margaret Thatcher döneminde çoğulcu politikayı temsil etmektedir. Bu konferanstaki "Tasarım ve Toplum" oturumu "İhtiyaç İçin Tasarım"a yaklaşmakta ve yeni feminist perspektifler içermektedir. Papanek'e göre tasarım bürokratikleşmektedir. Bu da endüstriyelden post-endüstriyel tasarıma geçişi temsil etmektedir.
Design for Human Scale	Victor Papanek	1983	Tasarımın toplumsal ve çevresel etkileri üzerinedir.
Design for Profit	Kampanya	1983	İngiltere'de devletin sponsorluğunda yapılmıştır. Ekonomik büyüme ve endüstriyel yenilikte tasarımın bir etken olarak ciddiye alınması konusunda tarihsel bir dönüm noktasıdır.
The Living Economy	Paul Ekins (ed.)	1986	Temel ihtiyaçlar, yerel ekonomik yenileşme ve kooperatifler, güneyden öğrenmek, endüstriyel öncelikler ve teknolojik değişim konu başlıklarını oluşturmaktadır.
Green Designer Green Consumer Guide	Sergi Kitap	1986 1988	Tüketicilerin çevreyi kurtarma adına yapabileceklerini özetlemektedir.
Green Capitalists: How Industry Can Make Money and Protect the Environment	Elkington ve Burke	1989	Kâr amaçlı yaklaşımı içermektedir.
A Guide to the Environmental Impact of Building Materials	A. Fox ve R. Murrell	1989	Ekolojik yaklaşımı barındırmakta ve yeşil tasarım üzerine çalışmalara oranla daha az ticari nitelik taşımaktadır.
The Natural House Book			Daha çok Alman "yapı biyolojisi (baubiologie)" üzerinedir. Yapı biyolojisinin temel ilkesi "azla yaşamak enerji tasarrufundan daha önemlidir" olarak belirtilmektedir.
Beyond Green Consumerism	S. Irvine	1989	Yapılan tüm tartışmalara karşın yine de tüketimi desteklemektedir; kaynakların küresel olarak eşitsiz dağılımını vurgulamaktan yoksundur.
The Ethical Consumer New Consumer	Dergi	90'lar	Eşit fırsatlar, hayvan deneyleri, politik katkılar, Üçüncü Dünya politikası ve çevresel etki gibi kriterler açısından şirketleri değerlendirmektedir.
More From Less	Sergi	1990	Tasarım, enerji, endüstri, binalar, ev aletleri, paketleme ve geri dönüşüm üzerinedir.
Green Design	Paul Burall	1991	Yeşil tasarım daha çok teknik bir problem olarak görülmüştür. Ancak son bölümü yeşil ahlak üzerinedir.
Green Design: Design for the Environment	Dorothy Mackenzie	1991	Yapılardan ürün tasarımına çeşitlenen içeriktedir.
Green Architecture	Brenda Vale ve Robert Vale	1991	Binaların neye benzediğinden çok, çevreye ne yaptığıyla ilgilenmektedirler.
Green Economy	Michael Jacobs	1991	Çevresel ekonomi üzerinedir.
North/South Environment/Design	Gui Bonsiepe	1992	Tasarımın toplumsal ve çevresel etkilerini ele almaktadır. Ekolojik tasarımı küresel kapsamda tartışan ilk kitaptır. Çevresel etik ve tasarım etiği üzerinde durur.
The Green Imperative: Towards the Spiritual in Architecture and Design	Victor Papanek	1994	Tasarımın toplumsal ve çevresel etkilerini ele alır.

* Yukarıdaki tablo 1970-1990 yıllarını kapsamaktadır. Bu tabloya girmeyen ancak önemli olduğu düşünülen diğer yayınlar ve kavramlar Madge'den (1993) yararlanılarak şöyle sıralanabilir: Editörlüğünü Myers'in üstlendiği *Gaia Atlas of Planet Management* (1985); John Button'un kaleme aldığı *A Dictionary of Green Ideas* (1988); *Green Pages: A Directory of Natural Products, Services, Resources and Ideas* (1990); Michael Allaby tarafından yayımlanan *Thinking Green: An Anthology of Essential Ecologic Writing* (1989); James Lovelock'un Gaya Hipotezi; John Evelyn'in Londra'daki kirlilik üzerine çalışmaları; William Morris'in *News from Nowhere* başlıklı yayını; Mill'in *Stationary State*'i; Malthus'un *Population*'i; editörlüğünü Dobson'un yaptığı *Green Reader* (1991); Meadows ve Meadows'un *Limits to Growth*'u; *Tragedy*

of the Commons; Clive Ponting tarafından yayımlanan *A Green History of the World* (1991); Simmons tarafından yayımlanan *Changing the Face of the Earth: Culture, Environment and History* (1989); Anna Bramwell'in *Ecology in the 20th Century: A History* (1989) başlıklı yayının içinde Ernest Haeckel, Rudolf Steiner, Patric Geddes ve Lewis Mumford, Patric Abercrombie; John Mc Cormick tarafından yayımlanan *The Global Environmental Movement: Reclaiming Paradise* (1989); John Mc Cormick imzalı *British Politics and the Environment* (1991); Tim O'Riordan'ın *Environmentalism*'i (1976); Appropriate Technology ve Intermediate Technology hareketi üzerine Hathaway'ın *Low Cost Vehicles: Options for Moving People and Goods*'u (1985); Jon Vogler'in *Work from Waste: Recycling Wastes to Create Employment*;

editörlüğünü Marilyn Carr'in yaptığı *The AT Reader* (1985); P.D.Dunn'ın *Appropriate Technology: Technology with a Human Face*'i (1978); Willoughby'nin *Technology Choice: A Critique of the Appropriate Technology Movement*'i; Witold Rybczynski'nin *Paper Heroes: A Review of Appropriate Technology*'si; I. Illich'in *Tools for Creativity*'si (1973); *Whole Earth Catalog* (1971); *Radical Technology, Man Made Futures: Design And Technology, Design and Innovation, Appropriate Engineering and Green Ethics*.

** Tablonun oluşturulmasında Madge'in (1993, 1997) metinlerinden yararlanılmış; ancak A. Ciravoğlu tarafından sıralanmış ve görselleştirilmiştir.

sidir. Kuşaklar arası adalete duyarlı bir düşünce- nin aynı kuşak içindeki adalete duyarlı olmama- sı düşünülemez. Bu nedenle sürdürülebilirlik il- kesi ilk tanımlandığı yıllarda ekolojik dengeye olduğu kadar hakça kavramına da önem vererek tanımlanmıştır. Ancak uygulamada sürdürülebi- lirliğin hakçalık boyutu geri plana itilmiştir (Te- keli, 1996).

Değerlendirme

Bu metinde, çevreci yaklaşımların tarihsel gelişi- mi ve kavramların dönüşümü üzerine bir araş- tırma denemesi yapılmıştır. Buna göre, radikal yeşilden, enerji koruması ve sağlıklı çalışma or- tamlarına, çevreciliğin değişik biçimleri ve kav- ramların değişimi hareketin içindeki farklı tu- tumlara işaret etmektedir. Örneğin 1970'lerden bugüne, tasarım ve mimarlık alanındaki yeşil, ekolojik, sürdürülebilir tanımları ilk başlarda, yapıların, kullanıcıların konforu için daha sağ- lıklı ortamlar hazırlaması gerektiğini öneren yaklaşımlar olarak ortaya çıkmış, sonraları mi- maride doğayla uyumlu bir ilişki arama çabaları- na dönüşmüş ve son olarak çevre tartışmalarının sadece çevresel değil toplumsal ve ekonomik boyutunu da içine alan kavramlar olarak bugü- ne taşınmıştır. Terminolojinin gelişimi aynı za- manda kavramların günün politik yapısına ek- lenme özelliğini de ortaya koymaktadır. Örneğin Beaufoy'a (1993) göre "ekolojizm" diye nitelenen akım, son iki-üç yüzyıllık kamusal ya- şama egemen olan siyasal, toplumsal ve bilimsel düşünce birliğine bir meydan okumadır. Çevre- cilik ise çoğunlukla sorunlara yönetsel bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır ve üretim-tüketimde bugünkü değerlerde veya modellerde temel değişimler olmadan sorunların çözülebile- ceği inancını taşımaktadır. Yazara göre ekolojik

krizle yüzleşmek isteyen ancak radikal olarak farklı yaşam biçimlerini benimsemek istemeyen kişiler tarafından başvurulan bu kavram, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil kapitalizm terimlerine yol göstermiştir. Gerçek yeşiller, yeşil kapitaliz- min içindeki karşıtlıkları vurgulayarak savaşmış; kapitalizmin çevresel sorunları çözümedeki etki- sizliği ve yeşil tüketimin tehlikeleri konusunda uyarılar yapmışlardır. Sürdürülebilir kalkınma için ortak heves ise "iş dünyası pragmatizminin başyapıtı" olarak tanımlanabilmektedir (Beau- foy, 1993).

Yukarıdaki aktarımlardan da izlenebildiği gi- bi çevresel hareketin özellikle yapıli çevredeki yansımaları türlü eleştirilerle beraber geliyor. Bu nedenle, mimarlıkta çevresel endişeler taşı- yan yaklaşımların ne kuramda ne de uygulama- da kestirme birer karşılığı yok. Çevresel pers- pektifin derinlikli araştırmaları kuşkusuz bu ala- nı daha da zenginleştirecek. Bu bağlamda gerek yazın, gerekse de yapıt alanında gün geçtikçe çoğalarak bizi umutlandıracak deneyler görme- yi diliyoruz.

Ayşen Ciravoğlu, Yrd. Doç. Dr.
YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. Stairs (1997), Wolfgang Haug'u şöyle kaynak göstermektedir: Haug, W. (1986) *Critique of Commodity Aesthetics*, University of Minneapolis Press, Minneapolis.
2. Stairs (1997), Arnold Berleant'ı şöyle kaynak göstermektedir: Berleant, A. (1994) *Aesthetics and Community*, *The Journal of Value Inquiry*, 28:257-272.
3. Madge (1993), Anna Bramwell'i şöyle kaynak göstermektedir: Bramwell, A. (1989) *Ecology in the 20th Century: A History*, Yale University Press.
4. Adolf Hitler'in lideri olduğu Nasyonal Sosyalist Parti (*National Socialist Party*), kısaca Nazi Partisi olarak bilinmektedir.
5. Madge (1993), Tim O'Riordan'ı şöyle kaynak göstermektedir: Riordan, T.O. (1976) *Environmentalism*, Pion Ltd.
6. Madge (1993), Nigel Cross'u şöyle kaynak göstermektedir: Cross, N. (1981) *The Coming of Post Industrial Design*, *Design Studies*, 2(1): 6-7.
7. Madge (1993), James Robertson'ı şöyle kaynak göstermektedir: Robertson, J. (1978) *The Sane Alternative: A Choice of Futures*.
8. *She* İngilizce bir sözcük olup Türkçe karşılığı "dişi"dir.
9. *He* İngilizce bir sözcük olup Türkçe karşılığı "erkek"tir.

Kaynakça:

- Beaufoy, H. (1993) "The Green Office in Britain: A Critical Analysis", *Journal of Design History*, 6(3), s.199-207.
- Burberry, P. (1991) "Saving Energy: What Matters Now", *Architects' Journal*, 193(7), s.55-59.
- Keleş, R., Hamamcı, C. (1993) *Çevrebilim*, İmge Kitabevi.
- Lawrence, R. J. (1991) "Environmental Design Evaluation: The Pertinence of a Human Ecology Perspective", *Open House International*, 16 (4), s.29-35.
- Madge, P. (1993) "Design, Ecology, Technology: A Historiographical Review", *Journal of Design History*, 6 (3), s.149-166.
- Madge, P. (1997) "Ecological Design: A New Critique", *Design Issues*, 13, s.44-54.
- Slessor, C. (2000) "Physics & Phenomenology", *Architectural Review*, 207(1235), s.16-17.
- Stairs, D. (1997) "Biophilia and Technophilia: Examining the Nature/Culture Split in Design Theory", *Design Issues*, 13, s.37-44.
- Tékeli, I. (1996) "Habitat II İstanbul Konferansından Ne Türdeki Beklentiler Gerçekçidir?", *Yeni Türkiye*, Habitat II Özel Sayısı, Yıl 2, Sayı 8, Mart-Nisan.

Architecture and Environmental Approaches – A Background Experiment

For a long time the heavily discussed topic in architecture is based on constituting the theory and praxis framework of things that might be done to diminish environmental problems. If we roughly say that environmental problems are constructed in 19th century, it shouldn't be surprising to see that the history of the efforts to 'reorganize' human relationships with environment/ecosystem is not so long. However, in my opinion, this short history is worth a detailed evaluation as it has political, economical and sociological extents. Undoubtedly, starting from 70's we saw that various approaches towards environment, led to different design strategies. For this reason to outline the contextual background of environmentalism is of great importance as this will help us to understand diverse approaches in architectural theory and practice which are so unlike that currently excludes each other. In this perspective, the essay presented here might be seen as an attempt to constitute a background for those who are interested in environmental issues and architecture.

İlhan Tekeli: “Ekolojik tasarımda neyi kastettiğinizi bilmezseniz, duygusal bir atıf olur”

Söyleşi: Nerkis Kural

Sosyal bilimler alanında ülkemizde ve dünyada çok önemli bir isim olan İlhan Tekeli'nin 1964'ten bu yana, şehir ve bölge planlama, planlama teorisi, makro coğrafya, göç coğrafyası ve politik davranış, Türkiye'deki yerel yönetimlerin teorisi ve tarihi, kentleşme ve kentsel politika, ekonomi politikası, Türkiye'nin ekonomi tarihi, kent ve toplum tarihi gibi alanlarda onlarca kitabı, yüzlerce makalesi bulunuyor.

Özgün değerlendirmeleriyle ve her defasında yaptığı yeni açılımlarıyla zihinlerde iz bırakan Tekeli, bilindiği gibi, sürdürülebilirlik kavramına getirdiği açılımlarla da literatürde önemli bir yer buluyor. Değerli hocamızla çevre, politika, ekoloji ve kentleşme konuları üzerine yaptığımız söyleşiden bir kesiti kendisine bir kez daha katkıları için teşekkür ederek aktarıyoruz.

Bugün toplumun pek çok farklı kesimi tarafından kabul görmüş olan, dünyanın çevresel açıdan krizde olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?

Aslında böyle bir soru tartışmayı başlatmak için fena değil, çünkü krizde olma yargısını vermek her konuda oldukça zor. Hatta şimdi ekonomik kriz yaşıyoruz, bu kriz içinde bile “Krizde girdik mi, girmedik mi, iki dönem arka arkaya ne oldu?” diye tartışmalar yapıldı. Halbuki ekoloji alanında, ekonomi alanındaki gibi böyle çok kesin kriz tanımlarımız yok. Ama genel olarak kriz dediğimizde şunu anlıyoruz: Varolan bir sistem, kendi kendini üretmez hale gelirse, bu kriz olduğunu gösteriyor. Bu krizin de derecelerinden söz edilebilir. Yani, kriz sistemi kilitler, kendini aynen üretmez, ama iyi-kötü daha çökmez. Halbuki koşullar o kadar kötüleşebilir ki, sistem çöker. Sanıyorum dünyanın içinde bulunduğu durumda bir kriz olmadığını söylemek kolay değil, ama o çökme noktasında da değil.

Tabii bu ikisinin arası şu bakımdan önemli: İnsanların düşünerek önlem almasına fırsat veriyor. Zaten modernleşmenin ilginç tarafı o; modern insan, yaptığı işler hakkında düşünerek onu düzeltme şansını elde ediyor. Bu yıkıcılıkları da o yaratıyor, sonra bunun karşısında koruma akımlarını da o yaratıyor.

Benim yargım şu: Evet, birçok bakımdan kötü durumdayız ve biyo-çeşitlilikler müthiş azalıyor, iklim değişiklikleri var; ama insanlar bunun, olurken farkındalar. Onun için de zor ve meşakkatli olmasına rağmen sosyal akımlar geliyor, kurumsal kuruluşlar çıkıyor, zorlayarak da olsa, bazı ulusal düzenlemeler yapıyor ve biraz kurtarmaya, yeniden canlandırmaya dönük bazı başarılar elde ediliyor. Türkiye’de felaket düzeyinde birçok çevre sorunu olmasına rağmen, bazı kazanımlar da elde ettik. Mesela İstanbul’da Haliç artık eskisi kadar kötü değil,

1960 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü’nden mezun olan Prof. Dr. İlhan Tekeli, yüksek lisans ve doktora çalışmalarını şehir ve bölge planlama alanında Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Pennsylvania Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi’nde tamamlamış, 1970 yılından itibaren Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyeliği yapmıştır. Yurtdışında çeşitli üniversitelerde de konuk profesör olarak ders veren Tekeli’nin yaygın olarak ilgi alanları içine şehir planlama, bölge planlama, sosyal sistemler, makro coğrafya, belediyeçilik, iktisadi politikalar, Türkiye iktisat ve şehir tarihleri ile eğitim planlaması ve bilimsel felsefe ve tarih yazıcılığı girmektedir. Başta Selim İlkin olmak üzere, Yiğit Gülöksüz, Erdoğan Soral, Tarkan Okyay, Gencay Şaylan, Raşit Gökçeli ile birlikte ve yalnız olarak yazılmış 64 kitabı, 570 bilimsel makale ve bildirisi bulunmaktadır.

İzmir Körfezi, İzmit Körfezi eskisi kadar kötü değil. Bu bir çeşit umut verici bir şey; toplum bilincimiz, farkındalığımız arttıkça, bu kötü sonuçları engelleyecek kurumsal düzenlemeleri de yapma becerisini gösterebiliyoruz.

Fakat ileri ve geri gidişler var. Örneğin doğrudan dönemin politikası içinde bakarsak; bir evvelki çevre bakanı, boşlukları vardı, ama daha aktif gibiydi. Fakat ondan sonra –onun değiştirilmesi zaten bir anlamda manidardı– gelen mesela, bir anda sessizleşti, her şey hasıraltı ediliyor gibi oldu, yine de Kyoto Protokolü imzalandı, çeşitli enerji kaynaklarına ilgi arttı vs.

Tabii bu tür hareketlerde kişiler önemli, ama kişilerin dışında da dünyanın konjonktüründen gelen uzun erimli gelişmeler var. Eskiden, diyelim ki 1960’larda, 70’lerde bir baraj yapıldığında ÇED raporu hazırlanmazdı ve dünyada da uluslararası finansman kuruluşları, finansman için böyle koşullar zorlamazlardı. Uzun erimde baktığınızda, bir şeyler oluyor, ama çevreselciler için de bu olup bitenler çok yavaş gidiyor.

Türkiye’nin giderek karbon salımında da Avrupa’da önde giden ülkelerden biri olacağı söyleniyor. Ona rağmen tedbirler yavaş; bir kere sisteme çok geç dahil olundu. Örneğin ABD Kyoto Protokolünü imzalamadı, ama bütün sürdürülebilirlik çalışmam boyunca ABD kaynaklarına, üniversitelerine, araştırma gruplarına ve mimarlık üretimine baktığımızda bu alanda çok ilerleme kaydettiklerini gözlemledim. Biz “Protokolü Amerika da imzalamadı, bizim neyimize?” diyorduk; maalesef orada kat edilen yolu, konunun geldiği aşamayı sokaktaki insan fark etmiyor.

Şöyle bir konu var: Ahlaki ve felsefi bir durumdan bakarsanız, uluslararası alanda saygınlık elde etmek için politikalarınızın arkasındaki mantık fırsatçı olmamalıdır. Yani, “onlar şimdiki kadar kirletti, biz de kirletelim” kendine göre bir haklılık içeriyor gibi görünse de, savunulabilir bir şey değildir.

Kyoto Protokolü’nün olanak verdiği karbon ticaretine vs. nasıl bakıyorsunuz? Geçtiğimiz günlerde Londra’da gerçekleşen G-20 karşıtı gösterilerde görüldü ki artık sokaktaki insan dahi bunun farkına vardı ve kabul edilemez olduğunu haykırdı.

“Karbon ticareti” diye bir kavramı geliştirenlerin de bunu önermelerine biraz sorun olarak bakmak gerekir. Dünyada bir düzen var ki kirle-

tiyor ve ona biraz ahlaki olarak bir çözüm dayatıyorsunuz. Bunu çok katı olarak dayattığınızda, ilk esnada gerçekleştirmeniz zordur. Onun için önce biraz esnek dayatırsınız, sonra bir beş sene geçer, on sene geçer, sonunda “artık bu da olmaz” diyebilirsiniz. Bu tür, dünyadaki siyasetle ilgili olaylara bir çevre militanının gözüyle bakarsanız, bunun olacak bir tarafı yok. Ama işi yapmak zorunda olan bir dışişleri müzakerecisi açısından bakarsanız, o dakikada yapılabilecek en iyi şey herhalde odur...

Sürdürülebilirlik söyleminin, çevresel tartışmayı, zaman ve adalet boyutlarını kapsayacak biçimde genişletmesini nasıl değerlendirirsiniz? Bu bakış açısının uygulamada bir karşılığını görüyor musunuz?

Hatırladığım kadarıyla, “sürdürülebilirlik” 1987’de Brundtland Raporunda tanımlandığında iki cümleden oluşuyordu. Birinci cümle diyor ki, “Bu nesil kaynakları öyle kullanmalı ki, diğer nesillere de kalkınmada kullanacakları kadar yeterli kaynak kalsın”. Bu, zaman içinde nesiller arası bir adalet arayışı. Gelişmiş ülkeler açısından bakarsanız bu onlar bakımından normal bir şeydir. Yalnız, bir Birleşmiş Milletler raporunda aynı esnada dünyada varolan eşitsizliği görmezden gelen bir ilke hemen tepki alıyor. O yüzden bu tepkiyi kapamak için Brundtland Raporunda bir ikinci cümle var: “Nesiller arası adalete duyarlı olan bir düşünce tarzı, bu nesil içindeki adaletsizliklere de duyarsız kalmaz.” Bu ikisi birlikte geldiği zaman sürdürülebilirlik oluyor. Ama dünya kapitalist sisteminin tepesinde bulunanlar, Birleşmiş Milletler raporunda yazdı diye kaynakları geri kalmış ülkelere dağıtmaya razı olurlar mı? Onun için de sürdürülebilirlik kavramı üstünde tartışma hâlâ sürüyor.

Dolayısıyla bir yandan da sürdürülebilirlik kavramının netlik kazanmamasının nedeni, bu kavram üstünde siyasi mücadelenin uluslararası platformda sürmesidir. Buna baktığımız zaman şunu görüyoruz: Ne çıktı? İlk raporda olmayan ekonomik sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik, ekolojik sürdürülebilirlik gibi çeşitli alt dallar girdi. Uluslararası müzakerelerde görüyorsunuz ki, gelişmiş ülkeler için bu ekolojik tarafla ilgileniyorlar, gelişmekte olan ülkeler de sosyal sürdürülebilirlik meselesini ön plana çıkarmaya çalışıyorlar. Bundan çok da rahatsız olmak gerekmiyor, çünkü mücadele sürüyor. Eğer bunun üstünde mücadele olmasa, o zaman rahatsız olmak için neden var ve her siyasi olay gibi bu da zaman içinde mücadele edilerek bir noktaya gelecek.

Evet, olgunlaşma aşamaları giderek açılıyor gibi...

Özellikle yer bağlamında sosyal sürdürülebilirlik önemli gibi gözüküyor, hatta mahalle kavramına kadar inilebilecek bir nokta var. Sizin de mahalle üzerindeki söyleminizi *Mimarlık* dergisi ile yaptığınız söyleşide izledim. Diyorsunuz ki, “Bugün mahalle nedir bilmiyorum, nedir günümüz mahallesi nin gerçeği, üstünde doğru dürüst araştırma yok”. Hakikaten incelenmediği de şöyle çıktı ortaya: Bir “mahalle baskısı” denildi; mahalle var mıydı, yok muydu tartışmasında insanlar birbirine girdi. Ama bütün dünyada da öyle, yani mahalle olgusu yaşıyor mu, yaşamıyor mu; *community* nedir, ne değildir, hep tartışılıyor ve sürdürülebilirlik açısından da sosyal doku ve etkileşim, bireyin temsiliyeti çok önemli olduğu için tartışılması da gerekiyor sanırım.

Burada bu kavramla ilgili iki noktaya değinmemde yarar var. Birincisi, bu “yer” kavramını getirmenizle ilgili. Yer kavramı, aslında potansiyelini analizlerimizde yeterince kullanmadığımız bir kavram. Çünkü yer kavramı, fenomenolojik bir kavram, fenomenolojik olduğu için de bireylerin yaşadığı yere anlamlılık yüklemesiyle ilgili ve bir alanın, bir kentin kimlik kazanması, oranın “yer” haline gelmesiyle mümkün. Orası yer haline geldiğinde anlamlılık kazanıyorsa, bunun kirlenmesini, kötüleşmesini engelleyecek motivasyon da olmuş oluyor.

Bizim mahallemiz, tabii, yer kavramıyla bir şekilde ilgili, çünkü mahalleye bir anlam yüklüyoruz. Türkiye’de bugünkü mahalle, Osmanlı mahallesi değil, çünkü modern bir toplum. Ama bizim kafamızdaki mahalle kavramı, o nostaljik Osmanlı mahallesi kavramına atıf yapıyor. Bu da işte o “mahalle baskısı” vs.yi getiriyor. Tamam, orada bir nostaljik dayanışma var, ama aynı zamanda da bir baskı var. Halbuki bugün o mahalleyi canlandırmak istemiyoruz, daha demokratik bir mahalle istiyoruz. Ama bu demokratik mahallenin nasıl oluşabileceği konusunda da yalnız Türkiye’de değil, dünyada da teçhizatımız az.

Aslında belki şöyle bir şey demek daha iyi olur: Bizim, demokrasi kuramımızla bu mahalle, *community*, kuramımızı tutarlı hale getirmemiz lazım. Çünkü demokrasi kuramı değişiyor; artık temsili demokrasi, katılımcı demokrasi var. O katılımcı demokrasiye uygun bir mahalle ya da sosyal ilişkiler nasıl düşünülmelidir?

İşte bizim de mimarlar olarak bunun mekâ-

na yansımaları irdelememiz gerekiyor. Ben mesela Harvey’in bu konudaki yazılarından etkilenmiştim, özellikle yerin tekrar nasıl kazanılabileceği tartışmaları. Harvey bütün bu kritikleri de yapıyordu, yani yerellik, bağnazlık, kapalı toplum vs. Onun öne sürdüğü yer, ancak ekonomik canlılıkla sürebilen bir yer. Bir de şunu diyordu: “Ekonomik olarak mesela turizm açılımı veya tarihî koruma ile yerin tüketilmesi de söz konusudur, bunun da aşılması lazım.” Ama Türkiye’de şimdi o küçük yerlerin tarihî bir koruma çabasıyla kendilerini var etmeleri, öte taraftan da turizm ile para kazanmaları söz konusu.

Harvey’in yazılarındaki tartışma, aslında Thatcher döneminde İngiltere’de başlatılan *locality* çalışmalarının yansıması. Çünkü dünyada bir çeşit dönüşme başlayıp fordist üretim çözülmeye başlayınca, kent mekânlarında birçok çöküntü alanı doğdu. O alanların canlandırılması için İngiltere’de *locality* çalışmaları yapıldı ve o çalışmaların merkezinde de bu ekonomik canlanma problemi vardı.

Aynı söyleşide sürdürülebilirlik için “uygulamada belki ‘kaliteli yaşam’ biçiminde algılanması iyi olur” diyorsunuz. Bu konuyu biraz açabilir misiniz?

Bizim gündemimize son zamanlarda bir “yaşam kalitesi” kavramı girdi. 1960’larda ya da II. Dünya Savaşı sonrasında böyle bir kavram olmazdı, çünkü her yer yıkılmış, yakılmış; o sırada hayatın işleyişini sağlayacak, minimum bir başarıyı getirecek, bir yerleşmeyi oluşturacak, gereksinimleri minimum karşılayacak bir şeyler aranıyordu. Oldukça uzun süren bir barış dönemi, biraz kapital birikimi... Tabii biz buna bir yaşam kalitesi problemi olarak bakıyoruz. Ama yaşam kalitesinin içinin nasıl doldurulacağı problem.

Buna benim cevabım genellikle şu: İnsan haklarının pratiğe geçirilmesi. İnsan hakları diye çok önem verdiğimiz, merkeze aldığımız bir kavram var, fakat kâğıt üstünde. İnsan hakkının pratiğe geçmesi, yaşam kalitesinin bir lokalitede pratiğe geçmesi demek. Ama bu yaşam hakkı çok değişik ögeyi içeren bir şey. Örneğin açmak için bazı örnekler vereyim: Havada kükürtdioksit miktarı bir sınırın üstüne çıkarsa ne olur, insanın yaşam hakkına direkt tehdittir. O zaman bu miktarın bu sınırın altında olması standardı, benim yaşam hakkımın bir parçasıdır. Ama yaşam hakkı, yalnız biyolojik yaşam hakkı değildir. İnsan Hakları Bildirgesinde “onurlu yaşam hakkı” diyor. Onurlu yaşam hakkı ne demek? Benim kimliğime saygı duyulması demek. O ne

demek? Tarihî eserleri, tarihî mirası korumak demek. Bu yaşam hakkı iyi kullanıldığı zaman, geniş bir kavram.

Uygulamada hukuksal bir yönü de doğuyor ve pratiğe de dönüşebiliyor.

Tabii ve başka kavramlarla eklemleniyor. Bu hafta sonu Mimarlar Odası'nın İstanbul'da Mimarlık Okumaları Atölyesi'nin meslek politikalarını değerlendiren bir yarışması vardı, ben de jüri üyesiydim. Orada metinleri okudum. Avrupa'daki iki tane temel metin var, o metinleri okuduğum zaman, o metinlerde şöyle bir özdeşliğin kurulduğunu görüyorsunuz: "Mimarlık kalitesi, yaşam kalitesine katkıdır." O zaman mimarlıkla bir bağlantı kurulmaya başlanır. Bir kavramın ilginçliği; ne kadar çok yere bağlanabilirse, ilişki kurulabilirse, çok üstünlük kazanıyor. Onun için yaşam kalitesi problemi üstünde düşünmeliyiz. Ama bu yaşam kalitesi, tüketici anlamında olamaz; tüketim anlamında bir yaşam kalitesi olamaz.

Son belediye seçimlerinde belediye başkanları ne dediler? "Hizmet üreteceğiz." Tamam, belediye tabii ki kentsel hizmetleri üretmelidir, ona bir eleştirim yok. Ama hizmet üretmek, bir tüketim problemi olarak bakmaktır. Kamu, hizmeti üretecek, sen de tüketeceksin, paran varsa özel tüketimi de yapacaksın, ama bu, benim o yere ait olmam, o yerin parçası olmamı sağlayan bir söylem değil. Bunu açıklamak için bir örnek vereyim: Beş yıldızlı bir otele gittiniz; çok üst düzeyde hizmet, bir tüketim olanağı elde edersiniz, ama orası size yabancıdır. Çünkü masanın yerini değiştiremezsiniz. Eğer siz, kendinizin katkısı olmayan bir mekânda yüksek tüketim yapıyorsanız, o yabancılığınız geçmez. Şehirde yaşayan için kendisinin katıldığı, yalnız tüketici olmadığı, yaşamını anlamlı kılan şeylerin yapıldığı yer önemlidir. Burada tüketim meselesini yalnız aşırı tüketimin ortaya çıkarttığı ekolojik meseleler dolayısıyla yadsımıyorum, aslında insanın yabancılaştırılma anlamı bakımından bakıyorum.

O yöne doğru bir gidişat var mı?

Talep var, yani bizim demokrasimizin derinleşmesiyle ilgili bir konu...

Hatta o yüzden de sanki köktendincilik hareketleri falan genişliyor. Boşluğu dolduran nedir diye baktığımızda, ya tüketim oluyor ya din oluyor.

Tabii. Halbuki daha başka hayata anlamlılık katan olanaklar var.

Onun için de herhalde eğitim olması lazım ki, bilinç düzeyi artınca...

Tabii bu da kitaptan eğitimden çok, katılımcı eğitimler, pratik içinde eğitimler, iş içinde eğitimler gibi insanın yaşam deneyimini değiştirecek bir biçimde olması gerek. Mesele tartışmaya başlayarak olacak...

Siz bu noktada biraz önce mimarın da sorumluluğuna ve yerine değindiniz. Bir taraftan da toplumun diğer ajanları, aktörleri, STK'ların rolleri de önemli, ama acaba mimarın toplumdaki yeri giderek zayıfladı mı? Örneğin 60'larda bizim eğitimimiz sırasında mimara daha bir sosyal sorumlulukları olan bir aktör olarak bakılırdı; örneğin konut tasarımı önemli bir mimarlık konusu, bir sosyal sorumluluk projesi idi. Ama bu bakış açısı sanki giderek zayıfladı, mimar bir teknisyen noktasına kadar geriledi. Belli başlı mimarları demiyorum, ama genel olarak şu içinde yaşadığımız çevremizi yaratan mimarlar ki -bu çevrenin en az yüzde 80'i bu mimarlar tarafından yaratılıyor- teknik bilgiyi bile yeterince uygulayamaz durumda. Bir ekolojik duyarlılık söz konusuysa, mimar şimdi burada yeniden bir rol mü üstleniyor? Bu rolü, hakikaten teknolojinin de ötesine geçerek, mimarın yerini daha iyileştirir mi acaba?

Bizim 50'lilerin sonunda, 60'larda gördüğümüz bir mimar kategorisi var; tasarımcı alıyor, bir şeyi tasarlıyor, uyguluyor vs. Halbuki bugünkü yaşamda mimarlık eğitimini görenlerin rollerine baktığınız zaman, belki yüzde onu tasarımcı oluyor, diğerleri başka tür roller görüyor; pazarlamacı oluyor, hoca oluyor, mobilya üretiyor... Yalnız o bizim eğitimde idealleştirilen mimar dışında bir sürü mimarın kullanıldığı talep var.

Ama Le Corbusier, Owens, Fourier, Ebenezer Howard isimleri uçuşuyor havada.

O sanayi toplumunun alanıydı. Halbuki biz şimdi onu aştık, bilgi toplumuna gidiyoruz, başka başka şeyler var. Bu arada da mimar, kendisine yeni alanlar, yeni roller biçiyor ve geçmişteki model üstünden baktığımızda, yer kaybediyor olarak görüyoruz, ama belki de yer kazanıyor bir anlamda da. Yani, başka gözlükle bakarsan, yer kazanıyor olacak; halbuki öteki gözlükle bakarsan, yer kaybediyor olacak. Onun için, "iyiye gidiyor, kötüye gidiyor" yargısı tuhaf, ama başka bazı şeyler de oluyor: Mimar, toplumda bir anlamda yok oluyor, hiç olmazsa bazı alanlarda. Şöyle yok oluyor; örneğin diyelim

ki prestijli bir konut firması var. Nasıl biliyoruz konutları; MESA konutları, SOYAK konutları gibi. Mimar yok burada, şirket var, şirketin kimliği mimarın önüne geçiyor. Şirket bir çeşit, kaliteli bir mimarı kullanarak iş yapan biri oluyor, ama belirleyici o, kimse artık onun mimarının adını bilmiyor. Bu tabii ilginç bir oluşum. Mimar orada perde arkasında. Geçenlerde bizim okulda bir toplantı vardı, böyle şeyler konuşuluyordu. Ben bu konuyu gündeme getirdim mimarlık tarihçilerine, “Mimarın yok olduğu bir yerde mimarlık tarihi nasıl yapılır?” diye...

Örneğin geçenlerde *Mimarlık* dergisinde Şevki Vanlı konusunda bir şey yazıldı. Şevki Vanlı'nın hayatına baktığımızda şunu görüyoruz: Şevki Vanlı, kendisinin kontrol edebileceği bir mimarlık işi yapabilmek için kendisi girişimci hale geliyor.

Burada rollerin yeniden tanımlanması durumundayız. Bu tabii üstünde düşünülmesi gereken bir şey. Bir taraftan baktığımızda da, fikri mülkiyet haklarının dünyada metalaştığı bir konumdayız, hukuku geliştiriyor. O ortamda mimar dışlanıyor, onda genel gidişle ters bir durum var.

Maalesef ekolojik tasarım yaklaşımları mimarın duruşunu daha da zayıflatacak gibi gözüküyor, çünkü çok geniş, teknik ve bilimsel bir bilgi ağı ve yeni aktörler var bu sefer mimarın karşısında.

Ekolojik tasarım meselesinden de ne anlaşıldığı çok belirli değil. Örneğin İstanbul'da, Çekmece'lerde bir yarışma yapıldı, sergisine gittim, “ekolojik tasarımcılık” deniyor. O ekolojik bir tasarım değil, o peyzaj mimarlığıdır. Ekolojik tasarımın çok değişik biçimleri olabilir; yani bir bina içinde bir ekolojik sistem kurmak olabilir, o doğaya karşı bir romantik duyarlılık içermeyen bir ekolojik tasarımdır, ama doğaya karşı bir romantik duyarlılık içeren de bir ekolojik tasarım olabilir. Diyelim ki kentlerdeki bütün bu artırma sistemleri vs... Bu bir mühendislik alanıdır, ama bu mühendislik alanı ekolojik süreçlerle bütünleştirilebilir, o da bir başka türdür. Ekolojik tasarımda bu netliğe kavuşmazsanız, neyi kastettiğinizi bilemezseniz, duygusal bir atf olur.

Yani, burada mimarlar yine yanlış bir konumda, karmaşa içinde kalabilirler...

Kalabilirler. Demek ki aslında mimarların da tasarımı ilişkili rollerini yeniden gözden geçirmeleri gerekir. Tabii geleneksel mimarlık, tasarımı yapan, bir çeşit dünyaya düzen verme yetkisini kendinde bulan bir ayrıcalıklı konum talebi. Şimdi dünyanın gelişmesi içinde bu ayrıca-

lıklı konumu vermiyor insanlar. O zaman acaba mimar, bu yeni işbölümü içinde kendisine nasıl bir konum; belki daha demokratik bir konum tanımlayabilir.

Bu önemli bir konu olarak karşımıza çıkıyor, çünkü örneğin Leed, Bream gibi mimari sürdürülebilirlik ölçütleri veya göstergelerine baktığımız zaman (onlar da zorunlu olarak Türkiye'ye giriş yapmaya başladı), orada örneğin bir ana üçlü değerlendirme sistemi görülüyor: Kaliteli tasarım, kaliteli malzemeyle üretim ve kaliteli inşaat. Dolayısıyla, ekolojik tasarıma girdiğiniz zaman, bu üçünü görüyorsunuz ve mimar da orada yine bir kaliteli tasarımla kendisini resmetmiş oluyor. Bu kapsamda Türkiye'nin durumunu değerlendirdiğimizde, yani kavramdan uygulamaya geçtiğimizde, Türkiye bu göstergeler gelince bile acaba, kaliteli tasarım, kaliteli malzeme ve kaliteli inşaat üçlüsünü hakikaten dikkatli kurabilecek mi ki, biz sürdürülebilir mimarlardan ya da çevreden bahsedelim?

Tabii burada yine bir soru ortaya çıkıyor. Bu kaliteli tasarım, malzeme, inşaat; bunların hepsini yan yana koyduğumuz zaman bir maliyet de ortaya çıkıyor. “Bu maliyeti karşılayacak sermaye birikimi var mı?” sorusunu da beraber sormak gerekiyor. Benim görebildiğim şöyle bir şey var: Türkiye'de tek tek binaları bir tarafa bırakırsanız, bir İzmir'e, Antalya'ya bakın, bir İç Anadolu'nun şehirlerine bakın; kıyıdaki kentlerde hakikaten toprağa daha büyük kapital yatırılmış olduğunu ve bunun da kaliteye bir yansımalarının olduğunu görürüz. Yani kapital birikim süreciyle bunun tutarlılığı diye bir problem var.

Ancak, bir başka sorun daha var. Avrupa mimarlık politikaları metinlerini okuduğunuz zaman şunu da görüyorsunuz: Bu tartışmanın içinde bir tek kavram tanımlanmamış, o da “kalite” kavramı. Bu sanal bir kavram olarak duruyor. Yani, temel kavramlarda politika yok, ama tabii tanımlamak da kolay değil.

Temelli’de sürdürülebilir kentsel tasarım üzerine bir pilot bölge çalışması yaparken, TOKİ konutlarında yaşayan bir grupla yaşadıkları yeri konuşuyorduk. Onlar şöyle diyorlardı: “TOKİ’nin, yüksek gelir grubuna konut yaparken uyguladığı kaliteyi, bizim oturduğumuz konutlara da uygulaması gerekir. Farklı gelir gruplarında kaliteden ödün verilmemeli.”

Zaten başta konuşurken sözünü ettiğimiz onurlu yaşam hakkının bir parçası bu. Yani, sen onurlu yaşamı bu kalite olarak görüyorsan, başkasına başka kalite veremezsin.

Fakat örneğin kalite, kaliteli malzeme, mutlaka pahalı olan mıdır? Kaliteyi tanımlamazsanız, böyle bir problemle karşı karşıya kalıyorsunuz. Onun istediği aslında, “o ne kadar pahalıysa, benimki de o kadar pahalı olsun.” Bu kalite midir? Kalite kavramı, ilk bakışta kullanılması çok elverişli bir kavram, ama üstünde derinliğine düşünmeye başladığınızda sorunları çıkarıyor.

70’lerden bugüne çevresel söylem içinde değişen terminoloji, “yeşil”, “ekoloji”, “sürdürülebilirlik”, farklı tutumları yansıtıyor mu? 70’lerde Stockholm, 92’de Rio Konferansı, 2002’de de Güney Afrika’daki Johannesburg Zirvesine baktığımızda, bazı değişimleri görüyoruz. Birincisi, Stockholm’de bütün çözümler devlet merkezliydi, daha devletin geri plana itilmediği dönemdeki çözümlerdi. 92’den sonra sivil toplum gündeme geldi. 1970’lerdeki Stockholm Konferansında ileri sürülen düşünceler, ekosistemler ve biyo-çeşitlilik hakkında vs. bilgilerimizin de çok daha gelişmiş olduğu bir dönemde olduğu için, çok daha sınırlıydı. Ama günümüze doğru bu daha çeşitlendi, derinleşti.

Esas olarak benim gördüğüm önemli bir farklılık şöyle: Bu konuda yazdığım makalelerimi topladığım, yakında çıkan bir kitabımda özellikle bir şey koydum: 70’lerde yazdığım yazılarda şöyle bir kaygı var; “bu ekoloji problemleri, bizim kalkınmamızı yavaşlatacak” kaygısı. Çünkü 70’lerde henüz kalkınmacılık ideolojisi o kadar baskındır ki, bu bir engel olarak görülüyordu. Ama geçen zaman içinde bizim bakış açılarımız, dünyaya ve insanlığa karşı bir sorum-

luluk problemi haline geldi ve o zaman da çevre konusunda araçsal değil, daha amaçsal bir şekilde bakmaya başladık.

Dolayısıyla burada örneğin “küresel düşün, yerel hareket et” söylemi ve o bağlantıyı da kurmak anlamına mı geliyor acaba?

Küresel düşünceler hareketi, küreselleşme sırasında çıkan temel stratejik bakış açılarından biri. Küreselleşme ortaya çıktığı zaman, buna karşı direncin temel problemlerinden biri şuydu: “Bütün dünyayı homojen hale getirecek ve farklılıklar yok olacak.” Halbuki modernite, aslında homojenleştirici bir şey ve 200 yıl dünyayı homojenleştirememiş. Ama postmodern dünya, homojenleştirmeyi değil, farklılığı esas alıyor. Eğer farklılığı bir değer ve bir kaynak olarak görüyorsan, o zaman farklılığı senin yaratman gerekir ve bu farklılığı yaratmak, senin dünyada yarışabilmen için de gereklidir.

Dolayısıyla, bu çıkış noktası, yine insanın kendinde başlıyor herhalde, insanın küreselleşmeye karşı gelmesi, “ben farklıyım” demesinden kaynaklanacak gibi gözüküyor.

Bu farklılığın bilincinde olmak ve bu küresel dünyada yarışabilmek için farklı olmak. O zaman ne yapıyorsun? Yereli biliyorsun, ama küreselin gerçekliğinin de farkında olarak hareket ediyorsun.

Ülkemizde gittikçe çoğalan yerel toplumsal muhalefetin çevreci hareketlerle bağlantısı kurulabilir mi?

Birçok hareket, çevreci muhalefet olarak doğuyor, yerelliği de onun içinde kazanıyor. Aslında yerel direnişler, çevreci direnişlere göre daha az, çünkü şöyle bir şeyi var çevreci direnişin: Bu uluslararası ağ ile ilişki kurduğunuz zaman, o size bir bilgi akımı ve bir farkındalık sağlıyor, bir eylem potansiyeli doğuruyor.

Tabii çevreci hareketlerin önemli meselesi ve benim olumlu baktığım tarafı şu: Normal olarak günlük yaşantın içinde farkında olmadığın şeyler hakkında senin farkındalığını artırıyor. Ama buna mukabil bir problemi var, genellikle çevreci hareketlerde var bu: İkna edebilmek için olayı abartıyor. Tabii bunu anlıyorum, ama bu bir kere yapılır, iki kere yapılır. Her hareketi çok abarttığınız zaman, söylediğinizin etkisi azalıyor. Yani, çevreci hareketin demokrat olması gerekir ya, ama bu “dünyayı benim gözümle gör ve benim dediğimi uygula” haline gelmeye başlıyor. O abartma içinde galiba bir vesayetçilik gizli. Bu kötü niyetli değil, bir iki olayda da olabilir, ama bu bir stil haline gelirse, etkisini azaltır. Kendisi-

ni tahrip eden, yanlış bir strateji... Daha realist söylemler üzerinden gitmeli.

Türkiye'deki örneklere baktığımızda, esasında kentlinin değil de, köylünün bu konuda daha hassas olduğu gözüküyor.

Ama o bir abartma, Bergama meselesinden çıkartma onu. Bergama meselesi, çok özel, çok başarılı bir manipülasyon.

Ben yine Temelli örneğini verebilirim. Mesele Temelli'de taşocakları gazetelerde haber oldu ve köylü orada ayağa kalktı, çünkü bütününüyle tarım alanlarını falan da etkiliyordu. Bizim Ankara'da Or-An şehrinde taşocağını kapatmak için yaşadığımız gibi, taşocağı, insanın günlük yaşantısına direkt olarak girdiği için, hemen insanlar orada tepki gösteriyorlar.

Köylerde bu işin neden böyle olduğu konusuna baktığım zaman da, daha bir yaşam alanları ve ekonomileriyle ilgili olduğunu görüyorum. Antalya'da köylü kadınların defne topladıkları bir alanda yapılan taşocağı yine eylemlere sebep olmuştur.

Aynı köylülere apartman yapma hakkı ver?... Yani bu normal; orada halkın bilincinin yükseliğinden çok, konumları dolayısıyla bir durum söz konusu. Ben Antalya'da bir kolokyumu yönetiyordum; plan yapılmış, bazı yerlerde de kırsal, seracılık alanları var; hezeyana sebep oldu. Çıkar meselesi...

O zaman sürdürülebilirlik ve ekoloji neyle çatışıyor ve nasıl bu çatışmadan çıkıp hakikaten olumlu bir eylem ve hedef olarak örneğin sizin Cumhuriyetin Ankara'sı (2005) giriş yazısında çözümler konusunda sözünü ettiğiniz ikinci paradigmada yer alabilir?

Şöyle bir şey var: Acaba kentlerin gelişmesi konusunda bizim normal olarak aydınımızın kafasında sürdürülebilir kent biçimi nedir? Bizim aydınımız sanıyor ki, düşük yoğunluklu yaygın bir kent, sürdürülebilir bir kenttir. Halbuki Avrupa Konseyinin sürdürülebilirlik kenti, kompakt kent.

Kompakt kent de sürdürülebilirlik açısından Batı literatüründe incelenmiş, yoğunluğu olan kent.

Neden? Enerji tasarrufu için, toplu ulaşımın ayakta kalabilmesi için vs. birçok nedeni var. Ama örneğin bizim sürdürülebilirlik kampanyasını yürüten kesimlerle bir anket yapsak, sorsak, "ekolojik olarak tutarlı kent nedir" diye, herkes

mutlaka "yaygın, düşük yoğunluklu kent" der.

Doğayla iç içe olacak...

Onun indirekt etkilerini hesap etmiyor tabii. Onun için, hakikaten bizde demin sözünü ettiğim gibi, bu konularda kampanya yürütenlerin falan hakikaten tepkisel değil, derinliğine ilgili olması, bir sorumlulukları. İnsanları yanlış yere yönlendirmiş olabilirler.

Zaten fazla kampanyamız da yok şu aralarda. Bir tek kendiliğinden artı diyebileceğimiz şey, hakikaten kentler yoğun olarak gelişiyor.

Yani, kendiliğinden gelişsin diyoruz. Avrupa gibi politika uygulamak gerekmiyor.

Bu kapsamda Türkiye'nin çevre serüvenini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ben 1960'lardan beri bu konuları düşünüp yazıp çizen, olayların içinde biriyim. Tabii 60'lara göre çevre konusunda bilincimiz arttı, bu şüphe götürmez. Hele ki, "İlk görünüşte 1970 Stockholm Türkiye'ye ne getirdi?" filan dersiniz; Marmara, Boğazlar ve Belediyeleri Birliği, bir çevre birliği olarak 73'te kuruldu, Stockholm'ün uzantısıdır bunlar. Onların sonunda oradan doğan bilinç İstanbul'a, İzmit'e arıtma tesisi getirdi vs. Biraz bir şeyler oluyor, ama bu bir şeyler oluyor diye her şey olmuyor. Bir kere bizde hiçbir arıtma kavramı yoktu 70 öncesinde, en büyük kentimizde bile arıtma kavramı yoktu. İyi kötü şimdi biraz arıtma tesisi yapılıyor. Biraz olayların getirdiği zorlamalarla, biraz dünyanın geldiği yerlerle bir şeyler yapmaya çalışılıyor, ama bu gerektiği gibi artmadı.

Sanırım epey kapsamlı konuştuk, çok teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim.

Interview with İlhan Tekeli:

"It Would Be a Sentimental Attribution Unless You Know What You Mean by 'Ecological Design'"

Being a very important name in the field of social sciences both in Turkey and in the world İlhan Tekeli has written since 1964 countless essays and books on urban and regional planning, planning theory, macro-geography, migration geography and political behavior, the theory and history of local governments in Turkey, urban and social history etc.

Impressing our minds with his original evaluations and new expansions every time, Tekeli has a respectable place in the literature through the expansions he introduced to the concept of sustainability. Here is an interview with him on the issues of environment, politics, ecology and urbanization, with our appreciation for his contribution.

Ekolojik Tasarım: Yeni Bir Eleştiri*

Pauline Madge

İngilizceden çeviren: İpek Ruhnaz Üstüner

Pauline Madge, çevresel literatürün tarihsel arkaplanını derinlemesine inceleyen nadir araştırmacılardan biri. Metnin İngilizce'de yayımlanmasının üzerinden belli bir zaman geçmiş olmasına karşın yazarın konuyu tasarım perspektifinden değerlendirerek eleştirilerini ortaya koyduğu bu makalesini bir başvuru kaynağı olacağı düşüncesiyle burada aktarıyoruz.

Ekolojik tasarım rüştünü ispat etti. Grafik ve ürün tasarımında yeşil tasarımın dikkate değer yeni bir faktör olarak ortaya çıktığı ilk dalgadan sonra şimdi yeni bir eşikteyiz. Hiçbir surette tümüyle gelişmiş ve kabul edilmiş olmasa ve tasarım eğitimine yeni uyarlanmaya başlanmış olsa da, örneğin çevre konularının artık tasarımcı ve eleştirmenlerce görmezden gelinmeyeceğine dair bir fikir birliği var. Çevrenin yalnızca gündeme getirildiği ve yeşil tasarım uygulamalarındaki çok sayıdaki değişkenlerin saptandığı günlerden sonra son senelerde önemli değişiklikler meydana geldi – hareketin, kaçınılmaz olarak ortaya çıkan, yeniden değerlendirme ve farklılaşma süreci bir geçmiş edinmeye ve polemik yaratmaya başladı. Anlam ve metodolojinin daha detaylı analiziyle ilgilenen eko-tasarım uygulamaları ve eleştirilerinin ikinci ve üçüncü dalgası çoktan ortaya çıktı.

Son on yılda geliştiği için nadiren açıkça kabul edilse de eko-tasarım, ekoloji ve çevrecilikten sürekli fikir ve terminoloji aldı. Bu nedenle 1980 ortalarından itibaren eko-tasarım kavramının daha geniş ekolojik fikirler çerçevesinde değişen rotasını değerlendirmek önemli görünmektedir. Dikkate değer bir özellik, terminolojideki değişikliklerdir: orijinal terim “yeşil tasarım” günümüzde nadiren kullanılmaktadır ve 1980’li yılların sonlarında dillere pelesenk olmuş bir sözcük olsa da artık çoktan modası geçti. Onun yerine, “ekolojik-” veya “çevresel açıdan duyarlı-” veya “olumlu tasarım” veya çoğunlukla “eko-tasarım” daha yaygın olarak kullanılan terimler oldu. Son yıllarda bu terimler

yerlerini “sürdürülebilir tasarıma” bıraktı. Bu terimler tam anlamıyla birbirlerinin yerine kullanılabilir ve kelimelerin bu tür birbirini ikamesinin önemi belki de abartılmamalıdır ama bu bir değişen davranış göstergesidir.

Tasarım alanında “yeşil”den “eko-”ya, “sürdürülebilir”e geçiş, teori ve uygulama kapsamında düzenli bir genişlemeyi ve belli bir dereceye kadar ekoloji ve tasarım üzerine giderek artan eleştirel bir bakış açısını temsil eder. Burada, terimlerin kullanımı tasarıma –bir önceki on yılın oldukça basit çevre ve tasarım kavramının ötesine geçerek– jinekolojik yaklaşımın karmaşıklığı ve çıkarımıyla mücadele için bir çabayı ima ediyor gibi görünmektedir.

Bir kısmı tarih ve bir kısmı eko-tasarım eleştiri analizi olan bu yazıda, üç terimi ekolojik tasarımın değişik yönlerini araştırmak ve son on yılda çevre hareketlerinin belirli evreleri içinde uygun bağlama yerleştirmekte anahtar sözcükler olarak kullandım. Yeni bir ekolojik tasarım eleştirisi için ne anlama geldiğini göstermek amacıyla hem tasarım hem de çevre düşünceleri içinden doğacak daha köktenci teorilerin altını çizdim. Doğacak olan ille de bütüleştirici veya birleştirici bir olgu olmaz – çevrecilik içindeki politik farklılıkları ve ekolojik teori ile uygulama arasındaki ayrımları yansıtan değişik tonlarda birçok yeşil ve farklı ekolojik bakış açıları vardır. Son on yılda eko-tasarıma politikayı uygulamaya geçirecek mekanizmaları bulmak endişesi hâkim olduysa da, tasarım eleştirisi için en ilginç sonuçları olan dünyanın yeni görünüşü ve olası gelecek seçeneklerinin tehlikede olduğu temel anlayışı ortaya çıktı.

Yeşil Tasarım

“Yeşil” 1980’lerin moda sözcüğü oldu. Çevre problemlerine karşı kamu bilinci yayıldıkça ve yeşil partilerin adı tüm Avrupa’da daha fazla duyulmaya başladıkça, 80’lerin ortalarından sonlarına kadar medya ve reklamcılıkta yeşillikte ani bir bolluk görüldü. “Yeşil” yeşil politikayı, çevre konularını kapsadığı ve onları benzersiz bir şekilde belirli bir renkle tanımladığı için yeşil ta-

sarım hazır bir sembolizme ulaştı: yeşil ürünler, yeşil ambalaj ve yeşil kitap kılıflarıyla “nasıl yeşil olunur” hakkında sayısız kitap. Almanya ve Hollanda gibi çevre koşullarında Avrupa’daki “öncü” milletler 1980’lerin başında tasarım ve çevre üzerine araştırmalara başladı. Evelyn Moller 1982’de “ekolojik işlevselcilik” deyimini buldu ve ürün tasarımcılar ve üreticiler için *Verband Deutscher Industrie-Designer*’da tasarım ve ekoloji üzerine çalışma grubu için temel teşkil eden bir kontrol listesi düzenledi.¹

İngiltere’de, Tasarım Konseyi, reklam memuru Paul Burall ve çevre danışmanı John Elkington tarafından 1986 yılında düzenlenen “Yeşil Tasarımcı” sergisiyle yönetimi ele aldı. “Yeşil” terimi politikadan alınmış olunmasına karşın Tasarım Konseyinin dediği gibi “tasarımla kazanmak” veya “tasarımla kâr” görüşlerinin en önemli görüşler olduğu 80’lerin ortalarında olduğu gibi bu sergideki yaklaşım büyük ölçüde apolitiktir. Aslında, sergi 1986 yılında Tasarım Konseyinin sanayi yılına bir katkısıydı ve esas olarak yeşil tasarımın “anti-sanayi” olmadığını ve “sanayinin yeşillenmesinin birçok insanın düşünebileceğinden ötelere gittiğini” göstermekle ilgilenmekteydi. John Elkington problemlerin büyük oranda üstesinden geldiğini, çünkü yeşil pazarların ve çevre sanayinin ortaya çıkışının tasarımda yeşil yaklaşımla iş başarısı arasında artık hiçbir uyumsuzluk olmadığını göstermiş olduğunu iddia etti.² Sergi özel ürün örneklerine odaklandı ve enerji kullanımı, sürdürülebilirlik, geri dönüştürülebilirlik ve pazarda kabul edilebilirlikle ilgili “Yeşil Tasarımcı için 10 Soru” geliştirdi. Beş yıl sonra, Tasarım Merkezinde “Tasarım için Beşikten Mezara Öneriler”in de olduğu, “Azdan Fazlasını Kotarmak” diye anılan benzer bir sergi düzenlendi. Bu günlerde tasarımcıların çevre konularında temel bilgi ihtiyaçlarına cevap vermek için, Tasarım Konseyiyle aynı temel yaklaşımı benimseyen yeşil tasarım üzerine bazı kitaplar çıktı.³

Politik anlamda tüm bu sergi ve yayınlar yeşil hareket içinde değişik eğilimleri adlandırmak için 80’lerin ortalarında kullanılan “koyu yeşil” teriminin aksine “açık yeşil” olarak sınıflandırılabilir. Geleneksel kırmızı/mavi, sol/sağ politikadan kendisini ayırt etmek için yeşil hareket daha koyu yeşil tonların en radikal işaret ettiği, griden yeşile yayılan geniş bir yelpazede anılır. 80’lerin sonlarında terimler açık ve koyu yeşil tüketicileri adlandırmak üzere bir dereceye kadar önemsizleştirildi ama çevre hareketi içinde statükoyu radikal bir şekilde reddedenleri savu-

nanlarla –modern sanayi toplumu paradigma eleştirisi (sosyalist ya da kapitalist)– var olan kurum ve uygulamaları düzeltmeyi amaçlayan daha açık yeşil fikirleri savunanlar arasında daha derin bir bölünmeyi yansıtır. Bu ideolojik bölünme 1960’ların sonlarıyla 1970’lerin başlarındaki (ve sonralarda) çevre hareketinin tarihî köklerine kadar gider ama yeşil hareketin ana akıma katılmasıyla 1980’lerde yeni bir öncelik kazandı.

Bugün hâlâ yeşil veya eko-tasarım hareketiyle ilişkili görünen çevre hareketi içindeki değişik akımları tanımlamanın en etkili yollarından biri Timothy O’Riordan’ın “teknoloji merkezli” ve “ekoloji merkezli” sınıflandırmasıdır. Bu terimleri, temelde dünyaya iki değişik bakış açısını temsil etmek için kullanmıştır. Ekoloji merkezli davranış, biyoetiği ve doğaya karşı derin bir saygıyı temel alır. Bu davranış şekli düşük etkili teknolojinin lehinedir ve aşırı ekonomik büyümenin ve geniş ölçekli endüstriyel gelişmenin çevre üzerindeki etkisiyle ilgilidir; bunlar yerine ahlaken ve ekolojik olarak makul alternatiflere önem verir. Bunun aksine teknoloji merkezli tarzın niteliği; insan bilimi ve yüksek teknolojinin günümüz ve gelecek nesillerin yararına çevreden faydalanma yeteneğine değişmez inanışdır ve teknoloji merkezli tarz kendini gelişme, verimlilik, akılcılık ve kontrol ideolojisi üzerine temellendirirken çevre hakkındaki geniş politik, sosyal veya etik yönleri kuşkuyla karşılar.⁴ Bu değişik tutumlar 1970 ve 1980’lerde “sığ” ve “derin” ekoloji terimleriyle de tanımlanmaya başlandı; ikinci terim malzeme ihtiyacını kolaylaştırmanın yanı sıra doğa ve hayatın tüm gerçek değerleriyle uyuma vurgu yapan ekoloji merkezlilik gibi dünya ekolojisi üzerindeki insan etkisini azaltmaya çalışır.⁵

80’lerin ortalarından sonlarına kadar yeşil tasarımın baskın formu açık yeşil, teknoloji merkezli veya sığ bir ekolojik yaklaşımı temsil etmekteydi ama daha koyu yeşil veya daha derin ekolojik tasarımlara rastlamak da mümkündür. Örneğin, John Button’un Yeşil Sayfalarında (*Green Pages*) daha az tüketmeye yapılan vurguyla listelenen ürün ve hizmet yelpazesi; veya “daha azla yetinmek enerji tasarrufundan daha iyidir”⁶ görüşüne ve gelişmiş bina tasarımları ve yaşam biçimindeki fırsatlarla var olan birçok ürünü kullanmadan yaşamın olanaklı olduğuna inanan Alman *Baubiologie* hareketi.⁷ Bu uzun zamandır yeşil hareketin bir parçası haline gelen ama 80’lerin sonlarında yeşil tüketicilik üzerine tartışmalarda gündeme gelen alternatif

mi yoksa yeşil yaşam tarzı mı sorusunu öne sürer.

Yeşil tüketicilik John Elkington ile Julia Hales Green tarafından yazılan, çok satan *Yeşil Tüketici Kılavuzu (Green Consumer Guide)* kitabının 1988 yılında basılmasıyla gündeme oturdu. Eylül 1988'de Yeryüzü Dostları tarafından organize edilen "Yeşil Tüketici Haftası" ile rastlaşması planlanmıştı. Bir sonraki yılda yeni yeşil ürünler için bazı önemli taleplerle birlikte yeşil pazarlama cephesinde çılgın bir faaliyet başladı. Bu, bazı çevre grupları üzerinde belirli kaygılara yol açtı ve prensip olarak yeşil tüketiciliği savunurken, Yeryüzü Dostları, örneğin "yeşil dolandırıcılık" hakkında uyarıda bulundu ve Yeşil Tüketiciliğin Ötesine Gitme ihtiyacını ileri sürdü.⁸ Tasarım ve tüketimde koyu yeşil yaklaşım ile reklamcılık ve pazarlama değerleri arasında temelde bir anlaşmazlık ortaya çıktı:

Dayanıklılık, daha az ya da paylaşımcı tüketim, ya da nesnelerin yerine maddi olmayan zevkleri koymak gibi kavramlar, kitlesel pazarlama gereksinimleriyle çelişir. Reklamcılık, üzerinde yaşadığımız sonlu gezegende kaçınmamız gereken, büyüyen ekonomiyle bağlanmıştır.⁹

Buradaki tehlike:

Çevreye karşı tehlikesiz olan tüketim malları talebini desteklemek için gösterilen çabalar sonuç olarak açıkça tüketiciliğin büyümesine yardımcı olacaktır.¹⁰

Buna bir yanıt olarak 1989 yılında iki yeni tüketici dergisi çıkmaya başladı. *Ethical Consumer* (Etik Tüketici) ve *New Consumer* (Yeni Tüketici) dergileri "tüketici gücünün olumlu ekonomik, sosyal ve çevre değişiklikleri" için kullanılmasını desteklemeye çalıştılar.¹¹ Bu yaklaşımla, Michael Peters'in çıkardığı, yeşil tüketiciliğin Avrupa'daki önemli bir pazarlama akımı olup olmadığını araştıran, "Yeşil, Daha Yeşil, En Yeşil" (*Green, Greener, Greenest*) çalışması gibi daha ana akım arasında temel bir karşıtlık vardı.¹²

O dönemlerde, bu konular yeşil tasarım çevrelerinde açıkça tartışılmasa da ve koyu yeşil yaklaşımın gündeme geleceğine dair hiçbir zaman hiçbir soru olmasa da, daha yeşil tonlara karşı nadiren de olsa onaylar vardı. Örneğin, 1990'da Tasarım Müzesindeki bir konferansın "Yeşil Tasarım: Popüler Akım Ötesi" başlığı Yeryüzü Dostları tarafından yeşil dolandırıcılık hakkında ifade edilen benzer bir endişeyi yansıtmaktaydı ve gerçek yeşil ürün ve grafikler üzerine yoğunlaşmıştı. Tasarım ve sanayiden

konuşmacıların yanında New Consumer'dan Richard Adams çekişmeyi daha da genişletti.

Takip eden birkaç yıl içinde yeşeren ürünlerin uygulanabilirliği gündeme oturdu. Tasarım Araştırma Cemiyeti (*Design Research Society*), örneğin, 1992 yılında Manchester'da tasarım yönetimi bakış açısıyla yeni ürün geliştirme ve işte çevre faktörlerine odaklanan "Tasarımın Yeşillenmesi" başlıklı bir konferans düzenledi. Bu çalışmalarla Yeni Ekonomi (*New Economics Foundation*) ve Yeni Tüketicinin (*New Consumers*) sanayiye iş etiğini ve yeşil yönetimi sokma çabaları arasında hatırı sayılır ölçüde çakışma vardı. Ama ikincisi daha köktenci, takipçi rolü üstlendi:

Gelecek onyılların hayati sorunları küresel tüketim ve dağıtımın niteliği etrafında dönecek. Hayat tarzları, üretim modelleri ve tüketici önceliklerinde belirleyici seçimler yapılması gerekecek. Gezegeni sürdürecekt kararlar, tüketici topluluğu ve ona hizmet edenlerin nitelikleri hakkında kapsamlı ve geniş bir aralıkta toplanmış bilgiye dayanmalıdır.¹³

Sonraki birkaç yılda, daha geniş bir çerçevede başvuru kaynağının farkındalığıyla işlerine git-tikçe daha çok "ekolojik tasarım" olarak bakan yeşil tasarımcılar bu tür fikirleri göz önünde bulundurmaya başladı.

Ekolojik Tasarım

"Ekolojik" teriminin belli belirsiz çevre ile ilgili herhangi bir şeye atıfta bulunacağını kabul edilmesi 1960'ların sonları ve 1970'lerdeki çevre hareketinin başlangıcına dayanır. John Button 1988'de ekokent, eko-yönetim, ekoteknik ve ekomimari dahil olmak üzere "eko" öneki olan yaklaşık doksan terime atıfta bulundu ama o tarihlerde eko-tasarım hâlâ yoktu.¹⁴ Terim ancak birkaç yıl sonra ön plana çıkmaya başladı ama erken kullanımlardan biri *Ecological Design Association* (Ekolojik Tasarım Birliği, EDA) tarafından çıkarılan *Ecodesign* dergisiyle 1989'de gerçekleşti. EDA "yeşil" yerine "ekolojik" terimini seçti çünkü "yeşil" teriminin bir süre sonra demode olacağını –oldukça haklı olarak– düşündü. Bu aynı zamanda, derin ekolojinin köktenci kavramları dahil olmak üzere ekolojik tasarımın geniş anlamda anlaşıldığını da gösterdi:

Canlı türlerine ve yeryüzü ekolojisine dost malzeme ve ürünlerin, proje ve sistemlerin, çevrelerin, toplulukların tasarımı.¹⁵

1990'a kadar eko-tasarım en çok Avrupa ülkele-

rinde gelişmiş olsa da 90'ların başlarında Avustalya'da yeni bazı girişimler vardı. 1990'da "endüstriyel rekreasyon yoluyla ekolojik sürdürülebilirliği desteklemeye kendini adayan" Sidney'deki EcoDesign Foundation kuruldu.¹⁶ Burada, Tony Fry ve Ann-Marie Willis hem derhal ürünleri yeşillendirme hem de daha uzun erimli amaç olan tasarım ve endüstriyel uygulamaları yeniden tanımlama –Royal Melbourne'da Institute of Technology (Teknoloji Enstitüsü), Centre for Design'dan (Tasarım Merkezi) Chris Ryan'ın kısa süre önce "EkoYeniden-Tasarım" ve "Eko-tasarım" olarak bahsettiği işlerine odaklandılar.¹⁷ Anne-Marie Willis'e göre "gelişme aşamasındaki eko-tasarımı" yansıtan Uluslararası EcoDesign konferansı Ekim 1991'de RMIT'te düzenlendi:

...birçoğu için bu açıkça tasarım sürecine çevre kriterinin "eklenmesi" anlamına gelmekteydi. Buna rağmen eko-tasarımın mevcut tasarımın reformu olmaktan çok daha fazla imkânı vardır çünkü ciddiye alındığında, ekonomik ve ekolojik ihtiyaçların bağlantılarını kurarak tasarım için yeni bir altyapı kurabilir...¹⁸

Mart 1991'de uluslararası tasarımcılar topluluğu eko-tasarımı tartışmak amacıyla, ilkeler üzerine ve aynı zamanda tasarımla korumaya odaklanarak, Hollanda'da toplandı.¹⁹ Bu Avrupa Birliği'nin Eureka programının, çevre için doğru ürün tasarımı kavramına yönelik oturum düzenlemek üzere kurulmuş çalışma gruplarından biriydi. Hollanda Ekonomik İşler Bakanlığının desteğiyle organize edildi. 90'ların başlarında hükümetler tarafından desteklenen birçok girişimin bir örneği idi. UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Programı) 1994'e kadar bunların elli tanesini –eko-tasarımın ulusal politikalara dahil edileceğinin bir göstergesi olarak– saptamıştı.²⁰ Akademik kurumlar ile sanayi Hollanda²¹ ve İngiltere'de²² ortak araştırmalara başladı.

İngiltere ve diğer yerlerdeki araştırmaların çoğu ya tek tek ürüne veya ürün sistemine ya da toplu olarak sanayiye bir sistem yaklaşımı uyarlayan, eko-tasarım uygulamaları ayrıntılarına odaklandı. Buna ürün sistemindeki enerjiyi ve malzeme akışını "beşikten mezara" planlayan yaşam süresi modelleri dahildi ve akış şemaları ve dairesel diyagramlar yaygınlaştı. Bunun yeni disiplinler arası bir konu, eko-tasarım veya DFE'nin (Çevre için Tasarım) uygulanmasıyla ilgili bilgilendirmeye yardımcı olabilecek "çevre ve teknik konuları kavramsallaştırmak için bir

yapı" oluşturan, endüstriyel ekolojiyle ilgisi vardı.²³ Endüstriyel ekoloji LCA (Yaşam Döngüsü Analizi) gibi ekolojik sistemleri yakından örnek aldı:

Endüstriyel ekoloji endüstriyel sistemin yeniden düzenlenmesi için temelde yeni yaklaşımlar geliştirmeyi amaç edinen, doğal ekosistemlerden çıkarılan modellere öykünen kavramsal bir araç anlamına gelmektedir.²⁴

Ürün veya endüstriyel sistemleri analiz etmek için ekolojik modellerden yararlanma çabası yararlı oldu, çünkü bir sistemin tanımlanan sınırları içinde, tasarımda çevresel yaklaşımın karmaşıklığını içerir. Ancak bazı problemleri vardır. Objektif, değerden bağımsız, bilimsel kanıtlar içine bir inanış yerleştirerek teknoloji merkezli olmaya çalışır; oysa ÇED (Çevresel Etki Değerlendirme) veya FMA (Fayda Maliyet Analizi) gibi açık açık değer yargıları içerir. Sadece "kap-

Sadece ekolojik araştırmanın uzun soluklu olma özelliği, çevreciler, politika yapanlar –ve şimdi tasarımcılar– için gerekli olan zor ve hızlı kanıt oluşturma sürecini zorlaştırmaz ama aynı zamanda son zamanlardaki ekoloji de klasik modellerin istikrar ve homeostazi özellikleriyle çelişen önceden belirlenemeyen kaos benzeri birbirini izleyen olaylar dizisinin dinamik bir fotoğrafını da sunar.

samı belirleyerek", yani çevresel etkinin anahtar alanlarına yoğunlaşarak, örneğin, LCA tümüyle yönetilebilir olur. Aksi takdirde, ayrıntılı analizde çok büyük miktarlarda veri bulunur ve tamamlanması seneler alır. Seçicilik kaçınılmaz olarak bir önyargıyı da beraberinde getirir ve tartışmada dışarıda bırakılan şey kapsanan kadar önemli olabilir. Son zamanlarda 132 ÇED raporu üzerinde yapılan çalışma ortak bir metodolojileri olmadığını ve kendilerine sponsor olan şirketin görüşlerini desteklediklerini gösterdi.²⁵ Daha önemli olan bir konu ise belirli bazı ekolojik model tiplerinin sanki mutlakmışlar gibi ekolojik bilimden alınmalarıdır; halbuki gerçekte tarihe ve ekolojinin gelişimine yakından bir bakış metot, yaklaşım ve felsefede çeşitliliği ortaya serer.

"Ekoloji" terimi 19. yüzyılın ortalarında Ernst Haeckel tarafından canlı organizmalar ve onların çevresi arasındaki ilişkiyle alakalı biyolo-

jinin yeni bir alt branşına atıfta bulunmak için türetilmiş olsa da, ekolojinin bilim mi yoksa felsefe mi olduğuna dair görüş birliği yoktur. Ernst Haeckel ekoloji teriminin sosyal ve politik içeriği de olduğunu düşünmektedir.²⁶ 20. yüzyılda ekolojik bilim kabataslak iki ana döneme ayrılabilir. 1960 yılına kadar olan dönemde homeostazi ve ekolojik denge düşüncelerine dayanmaktaydı. Ekosistem kavramı Tansley, Odum ve diğerleri tarafından geliştirildi. Bu kavram “makine çağının ekolojisi” olarak tanımlandı ve hâlâ daha çok 19. yüzyıl biliminin mekanik görüşlerine dayanır.²⁷ 1970’ler sonrasında gelişen ekoloji ise aksine doğanın dengeli bir sistem olduğu fikrini reddetti ve bunun yerine doğal sistemlerin dengesizliğine vurgu yaptı. Kaos ve karmaşıklık teorisiyle bağlantılı olarak kararsız, dinamik, gelişen, özuyarlanan sistemleri içerdiği düşünülen doğa kavramında köklü değişiklikler yaptı.²⁸

Yukarıda atıfta bulunulan eko-tasarım çalışmaları, birçok açıdan birinci ekoloji tipinden çok, ikincisine dayanır ve dünyanın mekanik görünüşünü yansıtır. Kaos ve karmaşıklıkla tanımlanan yeni ekoloji sorgulamaya dayanan temelle ihtilafa düşer. Pragmatik bir bakış açısıyla, mekanik tarza dayanarak sistem veya ürün tasarlamak –gerçek dünya aslında böyle çalışmıyorsa– başarısızlıkla sonuçlanır. Ekosistem modellemenin tam bir bilim olduğu dogması paramparça olmuş görünmektedir.²⁹ Bu ekolojik bilimden koparılan doğa probleminin ortaya çıkmasına neden olur. Sadece ekolojik araştırmanın uzun soluklu olma özelliği, çevreciler, politika yapanlar –ve şimdi tasarımcılar– için gerekli olan zor ve hızlı kanıt oluşturma sürecini zorlaştırmaz ama aynı zamanda son zamanlardaki ekoloji de klasik modellerin istikrar ve homeostazi özellikleriyle çelişen önceden belirlenemeyen kaos benzeri birbirini izleyen olaylar dizisinin dinamik bir fotoğrafını da sunar.³⁰ Eko-tasarım için kaos ve karmaşıklık teorisi iması hâlâ net değildir ama küçük değişiklikler devasa etkileri tetikleyebileceği için sürekli ufak ufak değişiklikler yapma yaklaşımı önerisi zor görünür. Karmaşık uyarlanabilir sistem çalışması da yeni, daha gösterişsiz ve daha ilişkisel bir model tasarımına işaret eder.³¹

Tasarım üzerine ekolojik düşüncenin daha başka çıkarımları vardır. Edward Goldsmith ekolojik dünya görüntüsünü;

...biyosfer veya yaşayan şeylerin gerçek dünyası yerine, kaynaklarını oradan sağlayan ve

artık ürünlerini oraya bırakan metodik olarak insan eliyle üretilen tekno-dünya veya vekil dünyayı geçirmek...

diye tanımladığı sanayi toplumunun modernist dünya görüşüyle karşılaştırır.

Bu düşünce daha değişik bir ekolojik tasarım versiyonu önerir çünkü bu süreci geri çevirmek, öncelikleri yeniden düşünmek ve gereksiz ürünleri aşamalı olarak kullanımdan kaldırmak, lüksün ihtiyaç haline geldiği yerlerde süreci geriye çevirmek, daha azla yetinmek, doğal sistemle çalışmak gibi temel davranışları değiştirmek anlamına gelir.³² Bu tür düşüncelerin ve gaia hipotezinin³³ ve permakültür hareketinin³⁴ etkisiyle yeni bir köktenci, koyu yeşil, sürdürülebilir yaşam tarzı ortaya çıkmaya başladı ama bu şu ana kadar sadece kısmen eko-tasarıma yansıtıldı –örneğin EDA’da. Bu tür fikirlerin daha ana akım eko-tasarım üzerinde etkisi olmaya başlayacağına dair bazı işaretler var. 1993 yılında, örneğin O2 Grubu sürdürülebilir yaşam tarzlarını ortaya çıkarmak için gerekli olan değişikliklere uzun dönemli bir bakış atarak, bu tarz üzerine bir görüş geliştirmek ve tasarımın yeni bir tüketicisiz dünyayı nasıl akla uygun ve hatta eğlenceli yapabileceğini göstermek için “Dikkat Çekici Görüşler” isimli bir konferans düzenledi.³⁵ Bu vizyon değişikliğinin yansımaları tartışmanın ekolojik tasarıma kaymasıyla ve “sürdürülebilir” veya “küresel” tasarım fikirlerine doğru bir hareket oluşmasıyla görüldü.

Sürdürülebilir Tasarım

Sürdürülebilirlik yeni bir kavram değildir. “Sağlıklı bir varoluş için sistemin her bir parçasının ihtiyacı olan şeylerin aralıksız akışını sağlamakta sistemin yeterliliği” anlamında 1970’lerin başlarından beri kullanılan ekolojik bir terimdir³⁶ ve insanların bulunduğu bir ekosisteme uygulandığında biyosferin insan faaliyetlerinin etkilerini absorbe etme yeteneğinin dayattığı sınırlamalara işaret eder. Sürdürülebilir gelişme 80’lerin başlarında kullanılmıştır ama moda olmasını 1987 yılında Brundtland raporu sağlamıştır.³⁷ “Sürdürülebilir”, 80’lerde “yeşil”in olduğu gibi 90’ların dillere pelesenk sözcüğü olmuştur ve değişik yorumlara ve yanlış kullanıma eşit derecede açıktır. Brundtland raporu enerji ve kaynak tüketimine küresel bir bakış açısı getirdi ve “sürdürülebilir gelişmenin daha zengin olanların gezegenin ekolojik imkânlarına uygun hayat tarzları sürdürmelerini gerektirdiğini” ileri sürerek dünyanın zengin ve fakir kısımları arasındaki eşitsizliğe vurgu yaptı.³⁸ Ancak rapor, aynı

zamanda yeşil büyüme olması koşuluyla ekonomik büyüme ve gelişmenin de mümkün olduğunu ileri sürdüğü için birçokları, yalnızca çevre koruma açısından onaylayarak, “alışıldığı gibi bir iş” olarak kabul etti. Bu görüş geniş “gelecek” kavramının içinde kutsal bir yere konulan sürdürülebilir gelişmenin gerçek anlamını göz ardı eder: “...gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini riske atmadan günümüz insanının ihtiyaçlarının karşılanması”.³⁹

Tasarıma uygulandığında yalnızca etik ve sosyal sorumluluk fikirlerini değil ama aynı zamanda zaman ve zaman ölçütü kavramlarını da tanıtır ya da yeniden anlatır. Ürünlerin zaman içindeki yaşam döngüleri ve geri dönüşüme yönelik tasarım üzerine düşünceler, uzun ömürlü, dayanıklı ürünlere doğru, “Geri Dönüşüm Ötesi”⁴⁰ fikrinin takip ettiği Demontaja Uygun Tasarım (DfD) kavramına yol açtı. Victor Papanek’in son günlerde söylediği gibi bu iki kavram, karşılaştıkları kadar çelişkili değildir: “Sonuç olarak demontaj yapmak için dayanıklı ürün tasarlamak iki zıt anlamlı kelimenin bir arada kullanılması gibi görünebilir ancak sürdürülebilir dünyada bu son derece önemlidir.”⁴¹

“Sürdürülebilir tasarım” terimi geçen yıllarda eko-tasarımının daha geniş, daha uzun erimli vizyonuna atıfta bulunmak için kullanılmaya başlandı. Temmuz 1995’te Surrey Sanat ve Tasarım Enstitüsünde (*Surrey Institute of Art and Design*) kurulan Sürdürülebilir Tasarım Merkezinde, sürdürülebilir tasarım, daha sınırlı, kısa dönemli DFE’nin aksine “içinde ürünleri ürettiğimiz, kullandığımız ve bertaraf ettiğimiz ‘sistemleri’ analiz etme ve değiştirme” anlamına gelir.⁴² ECO2 grubu “proje tabanlı, tek konu ve görece kısa dönemli yeşil tasarım ile sistem tabanlı, uzun dönemli etik tasarım olan “sürdürülebilir tasarım” arasında benzer bir ayırım yapar.⁴³ Emma Dewberry ve Phillip Goggin aynı zamanda eko-tasarımla sürdürülebilir tasarım arasındaki farklılıkları da inceledi ve eko-tasarımın tüm ürünlere uygulanıp ürün seviyesinde tasarımda uygun bir kılavuz olarak kullanılabilirken, sürdürülebilir tasarım kavramının daha karmaşık olduğunu ve tasarım arayüzünü toplumsal koşullara, gelişme ve etiğe çevirdiğini iddia etti...⁴⁴ Bu görüş kaçınılmaz olarak ürün-den sistem tabanlı bir yaklaşıma, donanımdan yazılıma, mülkiyetten hizmete kaymanın içerildiği tasarımda ve tasarımın rolünde değişiklikler önerir ve maddesizleştirme gibi kavramlar ile “fizyolojik ihtiyaçlardan psikolojik ihtiyaçlara genel bir değişikliği” kapsayacaktır. Son olarak,

tüketim modellerinin ne ölçüde değişmesi gerektiği üzerine vurgu yapıyorlar ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizliğe –dünya nüfusunun yüzde yirmisinin dünya kaynaklarının yüzde seksenini tüketmesi gerçeği– dikkat çekiyorlar ve eko-tasarımın sürdürülebilirliğe doğru bir küresel hareket için uygun olduğu ama bu kapsamda birçok sınırlama olduğu sonucuna varıyorlar.⁴⁵ Gui Bonsiepe, “Çevre standart maliyetleri Üçüncü Dünyanın omuzlarına yüklenirken” ekolojik tasarımın zengin ülkelerin lüksü olarak kalacağı korkusunu ifade etti.⁴⁶

Bu, sürdürülebilir gelişmenin diğer yönlerini ortaya çıkardı: kabul edilemez “ekofaşizm” yaklaşımı hariç, onlar olmadan küresel sürdürülebilir büyümenin imkânsız olduğu – “eşitlik”, herkesin ihtiyaçlarını karşılama ve “katılım”, karar alma mekanizmasında etkin vatandaş katılımı. Bu konular yalnızca tasarım merkezlerinde

Sürdürülebilirlik “sağlıklı bir varoluş için sistemin her bir parçasının ihtiyacı olan şeylerin aralıksız akışını sağlamakta sistemin yeterliliği” anlamında 1970’lerin başlarından beri kullanılan ekolojik bir terimdir ve insanların bulunduğu bir ekosisteme uygulandığında biyosferin insan faaliyetlerinin etkilerini absorbe etme yeteneğinin dayattığı sınırlamalara işaret eder.

ortaya sürülüyor ama WorldWatch Institute tarafından son zamanlarda küresel kaynaklar ve tüketim modelleri üzerine hazırlanan raporlarda ayrıntılı bir şekilde araştırıldı. *Ne Kadarı Yeterli? Tüketim Toplumu ve Dünyanın Geleceği* kitabında Alan Durning dünya nüfusunu üç tüketim grubuna ayırır ve yiyecek, ulaşım ve ürün tüketimlerini inceler ve çevre tahribatının dünya nüfusunun üst beşte birinin aşırı tüketiminden ve alt beşte bir grubun fakirliğinden kaynaklandığı sonucuna varır. Dünya nüfusunun tümü için yoksulluk ve geçim standardı sınırının üstünde ama zengin tüketici yaşam standardının altında, sürdürülebilir, yeterli bir seviye olup olmadığını sorar. Cevap, “ihtiyaçların işlenmesinden” “süreklilik kültürüne” değişimdir: tahılla beslenmiş et ve paketlenmiş ürün yerine yerel yiyecekleri koymak, otomobil yerine bisiklet ve otobüse binmek ve kullanılıp atılan ürünleri dayanıklı olanlarıyla değiştirmek.⁴⁷ Bu

görüŖüŖ açıkça tasarımıda yeni bir gündeme işaret eder ve 1992'deki Rio Konferansının devamı bir girişim olarak başlatılan UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Programı), Sürdürülebilir Ürün Geliştirme Çalışma Grubu tarafından Ocak 1994'te tartışılmaya başlanmıştır. Tüm dünyada 18'i geliŖmekte olan ve geçiş ülkesi olmak üzere 40 ülkeden 360 kişilik bir ağı ifade eder. Araştırma Programı sürdürülebilir gelişme ilkelerine dayanır:

“Sürdürülebilirlik” kavramının temelini bir sonraki nesillerin geleceğine ilişkin korkumuz oluşturur ve kavram, ürün talepleri ile dünya ekolojisi arasında uyumlu bir denge olması mümkün mü ve bu nasıl sürdürülebilir, sorularını öne çıkarır.⁴⁸

“Hizmet” (hizmet “parkı”, kiralanan ürünler), “maddesizleştirme” (sanal kütüphaneler, evden çalışan sistemler) yanında yaşam süresi tasarımı ve dayanıklılık gibi kategorilerle ürünler, yeniden tanımlandı. Ancak, belki daha da ilginç olanı “İnsan İhtiyaçlarını Karşılamanın” ve yaşama ve çalışma koşullarında iyileŖmeye yol açacak “Ürün, Hizmet ve sistemler” üzerine odaklanmadır. Araştırılması gereken “ihtiyaç” alanları arasında nakliye, iletişim, ısıtma, soğutma, giysi ve tekstil ve son kullanıcılar tarafından suyun kullanımı vardır.⁴⁹ Ürönlere verilen önemin ihtiyaçlara kayması 1970'lerden gelen “İhtiyaç Yönelik Tasarım”⁵⁰ denilen önemli bir temayı tekrar gündeme soktu ve birçok bakımdan sürdürülebilir tasarım 1970'lerin bazı köktenci tasarım teorilerine geri döndü.

Sonuç

Bu nedenle, ekolojik tasarım son on yılda geliştiği için bazı eski fikirleri yeniden keşfetti ve bazı yeni fikirler üretti. Çevre konularını daha derinlemesine anlamaya doğru ve daha koyu yeşile doğru ergenlik sürecinden geçti. Ekolojik tasarımın köktenci doğasının yeni bir tasarım eleştirisine işaret ettiği gittikçe daha açık olarak ortaya çıktı. 1980'lerde yeşil ya da daha doğrusu renk ayın rengiyken bu aslında o kadar da belirgin değildi ve yeşil tasarım endüstriyel tasarım uygulamalarının ana akımı içinde yerini rahatlıkla alacak gibi görünüyordu. Ekolojik ilkeleri tasarıma uygulamak amacıyla yapılan oldukça pragmatik girişimlerin bile var olan ilke ve ideolojilere kaçınılmaz olarak meydan okuduğu 1990'larda, ekolojik tasarımın muhalif yapısı daha belirgindir.

Tasarımcılar ve tasarım eleştiricileri gittikçe artan oranda, yeni bir eleştiriyeye - ekolojik

yaklaşımın tasarıma uygulanması, tanım gereği, statükoyu sorgulayacağı ve meydan okuyacağı gerçeğinin kabulü - işaret ederek, ekolojik yaklaşımın tasarımdaki gerçek ya da potansiyel köktenci yapısına vurgu yapıyorlar. Ezio Manzini, örneğın, 1980'lerin “normalleşmiş ekolojik tasarımından” ve gelişmenin var olan küresel modeline meydan okuyan yaşam tarzlarında değişiklikleri zorunlu kılan ekolojik tasarımın gittikçe artan oranda farkına varan 90'ların “yeni köktencilikten” bir kayışı belirtti.⁵¹ Benzer bir şekilde, Tony Fry sanayi kültürünün yeniden yapılandırılmasında eko-tasarımın araç olduğunu ve temel değerleri değiştirme ihtiyacının yalnızca “tasarımın kendisinin yeniden tasarlanması kaydıyla tasarım” tarafından karşılanacağını iddia eder.⁵² Gui Bonsiepe, son olarak değişik bir perspektifle eko-tasarımı eleştirel bir açıdan değerlendirdi. Yeni bir çevre etiği yeni bir tasarım etiğini işaret etse de eko-tasarım, teori ve uygulamada endüstriyel tasarımda yeni bir paradigma yaratacak kadar gelişmemiştir. Ancak;

Eko-tasarımın tartışma götürmez değerinin nedeni, sorgusuz sualsiz kabul ettiğimiz tasarım, endüstriyel üretim ve tüketim paradigmalarını sorgulayan açıkça ifade edilmiş endişelerden oluşmasıdır.⁵³

Bu konular 1990'larda tasarım için yeni olabilir ama çevre edebiyatında 1960'lardan itibaren ekolojik dünya görüşünün hangi boyutta sanayi toplumuna temel bir meydan okuma veya sadece var olan değer ve uygulamalarda ufak değişiklikler gerektiren yeni bir paradigmayı temsil ettiğine dair sürekli bir tartışma ve var olan ekolojik krizin üstesinden gelmek için gerekli olan değişikliğe dair bir tartışma vardı. Tasarım alanında bu tür konuların şimdi ciddi -1970'lerden daha ciddi- olarak ele alınması tasarım eleştirisi için geniş kapsamlı sonuçları olacak olan davranışlarda bir değişikliği önerir. Son bir kaç on yılda tasarım eleştirisi tasarım uygulamalarını takip etti ve tüketiciliğın pozitif ekonomik ve sosyal değeri olduğunu kabul etme eğilimiyle ve Yeşillerin saldırıları karşısında endüstriyel bir kültürün desteklediği ekolojik olmayan bir yaklaşımın egemenliği altına girdi. Sadece şimdi, ekolojik tasarım teori ve uygulama tartışmalarının sonunda ekolojik tasarım eleştirisi ortaya çıkmaya başladı.

* “Ecological Design: A New Critique”, *Design Issues*, Vol. 13, No.2, 1997, s. 44-54.

Notlar:

1. Evelyn Möller, "Design-Philosophie der 80er Jahre(2). Kommit mit dem Ende der Wegwerf-Ideologie ein Ökologischer Funktionalismus? *Form 98 (1982) ve Untemehmen Pro Umwelt. Ansätze ganzheitlichen Denkens in Politik and Wirtschaft Architektur Produktionentwicklung and Design* (Münih: Lexika. 1989). Bu sırada Hollanda'da, 1984-5, Doğa ve Çevre Araştırmaları Danışma Kurulu ürün tasarımında araştırmaları desteklemekteydi: J. C. Van Weenen. C. A. Bakker ve I. V. de Keijser, *Eco-design: An Exploration of the Environment* (Milieukunde: Universiteit van Amsterdam, 1991).
2. *The Green Designer* (London: Design Council, 1986), 4.
3. Örneğin, Paul Burall, *Green Design* (London: Green Council, 1990) ve Dorothy Mackenzie, *Green Design, Design for the Environment* (London: Lawrence King, 1991).
4. T. O'Riordan, *Environmentalism* (Londra: Pion Ltd., 1976).
5. Derin ekoloji 1970'lerin başlarında ilk olarak Norveç felsefesi Arne Naess tarafından geliştirildi. Bkz. Arne Naess, "The Shallow and the Deep, Long-range Ecology Movement. A Summary," *Inquiry* 16 (1973) ve Derin Ekoloji üzerine *The Ecologist* özel sayıs: "Rethinking Man and Nature: Towards and Ecological World View" 188, no, 415(1988).
6. John Button, *Green Pages: A Directory of Natural Products, Services, Resources and Ideas* (London: Optima, 1988).
7. Keystone Architects'in, EDA sergisindeki açıklaması, Londra Ekoloji Merkezi, 1990. Hartwin Busch "Building Biology: Towards a new era of healthy building", *Caduceus* 7 (1989).
8. Sandy Irvine, *Beyond Green Consumerism* (London: Friends of the Earth, 1989).
9. Sandy Irvine ve Alec Ponton, *A Green Manifesto: Politics for a Green Future* (London: Optima, 1989).
10. James Robertson, *Future Wealth: A New Economics for the 21st Century* (London: Cassell, 1989), 9.
11. *New Consumer Review* (Newcastle, England: New Consumer, 1991).
12. Michael Peters Brand Development Division and Diagnostic Market Research Ltd., *Green, Greener, Greenest: The Green Consumer in the UK, Netherlands and Germany* (September 1989).
13. Richard Adams, Jane Carruthers ve Sean Hamil, *Changing Corporate Values: A Guide to Social and Environmental Policy and Practice in Britain's Top Companies* (Newcastle: Kogan Page, 1990), x.
14. John Button, *A Dictionary of Green Ideas: Vocabulary for a Sane and Sustainable Future* (London: Routledge, 1988),139-142.
15. EDA bildirisi (Londra 1990).
16. Ecodesign Foundation *NewsLines* 1 (September 1991), 4.
17. Chris Ryan, "From EcoREdesign to Ecodesign", *Ecodesign* IV, no. I (1996).
18. Anne Marie Willie, "Echoes of Ecodesign I", *EcoDesign Fondation Newsletter* (Sidney, December 1991), 2.
19. J. C. Van Weenen, C. A. Bakker ve I. V. de Keijser, *Eco Design: An Exploration of the Environment* (Milieukunde, The Netherlands: Universiteit van Amsterdam, 1991). Delegeler arasında Dorothy Mackenzie, Ezio Manzini ve Chris Ryan bulunuyordu.
20. "Ecodesign Initiatives Gather Momentum", *ENDS Report* 231 (April 1994), 29.
21. Hollanda'da ürünleri yeşil filtreden geçirecek bir ön sistemin tartışması vardı ve Delft Teknik Üniversitesi, TNO Ürün Merkezinde tasarımcılarla çevre uzmanları, malzeme

ve enerji kullanımı açısından sekiz ürün üzerinde çalıştı ve üreticilerin kendilerini geliştirebilecekleri yollar önerdi. Harry te Riele and Albert Zweers, *Eco-design: Acht voorbeelden van milieugerichte produkt-ontwikkeling* (Delft: Delft Technical University, 1994).

22. Mart 1994'te İngiltere'de, Royal Society of Arts tarafından, telekomünikasyon sanayisi üzerine bir Eureka eko-tasarım semineri düzenlendi. Bu seminer, özellikle Manchester Metropolitan University Advanced Studies ve Open University Design Innovation Group'ta eko-tasarım, LCA, yenilik ve firmaların stratejileri üzerine araştırma yürüten herkes için bir forum niteliğindedi.
23. Brad Allenby (AT&T), "Sustainable Development, Industrial Ecology, and Design for the Environment" White paper no. 10 (June 1993).
24. Silvia Pizzacaro, "Theoretical Approaches to Industrial Ecology: Status and Perspectives", uluslararası seminer "The Scenario of Sustainability: The Systemic Context" (Milan, April 1994),1.
25. "Critical Review of LCA Practice", *ENDS Report* 219 (April 1994).
26. Anna Bramewell, *Ecology in the Twentieth Century: A History* (New Haven: Yale University Press, 1989). Genel felsefi ve politik anlamda kullanılan "ekoloji" kelimesi için iyi bir örnek.
27. Daniel B. Botkin, *Discordant Harmonies: A New Ecology of the 21st Century* (New York: OUP 1990).
28. Bkz. Donald Worster, *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas*, 2. Baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 1994) ve Ekim 1995'te Manchester Üniversitesi, Felsefe Bölümünde düzenlenen "Eko-tasarım" konferansında Richard Huggett tarafından sunulmak üzere hazırlanan "Nature's Design: The Ecologist's View" başlıklı bildiri. Bu ilgi çekici, disiplinlerarası konferansın –özellikle John Wood, James Cullen ve Richard Huggett bildirilerinin (bildirisi delegelere daha sonra dağıtılmıştı)– benim son zamanlardaki ekoloji ve eko-tasarım üzerine düşüncelerimi ne kadar etkilediğini belirtmek isterim.
29. Örneğin bkz. John Harte, "Ecosystem Stability and Diversity", *Scientists on Gaia*, Eds. Stephen H. Schneider - Penelope J. Boston, (Cambridge: MIT Press, 1991).
30. I. G. Simmons, *Interpreting Nature: Cultural Constructions of the Environment* (London: Routledge, 1993).
31. Ekim 1965'te Manchester'da düzenlenen Eko-tasarım konferansında John Wood tarafından belirtilen bir nokta. ABD'de bulunan karmaşıklık teorisinin meskeni, The Santa Fe Institute, 90'ların başlarında küresel sürdürülebilirlikle ilgilenmeye başladı ve karmaşık, uyarlanabilir sistemlerin yeni bir modele işaret ettiğini söyledi. Sürdürülebilir insan topluluğu ekonomik, sosyal ve politik güçlerin güçlü bir şekilde birbirine sarmalandığı ve karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğu enterkonnekte bir sistemdir. Bu yüzden, sürdürülebilir bir insan topluluğu akılcı metot ve teknik onarımlarla değil, sadece geleneksel davranış ve isteklerin dönüşümüyle elde edilir. M. Mitchell Waldrop, *Complexity: The Emerging Science at the Edge of Order & Chaos* (New York: Viking, 1992).
32. Edward Goldsmith, *The Ecologist* 188 no.415 (1988) 118, ve *The Way: An Ecological World View*, 2. Baskı (London: Green Books, 1996); *De-Industrializing Society* (London: The Ecologist, 1988)
33. Gaia, toprak tanrıçası, bilim adamı James Lovelock tarafından dünyanın sanki bir süper, kendi kendini düzenleyen organizma olduğu hipotezine verilen isimdir. Gaia son birkaç yılda güçlü bir sembol haline aldı çünkü mevcut ekolojik kriz hakkında tüm dünyayı kapsayan bir görüş açısı sunar. James Lovelock, *Gaia: A New Look at Life on Earth* (Oxford & New York: OUP 1987) ve *The Ages of Gaia: A Biography of our Living Earth*, 2. Baskı, (Oxford & New York: OUP, 1995).
34. Permakültür (kalıcı tarım veya kalıcı kültür) kullanım

- sıklığına bağlı olarak bir dizi eşmerkezli daireler halinde işlevsel bölgelere ayırmaya dayanan toplam bir tasarım sistemidir ve konut tasarımı, hayvan yetiştiriciliği, yiyecek çevre düzenlemesi ve kamu binalarını beraberinde getirir. En iç bölge içeriği, konut, hakkında çok az belge vardır ama permakültür ürünler ve de hizmetlerin köktenci bir şekilde yeniden düşünülmesine işaret eder. Permakültür 1980'ler ve 90'larda yeşil hareket içinde en hızlı büyüyen organizasyonlardan birisi oldu – 70'lerdeki alternatif teknoloji hareketine karşılık gelir. Mollison, *Permaculture: A Designer's Manual* (Tagari: Tyalgum, Australia: 1988).
35. Hollandalı O2 grubu tarafından düzenlenen "Striking Visions", O2 Event (Hollanda Kasım, 1993). O2, Hollandalı tasarımcı Niels Peter Flint tarafından çevre bilinci olan endüstriyel tasarımcılarla birlikte uluslararası bir organizasyon olarak kuruldu.
36. John Button, *Dictionary of Green Ideas*, 446.
37. Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, *Our Common Future* (Oxford: OUP, 1987).
38. a.g.e., 9.
39. a.g.e., 8.
40. Tim Cooper, *Beyond Recycling: The Longer Life Option* (London: New Economics Foundation, 1994).
41. Victor Papanek, "Eco-logic" *Ecodesign* III, no. 1 (1994), 10. Son kitabında tartışılıyor: *The Green Imperative: Ecology and Ethic in Design and Architecture* (London: Thames & Hudson, 1995).
42. Anne Chick, "MA in Sustainable Design", Sürdürülebilir Tasarım Merkezi broşürü, 1995.
43. ECO2 grubu, "Hierarchy of EcoProducts in Strategies", eko-tasarım tanımlamalarına yönelik çalıştay, Kasım 1994.
44. Emma Dewberry ve Phillip Goggin, "Ecodesign & Beyond: Steps towards Sustainability" (Open University - Nottingham Trent University, November 1994, 7-8. Emma Dewberry, yeşil tasarım, eko-tasarım ve küresel tasarım yaklaşımlarıyla şirket girişimleri arasında farklılıklar belirttiği "Ecodesign Strategies", *EcoDesign* IV, no. 1 (1996).
45. Dewberry ve Goggin, "Ecodesign & Beyond".
46. Gui Bonsiepe, "North/South: Environment/Design", *Inca* 14. Gui Bonsiepe daha önce Ulm'deki the *Hochschule für Gestaltung*'da, 1970'lerden bu yana da Latin Amerika'da yaşıyor ve çalışıyor; bu nedenle durumu "güney" bakış açısıyla iyi görebiliyor.
47. Alan Thein Durning, *How Much is Enough? The Consumer Society and the Future of the Earth* (London: Earthscan, 1992), 109. Ayrıca bkz. John E. Young and

- Aaron Sachs, *The Next Efficiency Revolution: Creating a Sustainable Materials Economy* (WorldWatch Paper 121,1994). Galler'deki Alternatif Teknoloji Merkezi'nden Peter Harper aynı konularda çalışıyor ve varsayılan "eko-teknolojinin" kabul edilebilirliği ve yaşam tarzı değişiklikleri üzerine ilginç bir analiz gerçekleştirdi. Olası cevapları "The L-Word: A.T. and Lifestyles", *Proceedings of AT2000: A Conference on Alternative Technology for the 21st Century* içinde açık yeşilden koyu yeşile sınıflandırdı.
48. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Ürün Tasarımı Çalışma Grubu haber faksı (11 Ağustos 1965); 1.
49. a.g.e., 2, 3. Ayrıca bkz. kıdemli araştırmacı Yorick Benjamin, "Sustainable Product Development," *EcoDesign* IV, no. 196.
50. 1976'da ICSID (Uluslararası Endüstriyel Tasarım Kuruluşları Konseyi) tarafından Royal College of Art'ta düzenlenen konferansın ismi "İhtiyaç İçin tasarım"dı. Bkz. J. Bicknell ve L. McQuiston, eds., *Design for Need; The Social Contribution of Design* (Oxford: Pergamon Press, 1977).
51. Ezio Manzini, "Prometheus of the Everyday The Ecology of the Artificial and the Designer's Responsibility", *Design Issues* IX, no. 11 (Fall 1992): 5 ve "Design, Environment, and Social Quality: From 'existenzminimum' to quality maximum", *Design Issues*, 10, no. 1 (Spring 1994).
52. Tony Fry, *Remarkings. Ecology. Design. Philosophy* (Sidney: Envirobook, 1994), 9, 11-12.
53. Gui Bonsiepe, "North/South Environment/Design", *Inca*, Industrial Designer's Society of America'nın (Amerika Endüstriyel Tasarımcılar Birliği) San Francisco Biriminin yayını, (Ağustos 1992).

Ecological Design: A New Critique

In this essay, which is part history and part analysis of eco-design criticism, the terms of 'green', 'eco-' and 'sustainable' are used as keywords to explore different facets of ecological design, and to contextualize them within particular phases of the environmental movement in the last decade. Emphasized are the more radical theories to emerge within both design and environmental thinking in order to demonstrate what this might imply for a new ecological design criticism. What will emerge is that this is not necessarily a cohesive or unified phenomenon – there are many shades of green and different ecological perspectives, reflecting political distinctions within the environmentalism and differences within ecological theory and practice. Although eco-design in the last decade has been dominated by a concern for the mechanisms of putting policy into practice, a fundamental recognition has emerged that what is at stake is a new view of the world and a choice of possible futures, and it is this which has the most interesting implications for design criticism. (Whole essay in Design Issues, Vol. 13, No.2, p.44-54, 1997)

Çevreye Yaklaşımda, Sürdürülebilirliğin Yanı Sıra Süreklilik İlkesinin de Gözetilmesi Kaçınılmazdır

Çelen Birkan

Dilimizin güzel deyişlerinden biridir “...bıraktığım yerde otluyor” deyimini, geçen belirli bir süre içinde sözü edilen konuda fazla bir gelişme kaydedilmediğini ifade eden. Günümüzde her şey o kadar hızla değişir ve gelişirken, herhangi bir alanda bu deyim kullanılması pek olası görülüyor. Hele de söz konusu olan, değil geçen on yılların, tek bir günün, saatin, dakikanın hatta saniyenin bile geri dönülemez birçok olumsuzluğu perçinleyeceği “çevre” gibi bir konuda. Ne yazık ki “yirmi beş yıl önce bıraktığım yerde bile otlamıyorlar” demek zorundayım çevre konusunda.

Gerek fiziksel gerekse kültürel çevreyi oluşturan ve hepsi de sürekli etkileşim içinde olan yüz binlerce faktör göz önüne alındığında, bu alanda atılacak her adımın düşünülmesine, zaman boyutundaki olumlu-olumsuz tüm etkileri tartılarak ve planlı olarak saptanmış hedefler doğrultusunda olması, zaman zaman geri beslemelerle bu adımların doğruluğunun sınanması, eksiklerinin veya yanlışlarının giderilmesi ve bir sonraki adım için zemin oluşturulması gerekir. Çevre konusunun yaz-bozlara tahammülü olmadığı gibi, birbirinden bağımsız olarak alınan kararlar zincirine de olumlu yanıt vermesi beklenemez.

Ülkemizin uluslararası alandaki gelişmeleri en az zaman kaybıyla izleyip, 1970’lerin ikinci yarısından başlayarak gündemine taşıdığı, bununla da yetinmeyip gerekli örgütlenme ve yasal çerçeveyi oluşturduğu bir konu olmasına karşın, kazanımlarını sürekli kılamadığı bir konu çevre. Hatta daha ileri gidip, uluslararası jargonda yer aldıktan sonra bizim de yeni bir şeymiş gibi gündemimize giren “çevresel etki değerlendirilmesi” (ÇED), “sürdürülebilirlik” gibi kavramların, aynı adı taşımasalar bile çok daha önceden bizim gündemimizde yer aldığını; başta kentsel yerleşmeler için yapılan imar planları ve büyük yatırımların yer seçimleri olmak üzere pek çok uygulamayı yönlendirdiğini; doğal çevrenin geriye dönülemez zararlara uğratılmasını önlediğini söylemek yanlış olmaz. Örneğin

imar planı çalışmaları öncesinde yapılan analitik etütler; “gayrisihhi müesseselerin” yer seçim kararları, doğal kaynakların amacına uygun kullanımını gözetilen (Örn. I. sınıf tarım toprağı, içme suyu havzası, orman arazisi gibi) sınırlamalar getirmekle kalmayıp ilgili kurumların bu başlıklar altında sağlam bir veritabanı oluşturmalarını da zorunlu kılıyordu. (Zaman içinde bu “ilgili kurumlar”ın çoğunluğu yok edildiği gibi, bu türden sürekli bir veritabanı oluşturma endişesi de kalmadı.)

Yine de “çevre” konusunun bütüncül, sektörlerarası bir bakış açısıyla kalkınma planlarına yansıtılması, bunun için önce başbakanlığa bağlı ve bakanlıklar üstü yetkilerle donatılmış bir

Alışılmışın dışına çıkıp beş yılı değil, 2007-2013 arasındaki yedi yıllık bir süreyi kapsayan Dokuzuncu Plana baktığımızda “çevre”ye ilişkin tüm strateji ve hedeflerin “Rekabet Gücünün Arttırılması” başlığı altında toplandığını görmek, büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Doğa, kültür ve ikisinin odağındaki insan unutulmuş gitmişti. Varsa yoksa küresel pazarlama teknikleri ve yıllardır kapısında bekletildiğimiz AB’ye uyum yasaları için yapılması gerekenlerdi.

müsteşarlık, sonra da bir bakanlık kurulması önemli adımlardı. Artık “sağlıklı bir çevrede yaşamak” herkes için anayasal bir hak olarak benimsenmiş, çerçeve yasa niteliğindeki Çevre Yasası’na işlerlik kazandıracak yönetmeliklerin hazırlanması için bütün bilimsel ve teknik araştırma kurumları, üniversiteler seferber edilmişti. O sıralarda kurulan ve kendilerine hedef olarak daha iyi bir çevrede yaşamayı seçen çok sayıda sivil toplum kuruluşu da denetim ve yönlendirme işlevlerini en etkin bir biçimde yerine getirmenin heyecanını taşıyorlardı. Çevre konusunun kapsamına giren birçok alanda yetişmiş insan gücünün sınırlı olması gerçeğinden hareketle, yurtdışında ilgili alanlardaki eğitim programlarına katılan gençlerin sayısı hızla artıyor, uluslararası kongreler izleniyor, bazı sözleşme-

ler imzalanıyordu. Sanki gerçekten doğal ve kültürel kaynaklarımızın yitip gitmesi veya azalması devletçe de benimsenen ciddi bir kaygı olmuştu ve bunu önlemek için çarklar harekete geçirilecekti!...

Bu nedenledir ki, alışılmışın dışına çıkıp beş yılı değil, 2007-2013 arasındaki yedi yıllık bir süreyi kapsayan Dokuzuncu Plana baktığımızda “çevre”ye ilişkin tüm strateji ve hedeflerin “Rekabet Gücünün Arttırılması” başlığı altında toplandığını görmek, büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Doğa, kültür ve ikisinin odağındaki insan unutulmuş gitmişti. Varsa yoksa küresel pazarlama teknikleri ve yıllardır kapısında beklettiğimiz AB’ye uyum yasaları için yapılması gerekenlerdi. 1980’lerin başında Avrupa’nın ikinci büyük ve temiz içme suyu kaynağı olmasıyla övündüğümüz Sapanca Gölü artık bu özelliğini tümüyle yitirmiş; sözüm ona “orman vasfını kaybetmiş” alanlar yapılaşmaya açılmış; birçok

Bir zamanlar büyük bir heyecanla başlatılan çalışmaların çoğu, amacına ulaşmadan yarıda bırakılmış, yönetimler değiştikçe her şeye sil baştan başlanmış, kaynak kullanımındaki, gelişigüzelik, günü kurtarma endişesi olarak da ifade edebileceğimiz dar görüşlülük egemen olmaya devam etmiştir. Şimdi zaman zaman “binalarda enerji verimliliği” türünden yeni yönetmeliklerin yayımlandığını duymak, hangi süreçlerden geçerek buralara geldiğini bilmeyen arkadaşları oldukça heyecanlandırıyor...

önemli kültürel varlığımız baraj suları altına gömülmüş; dünyanın belki en güzel sahil şeridinde sahip Karadeniz kıyıları anlamsız bir sahil yolu uğruna tüm doğallığını yitirmiş; insanlar kentlerde zehir solumaya mahkûm edilmiş; kimin umurundaydı artık.

Sivil toplum kuruluşları feryat ededursun “sulak alanlarımız teker teker kuruyor, yeraltı ve yerüstü sularımız zehirli atıklarla kirleniyor” diye, yetkililer bunlara kulak tıkmak şurada dursun, bu zehirli suları kentlerin su şebekesine bağlamakta bile bir sakınca görmemişlerdir. Reklamla yaşayan dergiler, parlak sayfalarında yer alan renkli fotoğraflarla ülkemizin zengin biyo-çeşitliliğini aktarırken, her yıl bunların ne kadarının bir daha gelmemecesine yok olduğu veya üreme alanlarının ne denli daraldığı gözden kaçıyor. Tohum üretim ve dağıtım devleri, sofralarımızın yalnızca bereketini değil, lezzeti-

ni de çalmış durumda. Bir zamanlar yeryüzünde tarımsal üretim alanında kendine yeterli çok az sayıda ülkeden biri olmakla övünürken, bugün çoğu ürün için dışa bağımlı hale gelmemiz de bu alandaki yanlış politikalar sonucu. Bundan en büyük zararı tarım alanında çalışan üreticiler görüyor kuşkusuz. Üstelik çoğu zaman ne yediğimizi bile bilmeden tüketiyoruz bize dayatılan genetik olarak modifiye edilmiş gıdaları. Bunun AB’ye uyumla bir ilgisi yok; çünkü tüm Avrupa ülkelerinde pazarlanan gıdalarda tüketiciyi en ince ayrıntıya kadar bilinçlendirmek bir zorunluluk.

Gazetelerdeki güncel haber başlıklarındaki yakınmalar ile Dokuzuncu Planın saptamaları neredeyse aynı: “... *Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme* (hangi sanayileşmeden söz ediliyorsa artık!) *doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerinde bir baskı unsuru olmaya devam etmektedir. Çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda kurum ve kuruluşlar arasındaki görev ve yetki dağılımındaki belirsizlikler yeterince giderilememiştir.*” (9. Kalkınma Planı, s.36)

Bu ve benzeri dolandırılmış laflar beni yıllar öncesine götürdü: DPT’nin henüz oldukça saygın bir kurum olduğu yıllarda, orada görevliyken, bir diğer uzman arkadaşın o sırada orta birinci sınıfa giden kızı, bir ödevinin yazılmasında annesinin yardımını istemiş. Kendince bunu en iyi şekilde yerine getirdiğini sanan arkadaş, kızının “amaan anne, bu çok plancı dili olmuş” tepkisiyle karşılaşınca içine düştüğü şaşkınlığı aktarmıştı bize. Gerçekten de öyleydi; bir şeyi ne kadar dolambaçlı ve belirsiz ifadelerle anlatırsanız, o kadar inandırıcı bir etki bıraktığı, gerçekten bir şey yapılacakmış izlenimi verdiği sanılırdı. En azından bu gelenek pek değişmemiş DPT’de. Devam edelim:

“*AB’ye uyum sürecinde atık yönetimi, doğa koruma, gürültü ve çevresel etki değerlendirme konularında ilerleme sağlanmasına rağmen*” (ölçek ve kapsam olarak birbirleriyle pek de ilintili olmayan bu konu başlıklarında sağlanan ilerlemenin ne olduğuna ilişkin ne sayısal ne de sözel bir değerlendirme, planın hiçbir yerinde yer almıyor) “*çevre alanında hâlâ çok sayıda düzenlemeye gereksinim bulunmaktadır.*” (Şimdi dikkat!) “*Ancak uyumun gerektirdiği yüksek maliyetli yatırımların fazlalığı, bu alanda özel sektörün katılımı da dahil, yeni finansman yöntemleri arayışını da gündeme getirmiştir. Bu kapsamda mevzuat uyumunun sağlanması ve gerekli ilave yatırımların yapılabilmesi için uzun bir*

zaman dilimine ihtiyaç vardır.” (1983’te yayımlanarak yürürlüğe giren Çevre Yasası, “kirlenmeden öder” ilkesini benimseyerek özel sektör katkısını gündeme getirmiş, ancak çevre sorunlarının yaratılmadan önlenmesinin her zaman için daha az kaynak gerektireceğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda yeterince somut adımlar atılmadığı, kaynak gereksiniminin giderek ulaştığı dev boyutlar karşısında ifade edilen çaresizlikten anlaşılmaktadır. İhtiyaç duyulduğu vurgulanan “uzun bir zaman dilimi” ise gereksinimleri katlanarak artıracığı gibi, bu sürede yok olan doğal ve kültürel varlıkları geri getirecek hiçbir finansman kaynağı yoktur.)

Planı böyle satır satır irdelemenin büyük bir yararı olmadığı görülmektedir. Anlaşılan odur ki, bir zamanlar büyük bir heyecanla başlatılan çalışmaların çoğu, amacına ulaşmadan yarıda bırakılmış, yönetimler değiştikçe her şeye sil baştan başlanmış, kaynak kullanımında, daha doğrusu kaynakların birilerine peşkeş çekilmesindeki gelişigüzel, günü kurtarma endişesi

gibi konular dün gibi aklımda.)

Benzer toplantılar İstanbul ve Çanakkale Boğazları’nın, gerek geçen gemilerin yarattığı, gerekse başka nedenlerle ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı korunması ve herhangi bir olay durumunda hemen müdahale edebilmek için gerekli Acil Eylem Planı’nın hazırlanması için, yine ilgili tüm tarafların katılımıyla yapılmıştı. Bugün hâlâ gazetelerdeki en popüler başlıklardan biri, altında dümeni kırılmış petrol yüklü bir tanker fotoğrafıyla “İstanbul tehlikeyi ucuz atlattı!”...

Mimarlık Alanında Çevreye Yapılabilecek Katkıları

Son yıllarda gerek meslek odamızın, gerekse yapı malzemesi üreticileri, araştırma ve eğitim kurumları ve tasarım bürolarının, çevreye duyarlı, enerji sakımlı, kaynak kullanımında sürdürülebilirlik ilkesini gözeterek yapı üretimi için bir çaba içine girmiş olmaları sevindirici bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Yurtdışından önemli

olarak da ifade edebileceğimiz dar görüşlülük egemen olmaya devam etmiştir. Şimdi zaman zaman “binalarda enerji verimliliği” türünden yeni yönetmeliklerin yayımlandığını duymak, hangi süreçlerden geçerek buralara geldiğini bilmeyen arkadaşları oldukça heyecanlandırıyor. Hatta bu yönetmeliklerin getirdiği meslek sigortası, sertifikasyon gibi bazı yasal zorunluluklar, yeni yeni iş alanlarını tanımlıyor ve bu yolla para kazanmayı umanlar ellerini ovuşturarak bekliyor. (Aylar, hatta yıllar süren Bakanlıklar Arası Enerji Koordinasyon Kurulu toplantıları, orada tartışılan yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme, enerji kaynaklarının dağıtımında kaçakların önlenmesi, enerji veriminin kaynak kaybına ve kirliliğe neden olmadan artırılması

katılımcıların çağrılı olduğu panel, seminer türünden toplantılar, uluslararası platformlarda da eko-tasarım konusunun gündemde önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir.

Ancak tüm bu çabalar tek yapı ölçeğinden, çok çok, büyük yatırımcıların finanse ettiği yeni bir yerleşim birimi ölçeğinden ileri gitmemektedir. Yapılan binaya veya (Dubai’de denizi palmye biçiminde doldurularak inşa edilen lüks villalar örneğinde olduğu gibi) öyle bir yerleşim alanına gerçekten gerek olup olmadığını, yer seçiminin doğruluğunu, fiziksel çevresine getireceği ek yükler (ulaşım vb. konularda) tartışmaksızın, salt tasarım ve uygulama teknolojisiyle sağlanacak bazı kazanımların bu çabaları çok değerli kıldığı, pek çok gelişmiş ülkede baş-

Mardin’de bir sokak.
(www.flicker.com)

latılan, bizde de öykünülen sertifikasyon sistemlerinden anlaşılmaktadır. Bugün tartışılan, bu sertifikasyon sistemlerini bizim koşullarımıza uyarlamak için neler yapılması gerektiğidir.

Oysa kendi doğrularımızı, doğayla ilgili ritüellerimizi araştırıp daha yoğun bir yapı üretimine, yerleşim kararlarına yansıtma, dışardan alınacak dayatmacı kalıplardan çok daha yararlı olabilir. Örneğin, Safranbolu ve benzeri yerleşimlerde binaların bir diğerinin manzarasını, güneşini, rüzgârını kesmeyi önleyecek biçimde nasıl konumlandırıldığını; yerleşimlerin yeşille doğrudan bağlantısının nasıl sağlandığını; Mardin’de, Diyarbakır’da sokakların güneşin kavurucu etkisinden nasıl korunduğunu; en sıcak iklimlerde bile serin ve gölgesi bol avluların nasıl yaratıldığını, orta sofalı plan tiplerinde tek bir sobayla bütün bir evin nasıl ısıtıldığını incelemek, çatıları yeşile boyayıp balkonlara saksılar dizerek sağlanan “yeşil tasarım”dan daha yararlı ipuçlarına ulaşmamızı sağlamaz mı acaba?

Bir yerden başlamak gerek; bu doğru. Ancak başlangıçları oluşturan bu örneklerin yaygınlaşması, daha yaşanabilir çevreler oluşturulması için merkezî ve yerel yönetimler düzeyinde çok daha bilinçli, uzun erimli ve duyarlı kararların alınması ve sürekli kılınarak hayata geçirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bunun başarılabilmesi ise ancak toplumun bilinçlendirilmesi, bu doğrultuda bir talep oluşturacak düzeye gelmesi ile mümkündür. Bugüne kadar bazı yerel inisiyatiflerin verdiği mücadele, kamu kesimindeki onca duyarsızlığa ve geri püskürtmeye kar-

şın başarıya ulaşmış, Bergama’da siyanürle altın aramak, Çamlıhemşin’deki Fırtına Vadisi’ne hidroelektrik santral kurmak gibi dayatmacı projelerden –şimdilik– vazgeçilmiştir. Meslek odamızın bu alanda verdiği hukuk savaşımını da minnetle vurgulamak gerekir. Ne var ki bazen bir yapı uygulamasının yanlışlığını sergilemek, hatta mümkünse engellemek için uğraş verirken, yapının yer alacağı çevrede yığınla başboş uygulama gözden ya da denetimden kaçabilmektedir. Bunun en yakın örneği bugün Tarihî Yarımada’da yaşanmaktadır. Tarihî Sultanahmet Hapishanesinden dönüştürülen Four Seasons Oteli’ne yapılan ekler, meslek çevrelerinde tartışılardursun; o civardaki eski evlerden bozma otel ve pansiyonlar, kaçak olarak kat üstüne kat çıkmakta, Tarihî Yarımada’nın silüetine olan olumsuz etkileri bir yana, İstanbul gibi deprem riskinin hayli yüksek olduğu bir kentte, ciddi bir tehlike yaratmaktadır.

Yazının başında vurgulanan çevre duyarlılığının, 9. Kalkınma Planında olduğu gibi bir pazarlama mantığı ile değil, gerçekten bu ülkenin sahip olduğu doğal ve kültürel değerleri gelecek kuşaklara da aktarabilmek, onlara daha yaşanması çevreler bırakmak endişesi ile ele alındığını görmek herkesi, hepimizi mutlu edecektir. Bundan ülkenin de “kazançlı” çıkacağından hiç kimsenin şüphesi olmasın!

Çelen Birkan, Y. Mimar

Consistent Environmental Policies are a Pre-Requisite for Sustainability

If necessary and timely measures are not taken, the fragile character of our environment can easily lead to irreversible or adverse impacts which no amount of money can ever restore. It is therefore important to have a comprehensive approach which takes into consideration all sectors of the economy and have a long-term plan supported with medium and short-term policies; translated into concrete targets.

Lack of financial resources has always been presented as the main excuse for neglecting the environment. But it must be remembered that preventing environmental problems usually requires much less than getting rid of them, once they have occurred. In most cases simple measures –such as creating public awareness– can help prevent irreversible or adverse impacts. Needless to say, ignoring their short-term interests, public authorities have to play a leading role in applying consistent environmental policies.

Sustainability in architectural or urban design will only be worthwhile if integrated with all other policies concerning the natural, cultural and historical environment. There is much to learn from vernacular architecture, as the traditional approach was to use the natural resources for the benefit of the general public, and use them sparingly, which may be the very basis of sustainability.

Olağanlaştırılması Gereken Deneysel Bir Üretim Alanı: Türkiye’de Ekolojik Mimarlık

Emine Seda Kayım

Ekolojik ya da sürdürülebilir tasarım ve mimarlık pratiklerini herhangi bir coğrafya özelinde irdeleyebilmek için, öncelikle bu kavramsallaştırmanın –kabaca da olsa– beraberinde getirdiği sorunsallara göz atmak gerekiyor. 1970’lerden günümüze giderek artan bir ivme ile görece önem kazanan ve alternatif bir yaklaşımdan bir tür “ana akım” a terfi eden ekoloji kavramının gündeme getirdiği çok sayıda tartışma, verimli birer başlangıç noktası teşkil ediyor. Ekolojik tasarımın kriterlerinin ne olacağı, nasıl uygulanacağı, neye hizmet edeceği ve hatta ne şekilde adlandırılacağına dair soru ve sorunlar, bu anlamda faydalı güzergâhları tanımlıyor. Ancak pek de eleştiriye açılmayan bir sorunsal, söz konusu kavramın mimarlık pratikleri bağlamında kuramsal altyapısını oluşturmak adına çok daha hayati gözüktüyor: Ekoloji veya sürdürülebilirliğin tasarımsal disiplinlerde bir tür aşkınlık söylemi olarak karakterize olmasından söz ediyorum.

Diğer tüm disiplinlerde olduğu gibi mimarlıkta da, temsiliyet mekanizmalarının çözümlüyle yeni bir bütünselleştirici anlatı arayışına giren “modern” öznenin, dünyanın yeni düzenini tanımlama iddiası taşıyan ve dolayısıyla onu “kurtarma” misyonu edinen ekoloji kavramına büyük bir iştahla yaklaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Doğayı dünya üzerindeki “evimiz” olarak kavrayan bu Heideggerci yaklaşım, bir yandan da pre-modern pratiklerin “zaten” ekolojik olduğu ve dolayısıyla “kurtuluş” un, geriye dönük bir adım atmamakla mümkün olacağı sanrısı ile kendini temellendiriyor. Ekolojik tasarımın güncel teknolojilerle mi gerçekleştirileceği yoksa geleneksel metotların mı ona kaynaklık edeceğine dair çağdaş tartışmaların, yerellik-evrensellik ikili karşıtlığı üzerinden yürüten erken modernist söylemlere verdiği referanslar da tesadüfi değil. Halen son derece güçlü bir ulusalcı / tarihselci damarın mevcut olduğu Türk mimarlık ortamının, 80’lerin ortasından başlayarak “ekolojik mimarlık” olarak etiketlenen bir dizi üretime gösterdiği rağbetin bu sorunsal üzerinden okunması da anlamlı gözüktüyor. 90’lı yılların ortasından itibaren varlık kazanan “eko-köy” girişimleri ise, bu anlamda en verimli örneklerden biri olarak karşımıza çıkıyor.

Kentsel Bir Düşün Kırsal Temsili Olarak Eko-köyler

Kentli “modern” öznenin öykündüğü kırsal yaşamın bir çıktısı olarak gündeme gelen eko-köy girişimleri, doğaya yakın bir yaşam ihtiyacı doğrultusunda alternatif bir yerleşim ve yaşam modeli yaratma çabasının sonucu olarak görülebilir (Arsan, 2008:22). Bu yerleşimler çoğunlukla yerel malzeme ve işgücünün kullanımıyla ortaya çıkan düşük yoğunluklu yapılaşmaları kapsıyor ve vernaküler mimarlığın tarihselci uygulamaları ile karakterize oluyorlar. Ekolojik tarım, eğitim faaliyetleri ve eko-turizm ile gelir sağlanan, böylelikle de kendi özerk ekonomik döngüsünü kurması hedeflenen uygulanmış eko-köy projeleri arasında Ankara Güneş Köyü, İzmir’deki Eko Foça, Antalya’daki Hermes projesi, Çanakkale İmece Evi ve Çanakkale Dedetepe Çiftliği sayılabilir (Arsan, 2008:22).

Metropol yaşamından uzaklaşmak isteyen kentlinin olağan çabalarının bir sonucu olarak görülebilecek bu tür eko-köy projeleri, elbette Türkiye’ye özgü değil. Özellikle Kıta Avrupa’sında doğa odaklı turistik faaliyetlere alternatif oluşturarak popülerlik kazanmış eko-turizmin bir sonucu olarak karşılaştığımız eko-köylerden farklı da değiller. Kırsal yaşamın modern kentli özne tarafından fiziksel olarak deneyimlenmediği ve “köy” tahayyülünün yalnızca geleneksel yaşantının temsiliyeti olarak kavrandığı düşünüldüğünde¹, eko-köylerin de böylesi bir bağlamda inşa edildiği söylenebilir. Bu temsiliyet ilişkisinde geleneksel dünyanın varsayımsal bir resmi çizilmekte ve geleneksel mimarlık pratikleri, eko-köy gibi modern bir üretimin olmazsa olmazı addedilmektedir. Bu resimde, örneğin prefabrike elemanların ya da hazır beton blokların yeri yoktur. Dolayısıyla Türkiye’de de “eko-köy”, iddia edildiği gibi sürdürülebilir yaşam kaygılarından ziyade, sözü edilen temsiliyet

ilişkinin gerçekleşmesine hizmet ediyor gibi gözüküyor.

Bu eko-köy projelerinden bir tanesi ise, özellikle irdelenmeyi hak ediyor. Bilinen ilk kapsamlı deneysel eko-köy girişimi olarak gösterilen (Arsan, 2008:22), ODTÜ'lülerden oluşan "Anadolu Ekolojik Ortak Yaşam Hareketi" tarafından Kırıkkale, Hasandede'de gerçekleştirilen Hocamköy Ekoköy Projesi, "kentli"ye yeni bir kaçış noktası tanımlamayı değil, tam tersine göç etmiş köylü nüfusu "yerli-yurtlu" kılmayı hedef ediniyor. Amacı, "Anadolu'nun yüz yüze olduğu ekolojik sorunlara, yöre köylüleri ve çiftçilerle birlikte uygulanabilir çözümler bulmak ve daha iyi bir yaşam arayışıyla kentlere göç eden Anadolu köylüsüne kendi kendine yeten bir model sunmak" olarak açıklanan proje;

ODTÜ'lü bir grup tarafından 2000'lerin başında hayata geçirilen Hocamköy Ekoköy projesinin uygulama aşamasından bir görüntü.

Buğday Ekolojik Yaşam Derneği tarafından Cumhuriyetköy'de inşa edilen saman balyasından yapı (Fotoğraf: Arda Sander, *Yapı* dergisi arşivi).

toprağın iyileştirilmesi, tarım faaliyetleri ve kerpiç ev inşası ile hayata geçiriliyor. Öncelikle, başlangıç yatırımı gereğine işaret eden Hocamköy projesi ve benzerlerini, kapitalle yakından ilişkili devletleştirme veya teşvik süreçlerinden bağımsız bir tür "bilinçlendirme" süreci olarak ele almamak gerekiyor. Mimarlık üretimi bağlamında ise, tam olarak da "kerpiç ev inşası", yerli-yurtlu kılınmak istenen kırsal nüfusun yaşam gereksinimleri ve beklentilerinin bir indirgemesi olarak karşımıza çıkıyor. Nitekim 2009 yılında, yani projenin gerçekleştirilmesinin üzerinden on yıl bile geçmeden, Hocamköy'e yerleştirilen fertlerden yalnızca ikisi burada kalıyor; Harman adlı yeni bir projeye ise yalnızca bir-iki aile daha nüfusa eklenebiliyor.²

Hocamköy Ekoköy Projesi ve benzerlerinin, "ekolojik tasarım"dan ziyade, Türkiye'deki göç fenomeninin tüm ele alınmış sorunsalları ile ilişkilendirilebilecek bir tür sürdürülebilir yerleştirme modeli, ya da yanılması, olarak eleştirilmesi daha anlamlı gözüküyor.

Eko-Yapılar, Güneş Evleri ve Üretimin İçeriksizleşmesi

Sürdürülebilir yapılaşmanın "teknolojik" mi, yoksa "geleneksel" mi olması gerektiği tartışmalarında bir tür orta noktaya oturtulabilecek saman balyasından evler, Türkiye'de deneysel ekolojik projeler olarak karşımıza çıkıyor. ODTÜ tarafından bir öğrenci çalışması kapsamında Yozgat'ın Kerkenes Köyü'nde, Bora Topluoğlu tarafından Sakarya'da Taşburun Köyü'nde ve Harald Weding tarafından bir atölye çalışması dahilinde Kırıkkale Hasandede'de (Arsan, 2008:26) örnekleri uygulanan saman balyasından evler, deprem veya evsiz konutları gibi projeler için elbette anlam taşıyor. Saman balyasından ev konsepti, sözü geçen örnekler üzerinden, kolaylıkla temin edilebilir bir malzemenin ucuz ve hızlı yapı inşasında yarar sağlaması şeklinde özetlenebilir; bu anlamda sürdürülebilirlik söylemleri ile çelişmeyen bir uygulama olarak nitelendirilebilir.

Buğday Ekolojik Yaşam Derneği tarafından Cumhuriyetköy'de inşa edilen saman balyasından yapı örneği ise, böylesi bir yapım tekniğinin bilgisinin üretilmesinden fazlası düşünerek inşa edilmiş. Betonarme temel üzerinde çamurla sıvanmış yığma saman balyasından taşıyıcı duvarların bulunduğu, ahşap çatı karkasının geri dönüştürülmüş Tetrapak panellerle kapatıldığı ve saz ile kaplandığı bu yapı (Sander, 2007:38), çevrede ekolojik tarım yapılan arazilerle ilgile-

cek bir ailenin konaklama işlevini karşılıyor. Derneğin dersliğine de ev sahipliği yapan binanın “ekolojik mimarlığın toplumsallaştırılması ve toplumun ekolojik yönde dönüşümüne hizmet edebilmek” (Sander, 2007:38) amacını taşıdığı belirtiliyor. Ancak tam da bu noktada, Türkiye’de gerçekleştirilen ve çoğunluğunu kamu ve üniversite yapılarının oluşturduğu çok sayıda “ekolojik” yapı ile benzeşen bir güzergâha konuşlanıyor: Türkiye’deki “ekolojik” mimarlık üretimleri, teşvik etmek üzere güdümlendikleri “ekoloji” ve “sürdürülebilirlik”in kavramsal paketlerine sıkışıp kalıyor; gündelik toplumsal yaşama eklenemiyor. “Ekolojik” yapı üretimi, “ekoloji”den başka bir şeye hizmet etmediği sürece işlevsizleşiyor, içeriksizleşiyor.

Söz konusu “işlevsizleşme”nin en somut örneklerinden birini, belki de, Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nin güneş evi projesi oluşturuyor. 1970’lerin sonlarında Doç. Dr. Mete Turan yönetimindeki yaz stajı kapsamında başlatılan proje, kabaca, güneş enerjisinin ısıtma, soğutma ve elektrik üretimi için kaynaklık ettiği sistemlerin uygulama, işletme ve ölçme deneyimlerinin üretildiği bir ortam sağlama amacını güdüyor. Ancak uygulamanın sarktığı 30 senelik süreç, “ekoloji”nin “ekoloji”den başka bir şeye hizmet etmek üzere planlanmamasının bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor. Turan’ın yurtdışına gitmesiyle birlikte, bireysel bir çabadan ibaret olduğunu kanıtlar şekilde çalışmalarına son verilen, ‘90’ların ortasında Doç. Dr. Nur Demirebilek tarafından onarımına başlanan, ancak Demirebilek’in de temelli yurtdışına gitmesiyle sistemleri çalışır hale getirilemeyen yapı, uzun yıllar terk edilmiş ve harap halde kalıyor. Sonrasında ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği tarafından onarılarak ofis haline getirilen güneş evindeki güneş sistemleri, para yetersizliği nedeniyle halen çalıştırılmıyor ve mekân ancak ofis olarak kullanılabilir. Güneş evinin tüm olağanlığı ile en azından bir yapı olarak “işler” hale gelmesi ise tatmin edici bulunmamış olsa gerek ki, Çetin Göksu tarafından “kaynak bulunduğu takdirde” planlananın “yapının konuyla ilgili bir müze haline getirilmesi” olduğu açıklanıyor (Göksu, 2008).

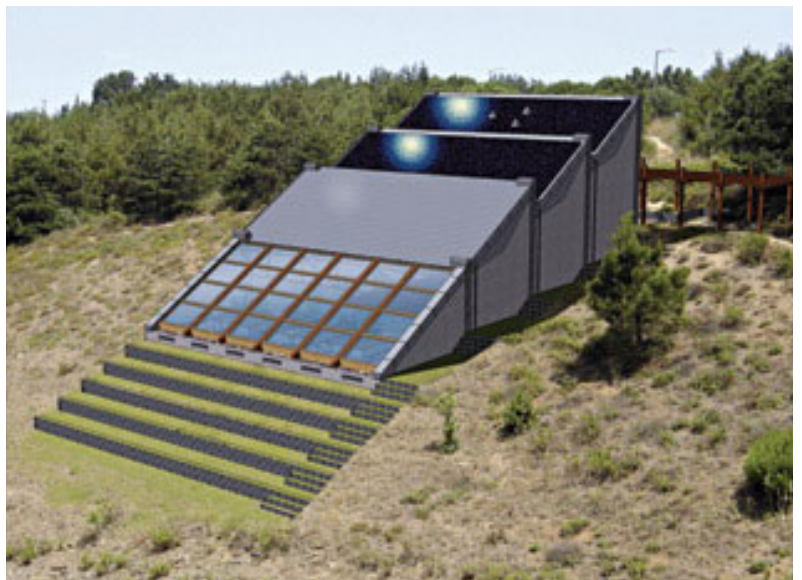
ODTÜ güneş evinin ortaya çıkışından bugüne, Türkiye’de benzer deneysel kaygılarla oluşturulmuş çok sayıda güneş evi bulunuyor. Ege Üniversitesi’ne ait Güneş Enerjisi Enstitüsü binası (1978), Çukurova Üniversitesi Güneş Evi (1981), Erciyes Üniversitesi’ne ait güneş evi (1996), Hacettepe Üniversitesi Güneş Evi

ve Güneş Bahçesi (2003), Pamukkale Üniversitesi’ne ait güneş evi (2007) ile İTÜ EKOYapı projesi (2008), akademik kaynaklı girişimlerin örnekleri olarak gösterilebilir. Bu yapıların neredeyse tamamı veritabanı oluşturma, ölçülebilir performans yoluyla iyileştirme ve geliştirme sağlama gibi salt ekoloji bilgisi üretimine yönelik amaçlarla sınırlı kalıyor. Enerji Tasarrufu Danışma Merkezi olarak hizmet veren Ankara Güneş Evi ile Çelik Erengözgin’in gerçekleştirdiği Diyarbakır Güneş Evi ve Uygulama Parkı gibi örnekler ise, kamu destekli “ekolojik” yapılar olarak karşımıza çıkıyor. Ancak “halkla bütünleşmiş deneyim” üretmek adına “ziyaretçileri bilgilendirmek ve bilinçlendirmek” ya da “halk eğitim merkezi” olarak işlemekten fazlasını sunamayan bu kamu yapıları da, hedefledikleri toplumsallaştırma misyonunun ağına takılıyor. Çünkü “ekolojik” yapı, kendinden fazla söyleyecek bir sözü olmadığı oranda toplumsal yaşamdan soyutlanıyor; kendi epistemesine sıkışıp kalarak yaygınlaşmıyor. Her ne kadar iyi niyetli çabalarla gerçekleştirilse de, Türkiye’deki ekolojik mimarlık pratiğinin, kendi az kaynaklı ve küçük kapasiteli döngüsü içinde, bu içeriksizleşme tehlikesi ile karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Çelik Erengözgin tarafından tasarlanan ve Diyarbakır Belediyesi ile Avrupa Birliği Fonu tarafından desteklenen Diyarbakır Güneş Evi projesi.

İTÜ tarafından Maslak Kampusu’nda gerçekleştirilen, tasarımı Has Mimarlık’a ait EKOYapı projesi (Yapı dergisi arşivi).

“Yeşil” Gökdelen, “Doğa Dostu” Toplu Konut ya da Bir Pazarlama Stratejisi Olarak Ekoloji

Ekoloji ve sürdürülebilirlik, diğer tüm tasarımsal söylemlerde olduğu gibi, güncelliğini koruduğu ve bir eğilim olarak teşvik edildiği oranda metalaşıyor, atfedildiği ürünün pazar değerini artıran bir nitelik haline geliyor. Söz konusu metalaşmanın en somut örnekleri olarak gösterilebilecek LEED, BREEAM gibi sertifika programları, bir yandan gerçekleştirilen yapısal üretimlerin enerji ve kaynak kullanım performanslarını zaruri sayılabilecek bir kotaya çekiyor, diğer yandan da kaçınılmaz olarak pazar değerini artırıyor. Yüksek enerji tasarruflu yapıların kullanım maliyetinin uygulama maliyetini kompanse ettiği gerçeği bir yana; “doğaya saygılı”, “çevreye duyarlı” olarak lanse edilen pek çok projede “ekoloji” iddiası, daha ziyade bir reklam stratejisi olarak öne çıkıyor.

“Yeşil bina” üretimlerinin, ekolojinin bir yaşam tarzı olarak pazarlanmasına paralel bir eğilim olarak yükselmesi, elbette son derece olağan. Kavramın popülerleşmesinin bir artefaktı olarak

Üstte, Doğu İnşaat tarafından gerçekleştirilen, Gökhan Avcıoğlu tarafından da projelendirilen karma işlevli One & Ortaköy (Fotoğraf: GAD).

Tabanlıoğlu Mimarlık tarafından Kiler Holding için inşa edilen İstanbul Sapphire ve Sapphire'in iç kat bahçelerinden bir görünüşü (Fotoğraf: Tabanlıoğlu Mimarlık).

görülmesi gereken bu yaklaşım, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de güncel mimarlık üretimleri açısından bir fırsat tanımlıyor. Özellikle İstanbul periferisindeki TOKİ finansmanlı Kaya-başı Konutları ve Varyap’ın Batı Ataşehir’de gerçekleştireceği karma işlevli Meridian projesi ile Gökhan Avcıoğlu tarafından tasarlanan konut projesi One & Ortaköy, hem kamu girişimleri hem de özel iştiraklerin “ekoloji” bağıntılı yapılaşma konseptlerine oldukça büyük bir istihla yaklaştığını örnekliyor. Bu eğilimin konut üretiminin en büyük pazarı olan İstanbul’un sınırlarının dışına taşıdığına işaret eden Ankara’da OFTAŞ girişimi Entepe Çankaya Konutları ile Cermal Mutlu Mimarlık Merkezi’nin İzmir Çiğli Konut Geliştirme Projesi’ni de saymak gerekiyor. Bir yandan, örneğin Ken Yeang’ın Küçükçekmece kentsel planlama örneğinde olduğu gibi, su havzalarının yapılaşmaya açılması “ekokent” imgesi üzerinden meşrulaştırılıyor; diğer yandan ekolojik tasarımın genel geçer bir eğilim olarak tanımlanmasıyla, *gated community*’lerin (kapalı siteler) barındırdığı sayısız sorunsal “doğa içinde kentsel yaşam” illüzyonuna hizmet eder şekilde yeniden tanımlanıyor.

İstanbul Büyükdere Caddesi üzerinde konumlanan, Tabanlıoğlu Mimarlık’a ait İstanbul Sapphire projesi ise, “şehrin merkezinde, İstanbul manzarası eşliğinde yaşarken, doğal hayattan ve yeşilden uzaklaşmamak da mümkün” sloganı ile ekolojinin, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de bir reklamasyon malzemesi olarak kazandığı değer hakkında benzer bir fikir veriyor. 235 metre yüksekliğindeki bu yüksek yoğunluklu yapı, aynı zamanda “Türkiye’nin ilk yeşil gökdeleni” olma iddiasını taşıyor. Proje konseptinde oldukça baskın bir eleman gibi gözükken çift katmanlı dış cephe, ortak kullanım alanlarında –ki bunlar da üç katta bir oluşturulan iç bahçeler– kısmi doğal havalandırma sağlıyor; her bir dairenin açıldığı mekânda, “atmosfer koşullarından yalıtılmış” taze hava bulunması öngörülüyor.

Fakat aynı dairelerin bu kez iç mekânlarındaki iklimlendirme gereksinimlerine yönelik herhangi bir çözüm belirtilmiyor. Aynı şekilde “dört metre yüksekliğindeki kat döşemeleri” sayesinde yüksek yapının her dairesine doğal ışık girecek olması, “doğal aydınlatma” anlamında yeterli görülümüşe benziyor. Doğal malzemelerin “elden geldiğince” kullanıldığı ve % 90 oranında yerel malzemelerle uygulandığı dile getirilen İstanbul Sapphire, iç bahçeleriyle de “yeşil tasarım”ın biyo-klimatik özelliklerinden çok, estetik niteliklerine öykünüyor gibi gözüküyor. Dolayısıyla, yapıyı şekillendiren bir-iki eleman üzerinden mevcut eğilimlere veya gereksinimlere “angaje olma denemesi” olarak çok da başarılı bulunabilecek bu proje, kendi etiketleri ile “yeşil” pazarın mimarlık alanında da açtığı bir tür küresel fırsatlar rotasına konuşlanıyor.

Sürdürülebilir Mimarlık İçin “Ekoloji”yi Unutmak

Türkiye’de ekolojik tasarım ya da sürdürülebilir mimarlık pratikleri, deneysel örneklerin baskın çoğulluğunda henüz verimli bir tasarımsal üretim alanı teşkil edemiyor gibi gözüküyor. Şüphesiz Türkiye’ye özgü olmayan bu paradigma, bir üst söylem arayışına girmeden ve çevre koşulları, ihtiyaç programı gibi yaşamsal verilerden yola çıkılarak ortaya konulan tasarımsal özellikleri ile “eko” takısına layık görülen örneklerin “yokluğu”na da işaret etmiyor. Örneğin Serhat Akbay’ın Urla Yağcılar Köyü’ndeki bağ evi, yöresel malzeme seçimleri ve uygulama teknikleri ile güncel tasarımsal sorunlara cevap arayan bir üretim ortaya koyuyor. Yerel bir atölyede hazırlanmış modüler parçalarla yerinde uygulanan bu ahşap karkas yapı, kış güneşinden faydalanmayı sağlayan sabit camları ve yazın hâkim rüzgârları-

nı içeri alan havalandırma kapakları ile basit ancak verimli iklimlendirme çözümleri sunuyor.

Yine bireysel bir girişim olarak Nevzat Sayın’ın “Mazi’daki Ev” projesine de göz atmak gerekiyor. Bodrum’da, olağan yollardan elektrik, su getirmenin ve atık sistemi oluşturmanın güç olduğu bir arazide, “yapıya takılan küçük eklemelerle” kendi kendine yetebilen bir konut yapısının nasıl çıkarılacağına dair bir araştırma olarak görülebilecek “Mazi’daki Ev”, bu anlamda “ekolojik” ve “sürdürülebilir” tasarımın öne sürülen gerekliliklerini tamamlayan bir yapı çiziyor. Yapının mevcut zeytin ağaçlarını gölgelemek olarak kullanması, mevcut ıslak ve kumlu zemini de bir su kaynağı olarak değerlendirmesi, hiç şüphesiz, sürdürülebilir bir model ortaya koymasını sağlıyor.

Sözü geçen üretimlerin hangi kriterler üzerinden ekolojik olarak tanımlandıkları –ya da tanımlanamayacakları– ve bu nitelendirmelerin onların “doğru”, “ideal” ve “saygılı” olarak paketlenmesine neden olup olmadığı ise, yeniden sorgulanması gereken bir sorunsal tanımlıyor. Ekolojik veya sürdürülebilir mimarlık üretimlerinin Türk mimarlık mecralarında daha verimli tartışma güzergâhları açabilmesi için, “söylem”e mesafelenerek gerçekleştirilen “ekolojik”

Serhat Akbay’ın Urla, Yağcılar Köyü’ndeki kendi evi. Yapı, Ağa Han Mimarlık Ödülü’ne aday gösterilmişti (Fotoğraf: Serhat Akbay, *Yapı* dergisi arşivi). Üstte, Akbay’ın evi için hazırladığı bir aksonometrik perspektif çizimi.

Nezhat Sayın'ın özel bir müşteri için tasarladığı "Mazi'daki Ev" (Fotoğraf: Yapı dergisi arşivi).

An Experimental Field of Production in Need of Normalization: Ecological Architecture in Turkey

In order to summarize the efforts towards ecological architecture in any regional scale, it is crucial to scrutinize the conceptual problematic of this very field of practice. And one of these paradigms in 'ecological' architecture –its potential of becoming a new 'language of representational unity', stands out as an effective point of criticism. In example, many eco-village projects in Turkey are based upon the fulfillment of the 'rural life-style demand' by metropolitan residents. However, the historicist approaches towards the allegedly 'green' architecture of those eco-villages indicate that the 'village' is only comprehended as a representation of traditional way of living. On the other hand, an ascending number of eco-villages aim at the displacement of the migrated population back in the rural and legitimize it by means of ecological development. Moreover, a wide range of attempts focusing on 'green' architecture in Turkey are of experimental nature. Varying from academic research facilities to solar houses, these 'ecological' practices contribute to nothing but ecology and eventually they fail at their claimed goal on raising a public consciousness. The last but not least efforts on realizing an 'ecological' architectural practice constitute from examples of high publicity and ambiguity. Using the terms of 'ecology', 'green' and 'sustainability' as advertising material is, of course, not typical of Turkey. But the only means of realizing 'green' architecture in Turkey and globally, seems to be the ability of creating a perception of ecology as a mundane affair.

oluşunu ister bilimsel bir girişim üzerinden, ister bir pazarlama stratejisi olarak tanımlasın, sonuç hep söylemin kutsallaşmasına hizmet ediyor: Kendini "dünyanın kurtarılması" için zaruri bir kodlar bütünü içinde paketleyen ekolojik tasarım, o paketin dışında kalan tüm üretimleri de "sağduyusuz" ve hatta "yanlış" olarak etiketliyor; kendi içerdiği "arıza"ları da yarattığı kutsallık söylemi sayesinde kapatıyor, eleştirilemez kılıyor. Ekolojik ya da sürdürülebilir yapı üretimi kendi "ekolojik"liğini unuttuğu, söyleme eklemlenmekten vazgeçtiği noktada gerçekten "ekolojik" ve sürdürülebilir olabilir gibi gözüküyor. Türkiye mimarlık ortamında da yapı üretim ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilebilmesi, ancak "ekolojik" mimarlığın vaaz ettiği tüm gerekliliklerin olağanlaşması ile mümkün olabilir.

Emine Seda Kayım, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi ve Kuramı Yüksek Lisans Öğrencisi

Notlar:

1. Fiziksel deneyimlemenin kentsel mekânda yok oluşu ve temsiliyetler üzerinden kurulan gerçeklik hissi üzerine daha farklı bir bağlamda detaylı bir okuma için bkz. Tanyeli, U. (2009) "Gerçeklik Hissinin Kaybı", *Arredamento Mimarlık*, Sayı: 222, İstanbul.
2. Ankara Üniversitesi Radyo-Televizyon bölümü öğrencileri tarafından Hasandede'de Hocamköy üzerine çekilen bir de belgesel mevcut. Bu belgeselin kısa bir versiyonuna ulaşmak için bkz. <http://www.aktuelmarmaris.com/haber.asp?id=223386>

Kaynakça:

- Akbay, S. (2005) "Bağ Evi / Urla, İzmir", *Yapı*, Sayı: 279, İstanbul.
- Anon. (1998) Hocamköy Anadolu Ekolojik Ortak Yaşam Hareketi Tanıtım Broşürü.
- Anon. (2008) "İstanbul Sapphire", *Yapı*, Sayı: 317, İstanbul.
- Anon. (2008) "Türkiye'nin İlk 'Yeşil Gökdeleni' - İstanbul Sapphire", <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/Makale.aspx?id=465&sid=461>
- Arsan, Z. (2008) "Türkiye'de Sürdürülebilir Mimari", *Mimarlık*, Sayı: 340, İstanbul.
- Arslan, S. (2009) "Çelik Erengözün: Mimarın Ekolojist Olarak Portresi", *Arredamento Mimarlık*, Sayı: 222, İstanbul.
- Erengöz, Ç. (2009) "Diyarbakır Güneş Evinin Hedefleri ve Gerçekleşen Sonuçlar", *Yapıda Ekoloji (ek)*, İstanbul.
- Göksu, Ç. (2008) "Türkiye'deki İlk Sürdürülebilir Uygulama: ODTÜ Güneş Ev Projesi", <http://www.mimarizm.com/KentinTozu/Makale.aspx?id=469&sid=461>.
- İnce, O. (2009) "'Hocamköy' Doğadan Dönüş Hikâyesi", <http://www.aktuelmarmaris.com/makaleler.asp?yazar=1426&tyazi=24397>.
- Sander, A. (2007) "Saman Balyasından Ev", *Yapıda Ekoloji (ek)*, İstanbul.
- Sayın, N. (2007) "Mazi'daki Ev", *Yapıda Ekoloji (ek)*, İstanbul.
- Topal, H. (2009) "Kentsel Ekoloji ve Yaşanabilir Kent", *Ege Mimarlık*, Sayı: 68, İzmir.

Ekolojik Duyarlılıkla Tasarlanmış Mimari Projeler

Özlem Bahadır - Enes Yaşa

“Ekoloji bilimi” pek çok alanda olduğu gibi mimarlık pratiğinde de bir referans modeli olarak gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

Mimarlık ve çevre etkileşimine odaklanmış bu sayıda, bu çok boyutlu etkileşimi geliştiren, zenginleştiren ve sürekliliğini sağlayan, ekolojik duyarlılıkla tasarlanmış mimari proje örnekleri aracılığıyla dergi içeriğine katkı sağlamak istedik. Ekolojik ve toplumsal sorunlarımızın giderek arttığı günümüzde, bugün sıklıkla duyduğumuz “ekolojik mimari”nin incelenmesi, konunun, çözüm sürecine katkı sağlayabilecek potansiyel taşıyor olması sebebiyle önemlidir.

Geçmişten bugüne mimarlık, doğal ve yapıları çevre koşullarına ve kullanıcının ihtiyacına göre iklim verileri doğrultusunda şekillenmektedir. Ancak bugün yeni olan, ekolojik mimarinin getirilerine duyulan ihtiyaç sebebiyle konunun bu kadar gündemde olması ve eko-teknolojik gelişmelerdir.

Ekolojik duyarlı mimari yaklaşım parametreleri arasında, planlama ve tasarım aşamalarında bölgesel özellikleri dikkate almak, kullanıcılarında yabancılaşma hissi uyandırmamak, koparıcı değil bütünleştirici bir anlayışla tasarlanmış olmak, çeşitliliği geliştirici bir tavır içinde olmak, dayatmacı değil paylaşımcı ve katılımı teşvik eden bir tutum içinde olmak, doğal döngülere katılmaya olanak sağlayacak bir anlayışla tasarlanmış olmak, geleneksel çözümleri değerlendirebilmek, enerjisini etkin kullanmak, çevreye zararlı malzeme ve sistemlerden kaçınmak vb. sayılabilir.

Bugün bu parametreler ışığında şekillenmiş, yaşamı zenginleştiren ekolojik mimarlık örneklerinin yanı sıra, ekolojik mimarlık parametrelerinin bazılarının bilinçli ya da bilinçsizce ihmal edilerek, konunun sadece belli bir yönüne ağırlık verilen örnekler de görmek mümkündür; ancak bu durumun bütünsel gelişime olan etkisi ve uzun vadede gelişmeye katkı sağlayıp sağlamayacağı, ya da zarar verip vermeyeceği objektif bir şekilde sorgulanmalıdır.

Bölge ve kent ölçeğinden tek yapı ölçeğine kadar uzanan geniş bir çerçevede ve bütüncül

bir yaklaşımla ele alınması gereken ekolojik anlayışın ülkemizde politika olarak benimsenmesi, karar vericiler, uygulayıcılar ve toplum düzeyinde yaygınlaştırılması ve uygulamalara yansıtılması önemlidir. Bu da ekolojik duyarlılığın ve sürdürülebilirliğin bir yaşam biçimi olarak toplumun her kesimi tarafından içselleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bunun için, konunun toplumun her kesimi tarafından tartışılması yararlı olacaktır.

Sonuç olarak; ekolojik mimarlığın, asırlardır farklı koşullar ve farklı imkânlar altında çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmakta olduğundan hareketle, ileride, muhtemelen şimdi hayal bile edemeyeceğimiz şekillerde karşımıza çıkacak olduğunu iddia etmemiz mümkündür. Değişimin

Sanat stüdyoları, Londra.

esas olduğu yaşamda bu doğal karşılanmalıdır. Ancak değişmeyecek olan konunun özüdür; insanoğlunun doğayla bütünleşik, uyumlu, adil ve dengeli bir yaşam kurma isteği ve çabasıdır.

Ekolojik duyarlılıkla tasarlanmış mekânlar ve yerleşimler, bu yaşama adım atmamız için etkili bir araç olabilir. Çalışmaların bu gözle değerlendirilmesinin ufuk açıcı olacağını umuyoruz.

Bir Renovasyon Projesi: Su Kulesi'nden Yeşil Öğrenci Evi'ne (Danimarka, 2006)

Yeni yapı yapmak yerine, mevcut yapıların iyileştirilerek ve yeniden işlevlendirilerek kullanılması, yapının ekolojik ayak izinin azaltılması açısından önemlidir. Su kuleleri, TV anten kuleleri,

park, garaj alanları, kullanım ömrünü tamamlamış araçlar vb. strüktürler bu açıdan ele alındığında şaşırtıcı imkânlar sunabilmektedirler.

Örneğin, Londra, Shroditch'te eski tren vagonlarının sanat stüdyolarına dönüştürülerek yeniden kullanılması, bu konuda ilham verici bir örnek olarak dikkat çekicidir.

Danimarka Jaegersberg'da ise kullanılmayan bir su kulesi yetkililerce öğrenci konaklama yapısına dönüştürülmüştür. Daha sonra Dorte Mandrup Arkitekter ApS bu yapıyı çok amaçlı bir öğrenci konaklama ve gençlik merkezine dönüştürmek için açılan yarışmayı kazanarak renovasyon projesini gerçekleştirmiştir.

Dorte Mandrup Arkitekter ApS tarafından gerçekleştirilen bu on katlı gençlik merkezi 2006 yılında tamamlanmıştır. En üst beş kat öğrenci evleri-konaklama için ayrılmış, ferah, geniş, aydınlık apartman daireleri yaşama mekânına, içeriye daha fazla ışık alınması sağlanacak şekilde farklı yönlendirilmiş çıkmalarla genişletilmiştir.

Genişletilmiş alanlar aracılığıyla mekâna alınan gün ışığı, kullanıcılara sıcak ve güneşli mekânlar ve geniş açılı bir çevre manzarası sağlamaktadır.

Meti Okulu (Bangladeş, 2006)

2007 yılının Aga-Khan ödülünü alan Bangladeş'te yapılan okul projesinde, çocukların eğitimlerine rehberlik eden temel ilkeler, onları çevreleyen binada biçimsel karşılığını bulmuştur. Okul binası, Bangladeş sürdürülebilir gelişim kuruluşu olan Dipshikha'nın bir girişimi olan METI (Modern Eğitim ve Öğretim Enstitüsü) öğretisinin temel ilkelerini bünyesinde bulundurmaktadır. Eğlenerek öğrenmek, dayanışma ve ekip odaklı eğitim, doğayla ilişki bu Montessori benzeri okulun temellerini oluşturmaktadır.

Projenin merkezinde, sınıflarını serin tutan kalın duvarların yapımına ve güneşiği ve havanın sınıflarına girmesine imkân tanıyan kepenklerin takılmasına yardım eden öğrencilerin kendileri vardır.

Gönüllü mimarlar Anna Heringer ve Eike Roswag, bölgenin yerel, kültürel, ekonomik ve ekolojik açıdan özelliklerini dikkate alarak projeyi geliştirmişlerdir.

Duvar malzemesi olarak suya karşı dirençli tuğla, kerpiç ve o bölgede yoğun bulunan bambu malzemesi ve yapım sistemi kullanılmıştır. Geriye kalan yapım malzemeleri ise tamamıyla öğrenciler, veliler, öğretmenler, o bölge insan-

Su Kulesi'nden Yeşil Öğrenci Evi'ne. Üstte, renovasyon öncesi ve sonrası.

Ferah, aydınlık yaşama mekânları içeriye daha fazla ışık alınması sağlanacak şekilde farklı yönlendirilmiş çıkmalarla genişletilmiştir.

ları ve mimarlar arasında çok iyi bir işbirliği sonucu toplanmıştır. Binada kullanılan el işçiliği dikkat çekicidir.

Proje mimarları, yerel bilgi ve geleneksel yöntemlerin teknik gelişmelerin ve geleceğin bir parçası olmasını istemişlerdir. Yapının kullanıcıları olan öğrencileri de üretime dahil eden katılımcı ve işbirliğine dayalı yaklaşım, mimarların temel yaklaşımını oluşturmuştur.

Alanında pek çok ödül kazanmış Meti okul binası ve eğitim sistemi, sürdürülebilir bir gelecek için başarılı bir örnek teşkil etmektedir.

Yeni Belediye Meclis Binası 2 (Avustralya, 2006)

Avustralya'nın Melbourne kentinde 2006 Ağustos ayında hizmete açılmış ikinci Belediye Meclis Binası'nda enerji etkin tasarımın tüm gereklilikleri kullanılmıştır.

Bina cephesinde tasarlanan hareketli elemanlar, güneşin yönüne göre hareket etmekte ve güneşin zararlı ışınlarını yansıtırken ısı enerjisi olarak güneş ışınlarını toplamaktadır. Binada oluşturulan tasarım sayesinde doğal havalandırma tekniği ile gece boyunca bina içindeki kirli havanın tamamı dışarıya atılırken gündüz ise iç mekânlara tamamıyla yüzde yüz taze, temiz hava alınmaktadır. Ayrıca kanalizasyon suları, kullanılabilir su haline çevrilmektedir. Bina aracılığıyla, içerisinde çalışan personelin çalışma etkinlik ve verimliliğinin son on yıl içerisinde % 4,9 oranında arttığı görülmüştür.

Enerji Etkinlik:

Bir önceki Belediye Binasıyla karşılaştırıldığında;

- elektrik tüketiminin % 82 oranında azaldığı

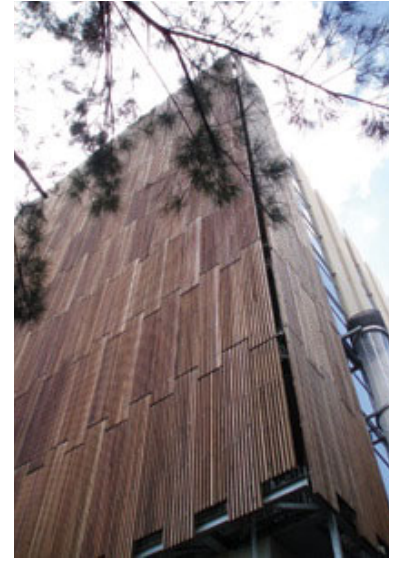
- gaz tüketiminin % 87 oranında azaldığı
- su tüketiminin % 72 oranında azaldığı
- mekândaki temiz hava oranının diğer binaya göre % 4,9 oranında arttığı tespit edilmiştir.

Finansal Tasarruf Kazancı:

Bina aracılığıyla yıllık 1,45 milyon dolar tasarruf sağlanmaktadır. Sadece elektrik, gaz ve su tasarrufu olarak yıllık 330.000 dolar tasarruf sağlandığı belirtilmiştir.

Binada kullanılan soğutulmuş döşeme, bakır kavislenmiş tüpler içerir. Bu tüpler, kendi içinde birbirlerine düğümlenir. Prekast betonarme paneller arasındaki yarıklar, ayrıca aydınlatma amaçlı da kullanılırlar. Pasif modda, temiz taze hava, sadece döşemeden elde edilir. Aktif modda ise soğutulmuş kirişler, mekândaki havayı serinletir.

Kışın çatı tepesindeki güneşle su ısıtıcısı, mekanik sistemin ihtiyacı olan sıcak suyu sağlar. Tüm ılık aylar boyunca ışık rafının etrafındaki soğutulmuş kirişler, güneşten gelen ısı kazanı-

Rüzgâr Türbinleri:

Negatif basınç altında bulunan ve kuzey cephesindeki baca deliği ile baca çekmesi etkisini artıran hava emiş kanalı vardır.

Düşey Yeşillendirme: Kuzey cephesindeki ve çatıya doğru uzanan düşey yeşillendirme, gölgelendirme sağlar, ayrıca kamaşmayı azaltır ve iç mekâna doğru giden hava kalitesini artırır.

Gölgelendirme + Aydınlatma: Işık rafı ve balkon döşemeleri, kuzey cephesinden gelen güneş ışınlarına karşı yatay gölgeleme imkânı sağlar. Dış çevre ve direkt gün ışığı, iç ve dış ışık raflarından dışarı doğru yansır.

Hava Emişi: Yüksek seviyedeki döşeme ve emiş kanalları, tavan arasındaki ılık havanın tamamıyla dışarıya boşalmasını sağlar.

Soğutulmuş Döşeme: Soğutulmuş döşeme panelleri, bina sakinlerinden ve mekanik aletlerden gelen ve depolanan ısıyı emerek mekânın soğutulmasını sağlar. Bina sakinleri daima serinlik hissi duyarlar.

Çatıya Yerleştirilmiş Enerji Panelleri:

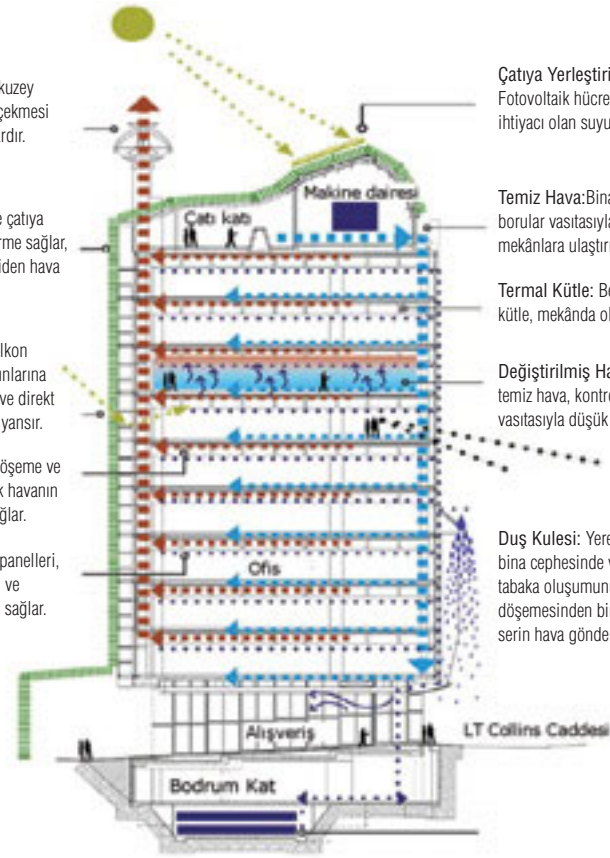
Fotovoltaik hücreler içeren bu paneller, binanın ihtiyacı olan suyun ısıtılması içindir.

Temiz Hava: Bina cephesi üzerindeki düşey borular vasıtasıyla %100 temiz ve taze hava, mekânlara ulaştırılır.

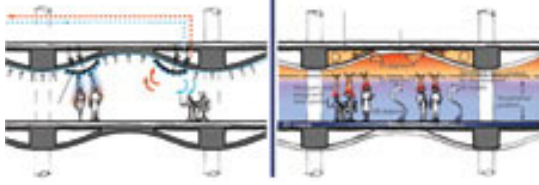
Termal Kütle: Betonarme döşemedeki termal kütle, mekânda oluşan aşırı sıcak havayı emer.

Değiştirilmiş Hava: Mekânın ihtiyacı olan temiz hava, kontrol edilebilir menfezler vasıtasıyla düşük hızlarda elde edilir.

Duş Kulesi: Yere doğru akan hava ve soğuk su, bina cephesinde ve yüzeylerde serin, ağımsı tabaka oluşumunu sağlayarak zemin kat döşemesinden bina yüzeyindeki kanallara doğru serin hava gönderilmesini sağlar.

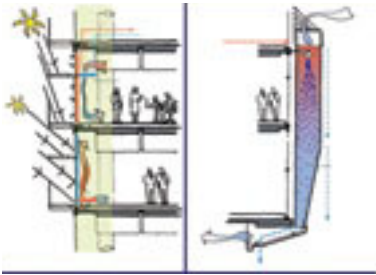

Yeni Belediye Meclis Binası bio-iklimsel kesit.

mını engeller. Binanın güney tarafında beş adet "duş kuleleri" bulunur ve bunlar mekanik sistemin ve binanın ilave soğutulmasını sağlar.

Avustralya'da yeşil malzeme kategorisinde kişi başına düşen toplam geri dönüşümlü, enerji kazanımlı, toksik olmayan malzeme oranları değerlendirilmekte ve Belediye Meclis Binası, tüm bu kategorilerde yeşil malzeme kullanımında en ön sırada yer almaktadır. Leed Platin sertifikası sahibi yapı, alanında pek çok ödül almıştır.

Namba Park (Japonya, 2003)

Kentle kurduğu olumlu ilişki ve kentliye sağladığı imkânlar açısından başarılı bir diğer örnek de Japonya Osaka'da yer alan Namba Park projesidir.

Osaka'da 2003 senesinde kullanıma açılan Namba Park projesi, kent içinde başarılı bir içeri ve dışarı ilişkisi, bütünlük bir doğal ve yapı ortam anlayışından söz edebileceğimiz bir örnek teşkil etmektedir. Namba Park, seyrek yeşil dokuya sahip kentin her yerinden görülebilen

bir yeşil bölge oluşturduğu gibi, Osaka'da insanların sürekli etkileşim içerisinde olduğu bir doğal ortam yaratmıştır.

Namba Park, kentte yer alan ofis ve alışveriş merkezi kompleksi ve ayrıca amfi tiyatro ve küçük kişisel sebze bahçelerini de içeren çok geniş doğal rekreasyon alanlarının olduğu bir komplekstir. Park Tower adının verildiği yüksek ofis

binası ve 120 tane çatı bahçeli alışveriş mağazasının olduğu alışveriş bölümünden oluşur.

Jon Jerde & Jerde Partnership tarafından tasarlanmış yapı, açıldığından bu yana alanında pek çok ödül almıştır.

Namba Park, gece.

Ekolojik Barınak (Kolombiya, sürüyor)

Kolombiya, Guatapé-Antioquia kentinde projelendirilmiş yapının en önemli özelliği, doğal topoğrafya ve doku içerisinde adeta kaybolmuş bir barınaklar serisi olması ve kullanıcılarına kent yaşamının günlük monoton ve yorucu yaşamından kaçıp doğa içerisinde kaybolabileceği ve doğayı en ince ayrıntılarına kadar hissedebileceği bir mekân sunmasıdır.

Bu projenin en önemli ön plana çıkan tarafı, mimarının “doğayı koruma fikri” üzerine oluşturduğu konsepti başından sonuna kadar daima ön planda tutmasıdır.

G Ateliers Architecture mimarlarının, arazi-deki eğimleri çilleştirme, düzeltme yerine, bu barınağı adeta topoğrafyaya adapte etmesi, sanki topoğrafyanın bir parçasıymış ve topraktan dışarıya doğru fıskırmış hissi vermektedir.

Geleneksel Kolombiya konut mimarisindeki koridor gibi elemanların kullanımı, binanın ve bina içindeki hacimlerin iç ve dış ilişkisini artırırken insanın doğa ile olan ilişkisini, diyalogunu da arttırmaktadır.

Özlem Bahadır, Y. Mimar, Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği Proje Koordinatörü

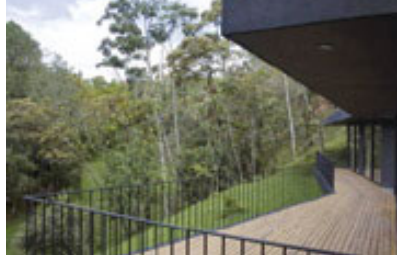
Enes Yaşa, Araş. Gör., İstanbul Kültür Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Kaynakça:

- <http://www.inhabitat.com/2008/11/28/village-underground-subway-cars-studio-space>
- <http://www.archicentral.com/jaegersborg-water-tower-copenhagen-denmark-dorte-mandrup-arkitekter-6182>
- <http://grandbuild.ashui.com/2008/08/the-council-house-2-ch2-building>
- <http://www.jerde.com/projects/project.php?id=73>
- <http://www.inhabitat.com/2007/09/06/aga-khan-awards-school-in-rudrapur>
- <http://www.archinnovations.com/featured-projects/houses/g-ateliers-architecture-ecological-refuges>

Ekolojik Barınak.

Projects Designed with Ecological Sensitivity

In this edition focusing on the interaction of architecture and environment, we wanted to make a contribution through several project samples that have been designed with ecological sensitivity while improving, enriching and at the same time providing continuity to this multidimensional interaction. As ecological and social problems continually increase today the examination of 'ecological architecture' that we often hear nowadays bears importance because the issue has the potential to contribute to the solution phase.

This study has focused on five different sample structures. These include a renovation project, namely the green student residence project, whereby a vestigial building such as a water tower in Denmark has been turned into a dormitory and has thus been reintegrated into the city; and another ecological project, namely a school project, has been erected in Bangladesh while relying entirely on regional materials, culture, texture and architectural sensitivity thus receiving the Aga-Khan Award in 2007. In the meanwhile, all requirements of the energy efficient designing have been used in the New Municipality Council Building-2 in Australia that was opened in 2007 and thereafter received many awards for sustainability and environmental sensitivities. The Namba Park project in Osaka, Japan is another successful example in terms of the positive relation it has established with the city and the opportunities it has provided to the city dwellers. Another structure is the ecological shelter in Colombia that virtually disappears within nature through continuously prioritizing, from the beginning to the end, the concept created by architecture on 'the idea of protecting the nature' and which provides a space to its users where they can escape from the monotonous and exhausting daily life of the city, disappear in the nature and feel the nature to its smallest details.

It is important that the ecological concept, which should be handled with an integrative approach in a large framework that extends from the regional and urban scale to a single scale, is adopted as a policy in our country, that it is spread on the level of decision makers, implementers and society and that it is reflected on applications. This makes it necessary that each section of the society interiorize ecological sensitivity and sustainability as a life style. For this reason, it will be useful to have the issue discussed by each section of the society.

Gelecek, İklim Değişikliği, Karbon Kredileri ve Dahası...

Anil Lau

İngilizceden Çeviren: Fatma Öcal

Büyük felaketlerden daha kazançlı bir iş yoktur, ya da yakın bir geçmişe kadar öyle dendir. Birkaç yıl önce, Hint hükümetine bağlı iki mühendisin, Gujarat afetinden¹ sonra birbirlerini kutladıklarını duymuştum. Ardından tsunami geldi. Şimdi de iklim değişikliğinden fayda sağlama yarışı ve klişeleşmiş sürdürülebilirlik konuları hız kazanıyor. Sistemik bir panik yaklaşımı geliştirildi. İklim değişikliği bugün bir gerçek, ancak kökenindeki neden gözden kaçırılıyor ve büyük sermayeli işler yürütmek için iç içe geçmiş çözümler üreterek gündem oluşturuluyor. Sağduyuya (ki bugün çok az) ve geleneksel bilgiye dayalı çözümler dudak bükülerek küçümseniyor. Buna bir de bunun bugün bir elit sosyal tartışmanın konusu olduğu gerçeğini eklersek, büyük sermayeyi ve modayı bir arada harmanlayan bir formüle varırız.

Büyük kurumlar bugün artık “bariz olanı araştırma” sanatını ve en iyi matematikçilerin bile kafasını karıştıracak rakamlar ortaya koyup karmaşık mekanizmalar yaratmayı iyice öğren-

diler. Araştırma sonuçlarının en yetkin kurumlar tarafından desteklendiği varsayımına dayanan bu çok karmaşık sonuçlar daha sonra, sözde araştırmaları karşılayacak patent ve yüksek danışmanlık ücretlerini de içeren karmaşık mekanizmalar yoluyla uygulamaya konur. Bu da, tıkr tıkr işleyen bir mekanizmayı harekete geçirir ve insanların, bu kurumlara ve onların araştırmalarına olan körü körüne inançlarını kullanır. Ardından kalite kontrol için standartlar düzenlenir ve tüm bunlar, insanlara, ödedikleri paranın karşılığında bir şey vermek için yapılır.

İnsanoğlunun önünde duran en önemli sorunlardan birini ele alalım: Güvenli içme suyuna erişmek gibi en temel hak bile bu çembere dahil edildi. Eskiden, şişelenmiş su istisnai bir şeydi; su bulmanın ciddi sorun olduğu durumlarda başvurulan bir çözümdü. Bugün şişelenmiş su son derece normal. Ve tabii yüksek maliyetli çeşitli su arıtma teknolojileri de... Kabul edilmiş norm, yumuşak sudur. Çok az insan, insan vücuduna gerekli olanın yarı sert su olduğunu bilir; yumuşak su, sabunla temizlik için iyidir. Suyun yumuşatılması için de temel mineraller sudan çıkarılır. Bu durumda su standartlarının, insan vücudunun değil, sabunun ihtiyaçlarına göre düzenlendiğini düşünmemiz mümkün. Oysa bu saçmalık! Temel minerallerin yokluğu, bağışıklık sistemini bozarak vücudu hastalıklara karşı korunmasız hale getirir. Bu açığı kapatmak da ilaç sanayisine düşer. Parlak iş!

Güvenli su diye bize satılan suyun kalp krizi ve osteoporozu neden olduğunun çok az insan farkındadır veya çok azı buna inanır. Sudan kaynaklanan hastalıklara karşı önlem olarak Euro II standartlarını satın aldıktan sonra kesin olan bir şey var: Şimdi çok daha fazla sayıda başka hastalıklara açık hale geldik. Euro II normlarının teşvik ettiği durgun suya ve vücudumuzun ihtiyacı olan temel minerallerin sudan elimine edilmesine bağlı olarak bağışıklık sistemimiz zayıfladı.

Karbon emisyonlarının yarısından sorumlu olan kentsel gelişme konusuna gelince, bazı

Sıradan insanın su filtresi.

EFSANE...
İçmek için yumuşak suya ihtiyacımız var

GERÇEK.....
yumuşak su sabun için iyidir, fakat bunların da en büyük sebebidir:
OSTEOPOROZ VE KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR

Sıradan su filtresi...
...afet bölgelerinde anlık çözümdür
...tıbbi bağımlılığı azaltır
...vücudun bağışıklık sistemini kurar
...bakım masrafı yoktur
...ucuzdur
...ömür boyu kullanılabilir
...(-) 650 patojen, gümüşle yok edilir

şişelenmiş su ya da "yavaş" katil

?

insan için hayat iksiri

COMMON MAN'S WATER FILTER

anongpur building centre

önemli konuların tartışılması gerekiyor:

1. Neden geçmişteki medeniyetler yüksek arazilere kurulurdu? Bunun sebebi sık sık savunma stratejilerine bağlanır. Suyu ulaşamadıktan sonra, savunma stratejilerinin iyi olması neye yarar? Nehirlerin daha alçak bölgelerde aktığını biliyoruz ama yine de medeniyetler yükseklerde kurulmuş. Mekanik araçları olmadan suyu o yüksek yerleşmelere nasıl çıkardılar? Bugün şehirleri –yanlış bir tanımlamayla– daha “ekonomik” olduğu gerekçesiyle alçak düzlüklere kuruyoruz. Tasarladığımız insan yerleşimleri konusundaki ilk anlamsız, saçma adım budur.

2. İkincisi de mantık dışı: Yolların eğiminin minimum olması gerektiğini kabul ederiz. Atık su için ise maksimum eğim gerektiğini biliyoruz. Fakat atık su sistemlerini yol kenarlarında tasarlıyoruz. Bu da çok derin yağmur suyu kanallarını, çok büyük altyapıları ve gereğinden yüksek maliyetleri beraberinde getiriyor. Atık su sistemlerinin yollardan ayrılması gerekir.

İyi bir bağlantı sistemi kurmak için inşa edilen yollar, sonuçta çoğu zaman yapılaşma amaçlarına ters düşer ve ayak bağı haline gelir. Genellikle hemen bitişiğindeki topraktan daha yüksektirler; küçük barajlar haline dönüşürler ve yağış sırasında suyun akışına engel olup geciktirerek geniş arazi parçalarının aylarca su altında kalmasına sebep olurlar. Ekinler zarar görür ve asıl yükü çiftçi taşımış olur. Yapılan küçücük yardımlar da çoğunlukla yanlış kişilerin eline geçer. Yolları yüksek yapıyoruz, sonra da bina yapacağımız alanlarda dev miktarlarda dolgu malzemesi kullanıyoruz...

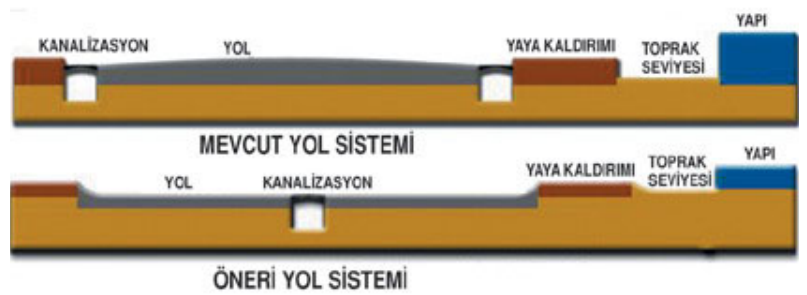
3. Toplum sağlığı kılavuzları en başta mutfak ve banyo atıklarının kanalizasyona karıştırılmaması gerektiğini söyler. Ama bizim yaptığımız tam olarak budur ve böylece patojenik (hastalık yapıcı) olmayan suyu patojenik hale getiririz. Sonra bu su, merkezî kanalizasyon imha tesislerine gönderilir. Bu tesisin müdürüne, daha çok gaz istediğinizi söylediğinizde, kendisine daha az su vererseniz, size daha çok biyo-gaz vereceğini söyleyecektir. Sorunlar birleşerek artar. Genellikle sisteme daha fazla su vermeyi; bunun atığı tesise taşıyacak ve kanalizasyon sisteminin kendi kendini temizlemesini sağlayacak bir akış gücü yarattığını söyleyerek haklı çıkarmaya çalışırız. Kendi kuyruğunu yakalamaya çalışan bir köpek gibi... Sözde artırılmış atık su en yakın nehre, oradan da denize boşaltılır.

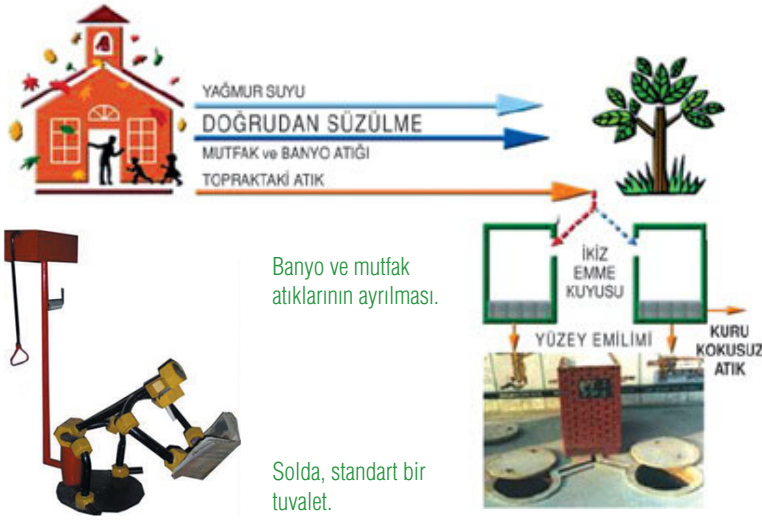
4. Sadece ABD haritasını inceleyen birisi, Mississippi Nehri boyunca ne kadar çok yerleşimin kurulmuş olduğunu görebilir. Ayrıca Hin-

distan’da Ganj Nehri’nden beslenen ovalarda ve Bengal Körfezi’nin çevresinde bulunan yerleşmeleri incelemek de yerinde olur. Yanlış drenaj sistemleri nedeniyle suyun içinde kalan parçacıklardan dolayı kentsel alanlardaki su daha yoğundur. Su daha uzun süre ılık kalır ve kuttuplardan gelen soğuk suyla karıştığında doğal olandan çok daha şiddetli bir türbülans oluşur.

5. Çok sayıda ev ve işyerinde hâlâ 20 litrelik tuvalet rezervuarları kullanılıyor. 20 litre suyun, 100 gram atık içerdiğini ve bunu hatırı sayılır bir mesafeden taşıyarak bir arıtma merkezine ilettiğini düşünün. Aslında 100 gram atık için 20 litre su gerekmez. Standart 20 litrelik rezervuarlar, tuvalete atılan gazete kâğıtlarını uzun mesafelere taşımak için tasarlanmıştı; bunlar İngiliz tuvaletleriydi ve o zamanlar tuvalet kâğıdı olarak gazete kâğıdı kullanıyorlardı. Bugün standartlar revize ediliyor, fakat standartları

Üstte, yükseklerde kurulan yerleşimlere İstanbul örneği...
Ortada, yol ve kanalizasyon sistemi.
Altta, İstanbul’dan bir örnek: yolun yönü ile kanalizasyonun yönü farklı.

Ayasofya'da ince tuğlanın kullanımı.
Yanda, ince tuğla ile örülmüş kubbeler.

oluşturma biçimimizin ve sonra bu standartları doğal karşılayıp kesin gözüyle bakmamızın saçmalığı bu örnekte açıkça görülüyor.

6. Yeraltı sularının kirlenmesine en büyük katkısı, hayatımıza renk ve parlaklık katan boya kullanımını yapıyor. Her yıl bol miktarda boya kullanılıyor, bir o kadarının da yıkamalarla toprağa karıştığını tahmin etmek zor değil. Böylece bu boya kullanımının içerdiği öldürücü zehirler ve ağır metaller de yolunu bularak yeraltı sularına karışmış oluyor.

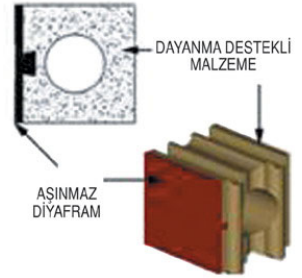
7. En yanlış anladığımız yapı malzemesi, artık özümseyip kabul ettiğimiz şu basit tuğla. Tuğlayı 9 x 4,5 x 3 inç (22,86 x 11,43 x 7,62 cm.) boyutlarında standardize etmek gerçekten inşaat sanayisinin en büyük hatasıdır. Farklı bölgelerdeki kil niteliğinin farklılık gösterdiğini biliyoruz, buna rağmen tuğlayı standardize ediyoruz. Oysa farklı kil çeşidiyle kullanılabilir

şekilde, tuğla boyutlarının da çeşitlilik göstermesi gerekir. Tuğlayı standardize etmenin, toprak anaya, ürettiği kilin kalitesini standart hale getirmesini buyurmaktan bir farkı yoktur. Bu da yapılabılır tabii – eğer tanrısanız! Eski Roma tuğlası ya da geleneksel Hint Lakhori veya Nank Shahi tuğlaları inceydi ve yuvarlak kenarlı veya dikey shaft ya da kömür yakan Çin fırını kullanılmadan iyi pişirilmişti. Oysa bugünkü standart tuğla, Hindistan'ın geçmiş yıllarda odunla ya da hatta tezekle pişirilmiş tuğlalarından daha kötü niteliktedir.

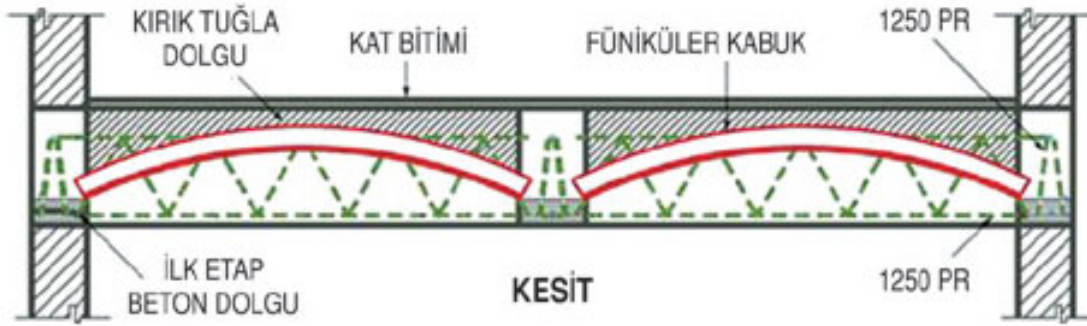
Tuğlanın standardize edilmesinin pek de mantıklı olmayan bir diğer yanı da, tuğlanın kalitesinin, ezilme direnciyle ölçülmesi. Basit hesaplamalar gösterecektir ki, 9 inçlik bir tuğla duvara düzgün dağılmış yük, $0,5 \text{ kg/cm}^2$ 'den azdır. Ama biz, bir tuğlanın ezilme direncinin

şiyoruz. Putrellerden bir ızgara oluşturmak (geleneksel sistemlerdeki bilinen kemerin yerine) ve kalın tabakaları çift eğrilikli tabaka olarak hafifçe biçimlendirmek daha akla uygun olurdu. Bunlara füniküler kabuklar denir ve öz değerlerine uygun şekilde kullanıldıklarından, yirmi kat daha güçlüdürler. Bu füniküler kabuklarda atık malzemeler de kullanılabilir. Yüksekliğin eğriye olan en güvenli oranı $1/6$ 'dır ve biraz çalışmayla, sadece tuğla kullanarak düz de biçimlendirilebilir.

9. Satın aldığımız gündelik ürünler dikkatli inceleme, denetleme gerektiriyor. Çoğu zaman taban fiyat, satış fiyatının çok küçük bir kısmıdır. Örneğin albenili ambalajlar (gelişmiş dünyanın uzmanlık alanı!) gibi eklemeler, çevresel bozulma sorunlarına katkıda bulunan bazı maddeleri de kullanmamıza neden oluyor. Bun-

Dayanma destekli, aşınmaz diyaframa sahip bir blok.

Çift eğrilikli füniküler kabuk.

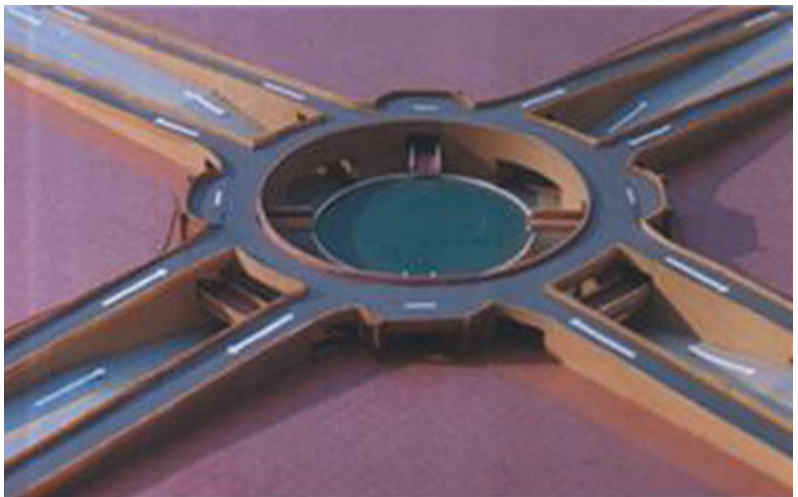
en az 150 kg/cm^2 olmasını istiyoruz. Bir tuğlanın 150 kg/cm^2 'lik ezilme direnci doğrudan yüzey gereksinimlerinin bir sonucudur – aşınmazlık. İyi bir toprağın taşıma kapasitesi santimetrekare başına 2-3 kilogramdır. Üzerine kurduğunuz toprak dayanamayacaksa, neden yapı malzemesinin direnci bu kadar yüksek olsun? Dolayısıyla, en iyisi, iyi bir ısı yalıtımına sahip uzun ömürlü bir malzeme elde edebilmek için dayanma desteği olan, aşınmaz diyaframa sahip bir malzeme (stabilize çamur, uçucu kül, yakılmış pirinç kabuğu ve “papercrete”) geliştirmek olmalıydı.

8. Beton için de nerdeyse aynı durum geçerli. Çok iyi bir malzeme, inşaat sanayisinin omurgası olan beton, fayda yerine zarara dönüştü. İnsanın, bir malzemenin özündeki değerlere saygı göstererek onu doğru ve iyi bir şekilde kullanmak yerine, malzemenin, kendi istediği şekilde davranmasını beklemesinin en klasik örneğidir bu. Taşı biçimlendirilebilir hale getirmek üzere geliştirilmişken, dümdüz tabakalar halinde döküyoruz. Alt yüzey bir gerilime maruz kalıyor fakat bunun ortaya çıkmaması gerektiği için çelik ekleyerek gerilimi sıfırlamaya çalış-

Füniküler kabuk örneği.

Rotary Mode Separator.

lar genellikle doğada yok olmayan maddelerdir. Bu eklentiler, asıl ürünün yaklaşık yarısından fazlasını oluşturuyorsa, o zaman üretim ve pazarlama süreçlerinin dikkatle incelenip denetlenmesi şarttır.

10. Son olarak, şehirlerimizdeki ulaşım problemlerini ele alalım. Yayaları, çocukları, bisikletlileri, sakatları en son sıraya atarak dışlıyoruz ve sorunları otomobillerle çözmeye çalışıyoruz. Sadece köprüünün bulunduğu noktadaki trafiği durdurup yayalar geçebilsinler diye kavşaklarda köprülü geçitler kuruyoruz. Halbuki şehir sakinlerine birinci öncelikli olarak davranışadık, insanların haklarına saygı gösteren “rotary mode separator”, daha doğru bir çözüm olarak uygulanabilirdi.

Bütün bu yukarda saydığımız konular son kırk yıldır karşı karşıya olduğumuz sorunlar ve bazılarının yanıtları gerçekten çok basit. Ama biz istiyor muyuz basit çözümleri? İşte milyon dolarlık soru bu.

BBC’de iklim değişikliği hakkında belgeselleri izliyorum. Bir bölümde, çok komik bir şekilde, araştırmacı, ineklerin çıkardığı gazların, diğer bütün metan kaynaklarından daha çok metan gazı oluşturduğunu iddia ediyordu. Hatta sesi bize duyurmak için elindeki mikrofonu ineğin arkasına tutuyordu. Ve şu sonuca varıyordu: “Küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine sebep olan metan gazını daha az çıkarmalarını sağlamak için ineklerin yemlerini değiştirmeliyiz.” BBC’deki programlar düzgündür fakat çoğunlukla Harvard yaklaşımına dayanırlar: Araştırma yapmış olmak için araştırma yapmak ve bir yığın rakamlar ve hesaplarla izleyicinin aklını karıştırıp korkutmak.

İklim değişikliği, apaçık ortada olan bir gerçek. Ama belki de geleceğe doğru bir geri adım atmak, bizi ileri götürecektir. Geleneklerde bilgelik vardır ve büyük olasılıkla cevaplar, geçmişini bugünle harmanlamakta yatıyor.

Karbon dereceleri ve karbon kredileri, sistemi sömürmenin bir başka yoludur. Ton başına 11,45 dolar değerini biçildiği bu görüşün tamamından pis kokular yükselmektedir.

Acaba bu rakamların analizcileri, şu sözü hiç duymuşlar mıdır: “Bir işi en iyi şekilde gerçekleştirmenin yolu, onu, iyi yapılabildiği en düşük düzeyde gerçekleştirmektir.”

Mevcut değerlendirme sistemi, yanlış teknolojilerle iş yapanlara bunu düşük bir bedel karşılığında yapma imkânı veriyor ve bundan kimin fayda sağladığını bilmek istiyorsanız, Henry Lamb’in şu sorusunu yanıtlamaya çalışın:

Bugün bütün ülkeler borç içinde ve görünüşe göre bu borç giderek artıyor. Öyleyse PARYI KİM KAZANIYOR?

Bu soruyu cevaplayabilmek için, sürdürülebilir kalkınma, karbon emisyonları, iklim değişikliği ve nihayet doğru insan yerleşimleri tasarımı konularını bütün olarak ele alıp anlamalıyız. Kırk yıldan uzun süredir bu konularda çalışarak bunların bir kısmını anladım ve anladıklarımı www.anangpur.org adresinde paylaşıyorum.

Anil Laul, Mimar; Faridabad, Hindistan

Notlar:

1. Hindistan’ın kuzeybatısındaki Gujarat eyaletinde 2001 yılında meydana gelen 7,7 büyüklüğündeki depremde resmî kayıtlara göre 20.103 kişi hayatını kaybetti. (ç.n.)

Business of the Future, Climate Change, Carbon Credits and What Have You?

Some very critical points about urban development issues those are responsible for more than 50 percent of the carbon emissions are discussed in the article. Some of the answers are quite simple, but are we willing to look at the simple solution? This is the million dollar question. Climate change is obviously a reality. But may be taking a step back to the future is the way forward. There is wisdom in tradition and blending the past with the present is possibly where the answers lie. In being able to answer many of the questions, we would have understood sustainable development, carbon emissions, climate change and eventually appropriate human settlement design in a holistic manner.

Uluslararası Ortak Proje Atölyesi Deneyimi “Toplumlar, Kentler, Mekânlar”

Derleyenler: **Ayşegül Kuruç - Aylin Ayna - Fikret Oğuz**

Günümüzde çeşitli ölçeklerdeki uluslararası kurumlar ve organizasyonlar arası iletişim, değişim ve işbirliği çalışmalarına yön verecek stratejilerin geliştirilmesi ve hız kazanması; çevre ve yaşam kalitesinin bütünlüğü ve etkileşiminde, değişiminin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreçte deneyimlerin paylaşılması, karşılıklı etkileşim, güncel bilgilere ulaşmada ve yeni teknolojik araçları kullanarak becerilerin gelişmesinde yeni yöntemlere açık olma eğilimini oluşturmada yarar sağlamaktadır.

“Toplumlar, Kentler, Mekânlar” temalı uluslararası proje atölyesi, dört yıldan bu yana farklı ülkelerin çeşitli kentlerinde çalışmalarını sürdürmektedir. Atölyede gerçekleştirilen disiplinlerarası (mimarlık, şehircilik, koruma) proje çalışmaları, değişim sürecinde olan ve kentsel sorunları içeren bir bölgede ele alınmakta ve farklı mimarlık okulları tarafından eş zamanlı yürütülmektedir.

İstanbul’dan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ), İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), Yıldız Teknik Üniversitesi’nin (YTÜ) mimari tasarım yüksek lisans programları ile atölyeye 2008’de katılan İstanbul Kültür Üniversitesi’nin (İKÜ) mimarlık lisans programının yanı sıra, Fransa’dan Grenoble ve Nancy Ulusal Yüksek Mimarlık Okulları, Yunanistan’dan Aristoteles Üniversitesi, Portekiz’den Porto Üniversitesi’nin katıldığı uluslararası etkinlik kapsamında,

- 2005 yılında Strasbourg ve İstanbul Galata Liman alanlarında “Kentselliği Yeniden Oluşturma”,
- 2006’da Grenoble Secteur Sud ve İstanbul Topkapı Bölgesi’nde “Yeterli Kent / Sürdürülebilir Kent”,
- 2007’de ise İstanbul Kasımpaşa’da “Eşitlikçi Kent / Sürdürülebilir Kent” temalarında çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Atölyede son olarak, 2008’de İstanbul Beykoz’da “Doğa - Kültür - Kent: Sürdürülebilirlik İçin Dengeler” teması üzerine çalışmalar tamamlanmıştır.

Disiplinlerarası (mimarlık, şehircilik, resto-

rasyon) nitelikte sürdürülen uluslararası ortak atölye çalışmasının önemli bir ayağını da yerel yönetimler oluşturmaktadır. Yerel yönetimler her yıl çalışmanın teknik ve organizasyon kısmına destek oluştururken, projelerin tartışılması aşamasında da sürece katılarak tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Uluslararası Ortak Proje Atölyesi’nin Yapısı, Hedefleri

Katılan öğrencilerin bir “dönem projesi” olarak geliştirdiği atölye çalışması, kentin kurgusunun ve sorunlarının algılanması, kent gibi çok katmanlı bir oluşuma yapılacak müdahalelerin nitelikleri, bu bağlamdaki bir projenin gereksinimleri ve farklı görüşlerin aynı ortamda bir araya gelmesi etrafında şekillenmektedir.

Atölye’nin hedefleri, disiplinlerarası yapısından beslenen bazı ortak belirleyicilerden oluşmaktadır. Bu hedefler şöyle sıralanabilir:

- Kentsel ve bölgesel ölçekte günün gerçeklerinin, kazanım ve sorunlarının araştırılıp seçilen bölgede alanın kent içindeki konumunun, yakın çevre ve kent bütünü ile ilişkilerinin sorgulanması,
- Kentsel çevrede dönüşüm, yaşam kalitesi, sürdürülebilirlik ve kültürel miras ve çevre sorunları gibi konuların tartışılarak, çalışma alanına üst ölçekten ve bütüncül bakabilme yeteneğinin kazandırılması,
- Proje alanının tarihi, coğrafi, ekonomik ve sosyokültürel gerçeklik boyutları üzerinden ele alınarak sorgulama bilincinin yerleştirilmesi,
- Tasarım ve uygulama ölçeklerinin birbirleriyle ilişkilendirilmesi,

- Katılan farklı okullar tarafından benimsenen çeşitli görüş ve pedagojik yaklaşımlar ve deneyimlerden yararlanılması.

**Uluslararası Ortak Proje Atölyesi,
2008-2009 Güz Dönemi Öğretim Yarıyıl Çalışması
Beykoz'da "Doğa - Kültür - Kent:
Sürdürülebilirlik İçin Dengeler"**

Ortak Proje Atölyesi'nin üç aşamada gerçekleşen çalışmaları, her okulda dönem boyunca farklı pedagojik yaklaşımlar doğrultusunda gelişmiş, bu süreç ortak çalışmalarda açığa çıkmış, tartışılmış ve paylaşılmıştır. 2008-2009 Güz Dönemi Beykoz Çalışması, atölye yaklaşımlarını, süreci ve sonucu gözlemlemek adına bir örnekleme olarak seçilmiştir. Dönem sonunda belli bir aşamaya gelen bazı öğrenci çalışmalarından alıntılar da bu örneklemede yer almaktadır.

Neden Beykoz?

- Beykoz, metropoliten ölçekte stratejik bir konumdadır.
- Bir Boğaz yerleşmesi olarak geçmişten bugüne ulaşan özgün mekânsal yapıya sahiptir.
- Atıl durumdaki endüstri alanları kent için kullanılabilir ve yeniden kazanılabilir mevcut stok alanlar oluşturmaktadır.
- Beykoz'da, endüstri alanları çevresinde, merkezde ve çeperde farklı kentsel dokular yer almaktadır.
- İlçe genelindeki köyler farklı kırsal karakterlere sahiptir.
- Beykoz hem ilçe sınırlarında hem de metropol bütünü için son derece önem taşıyan doğal potansiyellere sahiptir.

I. Ön Hazırlık Çalışması

Katılanlar: Grenoble Mimarlık Okulu, İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Porto Üniversitesi, Selanik Aristoteles Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi

Dört yıldır güz dönemlerinde gerçekleştirilen atölye çalışması öncesi her yaz döneminde, alan, program ve tema belirlemek üzere ön hazırlık çalışmaları olarak nitelendirilen, sadece öğretim elemanlarının yer aldığı grubun çalışmaları ilk aşamayı oluşturur.

2008-2009 Güz Dönemi Atölyesi için 2008 Nisan ayında başlayan ön hazırlık çalışmaları, yaz boyunca Grenoble, İKÜ, MSGSÜ ve YTÜ öğretim üyeleri ve elemanlarının katıldığı toplantılarda alınan kararlarla İstanbul Beykoz'da "Doğa - Kültür - Kent: Sürdürülebilirlik İçin Dengeler" teması çerçevesinde kurgulanmıştır.

2008 Eylül ayında Yunanistan partneri Selanik Aristoteles Üniversitesi tarafından yapılan davetle, Selanik'te dönem içi çalışması öncesi, pedagojik yaklaşımların tartışıldığı, Beykoz'un alan olarak seçimi ve yeni tema fikrinin paylaşıldığı bir toplantı yapılmıştır.

Grenoble Mimarlık Okulu öğretim üyesi Ayşegül Cankat; İKÜ öğretim üyesi Nur Akın; MSGSÜ öğretim üyelerinden Nesrin Dengiz, Gülşen Özaydın, Erdem Erbaş, Ayşegül Kuruç; Portekiz Porto Üniversitesi öğretim üyesi Domingos Tavares; Yunanistan Aristoteles Üniversitesi öğretim üyelerinden Alexandra Yerolympos, Alkmini Paka'nın sunumlarının gerçekleştiği bu toplantıya, Aristoteles Üniversitesi öğretim üyeleri Agis Anastassiadis, Kiki Kafkoula, Vilma Hastaoglou, Nicos Kalogirou, Evi Athanassiou da kentsel proje yaklaşımları başlıklı sunumlarıyla katılmış, çalışmayla ilgili düşünceler paylaşılmıştır.

Dönem içi yapılan ortak değerlendirme ve sunumların proje alanı ile ilişkisi düşünülerek, dönemin Beykoz Belediyesi Başkanı Muharrem Ergül, Gülhan Oğuz ve diğer temsilcilerle görüşülmüş, dönem içi çalışmaları için katılımcı okullardaki atölye mekânlarının yanı sıra Beykoz Belediyesi'nce tahsis edilen salonları kullanma olanağı elde edilmiştir. Yurtdışından çalışmaya katılan öğrencilerin yine çalışma alanı sınırları içinde yer alan Riva'daki spor tesislerinde konaklaması sağlanmıştır. Mekânsal olanakların yanı sıra proje alanlarıyla ilgili bilgi ve belgelere ulaşmada da Beykoz Belediyesi, atölye çalışmasına destek sağlamıştır. Atölye, bu anlamda, yerel yönetim ve okullar arasında bir paylaşım ortamı oluşturmuştur.

II. Dönem İçi Çalışması

Her dönem başında, tüm öğretim üyeleri/elemanları, öğrenciler ve yerel yönetim temsilcilerinden oluşan katılımcıların biraraya gelebileceği, alan tanıma, bilgilenme ve çalışma ile ilgili ilk düşüncelerin oluştuğu, önceki yılların çalışmalarının sergilendiği, on günlük bir "workshop" etkinliği gerçekleşir. Dönem boyunca gelişen öğrenci projelerine katkı sağlayan ortak ara jüri değerlendirmeleri de dönem içi çalışması sürecini destekler.

"Workshop" Etkinliği

Katılanlar: Grenoble Mimarlık Okulu, İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Nancy Mimarlık Okulu, Porto Üniversitesi, Selanik Aristoteles Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi

2008-2009 uluslararası ortak proje atölyesi çalışması, 10 Kasım 2008 tarihinde “workshop” etkinliğini gerçekleştirmek üzere Fransa’dan Grenoble ve Nancy okulları, Yunanistan’dan Selanik Aristoteles Üniversitesi ve Portekiz’den Porto Üniversitesi öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin İstanbul’a gelmesiyle başlamıştır.

11 Kasım tarihinde, tüm katılımcı okulların öğrencilerinden ve öğretim üyelerinden oluşan yaklaşık 90 kişilik grubun proje alanına düzenlenen ilk gezi ve kentle ilgili ilk izlenimler, hayal edilen ile ziyaret edilenin karşılaştırılması Beykoz Belediyesi’nin toplantı salonunda yapılan genel değerlendirmede tartışılmıştır.

12 Kasım tarihinde Eminönü’nden Taksim’e tarihî kent gezisi sonrası Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası’nda Seher Sezer’in (MSGSÜ) Boğaziçi’nin mekânsal özelliklerini ve son 30 yıldaki değişiklikleri aktardığı, “Boğaziçi’nde Planlama Sürecine Bir Bakış” başlıklı konferansı ve sonrasında atölyenin 2007-2008 Güz Dönemi “Eşitlikçi Kent, Sürdürülebilir Kent: E-5 Kasımpaşa İstanbul” temalı öğrenci çalışmalarından oluşan serginin açılışı gerçekleşmiştir.

13 Kasım’da çalışma alanındaki Beykoz Kundura Fabrikası inceleme gezisinin ardından Beykoz Belediyesi’nde Muharrem Ergül’ün (Beykoz Belediye Başkanı) açılış konuşması, Şükrü Aslan’ın (MSGSÜ) “Kentin Yenilenmesi ve Gecekondu Mahalleleri”, Sema Karagüler’in (Boğaziçi İmar Müdürlüğü) “Boğaziçi Sahil Şeridi ve Ön Görünüm Bölgesi’nde Güncel Planlama Mevzuatı” ve Gülhan Oğuz’un (Beykoz Belediyesi) “Beykoz’da Güncel Planlama Konuları” başlıklı konferansları gerçekleşmiştir.

Proje alanı ve seçilen tema üzerine düşüncelerin oluşmasına olanak sağlayan “workshop” etkinliğinin konferanslardan ve gezilerden oluşan ilk yarısının ardından 15-17 Kasım tarihleri arasında MSGSÜ Mimarlık Fakültesi mekânlarında ortak atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Tüm okulların bir arada olduğu çalışma ortamında, dönem içi çalışmalarına uzanan workshop konuları ve grupları oluşturularak, “Merkez”, “Kıyı”, “Fabrikalar”, “Çayır” ve “Köyler” başlıklı çalışma alanları belirlenmiştir.

17 Kasım tarihinde Beykoz Belediyesi toplantı salonunda her grubun iki günlük çalışmalarını sunmasının ardından Nancy Mimarlık Okulu öğretim üyesi Andre Vaxelaire’in sunumları üzerine yaptığı bir değerlendirme konuşması ve tartışmalar gerçekleşmiştir. Tartışmaların sonunda her okulun konuya yaklaşımındaki pedagojik farklılıklar ortaya konmuştur.

Ortak atölye çalışması, bilgi toplama, gözlem ve saptamalar yapma, konuyla ilgili düzenlenen konferanslara katılma, farklı okulların öğrencilerinden oluşan karma gruplarla alana yönelik bir atölye çalışmasına katılarak kısa sürede çözüm oluşturma gibi etkinlikler yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Atölye Süreci

Katılanlar: Grenoble Mimarlık Okulu, İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi

2008-2009 atölye çalışmasına dönem boyunca devam eden okullar dönem içinde üç kez gerçekleştirdikleri ortak ara jüri değerlendirmeleriyle, atölyenin bu süreçteki ortaklığını sürdürmüşlerdir. Fiziksel mekânların kullanıldığı bu değerlendirme çalışmalarını destekleyecek, güncel iletişim biçimi olan sanal stüdyoların kullanımına yönelik denemeler de gerçekleşmiştir. Fiziksel ve sanal mekânların birlikteliğinin, yıl içi çalışma sürecini aynı anda gözlemlenmede etkili olacak, düşünsel ortaklığın iletişimsel boyutunu canlı tutması öngörülmüştür. Bu ortaklık, öğrencilerin kendi ülkelerindeki atölyelerinde çalışmalarını sürdürürlerken alana özgü şu amaçları dikkate almalarını hedeflemektedir:

- Endüstri yapılarının yenilenmesi ve önerilecek yeni fonksiyonlar ile bölge halkının kültürel ve ekonomik yaşantısına girdi sağlamak,
- Mevcut endüstri alanlarının yeniden işlevlendirilerek kentle bütünleşmesini sağlamak,

- Endüstri mirasının korunarak gelecek nesillere kültürel yolla bilgi aktarılmasını sağlamak,

- Kırsal üretim biçimleri ile bunu oluşturan sosyal ve fiziksel çevreyi birlikte koruyarak geliştirmek,

- Kentsel gelişim süreciyle koruma süreci dengelerini kurup sürekli kılabilmek,

- Mekânsal yapıyı oluşturan ilişkiler sistemini ve özgün nitelikleri tanımlayıp uygulamaları bu çerçevede sürdürülebilir hale getirmek,

- “Kentsel / mimari proje” ölçekleri çerçevesinde çevre ve yaşam kalitesini yükseltici öneriler geliştirmek.

Bu ilkeler doğrultusunda bir dönem boyunca devam eden çalışma, “kentsel/mimari proje” ölçekleri çerçevesinde farklı sorgulamalar yapmayı ve sonuçta hem akademik ortama hem de kentle ilgilenen çevrelere bir katkı yapmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda bu çalışmanın bölge sakinleri, üniversite çevresi ve yerel yönetimler arasında iletişim süreçlerini geliştirmek, bölge halkının yaşadığı yere ilişkin potansiyeller konusunda “farkındalığını” sağlamak gibi yararlarının olacağı öngörülmüştür.

III. Dönem Sonu Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Katılanlar: Grenoble Mimarlık Okulu, İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi

Her dönem, projelerin tamamlanma süreci sonunda, üçüncü aşamada toplu değerlendirilme-

rin, tartışmaların ve panellerin yapıldığı yılsonu çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

2008-2009 Güz Dönemi sonunda tamamlanan projelerin ortak jüri tarafından değerlendirilmesi amacıyla 2-3 Şubat 2009 tarihlerinde Grenoble, İKÜ, MSGSÜ, YTÜ ortak proje atölyesi öğrencileri ve öğretim üyeleri yeniden bir araya gelmiştir.

- 2 Şubat 2009’da MSGSÜ Oditoryumu’nda bir panel düzenlenmiştir. Atölye’nin bu seneki temasının başlığını taşıyan panelde, Ayşegül Cankat (Grenoble Mimarlık Okulu), Gülşen Özaydın (MSGSÜ) ve Derin Öncel (MSGSÜ) “Mekânsal Açından Gecekondu: Olağan bir Kent Parçası” başlıklı çalışmayla, Erbatır Çavuşoğlu (MSGSÜ) “İstanbul’da Planlama Gündemi”, Hamdi Gargın (IFA) “AB Süreci ve Yerel Yönetimler, Toplu Konut Örneğiyle Karar Mekanizmaları” başlıklı çalışmalarıyla konuşmacı olarak yer almışlardır.

- 3 Şubat 2009 tarihinde Beykoz’da öğrenciler dönem sonu çalışmalarını yerel yönetim temsilcilerinin de katıldığı bir platformda sunmuşlardır. Sunumların değerlendirmesinde, dönemin Beykoz Belediyesi Başkanı Muharrem Ergül, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi temsilcisi ve ortak proje atölyesi katılımcılarından Ahmet Tercan, Grenoble Mimarlık Okulu öğretim üyeleri Françoise Very, Patrick Thepot, çalışmalarla ilgili son tartışmaların ve çıkarımların yapıldığı değerlendirmeye görüşlerini bildirerek katılmışlardır.

Sonuç

Uluslararası Ortak Proje Atölyesi'nde, kentteki müdahalelerin, baskıların ve dengelerin tartışıldığı tüm temalarda üzerinde durulan süreklilik ve değişim kavramları farklı bir boyutta; atölyenin bu uzun soluklu çalışmasının eğitime yaklaşımında da gözlemlenmiştir; kent ve mimarlık tartışmalarının yanı sıra her okulun eğitim yaklaşımlarının paylaşıldığı, fiziksel ve düşünsel bir etki alanı oluşmuştur. Atölye kendi içinde hem kısa süreli ama yoğun, hem de bir döneme yayılan uzun süreli ve detaylı çalışma yöntemini esas almış, çalışmalar bu ikili yapıdan beslenen bir düzende tamamlanmıştır.

Dört yıldır uluslararası ortak proje atölyesine katılan her okulun öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin, yerel yönetim temsilcilerinin, sivil toplum kuruluşları üyelerinin isteği, heyecanı ve enerjisiyle sürdürülen bu uzun soluklu ve zorlu çalışma, mimarlık, şehircilik ve koruma alanlarındaki ortaklığı, güncel çevre ve yaşam kalitesi sorunlarına farklı yaklaşımları ve önerileri üzerinden gerçekleşmiştir. Atölye, çalışma süreci boyunca kente bakarken, bu bakışı da sorgulayan bir yaklaşımla, değişimin içinde yerini almıştır.

2008-2009 Güz Dönemi Uluslararası Ortak Proje Atölyesi'nin dönem boyunca süren çalışmasına;

- Grenoble Ulusal Mimarlık Yüksek Okulu Yüksek Lisans Programı 2. Yıl Çalışması yürütücülerinden öğretim üyesi, araştırmacı, mimar Ayşegül Cankat;
- İstanbul Kültür Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Lisans Programı'nın 7. Yarıyılı 713-Mimari Tasarım VII dersini yürüten öğretim üyeleri, Prof. Dr. Nur Akın (proje danışmanı), Yrd. Doç. Dr. Ege Uluca Tümer (grup yürütücüsü), Öğr. Gör. Elif Mihçoğlu Bilgi (grup yürütücüsü) Arş. Gör. Selen Onur (yürütücü yardımcısı);
- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Ana Bilim Dalı Mimari Tasarım Sorunları Lisansüstü Programı Proje Dersi kapsamında Prof. Dr. Nesrin Dengiz, Prof. Dr. Gülşen Özaydın, Öğr. Gör. Erdal Özyurt, Yrd. Doç. Dr. Erdem Erbaş, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tercan, Yrd. Doç. Dr. Derin Öncel, Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Kuruç; ve
- Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı kapsamında Prof. Dr. Işık Aydemir, Doç. Dr. Ömür Barkul, Arş. Gör. Ezgi Tuncer Gürkaş katılmışlardır.

İlerleyen sayfalarda, dönem içi çalışmalarını tamamlayan ve sunumlarını gerçekleştiren öğrencilerden bir kısmının proje önerilerinin yer aldığı kısa metinler ve görsellerden oluşan örnekler sunulmuştur. Öğrenci çalışmaları örneklerinin öncesinde, okulların* bu çalışma dönemindeki pedagojik yaklaşımlardan kesitler, atölye ortaklığındaki çoğulculuğunun ifadesi olarak yer almaktadır.

Ayşegül Kuruç, Yrd. Doç. Dr.,
MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Aylin Ayna, Mimar, MSGSÜ Yüksek Lisans Öğrencisi
Fikret Oğuz, Mimar, MSGSÜ Yüksek Lisans Öğrencisi

* Sayfalarımızda yer alan öğrenci çalışmaları, okulların alfabetik sırasına göre yerleştirilmiştir.

International Joint Studio Project: 'Societies, Cities, Territories'

Developing and gathering the strategies which help in setting communication, collaboration and exchange between international institutions and organizations, plays a considerable role in interaction and integrity process of environment and life qualities. Sharing the experiences gained through this process, creates an access to contemporary data, a tendency towards new methods and develops skills by using new technological tools.

International joint studio project, themed 'Societies, Cities, Territories' since 2005, has been maintained in various cities of different countries.

Interdisciplinary project works (architecture, urbanism and conservation) considering urban areas having issues of collapse, transformation and change are being performed concurrently in each school.

Besides the architectural graduate programs from MSGSU, YTU, ITU and architectural undergraduate program joining the studio in 2008 Fall Semester from IKU from Istanbul, Grenoble and Nancy Schools of Architecture from France, University of Porto from Portugal and Thessalonica Aristoteles University from Greece have participated in this international studio activity.

- In 2005, Strasbourg and Istanbul, Galata Port areas, 'Re-Creating Urbanism'

- In 2006, Grenoble, Secteur Sud and Istanbul, Topkapı area, 'Sufficient City, Sustainable City'

- In 2007, Istanbul, Kasımpasa, 'Egalitarian City / Sustainable City' and lastly,

- In 2008, Istanbul, Beykoz, 'Nature-Culture-City: Sustainable for Equilibrium' project works have been completed.

From 2008-2009 Fall Semester Beykoz Study, some of the student project works are chosen as examples of the pedagogical approach of the international joint studio project in observing the studio process and the final data of the whole work.

The results and the process of the joint studio experience tool encouraged the participants to continue the collaboration and take the necessary measures to bring the program to a next level. The joint studio experience, as a whole, makes a perfect example and guideline to analyze theoretical and pragmatic problems and potential solutions for such cooperative efforts.

GRENOBLE ULUSAL MİMARLIK YÜKSEK OKULU

Grenoble Proje Atölyesi'nin projeye yaklaşımı temelde şu cümlelerle açıklanmıştır:

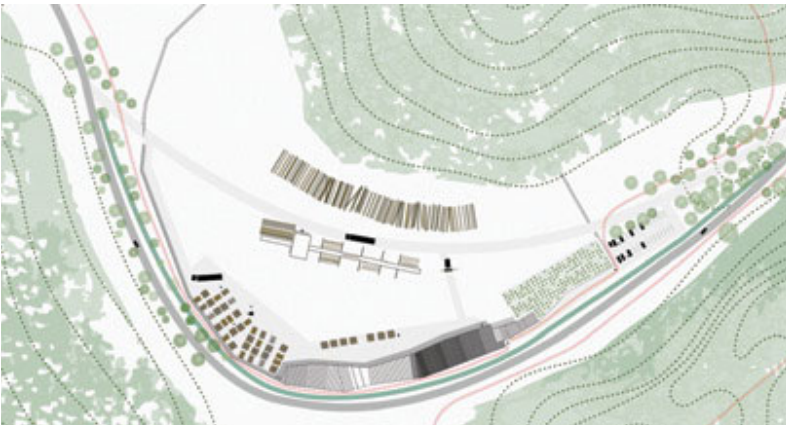
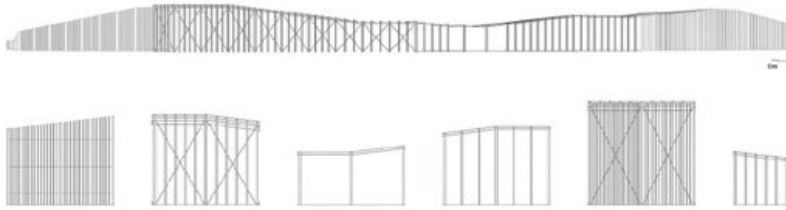
“Biz mimari projeyi dinamik bir süreç olarak kabul ediyor, düşünüyor ve uyguluyoruz. Ölçeği, boyutları ne olursa olsun (bina, kent, bölge), mimari proje, dönüşmekte olan bir mekânı yönlendirmek için hareket eder. Hareket halindeki bir süreçte yer aldığımızın bilincinde olarak, bu süreci, belirlenen amaç ve kazanımlar doğrultusunda, projelerimizle etkilemeye çalışıyoruz. Bir bina için bile ölçekler arası cevaplar üretilebileceğini savunuyor ve bu cevapları aynı zamanda konumlandıkları yeri sorgulayan öğeler olarak ele alıyoruz. Ölçekler arası mimari projede bölge ve kent düşüncesini bî-nadan soyutlamıyoruz.”

Paul Cursolle
Maxime Lefranc
Bérangère Pasquier

Süreci Tersine Çevirmek: Beykoz 2038, İstanbul'da Bir Doğal Kaynak Üretim Bölgesi

Beykoz'un doğal kaynaklarını, bu kaynakları dinamik bir sürecin parçası yaparak korumayı düşündüler. Bu süreç sadece yerel değil bölge ve ülke ölçeğinde planlandı. Doğal kaynaklardan yola çıkarak, bu doğal kaynakların sadece korunmasını değil, geliştirilip artırılmasını ve yerel ekonomilere katkı sağlamasıyla ekoloji ve sürdürülebilirlik dengelerinin zaman içinde yok olmamasını amaçlayan bir strateji geliştirdiler. Bu strateji ayrıca doğal kaynaklara eklenen bir ekonomik artı değerle, onları arsa spekülasyonlarıyla boy ölçüşebilir hale getirmeyi amaçlıyor. Cumhuriyet Köyü'nde suyun daha bilinçli kullanılması ile tarım ve turizmi bağdaştıran bir proje, Polonezköy

The Building skin, reinterpreting forest rhythms

yolunda orman ürünlerini değerlendirecek bir hızar, Beykoz Kundura Fabrikası'nda da bu ürünlerin hem vitrini olabilecek hem de bu konularda bilimsel ve teknik araştırmaların yapılabileceği mekânlar tasarladılar. Amaçlardan bir diğeri de ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğini korumak ve endüstriyi de tamamen dışlamamaktı. Hızar ve teknik araştırmalar laboratuvarı, kent ve çevreyle bağdaşan endüstrilere örnek olarak düşünüldü.

: strategy, broaden the river and articulate scales

Fanny Chinieau
Julien Cordier
Marion Vittupier

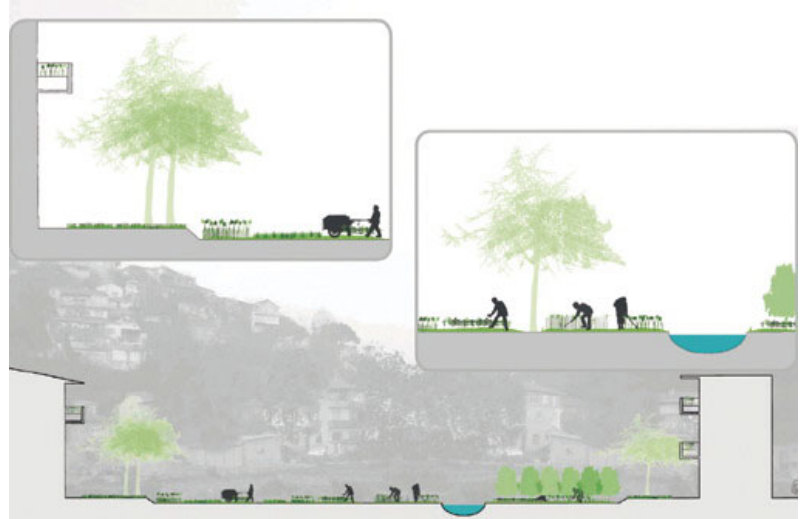
***Beykoz'a Üçüncü Köprü Olarak Boğaz:
 Kentsel Dinamik Üreticisi***

Üçüncü Boğaz köprüsünün getirebileceği kentsel yayılma ve parçalanmayı bir aks değişimiyle, Boğaz'ın doğal ve tarihî kültür varlığı değerini bilip koruyarak, zaten kentleşmiş olan alanlarına çevirdiler ve bu alanları artan yoğunluk ve işlev çeşitliliğiyle kuvvetlendirmeyi amaçladılar. Bu strateji aynı zamanda orman ve su havzalarını kentleşme riskinden uzaklaştırmayı amaçlıyor. Beykoz çayırı ve kundura fabrikasının tarihî ve kültürel değerlerini güncelleştirerek devam ettiren, kamu

kullanımını önde tutan bir proje oluşturdu. Beykoz deresi boyunca yerel özelliklerden yola çıkarak hem bir bütün, hem de parçalardan oluşan bir mekânsal strateji doğrultusunda hareket ettiler. Bahçe, park, çarşı, eğitim, kültür bu bütünün içinde yer aldı.

Bu projede Beykoz çayırı ve deresi, çevresiyle kurduğu ilişkilerin belirlediği mekânsal sekansları federe ederek, stratejinin omurgasını oluştururken zaman içinde değişip gelişebilecek bu projenin senaryolarına ev sahipliği yaptı.

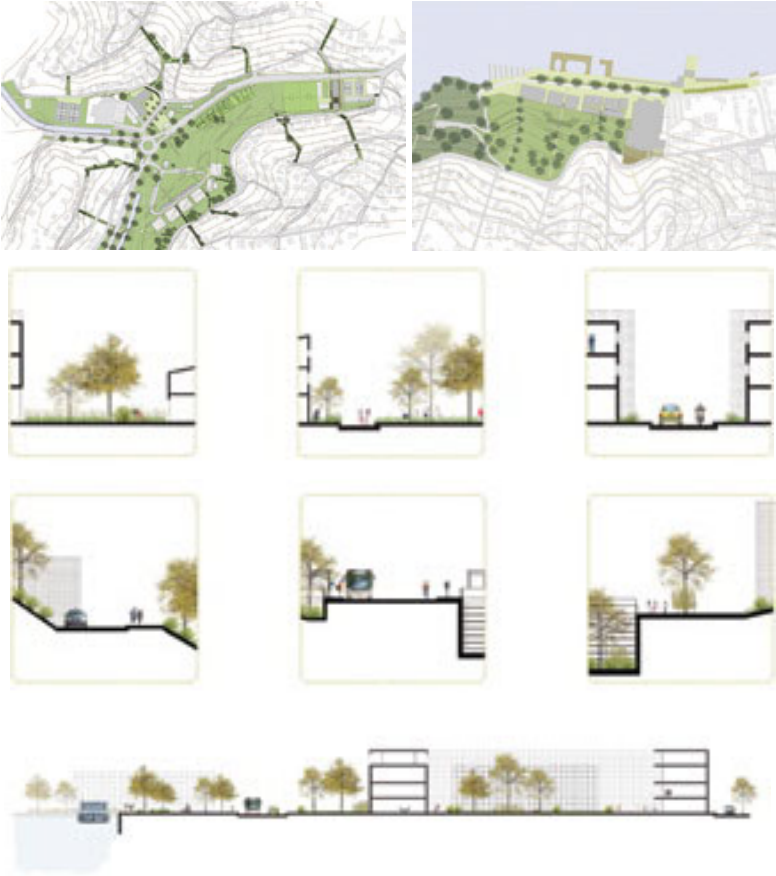
Flore Bernigaud
Matthias Cottereau
Jérémy Lahu

***Yeşil Vadiler, Endüstri Vadileri:
 Kentleşmiş Alanları Güçlendirmek İçin
 Kullanılmayan Alanları Harekete Geçirmek***

Metropoliten ölçekte ve yerel ölçekteki ulaşım ağıyla kentleşmenin ilişkilerinden yola çıkarak, bu ilişkiler sistemi içinde, Beykoz'un zaten kentleşmeye başlamış alanlarında yapılanmayı yoğunlaştırarak tabii kaynakların bulunduğu alanları korumayı amaçlayan bir strateji geliştirdiler. Alandaki vadiler, Beykoz'un kara tarafı çeşitli yerleşim bölgeleriyle Boğaz kıyısı yerleşimlerini ilişkilendiren özellikleri nedeniyle proje stratejisini belirlemede önemli bir rol oynadı.

En güneydeki vadinin yapıya elverişsiz tabanını ortak kullanım alanları zinciri oluşturarak tepelerdeki konut alanlarının yararlanabileceği projeler olarak düşündüler. Tekel'i tüm Beykoz ve Paşabahçe'nin kullanımına açtılar

ama alanı hemen binalarla doldurup doyurmayı, zaman içinde gelişime göre projelendirmeyi yeğlediler. Paşabahçe ise hem endüstri, hem konut, hem de kültürel gereksinimlere cevap verebilecek, çevre özellik ve çeşitliliğiyle farklılaşan bir yerel projeler zinciri oluşturdu. Farklı bina tipolojilerine olanak sağlayacak bir kent dokusu oluşturmak ve bu oluşum içinde “anlaşmalı” paylaşım ve gelişmeye yer vermek istediler.

Hajar Lamrani Milica Velickocvic

Karşılaşmak, Paylaşmak:

Devamlı ve Geçici Kamusal Kullanımların Beykoz Örnekleri

Tüm proje alanında, köyler olsun, Beykoz veya sahil şeridi ya da arka ve tepe mahalleler olsun, ortak kullanım alanlarının önemini, bu alanların sosyal açıdan karşılaştırmacı ve karıştırıcı özelliklerini ele alarak, çeşitli konum ve büyüklükte kamusal alanları belirleyip onların düzen ve iyileştirilmesini projelendirdiler. Yaklaşımlarının iki ana fikrinden birincisi; bu alanlarda sürekli ve kısa süreli kullanımları bağdaştırmak, ikincisi ise planlı ve sürpriz kullanımlara olanak sağlamak.

Önerdikleri yerel çözümlerin her birinin etki ve yankısı konularına göre farklı ama birbirleriyle ilişkili düşünüldüğü için bir ortak kullanım ağı oluşturuyorlar.

Beykoz için belirlenen genel amaçlardan biri olan mekânsal, sosyal, ekonomik ilişkiler sistemlerinin korunup sağlamlaştırılması, bu projede kamusal ortak kullanım alanlarının oluşturduğu bu ağı somutlaştırıyor.

Bu yaklaşım metodunun Beykoz'a uygulanışının bir örneğini sunan bu iki öğrenci, aynı yaklaşımın farklı ortamlarda uygulanabileceğini ve alınan sonuçların, metodun uygulandığı ortamın özelliklerini taşıyan çözümler üreteceğini vurguluyor.

Thomas Brazda
Jan Flegl
Ibrahima Traore

Beykoz'da Doğa-Kent Dengesini Kurmak ve Korumak: Araç Olarak Saçaklar, Peyzaj, Doğal Çeşitlilik ve Millî Park

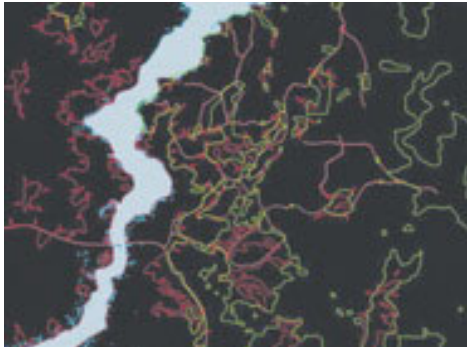
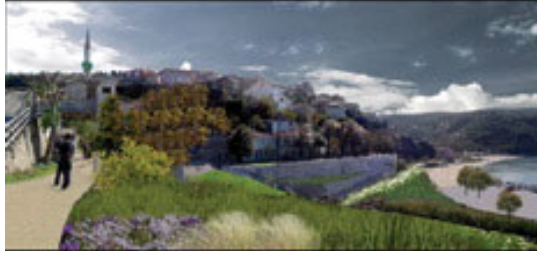
Bölgenin çeşitliliğinden yola çıkarak, gene doğal dengeleri korumayı amaçlayan, yerel ekonomiyle kentleşmeyi beraber düşünen ve kentleşmeyi sınırlayan projeler oluşturdular. Beykoz ilçe sınırları dahilindeki üç ayrı yer için, kentleşmeyi dengelemeye ve yayılmayı önlemeye yardımcı olabilecek üç ayrı araç geliştirdiler. Poyrazköy'de "peyzaj", balıkçılık ve günübirlik turizmi geliştiren proje alanlarını belirleyici ve yapılaşmayı sınırlayıcı bir araç olarak uygulandı. Diğer bir araç da "doğal çeşitlilik" ve korunmasıydı.

Akbaba Köyü'nde Beykoz merkezle olan ilişkilerin kalitelendirilmesi ve tarım alanlarının geliştirilip dengelenmesini amaçlayan projelerin belirlenmesinde köy ve kent "saçakları" hem metot hem de proje alanlarını oluşturdu. Saçakların çeşitli yeşil ve sürdürülebilir işlevlerle dinamikleştirilmesi; bu dinamiğin kentleşmeyi sınırlayıp dengelemesi ve tabii kaynakları geliştirmesi;

tabii alanların saçaklara dayanarak korunması ilke edinildi.

Polonezköy'ün büyümesini kısıtlayıcı bir araç olarak uygulanan "millî park" ilke ve tanımı, yayılmayı engellemekte başarılı olsa da kaliteli bir mekânsal ve yaşamsal ortam oluşturmaya tek başına yeterli olmadığı için, bu köyde de peyzaj ve saçak kullanılarak projeler üretildi.

Yerel özelliklerden yola çıkarak yayılmayı önleyici ve ekonomik dengeleri kurucu projeler düşünüldü.

Valérie Bodillard
Lucia Fernandez
Christophe Oltra

Beykoz'un Mekânsal, Ekonomik ve Sosyal Çeşitliliğini Korumak ve Güçlendirmek: Sürdürülebilir İlişkiler Ağı

Sürdürülebilir bölge, kent, mahalle kavramlarını, zaten var olan ve güçlendirilmesi gereken yerel özelliklerden yola çıkarak ve tek bir modele bağlı kalmayarak değerlendirdiler. Ayrıca Beykoz ilçe sınırları içindeki çeşitlilik mekânsal ve sosyal bir potansiyel oluşturduğu için, bu çeşitliliği koruyacak ve canlandırıp sağlamlaştıracak yaklaşımları yeğlediler.

Elmalı'da köy ve kentin karşılaştığını gözlemleyip iki oluşumun dengede tutulabileceği, kentin, doğal ve boş alanları değerlendirilerek oluşacak bir proje kurguladılar. Beykoz merkezde vadi içi ve çeperi yerleşimlerinde de aynı dengeyi kurmayı amaçladılar ve sürdürülebilirlik kavramını yerel olarak uyguladılar.

Cumhuriyet Köyü'nde ise, kırsal yerleşim özelliklerinden yola çıkarak ada bazında, zaman içinde gelişim ve değişim süreci oluşturabilecek alternatif bir proje düşündüler. Bu proje, sürdürülebilirlik mekânsal gerçeğinin bazı kırsal ortamlarda zaten var olduğunu kanıtlarken, var olandan yola çıkmanın bir olağan süreç olduğunu hatırlattı.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

Tarihi Çevre Bağlamında Beykoz: Kentsel Yenileme ve Sağıklaştırma

“Tarih ve Çevre” ağırlıklı ele alınan bir atölye çalışması olarak tasarlanan ders kapsamında 31 son sınıf öğrencisi Uluslararası Ortak Atölye Çalışması’nda yer aldı. Öğrenciler, Yalıköy ve Merkez mahallelerini içine alan bölgede beş hafta süren çözümleme ve değerlendirme çalışmalarının ardından, üç veya dört kişilik gruplar oluşturarak, sözü edilen çalışma alanında farklı yaklaşımlarda genel karar ve stratejiler geliştirdiler. Üst ölçekte aldıkları bu karar ve stratejilerin ışığında, her grup ortak tasarım yaklaşımları belirleyip farklı alt bölgelerde projeler geliştirdiler. Çalışmaların gerçekleştirildiği alt bölgeler büyük ölçüde bir haftalık ortak atölye çalışması sırasında belirlenmiş olan temalara göre tanımlandı. Bu alt bölgeler: “Sahil”, “Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası”, “Yalıköy”, “Merkez” ve “Beykoz Çayın” olarak sıralanabilir.

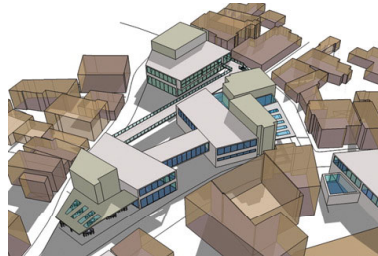
Ayşe Sağlam

Proje alanı Mehmet Yavuz Caddesi ile Panayır Sokak kesişiminde kalan yapı adasında ve onun karşısında, Mehmet Yavuz Caddesi’nin karşı cephesinde yer almıştır. Bu alandaki tarihî yapılarla bütünleşen dolgu (*infill*) yapılarla, alanın kısmi olarak canlandırılması ve alanda bir kültürel odak noktası yaratılması amaçlanmıştır.

Kütüphane, tiyatro ve atölyelerden oluşan programın, yaygın bir alanda yer almış, açık, yarı açık ve kapalı alanlar içeren bir yapı kompleksi yerine, kentsel dokunun

devamı niteliğinde kütlelerden oluşturulması düşünülmüştür. Alandaki tarihî yapıları öne çıkaracak şekilde, çok yalın bir biçimde ele alınan öneri yapılar, köprülerle, üst örtülerle, saçaklarla mevcut yapılarla, yeşili içine alan, boşluklu bir doku oluşturmuştur. Açık ve kapalı alanlarda yer alan yeme-içme mekânları da, alandaki dışa dönük işlevleri oluşturmuştur. Mehmet Yavuz Caddesi’nin karşı cephesinde yer alan atölyelerin arkasında kalan, yapı adasının ortasındaki eğimli alan da hem atölye, hem de yapı adasındaki konutların kullanıcılarına açık alan olarak düzenlenmiş ve araç yoğunluğu fazla olan Mehmet Yavuz Caddesi’ne alternatif bir yaya yolu olarak önerilmiştir.

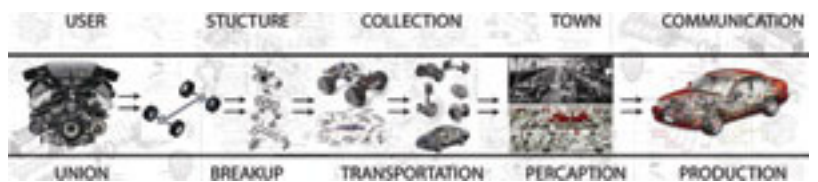

Büşra Şık

Proje, Beykoz Yalıköy’de kıyı ve arka bölgelerdeki yerleşimlerin kopukluğunun bir problem olarak ele alındığı üç farklı çalışma alanından biri olan iskele-çayır bölgesinde konumlanmıştır. Bu alanda eğimin dikliğinin kullanıcılar açısından yarattığı ulaşım güçlüğü ve arkaya doğru artan gecekondu bölgesindeki sosyal alanların eksikliği, projenin çıkış noktasını oluşturmuştur. “İletişim kanallarının artırılması” olarak belirlenen konseptle, eğimin yarattığı engelleri aşarak sırt ve kıyı arasındaki kopukluk giderilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Baharatçı ve Seyrek Selviler sokakları yayalaştırılmış ve eğimin çok

arttığı noktalara köprüler-asansörler yerleştirilmiştir. Boşlukların oluştuğu kısımlara yerleştirilen asansörlerin yakınında yetişkinler, gençler ve çocuklar için eğitim/sosyal alanlar tasarlanmıştır. Yayalaştırılmış yolların çevresindeki trafik yeniden düzenlenmiş ve yayalaştırılan sokaklara dik gelen çıkmaz sokakların sonuna, sosyal alanlarla da bağlantılı otopark alanları önerilmiştir.

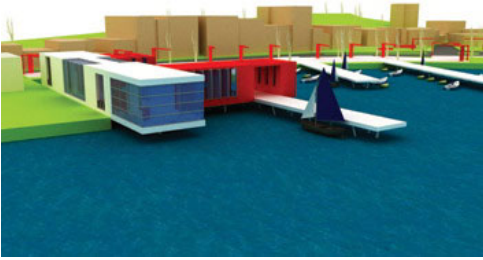
Kıyadaki Serbostanı Mustafa Cami önündeki açık alan da deniz kıyısında yer alan az sayıdaki boş alanlardan biri olarak rekreasyon amaçlı düzenlenmiş ve Baharatçı Sokak’tan gelen üst yol bir asansörle bu noktaya bağlanmıştır.

Canay Yılmaz

Alt ölçekte sahilden içlere doğru uzanan Merkez Mahallesi'ni çalışan grup, alanın tarihî niteliklerinin öne çıkarılarak potansiyelinin artırılmasını ve özellikle ana arterlerden biri olarak ortaya çıkan Beykoz Korusu'nun önünden sahile dik inen Mehmet Yavuz Caddesi ve caddeye komşu alanların yeniden işlevlendirilerek canlandırılmasını önermektedir. Bu bağlamda ele alınan grubun bir parçası olan projenin çalışma alanı özellikle sahil kısmıdır. Kentsel peyzaj yoluyla kıyıda bağlı teknelerin düzensizliğine düzen arayışı ve sahilde yaya kullanımını iyileştirme ve Onçeşmeler ile Cami Meydanı'nı düzenleme önerisinin yanı sıra, çalışma, mimari olarak İskele ve çevresine odaklanmıştır. Eski

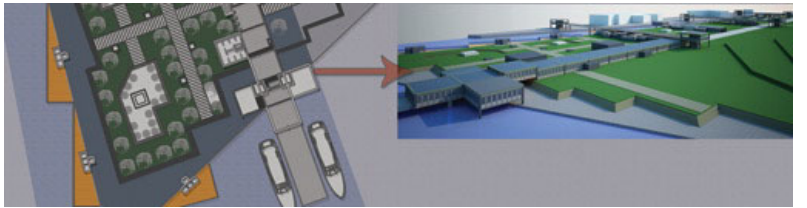
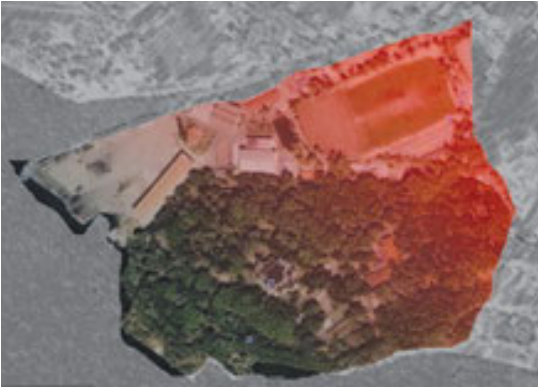
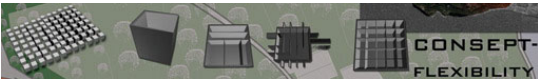
İskele Binası'nın içi yeniden düzenlenip işlevlendirilirken, onunla ve kıyıda diğer yapılarla işlevsel, fiziksel ve çevresel olarak uyum içinde olabilecek yeni bir yapı önerisiyle, hem geçici ve kalıcı sergilerin düzenlenebileceği yeni bir yapı oluşturulmakta, hem de gezinti tekneleri için yeni bir durak yaratılmaktadır.

Tufan Uzun

Tokat Deresi'nin güneyinde yer alan projede, "esneklik" kavramından yola çıkılmış ve Beykoz'da ihtiyaç duyulan farklı kamusal işlevleri üstlenen kare/küp modüller bir araya getirilmiştir. Hem Beykozluların, hem de deniz ve karayolu ile gelecek olan İstanbulluların kullanımının hedeflendiği alanda "pazaryeri", "amfi tiyatro", "toplum eğitim merkezi, kreş, el sanatları eğitim merkezi", "seyir terasları" ile ilişkilendirilmiş "yeme-içme mekânları", "yeşil alanlar" ve "iskele" yer almıştır. Beykoz Kasrı'nın eteğinde konumlanmış projede, betonlaşmış zeminler büyük ölçüde yeşile kazandırılırken, Beykoz Kasrı çevresindeki

yeşil alana hiç müdahale edilmemiştir. Yakınlarda bulunan oldukça düzensiz "pazar alanı", denizden en uzak noktada konumlanmış, deniz kıyısına yaklaştıkça programlar hafiflemiş ve rekreasyon ağırlık kazanmıştır. Bir ana omurga boyunca ve ona dik konumlanmış işlevler, aynı zamanda Tokat Deresi'nin diğer kıyısına köprüler ve kulelerle bağlanmıştır. Sadece amfi tiyatro, ana aksın Beykoz Kasrı tarafında, yeşil dokunun kıyısında yer almıştır.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

Her okulun ayrı bir “okul”u (“ekol”ü), ayrı bir geleneği temsil etmesi bağlamında, çalışmada yer alan MSGSÜ de kendi geleneğinin ipuçlarını taşıyan bir yaklaşım gösterdi. “Akademi” dönemine dek uzanan ve bugün de eğitimin ana paradigması olan bağlamsalcılık, bu geleneğin esas ayırıcı özelliğini oluşturur. MSGSÜ Mimari Tasarım Sorunları Lisansüstü Programı öğrencileri, Beykoz’u kimliğin, bağın ve tarihin simgeleştiği bir “yer” olarak ve kendisini “yer” yapan bağlamsal nitelikler (uzak ve yakın geçmişiyle, tarihsel alan ve yapılarıyla Boğaz ve içerdiği tüm etkinlikler) üzerinden “yeniden üretmeyi” denediler.

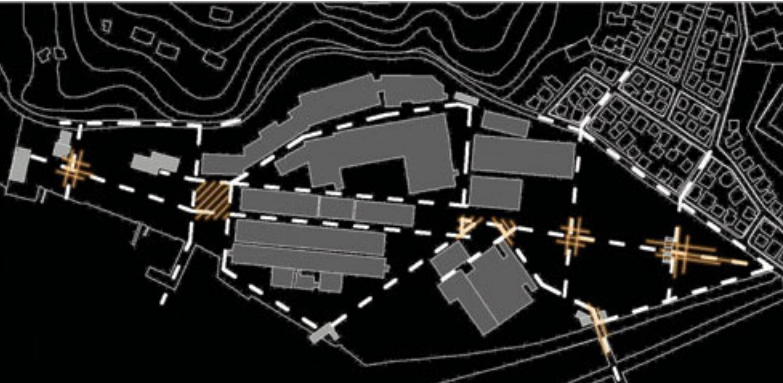
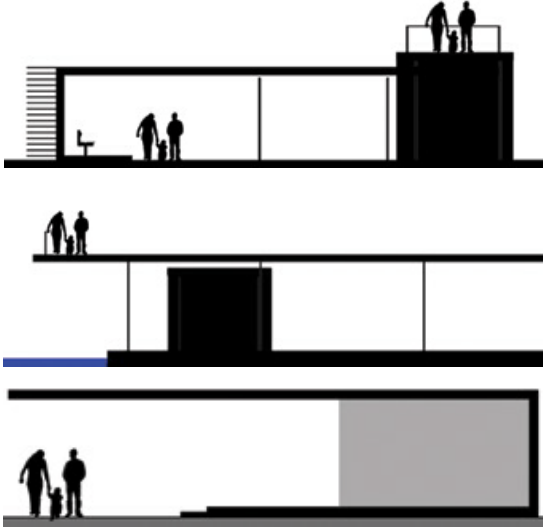
Aylin Ayna

Boğaz’da Endüstriyel Mirasa Yeşil Yaklaşım

Sümerbank fabrika alanı genel grup kararlarına “ekoloji” kavramı çerçevesinde yaklaşılmış, fabrika alanı, işlevleri,

Ek birimler: Geri dönüşebilir malzemelerin kullanıldığı, kendi enerjisini üretebilen, yeşil tasarım anlayışı öncelikli birimler tasarlanmıştır.

Yeşil yapı: Kuzeydeki yeşil sırtın devamı olarak düşünülen, satış ofisleri ve idari kısım olarak düzenlenen yapıda, doğusunda yer alan mevcut yapının gabarisi esas alınmış, bir “yeşil duvar” olarak tasarlanmıştır.

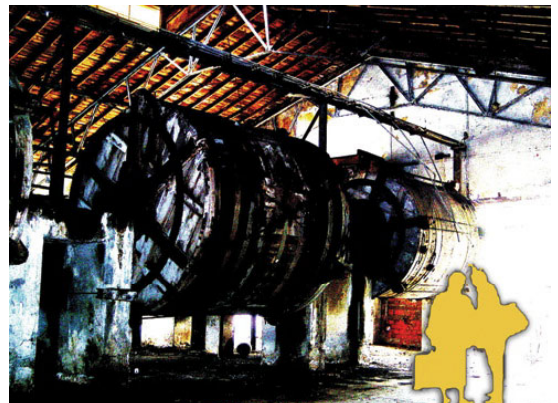
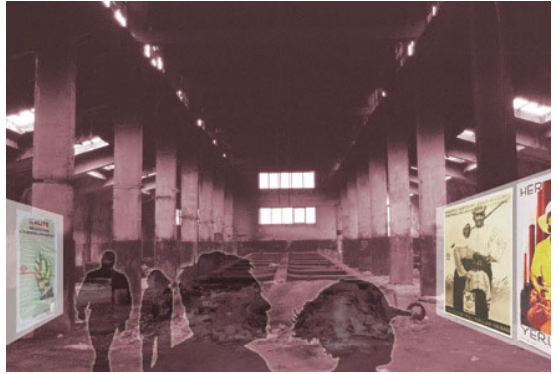
Eski akslar ve izler korunmuş, seyir terasları oluşturulmuştur.

yeeni eklenen birimler ve alanın en önemli özelliği olarak görülen “kuzeydeki yeşil sırt” bu çerçevede değerlendirilmiştir. Projenin zeminini oluşturan, fabrika alanının kuzeyinde yükselen “yeşil sırt”, ekolojik yaklaşımı güçlendiren, boğaz silueti içinde “yer”in özelliklerini taşıyan, kuzey yönünde merkezi tutan önemli bir alandır. Kamu aidiyetinden çıkarılmadan korunması, içindeki sınırlı sayıda yapıyı geçici konaklama ünitelerine dönüştürülmesi amaçlanmıştır.

Varolan binaların bir kısmı,

- üretim yapıları (marka-yer bağlantısını güçlendirmek için butik üretim önerilmiştir),
- eğitim yapıları,
- müze yapıları,
- sosyal-kültürel yapılar (fabrika-merkez dokusunu birbirine bağlayan rekreatif açık ve kapalı mekânlar),
- işçi konutları (işçiler için inşa edilmiş olan yapılar yine işçilerin kullanımına ayrılmıştır) olarak işlevlendirilmiştir.

Açık alan düzenlemeleri –alanda etkisini yitirmiş havuz, çeşmeler, meydanlar ve sokak dokusu– ile tasarlanan yeşil yapıyla, yeşil - yapı - açık alan - deniz bağlantısı güçlendirilmiştir.

Can İnal

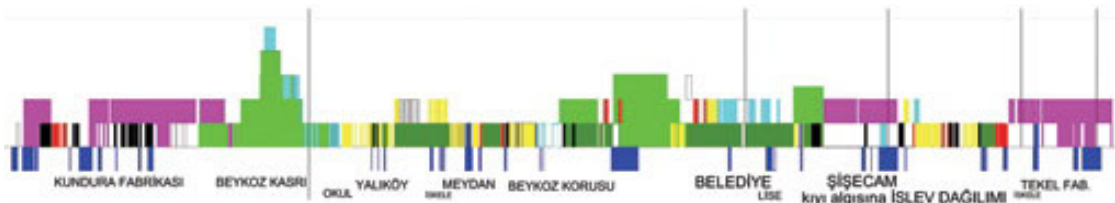
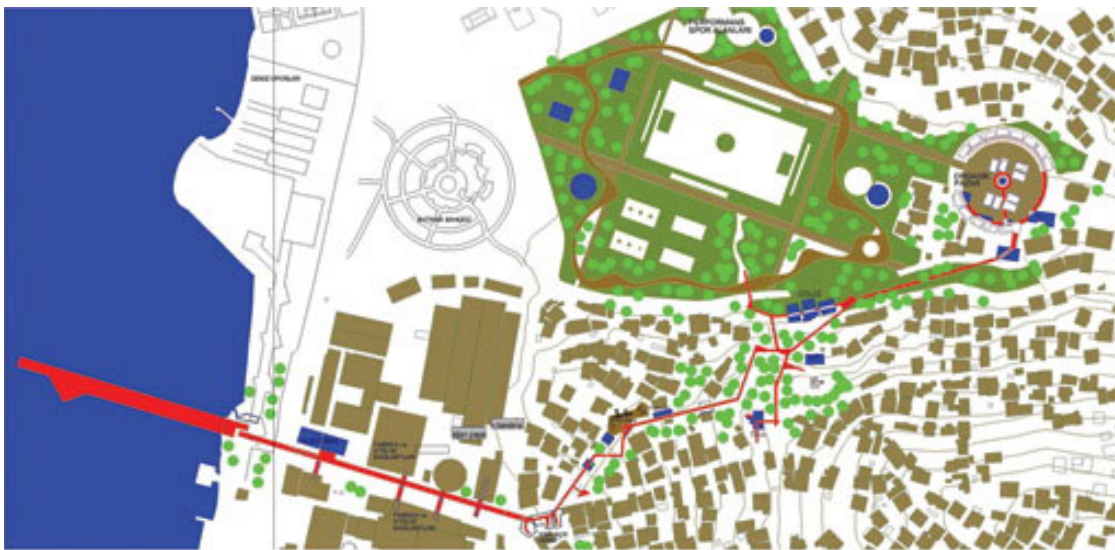
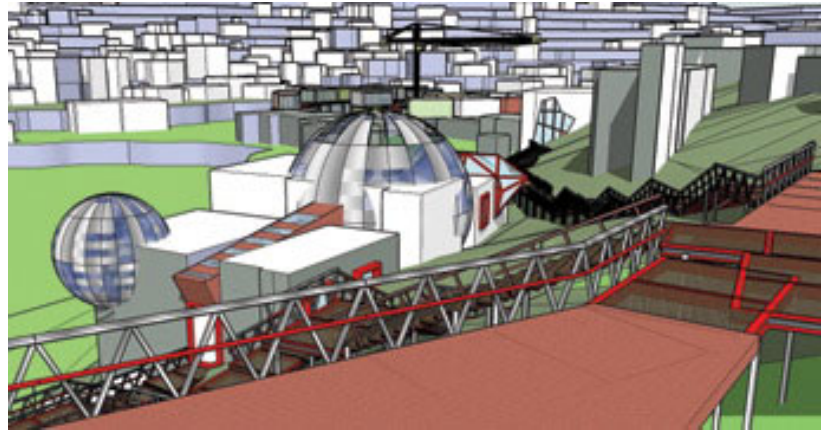
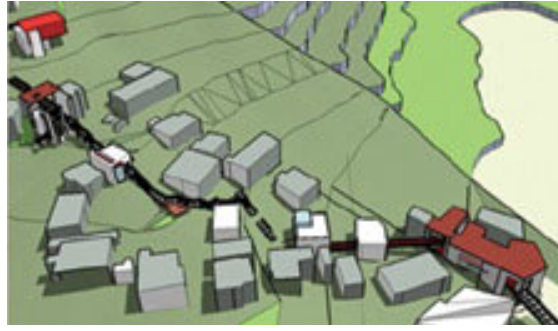
Beykoz Mekanik Deformasyon Aksı

Beykoz kent merkezinde kıyı bandındaki işlev çeşitliliği ve arka bölgedeki konut grupları dengesi sorgulanmıştır.

Paşabahçe Fabrikası ve Belediye Binası arasından iç kısımlara ve yamaçlardaki konut gruplarına uzanan alanda, kıyı işlevlerinin ve kapanan fabrikaların bağlantısızlığı sorunu üzerine, **sınırlama, bağlama, açılma** gibi işlevler üstlenen kıyı bandına dik iki bağlantı ağının işlev çeşitliliğini iç kısımlara taşıması amaçlanmaktadır:

- Yeşil bant belediye ve fabrika arasındaki alandan iç kısımlara uzanır.
- Kurgulanan aks ise fabrika binasını yararak konutların arasından ilerleyen "mekanik aks" olarak tanımlanabilir.

Makine estetiğine gönderme yapan konstrüksiyon/yapay deformasyon, doğal olan ile yapay olanın arakesitidir. Bu arakesit üzerinde eski - yeni, kentsel - yerel, bireysel - kamusal, değişimcilik - içe dönüklük gibi kavramların ilişkileri sorgulanır. Denizden başlayan mekanik aks, fabrika mekânlarının içinden geçer, yeni mekânlar oluşturarak konutların arasından ilerlemeye devam eder. Ekolojik dokuyu canlandırması düşünülen "yeşil bant"la buluşarak, Beykoz'un doğal karakterini temsil edecek bir organik ürünler pazar alanı ile noktalanır.

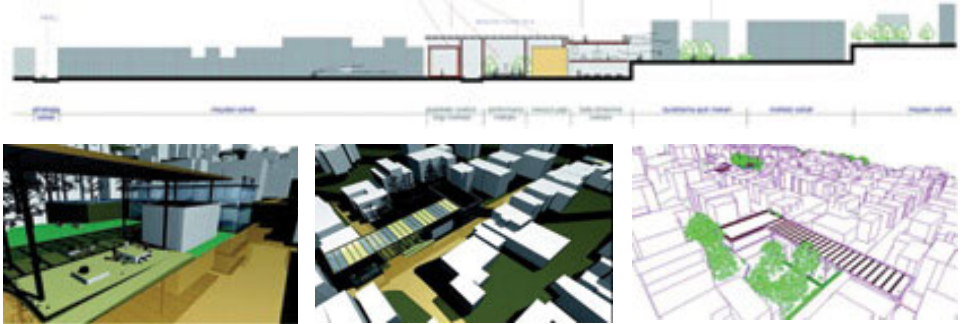
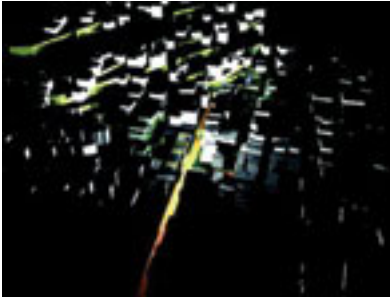
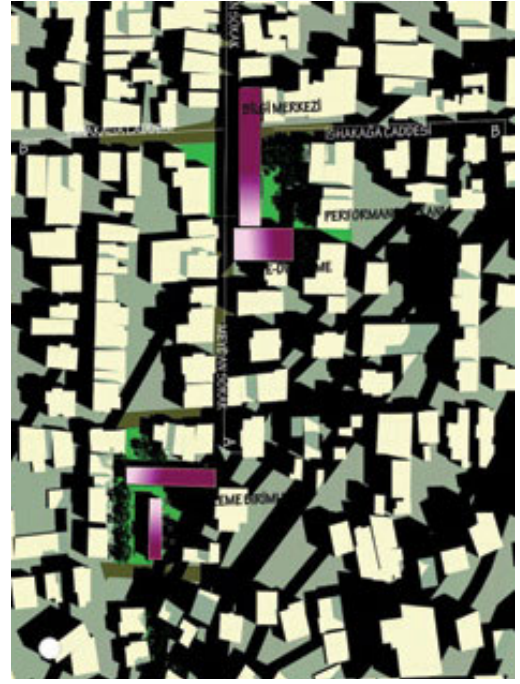
Ceyda Türker

Beykoz-Yalıköy Merkezde Duraklama

Projede hedeflenen; kent merkezindeki değerli olan boşluğu, algılanan ve yeniden deneyimlenen bir kamusal alana dönüştürmektir. Yalıköy merkezden başlayarak devam eden aks üzerinde tanımlanan boşluklarda, bu alanı destekleyici kullanım alanları önererek kent ile merkezlerin birleşimi öngörülmüştür. Amaç, boşluklarda yaşam doluluğu sağlamaktır.

Yalıköy merkezden başlayarak meydan ve sokak boyunca devam eden aksta, ayakkabı üretimi sürecinin tanıtıldığı bilgi merkezi, performans mekânları, kafe-dinlenme mekânı ve satış birimleri bulunmaktadır.

Tasarımdaki önemli kararlardan biri, bu sürekliliğin izini gece de sürdürmektir. Gündüzleri güneş enerjisini biriktiren, hava karardığında kendisini ve çevresini aydınlatacak sistemleri sayesinde, tasarlanan birimlerin alan içerisinde yeni ilişkiler oluşturmaları amaçlanmıştır.

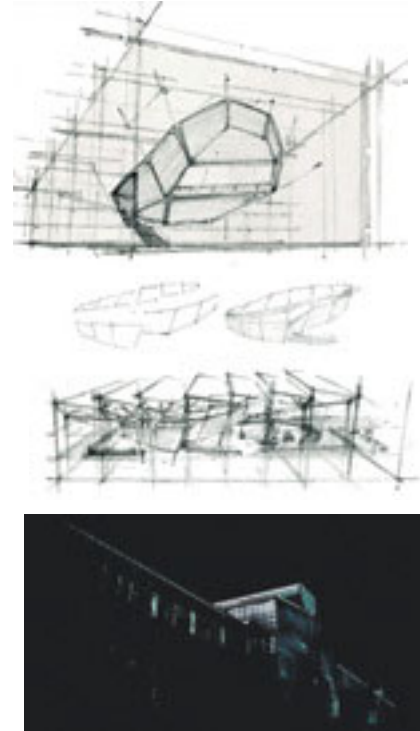
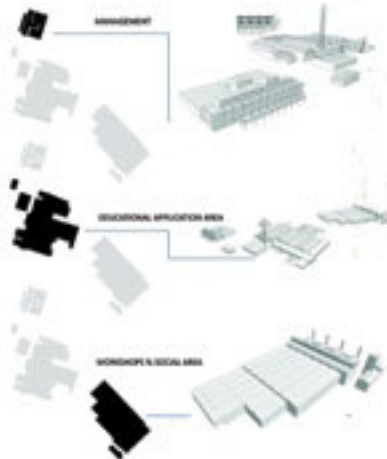
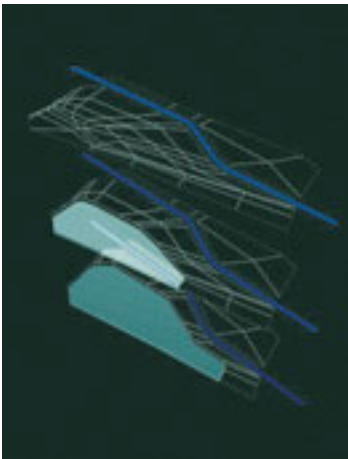

Emre Ertuğrul

Beykoz: Karşıtlıkların Dengesi için Direnç Oluşturmak

Beykoz'un kentsel gelişim sürecinde bir kent parçası içinde birbiri üzerinde baskı kuran, yok olan ya da yok eden farklı unsurların bir arada var olabilmesi durumunun sürdürülebilmesi, çalışmanın ana fikridir. Aralarındaki dengelerin sağlanması için direnç noktaları oluşturabilecek yerel müdahaleler yaratmak, çalışmanın temel stratejisidir. Beykoz'un sosyal ve kültürel yaşamını

Dedeoğlu Deresi'ne paralel gelişmiş olan ulaşımın akarsudan uzaklaştırılarak eski Çubuklu Çayırı ve gerisinde bulunan doğal yapının restorasyonu.

Kapanarak yerin değer değişimine neden olan fabrikaların, Beykoz'un işgücünün sembolü olarak korunması, geleneksel cam işçiliği, endüstriyel cam ve seramik tasarımı gibi alanlarda eğitim verilebilecek bir eğitim yapısına dönüştürülmesi.

da biçimlendiren doğal yapısı ve Beykoz'un endüstriyel tarihinin oluşturduğu işgücü, bölgenin önemli yerel potansiyelleridir. Bu bağlamda Paşabahçe ve Şişecam Fabrikası bölgesi bu potansiyellerin bir araya geldiği bir "arakesit bölgesi" olarak tanımlanmış, tasarıma yaklaşımlar üç alt başlık altında toplanmıştır:

- Kentsel gelişim - doğal gelişim karşıtlığı / Suyu kuşatılmışlıktan kurtarmak
- Teknolojik olanın hızı - doğal olanın hızı karşıtlığı / Teknolojik olanı yavaşlatmak
- Düşük ve yüksek ekonomik profilli kullanıcı alanları karşıtlığı / İşgücünün devamlılığını korumak.

Servis, yaya ve bisiklet yolları ile konut bölgesinin ve sahil bandının hızlı araç trafiği ile bağlantısını sağlayacak aktarma merkezleri tasarlayarak bir "filtreleme alanı"nın oluşturulması.

Şafak Şılan Ülker

Beykoz'da Gösteri Üzerine Bir Okuma

İstanbul'un Karadeniz'e ve Boğaz'a açılan cephesi Beykoz'da, kapanan fabrika yapılarına yeni işlevler sunarak ilçeye paha biçmeye çalışan projelerle birlikte kare kare kurgulanan bu projede, Beykoz bir maket olarak ele alınır.

Bu çalışmada, cam - ayna - vitrin / ütopya - distopya - heterotopya metaforları kullanılarak var olan duruma/gösteriye yeni bir açılım getirmek istenmektedir. Vitrin olarak tanımlanan bu kent parçasına, onu tamamlayacak ve zihinde yerleştirilen aynaların sırlarının çözülmesiyle, denizle yeniden buluşma anı için yüzer seyir platformları tasarlamak amaçlanmıştır.

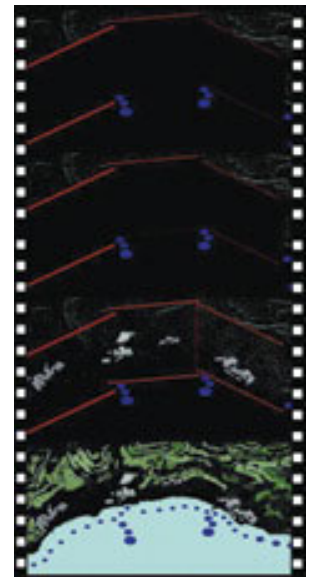
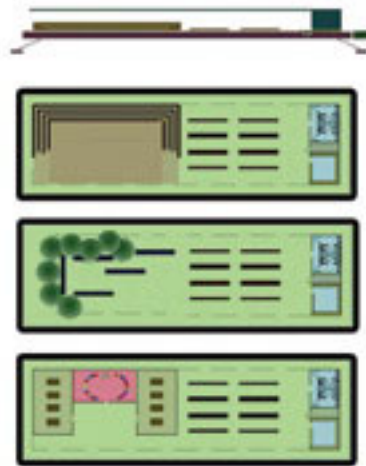
Seyir platformları, vitrin ve gösteri olgusunu pekiştirir ve irdeler. Seyreden ve seyredilen Beykozluların, geçiş ve bekleyiş sürecinin ardından, Beykoz'dan ve onlardan bağımsız gerçekleşen değişimle yüzleştikleri ilk yer, deniz ve karanın sınırına yanaşan seyir platformlarıdır.

Beykoz'da var olan kapalı siteler için kullanılan refah adacıkları kavramını bu platformlar için kullanarak, karşılaşma anlarını ve bu platformların Beykoz'da karşılığı olup olmayacağını araştırmak projenin araçlarından ve amaçlarındandır.

Vitrinin varlığı, yürüyen öznenin varlığının kanıtıdır aslında. Öznelerin böyle bir vakti ve nakdi olmalı. Bu mümkün olmadıkça tahrik mümkün değildir. O vitrinin önünden kimse geçmeden tahrik olmaz. Bunun sonucu, bütün kentsel mekânların aslında bir 'fabrika' olmasıdır.

Seyir platformları, belirlenmiş odak noktalarına yanaştığında farklı işlevler üstlenir. Paşabahçe ve Sümerbank fabrikalarına yanaştığında, eğitim atölyelerini barındırma formları üstlenmekte; merkez kasır ve Tekel fabrikasına yanaştığında ise bu odakların kültürel işlevlerinden dolayı sadece seyir platformu rolünü üstlenmektedir.

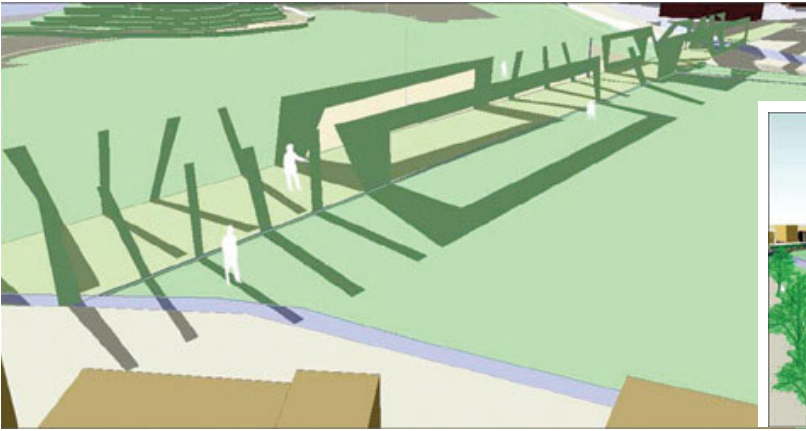
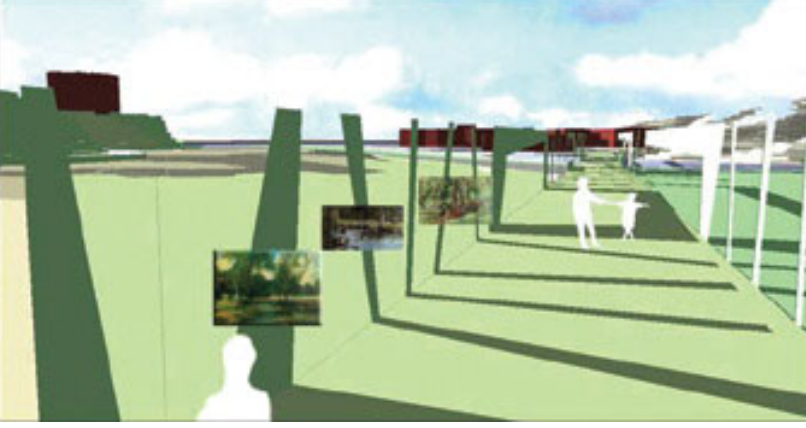

Yağmur Herdem

Beykoz'da Doğa - Kent Dengesi: Bir Mesire Yerinin Restorasyonu

Beykoz'un merkezinde yer alan Beykoz Çayırı, Tokat Deresi'nin kara ve denizle olan ilişkisinin zayıflaması, yapılaşma ve yeni araç yollarının açılması gibi nedenlerle kent dokusu içinde kaybolmaya yüz tutmuş önemli bir "yer"dir. Beykoz merkezden, kundura fabrikası ve eski askerî kışlanın bulunduğu yamaca doğru bir açılım sağlar.

Bu açılımı vurgulayan, eski araç yolunun izinde yer alan yeni etkinlik aksında, Beykoz'un doğal, sosyal ve kültürel özelliklerinin tarihsel bir kurguda yer aldığı sergileme bandı tasarlanmıştır. Dere yatağını çevreleyen duvarlar yer yer yarılarak, suya uzanan cep teraslar ve suya kavuşan meyilli yeşil alanlar oluşturulmuştur. Çayırı, üzerinde kalıcı ünitelerin olmadığı pazaryeri, spor alanları, gezinti ve oyun alanlarını barındıran aktif bir yeşil alan olarak kullanmak, projenin önemli kararlarından. Topografik ve demografik açıdan önemli bir yerde konumlanan, doğal ve kültürel miras özelliği taşıyan bu mesire yerinin restorasyonunun, doğa-kent dengelerine kavuşmada sürdürülebilir bir yaklaşıma örnekleme olması amaçlanmıştır.

New York ve Amerikan Kentlerinde Tarihî Çevre Koruma Kentsel Planlama ve Politika Açısından bir İnceleme ve Türkiye ile Karşılaştırma*

Ege Yıldırım

ABD'nin tarihî çevre koruma deneyimi, ilk bakışta Türkiye gibi tarihî ve kültürel miras zenginini bir ülkenin koruma uzmanları için öncelikli bir inceleme konusu gibi görünmeyebilir. Ancak ABD, kent ve mimarlık tarihi görece genç bir ülke olsa da, 19. yüzyıldan itibaren kent güzelleştirme ve tarihî eserleri koruma konusunda kendi belirgin literatürünü oluşturmuştur. Özellikle New York gibi daha erken yerleşilmiş ve kentleşme tarihine önemli katkılarda bulunmuş bölgelerde, eskiden ve gelişen tarihî kentsel çevrelerin karşılaştığı sorunlara yaklaşımlar ve kentsel politika deneyimleri, küreselleşme sürecinde dünyayla hızla bütünleşen ülkemiz için de ilginç örnekler sunmaktadır. Özellikle koruma süreçlerinin örgütlenmesi açısından bakıldığında, Amerikan deneyiminin yenilikçi yaklaşımları ile çeşitli mali, idari ve politik araçları, tüm coğrafi ve tarihî uzaklığına karşın, Türkiye'nin hızlı değişimlerle gelen düzensizlikler ve darboğazlarla dolu kentsel koruma pratiği için çözüm arayışlarında değerli ipuçları içermektedir. Bu yazıda, söz konusu yaklaşımlar ve araçlar, New York örneğine odaklanarak incelenmiş, daha sonra Türkiye'nin güncel pratiği bununla kıyaslanarak, iki ülkenin koruma deneyimi arasındaki anlamlı ilişkiler ortaya konmaya çalışılmıştır.

ABD'de Koruma ve Planlama

Amerika Birleşik Devletleri'nde kültürel miras ve korumanın gelişimi, ağırlıklı olarak **Amerikan Bağımsızlık Savaşı**'nın ve Kurucu Ataların (*Founding Fathers*) mirası üzerine temellenmiştir. 19. yüzyıl başlarından itibaren, bu savaşın önemli olayları ve kişilikleriyle ilişkili mekânlar, "müze evleri" şeklinde düzenlenmiş ve koruma altına alınmıştır. 20. yüzyıla girerken, 1906 tarihli **Eski Eser Yasası** (*Antiquities Act*) ile yasal koruma araçları gelişmeye başlamış, 1926 tarihinde halka açılan Virginia eyaletindeki Colonial Williamsburg kolonyal dönem köyü ile başlayarak "**müze ev**" kavramından "**müze kent**" kavramına doğru bir genişleme olmuştur. Bu genişleme, 1931'de ülkede ilan edilen ilk kent-

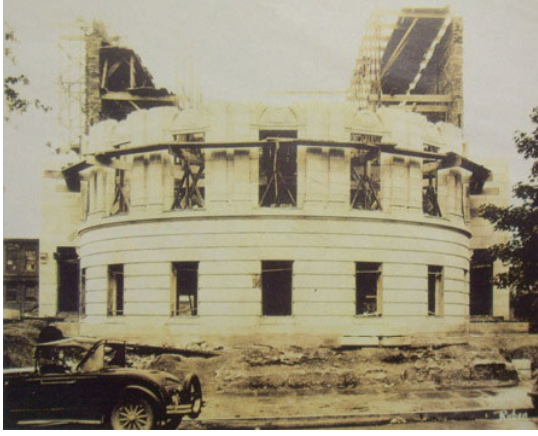
sel sit (*historic district*) olan, South Carolina eyaletindeki Charleston tarihî kent merkezi ile "**yaşayan tarihî kent**" kavramı şeklinde bir boyut daha kazanmıştır. Amerikan çevre koruma hareketinin bir diğer temel taşı olan "**manzara/peyzaj koruma**" (*scenic preservation*) kaygısı, korumaya başından itibaren anıtsal yapıların ötesinde bir boyut katmıştır.

20. yüzyılın başında korumanın yanı sıra olgunlaşan bir başka akım, 19. yüzyılda sanayileşen kentlerdeki işçi mahallelerinin kötü yaşam koşullarını sağlıklılaştırmaya ve kentsel gelişmenin ekonomik verimliliğini artırmaya yönelik talepler sonucu ortaya çıkan "**kent planlama bilimi**" olmuştur. Bu bilimsel yaklaşım kapsamında, sağlıklılaştırmanın yanı sıra "**kent güzelleştirme**" (*City Beautiful*) de önemli bir amaç olmuş, şehirlerdeki anıtsal yapı, park, meydan gibi mekânsal referans noktaları, bir kentlilik bilinci oluşması için sosyal araçlar olarak kullanılmıştır.

Koruma açısından olumlu öğelerle dolu sayılabilecek bu dönemi takiben, **2. Dünya Savaşı sonrasında**, Avrupa'daki akımlara benzer şekilde kentlerde büyük sorunların ortaya çıkacağı bir döneme girilmiştir. Bu dönemi Amerika'da niteleyen eğilimler, karayolları yapımı ile otomobil ve yeni ev sahipliğini özendirme yö-

Amerika'nın ilk tescilli anıtı: Hasbruck House, Newburgh, New York (Fotoğraf: Ege Yıldırım).

Newburgh'da kentsel yenileme faaliyetleri, 1950-60'lar (Newburgh Heritage Center arşivi).

1963'te yıkılan eski Penn Station.

Grand Central Terminal için 1960'lardaki tasarımı Alti, Terminal'in günümüzdeki iç mekânı (Fotoğraf: Eric Allison).

nündeki federal politikalarla desteklenen, eski kent merkezlerinden dışarı, banliyölere doğru yaşanan nüfus akımları; banliyölerin kırsal alanlarda, bugün altyapı, toprak ve enerji savurganlığı nedeniyle eleştirilen, “yayılma” (*sprawl*) tarzında yerleşimi; nüfus ve işlevlerini yitiren kent merkezlerinin sosyal ve fiziksel çevre açısından çöküşü; ve bu “çöküntü alanlarının” “temizlenerek yenilenmesi” amacıyla girişilen dev yıkım operasyonları (*Urban Renewal*) olarak sıralanabilir. Modernist planlamanın kendine güvenli, kentlere radikal müdahaleler içeren kararları, en sonunda toplumda belirli bir tepki doğurmuş, kentlerdeki yıkım karşıtı sivil örgütlenmeler ve 1966 yılındaki Ulusal Tarihî Çevre Koruma Yasası'nın (*National Historic Preservation Act, NHPA*) kabulü ile Amerika'da “modern” anlamdaki koruma hareketi somutlaşmıştır.

Bu gelişmelerle şekillenen Amerikan koruma hareketinin, günümüzdeki **kurumsal ve sosyal yapısına** göz atılacak olursa, burada Amerikan toplumunun bireyci özelliklerinin yansımalarını görmek mümkündür. İdari örgütlenme açısından, adem-i merkezîyet yaklaşımına uygun biçimde, ulusal düzeyi dengeleyen daha **yerel örgütlenme** düzeyleri göze çarpmaktadır. Federal düzeyde başlıca resmî kurum olan, ismini yukarıda değinilen peyzaj koruma geleneğinden alan Ulusal Parklar İdaresi (*National Park Service, NPS*) ve ona eşlik eden başlıca sivil toplum kuruluşu olan Ulusal Tarihî Çevre Koruma Vakfı (İngiliz “National Trust” a göre modellenen *National Trust for Historic Preservation, NTHP*), yaptırımcıdan ziyade yönlendirici nitelikli işlev görmektedir. Daha etkin bir işleve sahip olan örgütler, bir alt kademede örgütlenen ve bölgelerindeki yerel yönetimlere karşı denetim, danışmanlık ve parasal yardım görevleri yürüten Eyalet Tarihî Çevre Koruma Ofisleridir (*State Historic Preservation Office, SHPO*). En yerel düzeyde ise, birbirinden farklılaşabilen ve bağımsız karar verme yetkilerine düşkün (halk dilinde *home rule* olarak anılan) bir tutum izleyen belediyeler, tarihî çevrelerinin tasarrufunda önemli bir güce sahiptir; bu gücü dengelemek için çabalayan ve olabildiğince SHPO'lardan destek almaya çalışan yerel **gönüllü** (*non-profit*) kuruluşların, Amerikan toplumsal dokusunun ve anayasasının en temel öğelerinden biri olan, özel mülkiyet hakkının “kutsallığı”na karşı, devlet müdahalesinin kısıtlı olduğu bir ortamda cesur bir mücadele verdiği söylenebilir.

Amerika'da korumanın **yasal ve yönetsel araçlarına** gelince, aynı yerellik eğilimi, prestijli ancak görece simgesel nitelikli federal tescilleme ile (*National Register of Historic Places*), kentlerin imar yönetmeliklerinden (*municipal zoning law*) sayıldıkları için görece yaptırımcı olan yerel tescillemeyi (örneğin *New York City Landmark*) karşılaştırınca da görülebilmektedir. Gayrimenkul sektöründe özel sermayenin çok güçlü olduğu bir ortamda, doğrudan devlet desteğine ve müdahalesine alternatif olarak, serbest piyasa süreçleri ile daha uyumlu olan çeşitli araçlar önem kazanmaktadır. Bunlar, vergi indirimleri ve bunların arsa ve sahipleri arasında değiş tokuş edildiği vergi indirimi sendikaları; banka kredileri; yatırım yapılan alanlarda beklenen değer artışlarından kazanılacak müstakbel vergiler karşılığında belediyelerin aldığı hisse senetleri (*tax increment financing, TIF*); döner sermaye fonları; cephe irtifak hakkı ve imar hakkı transferi

(*transfer of development rights, TDR*) gibi geniş bir yelpazeye yayılan “dolaylı” koruma araçlarıdır.

İçinde bulunduğu bu koşulların da elvermesi ile Amerika'nın koruma pratiği günümüzde de çeşitli boyutlarda süren bir **genişleme** içindedir. Batı literatüründeki güncel düşünsel akımlara koşut biçimde, korumada tarihî eserleri yaşamın deviniminden soyutlayan, görece “küratoryal” yaklaşımlardan, tarihî eserleri o devinim içinde yaşatmaya odaklanan, **kentbilimsel** (*urbanistic*) yaklaşımlara, aynı zamanda tarihî miras değerlerinin yeniden yorumlamalarına olanak tanıyan “**değer-temelli**” (*values-based*) bir koruma anlayışına doğru seyredilmektedir. “Değer” kavramının genişlemesi, Amerika bağlamında özellikle göçmenlik tarihî ve etnik çeşitlilik, farklı toplumsal grupların ses buldukça ortaya koyduğu alternatif tarihler, elitist bakış açısından halk-tabanlı bakış açısına geçiş gibi temalar üzerinden gerçekleşmektedir. Yukarıda anlatılan serbest piyasayla uyumlu ekonomik ve yönetsel araçlar ise, korumadan sorumlu **aktörlerin ve koruma alanına müdahale yöntemlerinin genişlemesine** işaret etmektedir, bu sürecin gelişimini Schuster ve de Monchaux'nun (Schuster vd., 1997) dizgesi ile ifade edecek olursak, devletin diğer aktörlerle siyasi etkileşime girdiği geçtiği; 1. mülkiyet ve işletme, 2. denetim, 3. teşvik, 4. mülkiyet hakları ayarlamaları ve 5. bilgilendirme aşamaları bulunmaktadır.

Bu kavramsal genişlemenin yanı sıra, **disipliner bir genişlemeden** de söz etmek mümkündür. Tarihî çevre korumacıların sık sık marji-

nallaşmaya eğilimli imajları, ittifak kurabilecekleri yeni ilgi grupları oluştuğunda toplum genelinde daha geçerli, “popüler” bir konuma geçme şansı yakalamaktadır. Bu gruplar arasında, yukarıda anılan “yayılma” (*sprawl*) tarzı gelişmeye karşı duran “büyüme yönetimi/akıllı büyüme” (*growth management/smart growth*) savunucuları, “Yeni Şehircilik” (*New Urbanism*) akımı destekçileri, eski kent merkezlerinin canlandırılması (*downtown revitalization*) için çalışanlar ve belki de en önemlisi, doğal çevre korumacılar sayılabilir. Tarihî çevre korumacılar ile bu grupların çalışma alanları kesiştikçe, mesleki ayrımlar belirsizleşmekte, koruma disiplini planlamanın ve çevreciliğin bu alt-gruplarına yaklaşmaktadır.

New York'ta Koruma ve Planlama

Tarihî çevre korumanın ABD genelindeki gelişimi bağlamında, bu süreçte önemli rol oynayan, New York kenti ve çevresine odaklanarak, korumanın yerel düzeydeki dinamikleri ve aktörleri incelenmeye çalışılmıştır.

New York, ABD'nin görece erken yerleşmiş ve zengin bir kentleşme birikimine sahip yerlerinden biridir. **17. yüzyılın** ilk yarısında, Avrupalı gezgin ve göçmenlerin bölgeye gelişi ve o döneme kadar burada yaşayan Kızılderililerden topraklarını satın alması yoluyla, kentsel gelişim önce Manhattan adasının güney ucunda başlamıştır; **Aşağı Manhattan**'da, bu dönemin Avrupa tarihî kent merkezlerini andıran organik, alçak dokulu yerleşim deseni halen görülmektedir. Göç dalgalarının devam etmesi ve endüstriyel-ticari etkinliklerin büyümesiyle, şehir

Chrysler Binası.

Solda, New York Stock Exchange.
Sağda, Fulton Street Mall, Brooklyn.
(Fotoğraflar: Ege Yıldırım)

kuzeye (Bronx'a) ve doğuya (Brooklyn ve Queens'e) doğru yayılmış, 1898'deki **Birleşme** (*Consolidation*) ile büyük New York Şehri (*Greater City of New York*) ortaya çıkmıştır. Bu gelişme sonucunda oluşan doku, artık sanayi sonrası dönemin geniş caddeli, ızgara planını takip eden, ancak henüz alçak gabarili, *brownstone* lakaplı tuğla ve taş yapılarla dolu mahallelerden oluşmuştur. New York'un en karakteristik mimari tarzı ise, şehrin adını dünya mimarlık tarihinde öne çıkaran, Manhattan'ın ünlü **ızgara planına** oturan **20. yüzyıl gökdelen mimarisidir**. Bugün koruma altına alınmış ve kendine özgü koruma sorunlarına sahip olan gökdelen mirası, erken örneklerinde neo-klasik, neo-gotik gibi eski tarzların yeniden yorumlanışlarıyla gelişmiş (örn. Woolworth Binası, Flatiron Binası), daha sonra art deco gibi yeni stillerin etkileyici örneklerini sunmuştur (örn. Chrysler Binası). 20. yüzyılın ortasından itibaren modernist tarzda önemli eserler yapılmıştır; bugün kentte bu **modern mimari mirasın** korunmasında, değişen zevk ve estetik normlara bağlı olarak ortaya çıkan tartışmalı durumlar yaşanmaktadır (örn. yakın dönemdeki No.2 Columbus Circle cephe yenilemesi).

Kentin tarihi çevresinin korunması konusunda, ABD genelinde olduğu gibi New York'ta da, **19. yüzyılın** son yılları ile 2. Dünya Savaşı arasındaki dönem, kentin sağlıklılaştırılması ve güzelleştirilmesini amaçlayan kent zenginlerinin **filantropist** yatırımlarına ve gönüllü faaliyetlerine tanık olmuştur. **Savaş sonrası** dönemde ise, Belediye Başkanı **Robert Moses** gibi güçlü ve iddialı kent yöneticileri ve plancılarının ortaya attığı Kentsel Yenileme ve büyük kent-içi otoyol projelerine karşı, **Jane Jacobs** gibi sivil eylemcilerin örgütlediği kampanyalar arasındaki mücadele, kent peyzajına damgasını vurmuştur. Bunlar arasında, **Lower Manhattan Expressway** projesinin iptal edilerek Chinatown/Little Italy ile "Houston Caddesi'nin güneyi" (*South of Houston*) anlamındaki SoHo mahallelerinin yıkımdan kurtarılması, **SoHo Dökme Demir Mahallesi** (*SoHo Cast Iron District*) ve **Greenwich Village**'in New York'un ilk kentsel siteleri olarak tescillenmesi önemli olaylardır. SoHo olayının önemi, büyük çaplı, "büyük P'li" projelerin yerine, özellikle sanatçı ve "bohem" grupların öncülüğünde, daha doğal ve kendiliğinden ilerleyen küçük çaplı kentsel yenilenme (New Yorklu yazar Roberta Brandes Gratz'in deyimiyle "**Urban Husbandry**") süreçlerinin başarılı olabileceğini göstererek, New York'un ve ABD'nin diğer

yerlerinde de benzer süreçlere esin kaynağı olmuş olmasından ileri gelmektedir.

New York'un Amerikan koruma tarihini şekillendiren bir diğer olayı, **Pennsylvania Demiryolu** Şirketinin tren istasyonları ile ilgili tasarrufları olmuştur. 1964 yılında, şirketin şehirdeki iki büyük istasyonundan biri olan, ünlü mimarlar McKim, Meade ve White tarafından Roma'daki Caracalla Hamamı'ndan esinlenerek yapılmış **Penn(sylvania) Station** binası yıkılarak yerine bugün Madison Square Garden olarak bilinen basketbol stadyumu kompleksi yapılmıştır. Yeni yapının eskisine göre niteliksizliği ve yeraltına alınan tren garı işlevinin New York'a varış deneyimini ne kadar köreltici olduğu, şehrin kamuoyunca idrak edildiğinde, geri dönüşü olmayan bu kaybın pişmanlığı, koruma yanlısı eğilimlere ivme vermiştir. **1965** yılında, ulusal yasadan bir yıl önce, **New York Tarihi Anıtlar Yasası** çıkarılmış ve New York Anıtları Koruma Kurulu (*New York City Landmarks Preservation Commission, LPC*) kurulmuştur. Kısa bir süre sonra, Pennsylvania şirketi, diğer istasyonu **Grand Central Terminal** için de benzer bir proje geliştirmiştir; bu sefer, yıkım önerilmemekle birlikte, özgün neo-klasik tarzlı binanın tam üzerine modernist tarzlı bir gökdelenin oturtulması öngörülmüştür. Tarihi yapının bu şekilde de "yitirileceği" yönündeki kuvvetli kamuoyu eğilimi ve **Jacqueline Kennedy**'nin de öncülük ettiği bir kampanya sonucunda, New York belediyesi projeyi durdurmak amacıyla mahkemeye başvurmuştur. Dava 1978 yılında, ABD **Yüksek Mahkemesi**'nde (*Supreme Court*) **Belediye lehine** sonuçlanmış, ABD'de ilk defa bir yerel yönetimin tarihi çevreyi koruma amacıyla özel mülk sahiplerinin imar haklarını kısıtlama hakkı yasal olarak meşrulaşmıştır.

New York kenti, korumanın günümüzdeki yasal ve kurumsal yapısı bakımından **ABD'nin güçlü örneklerinden** biridir. Kentin yerel anıtlar yasası 1965'te kabul edildiğinden bu yana, 1000'in üzerinde tekil anıt ve 70'in üzerinde kentsel sit alanı tescillenmiştir. Bu durum şaşırtıcı bulunabilir, zira New York aynı zamanda daha yeni, daha iyi ve daha yüksek yapı yapma hırasının itici gücüyle büyüyelemiştir. Ancak şehir üzerindeki yoğun imar baskısı, gerek LPC, gerekse 100'ün üzerindeki, konularında yetkin ve siyasi açıdan etkili olabilen **yerel gönüllü kuruluş** (*Historic Districts Council* ve *Municipal Arts Society* gibi şehir genelinde, *Greenwich Village Society for Historic Preservation* ve *Friends of the Upper East Side* gibi mahalle ölçeğin-

de çalışan örgütler) ile **dengelenmiştir**. Bu sivil örgütlenme, kent yönetiminin koruma ötesindeki alanlarında da, kentin idari birimleri (*Community District*) altında yerel halkın sorunlarına ilişkin görüş bildiren “mahalle kurulları” (*Community Board*) yoluyla da desteklenmektedir. New York, yaşam tarzı açısından da korumaya dolaylı destek veren özelliklere sahiptir; bunlar arasında, göç dalgalarının getirdiği demografik yoğunluk ve çeşitlilik; yüksek toplu taşıma kullanım oranı ve ev sahipliğine göre yüksek kiracılık oranları gibi ülke geneli açısından sıra dışı eğilimler sayılabilir.

New York, tarihindeki yükseliş ve duraklama dönemleri döngüsünün en son **yükseliş dalgasını** yaklaşık son yirmi yıldır yaşamaktadır. Bu yoğun büyüme dalgasına, ciddi bir arazi kıtlığı, **imar baskısı** ve artan nüfus ve sermayeye göre geliştirilen yeni **büyük projeler** eşlik etmektedir; ancak şehrin kendi yoğunluğu içinde bu taleplere yanıtlar araması, bu kapsamda eski yapıları **sağlıklaştırma** ve **yeniden işlevlendirme** pratiğinin yerleşmiş olması, korumayı da mümkün kılan bir gelişme olanağı yaratmaktadır. Mevcut büyüme sürecine ilişkin yapılan projeksiyonlar, 2030 yılına kadar New York kentinin yaklaşık sekiz milyonluk çekirdek nüfusuna bir milyon kişinin ekleneceğini göstermektedir. New York Belediyesi de bu doğrultuda, artan talebi karşılayacak yeni önlemler içeren (arazi kullanımı, konut, ulaşım, çevre, su vb. başlıklarda) **PlaNYC 2030** mastır plan sürecini başlatmış, uzun katılım ve danışma aşamalarından sonra 2007 baharında resmî plan belgesini kamuoyuna açıklamıştır.

Bu plan sürecine koşut olarak, son dönemde kentin çeşitli bölgelerinde önemli imar koşulları değişiklikleri (*rezoning*) gündeme gelmiştir. Bunlardan kat yüksekliklerinin artırıldığı durumlar (*upzoning*), proje sahiplerince ve müteahhitlerince desteklenmekte, ancak daha düşük ücretlerde satılacak veya kiralanacak konut birimlerine kota ayrılması koşuluyla ek kat “bonus”ları verilmesi şeklindeki anlaşmalar (*inclusionary zoning*) ile sosyal adalet savunucularının da desteği kazanılmaktadır. Kat yüksekliklerinin indirilmesi (*downzoning*) için de destek veren gruplar bulunmakta, bunları genellikle mahallelerinin mimari karakterini korumak isteyen (ancak bencil davranmak ve soylulaştırmaya önyak olmakla suçlanan) yerel dernekler veya kentin yerel altyapı ve kaynaklarının nüfus baskısı karşısında sürdürülebilirliğini sağlamak isteyen çevreci gruplar oluşturmaktadır. Bu konuda dile getirilen karşıt yönlü talepler, kentsel dina-

Yukarıdan aşağıya,
Brooklyn Köprüsü;
Blessed Sacrament
Church;
Cypress Hills Mahallesi,
Brooklyn, NY
(Fotoğraflar: Ege Yıldırım).
Altta, New York Anıt
Koruma Kurulu amblemi
(LPC web sitesi).

Atlantic Yards projesine
karşı mahalle toplantısı,
New York
(Fotoğraf: Ege Yıldırım).

miklerin “**Hakçalık** (*Equitability*) - **Yaşanabilirlik** (*Livability*) - **Piyasa Dinamikleri**” üçlüsü çerçevesinde ayrıştırılabileceğine işaret etmektedir. New York'ta kentsel/çevresel/sosyal adalet (*urban/environmental/social justice*) için çalışan, yoksul veya temsil gücü düşük mahallelere teknik danışmanlık ve destek veren ve sayıları gittikçe artan merkezlerden ilki olan, Pratt Institute'un bünyesinde kurulmuş **Pratt Center for Community Development** (Pratt Toplum Geliştirme Merkezi) de, **toplum geliştirme** (*community development*) ve koruma arasındaki bazen müttefik, bazen muhalif ilişkileri incelemekte ve kentsel projelerde gerek hakçılık-yaşanabilirlik, gerek tarihî çevre - doğal çevre korumacılığı arasında sağlıklı bütünleşme yollarını araştırmaktadır.

New York'un kentsel gelişme ve koruma gündemine ilişkin değinilmesi gereken son bir nokta, **11 Eylül olayı** sonrası dönemde kentsel yaşama yaklaşımıdır. Kentin yeni dönem büyük projelerinin en önemlilerinden biri, **Dünya Ticaret Merkezi ve Aşağı Manhattan'ın Yeniden İnşası**'dır. Burada da, Civic Alliance ve Regional Plan Association gibi sivil toplum örgütlerinin başını çektiği, çok sesli bir sivil izleme - katılım süreci eşliğinde, belediyenin ve proje yürütücüsü Lower Manhattan Development Corporation'ın, alanı gerek simgesel ve coğrafi, gerek ekonomik rant değerleri ile nasıl yeniden değerlendireceğine dair uzun tartışmalar söz konusu olmuştur. Koruma gruplarının DTM alanında, tarihî olayla ilişkisi açısından korunması için çabaladıkları, enkazdan kalan ünlü merdiven (*Survivor's Staircase*), benzer şekilde çeşitli senaryolara konu olmaya devam etmektedir. 11 Eylül olayının en merkezi noktasındaki etkilerinin yanı sıra, tüm **New York Metropolitan Alanı**'nda da etkileri görülmektedir. Kalabalık ve yüksek risk bölgesi olan New York'tan kaçmak isteyen, özellikle genç üst-orta sınıf aileler, bölgedeki görece ucuz, tarihî beldelere, örneğin **Hudson Vadisi** üzerindeki Newburgh ve Beacon'a yerleşme eğilimine girmiştir; bu da

Koruma gönüllüleri mitingi, New York (Pratt Institute arşivi).

şimdiye kadar arka planda kalmış **tarihî belde-lerin bölgedeki yükselen yeni rollerine** hazırlanmalarını, kentsel yenileme - canlandırma projelerinde New York'un bugüne kadar tecrübe ettiği sorun ve aşamalardan ders ve esin almalarını gerektirecektir. New York'un çoğulcu demokrasi ortamında, çok çeşitli aktörlerin söz alarak, hem koruma, hem imar ve gelişme çıkarlarını iyi savunduğu, sivil toplum kuruluşlarının özel sektör gruplarına karşı kamuya destek bir dengeleyici olduğu bu **dinamik kentsel çevre**, birçok inceleme ve uyarılma fırsatı sunmaktadır.

Türkiye ile Karşılaştırmalı bir Değerlendirme

Türkiye'de tarihî çevre **korumanın gelişimi**, ABD'ye göre çok daha uzun bir döneme yayılmış bir yerleşim tarihi ve daha karmaşık bir kültürel miras bağlamında gerçekleşmiş olmakla birlikte, “**sanayi sonrası**” ve “**modern**” bir **olgu** olarak koruma, bazı benzer aşamalar göstermiştir. İlginç bir rastlantı olarak, Türk koruma mevzuatının ilk yasası Amerika'nunkiyle eş zamanlıdır (1906 Asar-ı Atika Nizamnamesi); GEEAYK gibi “ara dönem” yasaları olmakla birlikte, Cumhuriyet dönemindeki en önemli kavramsal sıçrama, 1973'teki Eski Eserler Kanunu'nun getirdiği “tekil anıttan **çevre ölçeğinde** korumaya” doğru genişleme olmuştur. Kentleşmede 20. yüzyıl ortasından itibaren gelen “**yukarı**” **eğilimler**, Amerika'daki gibi *sprawl* banliyöleşmesinden dolayı olmasa da, bölgesel (kırdan kente) göç, sanayileşmeyle gelen “işgücü kalabalığı” ve popülist politikalara bağlı bir tür “kentsel yenileme” akımı (en ünlü örnek olarak 1950'lerin İstanbul'undaki Menderes operasyonları) biçiminde yaşanmıştır.

Tarihî çevre koruma, Türkiye'deki hızlı kentleşmenin gücü karşısında daima tehdit altında olmuştur, ancak ABD'deki kentsoylu sınıfının çabaları veya tabandan yükselen kamuoyu tepkileri yerine, **devlet müdahalesiyle**, başka deyişle katı yasaların yasaklayıcı işlevi aracılığıyla mümkün olabilmiştir. Koruma çalışmaları, daha çok bürokratik ve akademik çevrelerle kısıtlı kalmış, siyasi irade ve karar süreçlerine yerleşmemiş, yasaların gerçekçi uygulama mekanizmaları geliştirilmemiş, toplum geneline de bir kültür olarak yayılamamıştır.

Ancak bu “**yukarıdan aşağıya**” yaklaşım, içinde olduğu dönemin ve ülkenin toplumsal ve siyasal koşulları bağlamında uygun veya anlaşılır kabul edilmelidir. Burada ülkelerin **yönetim sistemlerindeki temel farklar**, başka deyişle Amerika'nın serbest piyasa ekonomik düzeni ile Türkiye'nin **devletçi/karma ekono-**

mik düzeni, Amerika'nın eyalet ve şehir düzeyinde desantralize yapısı ile Türkiye'nin **merkeziyetçi** yapısı da karşılaştırılmalıdır. ABD'nin yönlendirici ulusal - yaptırımcı yerel yasa düzeni yerine, Türkiye'deki tekil Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu ve sorumlu bakanlığa bağlı bölgesel örgütler olan il kültür müdürlükleri ve koruma kurulları, bu merkeziyetçi yapının öğeleridir. Son dönemde bu kurumsal ve yasal çerçevede görülen önemli değişiklikler de, toplumsal ve siyasal düzendeki gelişmeler bağlamında yorumlanmalıdır.

ABD - Türkiye koruma ve kentleşme deneyimleri arasındaki farklar, gittikçe yerini **gelişen benzerliklere** bırakmaya başlamıştır. Bu durumla yakından ilgili olan, yukarıda anılan toplumsal ve siyasal düzendeki değişiklikler ise, Türkiye'nin belirli bir süredir içinde bulunduğu **küreselleşme ve demokratikleşme** süreçleri olarak tanımlanabilir. Küreselleşme için, dünyada liberalleşme ve özelleştirme akımlarının güçlendiği 1980'li yıllar, sürecin hızlanması açısından bir milat kabul edilebilir. Türkiye'nin bu sürece katılımı, özellikle 1980 askeri darbesinden etkilenmiş olsa da, daha erken tarihlerden itibaren de izlenebilir. Koruma ve kentleşme açısından, **sivil toplum kuruluşlarının** ve baskı gruplarının gelişimi bir gösterge olarak kabul edildiğinde, 1950 - 1970'ler arasında bazı örnekleri görülen bu tür girişimler, 1980'de ke-sintiye uğradıktan sonra, 1990'lardan itibaren tekrar yükselişe geçmiştir; bugün koruma alanında ÇEKÜL, Tarihi Kentler Birliği, TMMOB'nin ilgili meslek odaları gibi bazı önemli kuruluşlar etkinlik göstermekte, daha küçük oluşumların sayısı da artmaktadır. Bu grupların lobi çalışmaları ve **siyasi etkisi**, ABD'nin özellikle New York gibi kentlerindeki neredeyse profesyonelleşmiş, ciddi örgütlenmelere oranla daha düşük düzeydedir, ancak sonuçları başarılı olsun veya olmasın, yaklaşık son 20 yılda yaşanan çeşitli girişimler günümüzde belirli bir deneyim birikimi oluşturmaktadır. İstanbul'da, Tarlabası gibi yenilgilerin yanı sıra, Park Otel ve Arnavutköy Semt Girişimi gibi başarılı kampanyalar yürütülmüştür. Ankara'da ise, Güvenpark gibi başarılı kampanyaların yanı sıra, özellikle son yıllarda Yeni Sahne, Havagazi Fabrikası gibi yenilgiler göze çarpmaktadır. New York'ta SoHo ile başlayan sanatçı/aydın önderli, *Urban Husbandry* diye betimleyebileceğimiz kentsel yenilenme örneklerine, İstanbul'da **Kuzguncuk** gibi yerlerde rastlanmaktadır. **Yerel Gündem 21** ve kent konseyi oluşumları da bazı kentlerin belediye yönetimlerinde

görölmektedir. Sivil girişimlerin önümüzdeki yıllarda da çalışmalarını sürdürerek güçlenmeleri beklenmelidir; gerek koruma, gerek kentsel politikanın diğer alanlarında bu grupların daha etkili oyuncular haline gelmeleri, uzun vadede de olsa mümkündür.

Küreselleşme ve demokratikleşme, **2000'lerde** Türkiye'de etkilerini yeni boyutlarda hissettirmektedir. Büyük, **uluslararası sermaye**, özellikle İstanbul'da yatırım alanları aramakta, geniş yankı uyandıran büyük proje ihaleleri, karşı kampanyalar ve mahkeme süreçleriyle de karşılaşıp gündeme gelmeye devam etmektedir. Bir yandan da, **Avrupa Birliği** katılım sürecinin ağırlıklı etkisiyle, devlet düzeyinde **demokratikleşme, yerelleşme ve özelleştirme** başlıkları altında çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. **2003 yılından itibaren** çıkarılan **on yasa** ve ilgili yönetmelikleri ile kültür ve tabiat varlıklarını **koruma mevzuatının da bu süreçten payını aldığı** söylenebilir. Bu yasal düzenlemeler dizisi, yukarıda anılan küreselleşmeyle ilişkili eğilimleri göstermeleri açısından merkezî hükümetin genel faaliyetinin bir parçası görünümünde olmakla birlikte, koruma sektöründeki çeşitli uzman ve meslek kuruluşlarının da koymaya çalıştığı katkılarla belirli bir sivil ve demokratik nitelik de göstermektedir. Aynı zamanda, getirdikleri yeni kurumsal yapılanma ile bu yasalar bir yandan ciddi bir reform olarak nitelendirilirken, bir yandan da bazı soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Getirilen yeni yasalarla, **kültür ve turizm** kurumlarında ve coğrafi sorumluluk alanlarında birleşmeler olmuş; kentsel dönüşüm/yenileme ve turizm ile ilişkili yatırımlara genişletilmiş olanaklar yaratılmış; **yerel yönetimler** için yeni mali kaynaklar ve yetkiler tanımlanmış; bu kapsamda belediyelerin bünyesinde Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (**KUDEB**) tasarlanmış; koruma plan ve projelerinde bürokratik süreçler yalınlaştırılarak hızlandırılmış; ve kültür varlığı sahiplerine **imar hakkı transferi** (İHT, veya ABD'de yaygınca uygulanan *TDR*) olanakları tanımlanmıştır.

Bu düzenlemelerin, ABD bağlamında anlatılan genişlemelerle koşutlukları incelendiğinde, **aktörlerin ve koruma alanına müdahale yöntemlerinin genişlediği** (STK'lar, yerel yönetimler, İHT, yeni fonlar ve krediler vb.) görülebilir. (Burada ilginç bir nokta olarak, eski Koruma Yasası'nda da, vergi indirimi ötesinde muafiyetinin ve takas hakkının yer aldığı hatırlanmalıdır; ancak bu araçların etkin uygulama alanı bulabildiği söylenemez.) Korumanın turizm ile ilişkisi yoğunlaştırılarak **ekonomik getirisinin** artırılması,

bir yandan koruma projelerinin finansmanı için bir fırsat, diğer yandan da rant çıkarlarının aşırı etkisinde kalan, aceleci uygulamalarla bir tehlike olarak nitelendirilebilir. Getirilen yeni araçların, koruma çalışmaları veya demokratik süreçler açısından gerçekten başarılı sonuç verip vermeyeceği konusunda kuşku da duyulmaktadır. Bu durumda, yerel yönetimlerin teknik kadrolarla desteklenmeleri, sivil toplum sektörünün uzmanlaşmış kuruluşlarınca hem desteklenip hem denetlenmeleri ve dengelenmeleri, özel yatırımcılar arasında iyi uygulamaların özendirilmesi gibi önlemler önem kazanmaktadır. **Kavramsal ve disiplinler genişleme** açısından ise, tarihî çevre korumanın “küratoryal” yaklaşımın ötesinde kentsel ekonomik süreçlerle bütünleştirilmesi, bu bütünleştirmenin turizmin ötesinde ele alınması, Türkiye’nin tarihten gelen kültürel çeşitliliğinin mirasının tartışılarak korunması gibi süreçler, henüz başlangıç aşamalarında sayılır. Kurulan yeni yerel bürolar işledikçe, yeni proje ve uygulamalar tamamlandıkça, bu yeni dönemin ne doğrultuda ilerlediği de daha iyi anlaşılacaktır. Yeni yasal dönemde görülmeye başlanan bazı örnekler, aynı zamanda hem nitelikli ve yerel düzeyde büyük destek gören kentsel koruma projelerini, hem de rant odaklı olmaları gerekçesiyle büyük tartışma ve sorunların habercisi olan kentsel dönüşüm projelerini içermektedir. Ancak örnekler sayı ve süreç olarak belirli bir olgunluğa erişmeden ve ortaya çıkan sonuçlar kapsamlı şekilde irdelenmeden, yasaların genel etkisine dair sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkün ol-

mayacaktır. Şu kadarı söylenebilir ki, gittikçe karmaşıklaşan, dünyadaki yeni eğilimlerle etkileşen bir kentsel politika ortamı içinde, yeni koruma araçlarının değerlendirilerek Türkiye’nin yerel koşullarına en iyi şekilde uyarlanması, önemi koruyacaktır.

Ege Yıldırım, Şehir Plancısı

* Bu yazı, yazarın Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri anabilim dalında yürüttüğü doktora öğrenimi kapsamında, New York’un Pratt Enstitüsü’nde konuk araştırmacı olarak bulunduğu dönemdeki çalışmalarına dayanarak hazırlanmıştır. Yazının Amerika bölümünün kavramsal çerçevesinin oluşmasında emeği geçen Laura Wolf-Powers, Vicki Weiner ve Eric Allison’a teşekkür borç biliniz.

Kaynakça:

- Avrami, E.; R. Mason, M. de la Torre (2000) *Values and Heritage Conservation*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles.
- Allison, E.; E. Avrami, V. Weiner (2006-2007) Historic Preservation (Tarihî Çevre Koruma) master programı ders notları, Pratt Institute, New York City.
- Geray, C. (2002) “Koruma ve İmar Plancılığı Açısından Tarihsel Kentlerde Belediyeleşme”, *Yerel Kimlik*, Tarihi Kentler Birliği, Ocak-Şubat-Mart 2002, s.23.
- Göksu, E. (2006) “Yeni Yasal Düzenlemelerin Koruma Eylemleri Açısından Taşıdığı Riskler ve Fırsatlar”, *Koruma Sempozyumu 1: Diyarbakır*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, s.94.
- Göksu, F. (2006) “İmar Hakları Transferi Kavramı ve Yeni Yasada Taşınmaz Hak Aktarımı Uygulama Aracının Değerlendirilmesi”, *Koruma Sempozyumu 1: Diyarbakır*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, s.99.
- Lea, D. (2003) “America’s Preservation Ethos: A Tribute to Enduring Ideals”, *A Richer Heritage* (ed. R. E. Stipe), The University of Carolina Press, Chapel Hill, s.1-20.
- Madran, E. (2004) *2863 sayılı yasada öngörülen değişiklikler hakkında görüş yazısı*.
- Madran, E.; N. Özgönül (2005a) *Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı*, T.C. Kültür Bakanlığı - TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara.
- Madran, E.; N. Özgönül (2005b) *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.
- Schuster, J. M.; J. de Monchaux; C. A. Riley (der.) (1997) *Preserving the Built Heritage: Tools for Implementation*, University Press of New England, Hannover.
- Tarihi Kentler Birliği, Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği, TMMOB Mimarlar Odası ve TMMOB Şehir Plancıları Odası’nın yasal düzenlemelere ilişkin görüş yazıları ve çeşitli basın açıklamaları ve bildirimleri, 2003-2004.
- Wallace, M. (1986) “Reflections on the History of Historic Preservation”, *Presenting the Past: Essays on History and the Public* (ed. S. P. Benson, S. Brier, R. Rosenzweig), Temple University Press, Philadelphia, s.165-199.
- Weiner, V., R. Mason (2006) *Fulton Street Mall: New Strategies for Preservation and Planning*, Pratt Center for Community Development, New York City.
- Yıldırım, E. (2007) “Historic Preservation Strategies and Regional Dynamics in the New York Metropolitan Area”, Planlama, Planlama Yüksek Okulları Birliği (ACSP) Yıllık Konferansı, 17-21 Ekim 2007, Milwaukee (yayımlanmamış bildiri).
- Yıldırım, E. (1999) “Tarihî Çevre Korumada Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü” (Motivating the Masses: The Role of Community Groups in Historic Conservation), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, York Üniversitesi, York.

Historic Preservation in New York and American Cities: A Planning and Policy Analysis and Comparisons with Turkey

The historic preservation (American term for ‘heritage conservation’ used more widely in Europe) experience of the USA may not immediately seem like a relevant subject matter for professionals of a country with as much wealth of cultural heritage as Turkey. However, in its relatively short history of urban and architectural history, the US has managed to create its own distinct literature of preservation, starting in the late 19th century with movements like ‘City Beautiful’. Particularly in East Coast cities like New York, which witnessed urbanization earlier, the approaches toward dealing with problems of aging and developing historic urban quarters, and the related experiences of urban politics, present interesting case studies that are becoming increasingly relevant for countries undergoing rapid globalization such as Turkey. Focusing on the organizational aspects of preservation processes, the innovative approaches of the American experience involving various financial, administrative and political tools, may have potential for adaptation and application in the Turkish conservation system, wherever rapid and haphazard development cause difficult dilemmas of conservation within the urban political framework. This article has examined such approaches and tools within the context of the American and specifically New York experience, comparing them to contemporary Turkish conservation practices and attempting to draw out meaningful connections between the two countries’ experiences.

Garipçe Köyü (Liknias) ve Gypopolis Tepesi

Fırat Düzgüner

“Sonra, Agenor’un¹ oğlu Phineus’un konutundan ayrılıp
Denizin geniş çevrimindeki Kyaneai Kayaları yakınına
Geldik, eskiden annemin bana anlattığı”
Orpheus²

Byzantionlu Dionysios’a göre Antik adı *Liknias*³ olan Garipçe, Anadolu İon ve Yunan döneminden bu yana iskân görmüş bir yerleşim yeri. Tam İstanbul Boğazı’nın (*Bosporos*) kuzey girişinde ve Avrupa yakasının Karadeniz’e (*Pontos Eukseinos*, Konuksever Deniz) bakan yamacı üzerinde kurulu bir köy.

Modern ve son derece sıcakkanlı insanlarla dolu şirin köy, bugün 110 haneli ve yaklaşık 500 kişilik bir nüfusa sahip. Sit alanı ilan edildiği için, İstanbul’un dev apartmanlarının istilasından uzak, tipik bir Karadeniz sahil köyü. Ancak, gerek iskân olduğu yerle sahip olduğu stratejik konumu ve gerekse kalesi ve mitolojik geçmişiyle oldukça özel bir yer.

Kuzeyindeki volkanik kayalar (*Aksenion*, *Apoksenos*, *Kakoksenos*: Konuksevmez) hariç, son derece konuksever insanlarla dolu köy, turizm ve konaklama açısından ziyaretçilerinin gereksinimlerini karşılayacak yeterli kapasiteye sahip. Ayrıca, çok yakınında ücretsiz Büyük Liman Plajı da var. Ziyaretçiler, özel araçlarıyla Sarıyer’den (*Skletrinas*) Rumeli Feneri-Kilyos yönünde ilerlerken, yaklaşık 6 kilometre sonra, “Garipçe kavşağı”ndan dönerek köye ulaşabiliyorlar. Garipçe’ye diğer bir ulaşım ise, Sarıyer’den kalkan otobüslerle sağlanıyor.

Köyün kuzeyindeki bölge, Üst Kretase⁴ devrinde, yaşlı volkanik sedimenterlerin, tane boyu ve tabaka kalınlıklarının incelenerek üst düzeylere doğru olan uzantılarının yüzeye vurduğu lav birikimlerinden ortaya çıkmış.⁵ Köy, modern adı olan “Garipçe” ismini, büyük olasılıkla bu garip lav tortulu oluşumlardan almış olmalıdır.

Yerleşim hakkındaki en eski bilgilerimiz, Antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Byzantion’un İÖ 695’te kurulmasından sonra, kentte yaşayan Byzantionlu Dionysios’un *Anaplous*⁶

tu Bosporou (Sultanahmet’ten Karadeniz’e Boğaz Yolculuğu) adlı eserinden, bu döneme ait bilgileri edinmemiz mümkün olmaktadır. Bugünkü modern köyün bulunduğu bölge, Antik dönemde *Kataplous*⁷ olarak anılmaktaydı. *Focus* dergisi eski yazı işleri müdürü Ali Işingör, bu terimlerin yirmi yıl öncesine kadar İstanbul’daki Rum ve Türk balıkçılar arasında hâlâ daha kullanıldığını bizzat duyduğunu belirtmiştir.

Petrus Gyllius’un *De Bosporo Thracio* (İstanbul Boğazı) adlı eserinde yer alan Byzantionlu Dionysios’a ait bilgiler, İstanbul Boğazı’nın Antik dönemdeki yerleşimlerini göstermesi yönünden son derece önemli ve bir o kadar da ilgi çekicidir. Boğaz’ın Antik dönemdeki durumu hakkında yaptığımız çalışmada, Gyllius’un bu

Garipçe Köyü (*Liknias*), koy ve limandan genel görünüm. (www.sihirlitur.com/gezi/garipce_koyu/index.html)

Garipçe’nin kuzeyinde, Üst Kretase devrine ait volkanik sedimenterlerin, hemen deniz kıyısındaki oluşumlarından görünüm. (www.motosiklet.net/forum/archive/index.php?t-1616.html)

Byzantionlu Dionysios'un anlatılarına göre hazırlanmış, İstanbul Boğazı haritası.

69. *Skletrinas* Deresi: Sarıyer deresi (142).⁸

70. *Skletrinas*: Sarıyer (45, 141).

71. *Brologenes* Kayası (134).
72. *Milton* Burnu: Amilton ya da *Tripiton* Burnu. Gyllius'a göre, aşçı boyası, toprak rengi anlamlarına geliyordu (143, 145).

73. *Apollon* ve Tanrıların Anası sunakları (141, 142).

74. *Kerasida* Vadisi (143).

75. *Zeus hieron'u* (143).

76. *Phosphoros*: Efeslilerin limanı. Adını buradaki eski *pharos*'tan (fener) veya Artemis'ten almış. Bu limana Efesliler yanaştığı için Efesliler'in limanı olarak anılmış. Gyllius'a göre, *Aphosiatıs* limanıyla aynı liman. Küçük *Aphosiatıs* veya *Aphrodision* limanı olarak da anılmaktaydı. *Aphrodision*, uçurum yer olarak biliniyordu (149, 151).

77. *Lykia* Limanı. Bu limana Likyalılar yanaştığı için bu adı almıştı. Büyük *Aphosiatıs* olarak da anılmaktaydı (151).

78. *Mauro Molos*: Kara Mendirek Köyü (145).

79. *Polikhnon*: *Serapeion*. Byzantionluların hieron'u (144).

80. Eski *Pharos* (144).

81. *Myrileion*: *Myrileia*, *Myrileios*. Gyllius'a göre, *Myrileia* (Mudanya) sürgünleri buraya yerleştirildikleri için bu adı almıştı (26, 151).

82. *Hagio Nikola* ve *Hagia Maria* kiliseleri. Iason'un adadığı *Rhea* heykeli, *Rhea* sunağında, *Dindymon Rhea*'sındaki gibi aslanlar tasvir edilmişti. Zosimus'a göre, Constantinus tarafından *Byzantion Forumu*'na⁹ getirilmiştir (146).

83. Mendirek: Byzantion hieron'u altında limanı olmayan kıyıya, Karadeniz'den Boğaz'a girişi kontrol etmek için 1184 m. uzunlukta¹⁰ mendirek yaptırmışlardı (145).

84. *Bosporos* zinciri (145).

85. *Timaia* Kulesi: *Pharos* (147).

86. *Khalkeia* (147).

87. *Kastanon* ormanı: *Kastaniota*. Kestane ormanı. Kestanelik (147).

88. *Khrysorrhaoas* Deresi (147).

89. *Paneion*: Panos (165).

90. *Myrileios* koyu: *Kolpos*. *Myrileia* koyu (151).

91. *Liknias* ve *Gypopolis*: Kayalık tep. "*Apo ton gypon egoun ton spelaion*" yani, Akbabalı kovuklar olarak anılan tep (156).

92. *Aksenion*. Gyllius'a göre Konuksevmez anlamında kullanılmıştır. Sophokles, *Apoksenos* (Yabancı barındırmaz), Lykophon, *Kakoksenos* (konuksevmez, yabancıya karşı kötü davranan) olarak adlandırmışlardır. *Kyaneai*, "*Planktai*: Gezen kayalar"¹¹ ya da *Liknias* "beşik" veya "kuş yuvası" olarak da geçmektedir (31, 155, 156).

93. *Myrileios* Deresi (155).
94. *Phineus* Çiftliği. Iason ve diğer *Argo* gemicilerinin kaldıkları aula (saray-çiftlik). Bu çiftlik, Gyllius'a göre *Skletrinas* veya *Myrileion*'da da olabilir (160, 161).

95. *Delkos*: *Delkones* olarak da anılan *Derkos* veya *Terkos* Gölü. (148).

96. *Salmydessos*: Midye, Kıyıköy (147).

muhteşem eserine gölge düşüremeyecek pek çok yanlış yorumlarını dışlamak zorunda kaldık. Verilerde, doğrudan Byzantionlu Dionysios'un anlatıları esas alınmıştır. Buna göre, bölge genelinde Sarıyer deresinden (*Skletrinas*) başlayarak kuzeye doğru yapılan değerlendirmeler haritada görünmektedir.

Byzantionlu Dionysios'a göre Garipçe kayalıkları "*Avrupa Kyaneai*"¹, Anadolu yakasındaki kayalıklar ise "*Asya Kyaneai*"² olarak adlandırılmıştır. Güneyi *Khrysorrhaoas* Deresi ve Belgrad ormanlarının (*Kastanon*: Kestanelik) taze havası, kuzeyde Karadeniz'den gelen iyot, bol kültür ve oksijenli havasıyla birleşince, son derece sağlıklı ve dinlendirici bir ortam oluşturmaktadır.

Byzantionlu Dionysios bölgeyi tanımlarken şöyle diyor: "*Myrileion*'dan sonra *Liknias* gelir, olasılıkla ya beşik (ya da kuş yuvası) gibi iç bükey olduğundan ya da en alt bölümleri boyunca çıkıntılarla her yana doğru yayıldığından dolayı bu adı almıştır. Bu yerin çevresinde Gypopolis¹² adı verilen kayalık tep vardır. Tepenin bu adı ya kırsal Trakya ve barbar yabanılığından –nitekim Kral *Phineus*'un kıyıcılıkta en çok sivrilmiş uyruklarının burada yaşamış olduğunu söylerler– ya da akbabaların sık sık buraya gelmelerinden kaynaklanır"¹³.

Gyllius, Antik yazarların anlatılarında, birtakım kavram kargaşası yaratacak alıntılar arasında, "Yine de Plinius onu Boğaz'ın içine yerleştiriyor gözükür, şöyle derken: 'Daha sonra *Phinopolis* Kalesi'nin olduğu yerde (Boğaz'ın) girişi gelir'" demekte ve pek çok yanlış kanısının aksine bu kez doğruyu bulmaktadır. Buna göre, Gypopolis tepesinin üzerinde yer alan kalenin Antik adı *Phinopolis*'tir.¹⁴ Bu adın, kâhin kral *Phineus*'u çağrıştırıyor olması ilgi çekicidir. Çiftliğin bu kaleye çok yakın olması dahi olası görülebilir. Hele, *Orpheus*'un, *Argos* gemicilerini anlattığı satırlarından yaptığı,

"Sonra, *Agenor*'un oğlu *Phineus*'un konutundan ayrılıp

Denizin geniş çevrimindeki *Kyaneai*

Kayaları yakıma

Geldik, eskiden annemin bana anlattığı"¹⁵

şeklindeki alıntıdan, Trakya'da oturan Bithynialıların da *Bebrykes*¹⁶ (Boğazlı Bithynialılar) olarak adlandırıldığını Herakleialı *Nymphis*'ten öğrenen Gyllius, daha sonra *Bebrykia* kralı *Amykos*'un çiftliğinin *Asya*'da, *Phineus* çiftliğinin ise *Avrupa* yakasında olduğu savını, bize göre doğru bir şekilde ileri sürmektedir. İşte *Argonaut*'ların (*argonatlar*, *Argonautai*),¹⁷ başlarında Iason olmak üzere, aralarında He-

rakles, Kastor, Polydeukes ve Orpheus'un da bulunduğu elli kadar Akhaialı kahramanın, Kolkhis'teki altın postu aramak için Argo adlı gemileriyle Teselya'daki Pagasae körfezinden yola çıkarak¹⁸ Karadeniz'e açılmadan önce, Iason'un misafir olarak kaldığı Phineus'un çiftliği, Garipçe'nin çok yakınındaki bir yerde olmalıdır. Iason, Phineus'ten meşhur kayalıklar (*Symplegadar*, Mavi Kayalar) hakkında bilgi alıp burada bir müddet dinlendikten sonra, Karadeniz yoluyla Kolkhis'e varmak üzere yola çıkmıştı.¹⁹

Phineus ve Argonautlar

Phineus'un Liknias yakınlarındaki çiftliğinde konuk olan Iason ve Argonautlar, Karadeniz'in çıkışında bulunan Çarpışan Kayalar (*Symplegadar*) olarak da tanımlanan iki kayanın arasından nasıl geçeceklerine dair Phineus'tan yardım isterler. Phineus'un öğüdü üzerine, Iason'un iki kaya arasından uçurduğu güvercin, kayaların arasından geçerken kuyruğundan birkaç tüy yitirerek Karadeniz tarafına geçer. Bunun üzerine, Iason Çarpışan Kayalardan geçme emri verir ve gemiciler burayı geçerler, ancak pupası, güvercin kadar biraz zedelenecek.²⁰

Bu kayalar günümüzde ya depremler nedeniyle daha derinlere gömülmüş ya da o günden bu yana deniz seviyesi oldukça yükselmiştir. Ancak, mitosun gerçek olduğu açıktır.

Harpyalar (*Harpyia*) ve Liknias İlişkisi

Erhat'a göre "kapıp kaçanlar" anlamına gelen Harpyalar, kadın yüzü, yaygın kanatlı ve sivri pençeli yırtıcı kuşlardır.²² Harpyaların en etkin olduğu konu, Phineus'la olan ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Mitosa göre, Trakya Bithynialılarının (Bebrykesler) efsanevi kâhin kralı Phineus, işlediği bir suçun karşılığında Güneş (Helios) tarafından cezalandırılarak gözleri kör edilmiş ve Harpyalara teslim edilmişti.²³

Gyllius, mitostan yaptığı alıntıda, Phineus'un işlediği suça açıklık getirmektedir:

"...

*İç açıcı olmayan evliliği sırasında Phineus,
Kalbinin yırtıcılığından başka bir şeye
kulak vermeyen,
İki oğlunu kör etmişti ve onları,
yırtıcı hayvanların önüne*

*Kayalık çıkıntı tabyada, sürmüştü,
Bir kadına duyduğu tutku yüzünden"²⁴*

Phineus'un başına bela olan Harpyalar, Phineus ne zaman yemeğe otursa gelip onun tabağındakileri yer ve yerine pisliklerini bırakarak çekip giderlerdi. Kendisi de bir bilici olan Phineus, Harpyalardan ancak Argonautlar arasındaki Bo-

reasoğullarından Kalais ve Zetes'in yardımıyla kurtulacağını bildiğinden, onlardan yardım ister. Yardım etmezlerse onlar da öleceklerdir. Kalais ve Zetes onları kovalarken, Harpyalardan biri Peloponez'de bir ırmağa düşerek ölür. Diğeri, Ege adalarından birine sığınır, ancak tam yakalanacakken kız kardeşleri İris, Boreasoğullarının önüne geçer ve "Zeus'un hizmetçileri" Harpya'nın öldürülmesini önler. Buna karşılık, Harpyalar da Phineus'u rahat bırakıp Girit'teki bir mağaraya saklanarak bir daha ortalıklerde görünmemeye söz verirler.

Phinopolis Kalesi

Adından da anlaşıldığı gibi, kalenin Anadolu İon ve Yunan döneminden kaldığına kuşku yoktur. Karadeniz'in hemen girişindeki stratejik konumu nedeniyle, büyük olasılıkla birinci (İÖ 478 - 477) ve ikinci Attik-Delos Deniz Birliği (İÖ 378 - 377) dönemlerinde önemli olaylara sahne olmuş olmalıdır.²⁵ Yapı, gerek mimarisi ve gerekse plan ve konstrüksiyonu itibarıyla Osmanlı mimarisine yabancısıdır. Ancak, çeşitli dönemlerde restorasyon görmüş ya da olasılıkla Bizans Dönemi'nde yıkılıp yeniden yapılmış olabilir. Osmanlı döneminde ise önemli derecede bakım ve onarım görmüş olduğu ortadadır.

Phinopolis kalesinden Karadeniz'e doğru baktığınızda, kış aylarında hırçınlaşan bu denizin *Planktai*'yi nasıl dövdüğünü, belki de bilinçaltından imgeleyip içinize bir garipliğin çöktüğünü hissedersiniz. Tertemiz deniz kokusunu içinize çekerken, sanki Harpyalar etrafınızda uçuşmaktadır, tuhaf bir duygu kaplar benliğinizi.

Geniş ağızlı Boğaz yönüne baktığınızda, *Symplegad*'lar, hâlâ orada bir yerlerde gibi gelir insana. Geçmekte olan bir tankeri sevecen ve meraklı gözlerinizle takip ederken, Mavi kayalara ha çarptı ha çarpacak diye kaygılanırsınız sanki. İçiniz kıpırdanır, ta ki onun sağ salim geçtiğini görene kadar.

Garipçe köylüleri, gelen ziyaretçileri sempatik ve meraklı bakışlarıyla, gülümseyerek karşılarlar. Tıpkı Phineus'un Argonautları karşıladıklarına benzer karşılamaları gibi ya da size öyle gelir. Bir şeyler soracakmışsınız gibi hazırdırlar yardım etmeye hemencecik. Bir an çeki düzen verirsiniz kendinize tıpkı Iason gibi, mutlaka da sormanız

Phinopolis tabyasının içi, mazgallar ve arka planda Karadeniz'den genel görünüm.
(www.motosiklet.net/forum/archive/index.php?t-1616html)

Phineus, Argonautların başı Iason'u çiftliğinde karşılıyor.
(www.istanbulguide.net/istguide/bosphore/garipce.htm)

Aello (kasırga), Okypete (hızlı uçan, bora) ve bazı kaynaklarda adı Kelaino²¹ olarak geçen Harpyalardan bir betimleme.
(webhome.idirect.com/~donlong/monsters/Htm/Harpy.htm)

gerekir o bir şeyleri, İasonvari, ya da kendinizi öyle hissedersiniz.

Kısaca, hâlâ daha Phineus'un çiftliği gibi sanki, küçük Garipçe Köyü. Hele, her biri ayrı birer kâhin olan yaşlıların, yılların deneyimlerini taşıyan çizgilerle dolu yüzlerinin derinliklerine dalmış gözlerinde okunan, sevgi ve meraklı bakışlarında... Diğerlerinden daha da bir başka sanki bu köy.

Fırat Düzgüner, Arkeolog

Notlar:

1. Poseidon ile Libya'nın oğlu. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.16. Poseidon için Bkz. Erhat, A. a.g.e., s.251, 252. Libya için Bkz. Erhat, a.g.e., s.194, 195. ML./I,129.
2. Argonautlara ait mitos, önce büyük Dor şairi Pindaros, daha sonra İÖ 3. yüzyılda ve bir bütün halinde, ünlü mitos şairi Rodoslu Apollonios, son olarak da Apollodoros tarafından kaleme alınmıştır. Erhat, A. a.g.e., s.51.
3. Gyllius, P. (2000) *İstanbul Boğazı*, Çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, II/XXII, s.156.
4. Üst Tebeşir Devri. Yaklaşık 85-65 milyon yıl önce. ML./XIX,125.
5. İstanbul kuzeyinde yüzeylenen Üst Kretase yaşlı volkano-sedimenter:
www.istanbul.edu.tr/eng/jeoloji/akademik/mp/mkeskin/Keskin_vd_2003_istanbul_kuzeyi_UKr_volkanizmasi.pdf
6. Sultanahmet Meydanı civarının Antik dönemdeki adı. Düzgüner, F. (2004) *Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar, Procopius'un Birinci Kitabının Analizi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.51-54 vd.
7. *Kataplous*: Karadeniz'den Marmara ve Ege'ye doğru olan üst akıntı. Bu konudaki bilgilerini esirgemeyen, İstanbul Arkeoloji Müzeleri uzmanlarından Arkeolog Tahsin Sezer'e teşekkürü bir borç bilirim. Bölge, en geç Herodotos (İÖ 484 - 420) ve Byzantionlu Dionysios'tan (II. yüzyıl) bu yana aynı adla anılmıştır. Düzgüner, F. a.g.e., s.48, 54.

Village of Garipce (Liknias) and Hill of Gypopolis

Garipçe, the name of which was Liknias in the ancient period according to Dionysios from Byzantium, has been a residential area since the period of Anatolian Ions and Greeks located on the slope facing the Black Sea at the northern entrance of Bosphorus.

The earliest knowledge about the settlement goes back to the ancient period with reference to the work of Dionysios from Byzantium titled 'Anaplous tou Bosporu', after the foundation of Byzantium in 695 BC. The region where the modern village today is located was called 'Kataplous' in the ancient period. The ex-editor of the journal Focus, Ali Işingör, states that this term had been used by the Greek and Turkish fishers in Istanbul until 20 years ago.

According to Dionysios from Byzantium the reef of Garipçe were called as 'European Kyaneai' and the reef on the Anatolian side as 'Asian Kyaneai'.

When Iason and Argonauts are visiting the farm of Phineus close to the European Kyaneai near Liknias, they ask Phineus for help to pass through the 'crashing reef' at the exit to the Black Sea. The old oracle does help them however because of a sin of him Helios blinds him and Harpyas also bothers him. Happily at last he gets rid of them.

Today when you look towards the Black Sea from the Phinopolis castle you can see in winter how the sea pounds the Planktai. You may feel as if the Harpyas are flying around you and feel strange.

8. Gyllius'un *İstanbul Boğazı* adlı eserindeki sayfa numaralarıdır.

9. Burada anılan Byzantion Forumu, olasılıkla Constantinus'un bugünkü Bâb-ı Hümayûn'un olduğu yerde bulunduğu söylenen okyanusu andıran daire şeklindeki forumu ya da Forum Augusteion olmalıdır. Gyllius, P. a.g.e., II, XVII, s.86. Düzgüner, F. (2008) "İstanbul'da Okeanos'la Tethys'in Kızı Tykhe'nin Forumu: Forum Constantini II", *Mimar:ist*, Sayı: 30, s.80.

10. 800 Roma *pasusu*.

11. *Planktai*: Gezen Kayalar adı olasılıkla, Karadeniz'deki gelgit hareketleri sırasında, yüzeye çok yakın bazı kayaların üzerinin örtülerek görünmemesi, bazen de, suların alçalmasıyla tekrar ortaya çıkmaları ve görünür hale gelmeleri nedeniyle verilmiş bir ad olmalıdır. Ayrıca bkz., "Çarpışan Kayalar", Erhat, A. a.g.e., s.52.

12. Olasılıkla, Planktaların deniz yüzeyine çok yakın olması ve denizcileri aldatması (*gyp*: hile, düzenbazlık, aldatma) nedeniyle, buradaki kayalıkların hemen üzerinde yer alan tepeye verilmiş bir ad olmalıdır.

13. Gyllius, P. a.g.e., s.156.

14. Gyllius, P. a.g.e., s.157.

15. Gyllius, P. a.g.e., s.158.

16. Erhat, A. a.g.e., s.72.

17. Erhat, A. a.g.e., s.51-54.

18. ML./II, s.84.

19. Düzgüner, F. (2005) "Byzantion'un Yedi Kulesi ve Uç Kaleler", *Mimar:ist*, Sayı: 18, s.117, dn.59.

20. Erhat, A. a.g.e., s.52.

21. Kelaynak(?). İngilizcede "Northern Bald Ibis (Waldraup Ibis-Geronticus eremita) olarak geçen bir kuş türü olan kelaynak, Antik Mısır'da "crested ibis: taçlı balıkçıl" ya da "crested akhbird: taçlı akkuş" olarak hiyeroglif ve mezar sanatında işlenmişti. Olasılıkla akbabalara benzerliği nedeniyle aynı türden sayılmış olabilirler kanısındayız. Zaten üç Harpya, bu kuş türlerine işaret ediyor olabilir(?).

22. Erhat, A. a.g.e., s.122, 123. Bize göre bu kuşlar, o zamanlar Avrupa Kyaneai'sini sık sık sürüler halinde ziyarete gelen, burada çiftleşip yumurtalarını bırakan akbabalar olmalıdır.

23. Erhat, A. a.g.e., s.247. ML./XVI,62.

24. Gyllius, P. a.g.e., s.158.

25. Mansel, A. M. (1963) *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.276-278, 360-363.

Havayolu Şirketlerine Düşen Şeyler

Çünkü Yalnızca Kullanıcının Fikrine ve Tepkisine Güvenmek Yanlış

Şükrü Sürmen - Seval Özgel - Gizem Tosun - Pelin Kazak

Keşke Tasarımcı Kullanıcıya Tamamen Güvenilebilseydi

Daha kullanışlı eşya, araç ve nesne tasarımı için, ihtiyaçlar zorlamadan, yani durup dururken ortaya çıkılmıyor elbette. (Gerçi şu “modernite” içinde; sırf iş olsun diye, hiçbir gerçek ihtiyaca tekabül etmeyen, belki de hiç kullanılmayacak şeyleri, tasarımcı olan veya olmayan kişiler önümüze çıkarabiliyorlar ama çağın bu komikliklerinden yazımızda bahsetmeyeceğiz...) Çağımız aralıksız olarak devam eden yeni gelişmelerin, yeni süreçlerin, yeni çevrelerin, yeni nesnelere çağı. Aynı işler için, aynı eylemler için, aynı ihtiyaçlar için hazırlanmış birçok seçenek şimdi insanların emrinde. Acaba bunların hangisini seçmeli? Yoksa bütün bu ürün bombardımanı içinden sıyrılıp çıkmalı ve daha makul olan başka bir tasarım mı geliştirmeliyiz? İnsan belki de sonuna kadar geliştirilip bitirilmiş bir “ihtiyaç giderici”ye hiçbir zaman sahip olamayacak ve daha mükemmel olan hep aranmaya devam edilecek. Ama bazen pek fazla bir itiraz yükseltmediği için hayli yetersiz bir ürünün kullanılmaya devam edildiği de oluyor. Bunun önemli bir sebebi de kullanıcının birçok anlarda tasarımcıya fazla yardımcı olamayışı...

Bazı Kullanıcılar Mütevekkildir

Hayatın bazı tablolarında kullanıcı, tasarımcıya yanlışa doğru sürekli itekleyebilir. Bazı ürünler için “gayrimemnun” kullanıcılar tasarımcıyı sürekli zorlamaktadırlar. Bunun sosyal sınıflarla ilgili bir temeli bile bulunabilir. “Şehrin nesne tutsakları” daha çok da gelir düzeyi yüksek sınıflardan çıkmaktadır ve bu insanlar hiçbir bitmiş sonuçtan memnun olmayıp tasarımcıyı hep yeni arayışlar için yola çıkmaya zorlamaktadırlar. Hem bu ürünler belki hayatlar için çok elzem şeyler de değildirler. Ama işte insanın bu yeryüzü hazlarını çoğaltma güdüsü, hayli yıpratılmış ve yaşlı gezegenimizin toplam tasarım enerjisinin bir bölümünü alıp götürüyor. Akla gelmedik biçimlerde güzel evler, her türlü garip ve uç özelliklerdeki otomobiller, yalnızca görsel algıyı etkilemesi istenen mobilyalar, olağanüstü

hünerleri olan cep telefonları, kişilikleri parlatıp cilalaması beklenen giysiler ve aksesuarlar...

Öte yandan, hayatın acı gerçekleri ile ilgili türünlerde ise daha çok bir sadelik ve değişmezlik yaşanmaktadır. Belki bir kısmı uzağımızda da bulunmakta olan bu uzak insanlar, kendileri için daha fazla çaba gösterilmesine yönelik olarak bizi zorlamaya ve kendilerini hatırlatmaya çalışmamaktadırlar. Çünkü onlar için hayat zaten bir zahmet boyutuna girmiş, orada akmaktadır. Zorluklar doğal karşılanmaktadır. Bu zorlukların bir parça bile azaltılabilesinin mümkün olabileceği hususunda bir umut beslenmemektedir. İşlerin biraz daha rahat görülmesini talep etmekte ne derece haklı olabileceklerini kestirememektedirler. Hem belki bazı duyarlılıkların hayatın bu alanları için de söz konusu olduğu akla getirilse bile, bunun da fazla bir önemi kalmamıştır... Şöyle düşünülmesi mümkündür: Hayat zaten zordur ve bu işlerin de daha kolay ve daha rahat görülmesi beklenmemelidir. Kader bundan ibarettir. Bunlar da kaddeden ibarettir.

Bir tekerlekli sandalyenin, bir hasta yatağının, bir koltuk değneğinin, bir kör bastonunun, bir tekerlekli sedyenin, bir sağır kulaklığının, bir yaşlı yürütecinin tasarımının sık sık eleştirildiği ve bunların tasarımının yeniden gözden geçirilmesinin istendiği çok vaki midir acaba?

Kullanıcı Olarak Bir Hastaya veya Anneye Bel Bağlanamaz

Tasarımcı, özürülü çocuğunu yataktan alarak tekerlekli sandalyeye oturtmakta olan bir anneye

Atatürk Havaalanı'nda kullanılan hasta taşıma aracı.

kullanıcı olarak bel bağlayamaz. Bu anne bu tekerlekli sandalyenin oturma yüksekliğinin aslında yanlış olduğunu nereden bilsin ya da düşünsün? Bu anne, bu tekerlekli sandalyenin tasarımındaki bazı değişikliklerin onun günlük yorgunluğunu azaltabileceğini kestirebilir mi? O yalnızca özürlü bir çocuğu bulunduğu için hayatın zor olduğunu ve her duruma katlanması gerektiğini düşünmektedir. Bir hasta da başka türlü bir yatakta daha rahat edeceğini fark edemez. Böylesi hayat tablolarında tasarımcının işi daha da zordur ve “o cepheden hiç ses çıkmayınca” işlerin yolunda olduğu hiç de doğru değildir.

Farklı hasta taşıma aracı tasarımları.

Biz de Bir Hasta Taşıma Aracına Dikkat Çekmek İstiyoruz

Burada bizim de üzerinde durmak istediğimiz bir ürün var: Havaalanlarımızda kullanılmakta olan ve uçaklarda koltuk aralarından hasta ve sakatları oturacakları koltuklarına taşımaya yarayan tekerlekli bir araba. Uçaklardaki koltukların arasındaki koridor çok dar olduğundan, bu yere tekerlekli sandalye sığmamakta ve hasta kişi önce kendi tekerlekli sandalyesinden koltukların arasından geçecek darlıktaki bu hasta taşıma arabasına alınmakta ve genel olarak iki görevli tarafından kabindeki koltuğuna kadar götürülerek yerine oturtulmaktadır. Aslında bu aracın her durumda tekerlekli olması da gerekmiyor. Bizim edindiğimiz izlenim şöyle: Bizim uçaklarımızda rastladığımız bu hasta ve özürlü taşıma aracı rahat değil ve üzerinde de sakat veya hasta kişi rahat oturamıyor. Yaptığımız araştırmada, uçaklardaki koltuklarına kadar hastaları taşımakta kullanılan başka araçlar da bulduk. Bunların hangisinin daha uygun olduğunu saptamak için tabii ki bir deneme süresi gerekiyor. Farklı bireysel ihtiyaçlar için farklı taşıma arabaları da kullanılabilir.

Belki bugüne kadar bu hasta arabası için

Roles of Airline Companies

This is an era of continuing developments, new processes, new environments, and new objects. Numerous alternatives are serving people for a particular activity or necessity. Though, a quite inadequate product can sometimes be continued to be used while no objection is raised against it. An important reason is that the users do not give feedback in many cases. For some products displeased users continuously enforce the designer. However simplicity and stability is dominant in the products related to the bitter truths of life. We do not hear too often that the design of a wheelchair, a patient bed, a crutch, a blind cane, wheeled bed, a hearing aid or an elderly walker to be criticized and demanded to be revised. The article draws attention to a chair used in our airports for carrying patients and disabled to their seats in the airplanes.

hastadan veya hasta sahibinden fazla bir şikâyet de gelmemiştir. Ama işte çağdaş bir hizmet verdiğini iddia eden kurumlara düşen de kullanıcının fikir veya tepkisine tamamen bel bağlamak ve her zaman hizmet süreçlerindeki gözlem duyarlılığını korumaktır...

Kurumlar Tasarımcıya Yardımcı Olmalı

Çağdaş ya da modern olduklarını ve hizmetleri istenen şekilde verdiklerini beyan eden kurum ve işletmelerin hizmet süreçlerini dinamik şekilde izlemeleri gerekir. Şikâyet gelmediğinde işler yolunda demek değildir. Kurumlar ve işletmeler hizmet ve faaliyet süreçlerini yeniden izlemeyi ve tanımlamayı bilmeli, yıllar içinde sahip oldukları tecrübelerden tasarımcıyı da yararlandırmalıdır. Bir işletmenin ya da kurumun zengin tecrübesi ve geleneği; hizmet süreçlerine hâkim olması ve bunlardan yeni bilgiler elde etmesiyle yakından irtibattadır. Tasarımcı kurumu bilgilendirebilir, ama kurum da tasarımcıyı bilgilendirmelidir.

Kurumların ve İşletmelerin Birikimleri Önemli

Kurumların, kuruluşların, işyerlerinin, işletmelerin uzun geçmişlere dayanan tecrübe ve bilgi birikimleri toplum hayatının kolay akışına yardımcı olduğu gibi tasarımcıya da zengin ipuçları sunar. Tasarımcı hayatın her çerçevesine nüfuz edemez. Uygurluk da zaten birtakım birikimlerin, tecrübelerin, kültürlerin ve bilgilerin toplamıdır.

Hava yolu şirketleri ve hava meydanları işletmeleri hasta, özürlü ve sakat taşıma konusunda uzmanlaşmaya çalışmayacak da kim çalışacak? Bu gibi süreçler insan hayatında az önemli şeyler midir? Günümüzün dünyasında bir hava meydanı işletmesinin ya da hava yolu şirketinin, hasta kullanıcının veya onun bir refakatçisinin tepki ve şikâyetinden önce harekete geçmeyi gereksiz bulması normal karşılanmamalı. Yeni ve gelişmiş ürünler hazırlayacak bir tasarımcı ise ancak kendisine sunulacak olgun bir hazırlık tablosunun ışığında başarılı olabilir.

Türkiye'deki hava meydanlarından uçağa bindirilmekte olan hastalar ve sakatlar rahatlar mı acaba? Havayolu şirketleri her sessizliği işlerin yolunda olduğuna mı yoruyor?

Şükrü Sürmen, Y. Mimar

Seval Özgel, Endüstri Ürünleri Tasarımcısı

Gizem Tosun, Endüstri Ürünleri Tasarımcısı

Pelin Kazak, Endüstri Ürünleri Tasarımı Öğrencisi

Çağrı Merkezlerinde Gürültü Sorunu ve Bir Örnek İnceleme*

Müjgan Şerefhanoglu Sözen - Neşe Yügrük Akdağ - Nuri İlgürel

Açık planlı büro niteliği taşıyan çağrı merkezlerinde verimli ve kullanıcıların hoşnut olduğu çalışma ortamının sağlanmasında diğer benzeri hacimlerde olduğu gibi, yerleşim düzeyi, kişiler arasındaki iletişim, kişi başına düşen alan-hacim gibi özelliklerin yanı sıra başta gürültü olmak üzere, ısıtma-havalandırma, aydınlatma ve benzeri öteki fiziksel ortam öğeleri de önemli rol oynar. Konuya işitsel konfor açısından bakıldığında, bir açık planlı ofiste uygun akustik ortamın oluşabilmesi için yeterli konuşma gizliliğinin, anlaşılabilirliğinin ve gürültü düzeyinin kabul edilebilir düzeyin altında olmasının sağlanması gerekir. Öte yandan, bu tür mekânlarda bölme duvarları bulunmadığı için uygun işitsel ortamın yaratılması genelde oldukça güç olmaktadır. Özellikle, çalışanların sürekli telefonlarla konuşmalarından kaynaklanan sesler, gürültü düzeyini artırdığı ve konuşmalar karıştığı için rahatsız edici olmakta ve gerekli önlemlerin alınmaması durumunda çalışma verimi düşmekte, kişiler fizyolojik ve psikolojik açıdan son derece olumsuz etkilenmektedir.

Bu çalışmada, günümüzde kullanımı oldukça yaygın olan çağrı merkezlerinde akustik sorunların örnekleme yolu ile ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaçla akustik sorunların varlığının gözlemlerle belirlendiği bir çağrı merkezinde, yerinde gözlem ve incelemeler yapılmış, mevcut işitsel konfor durumunu sayısal verilerle belirlemeye yönelik gürültü düzeyi ölçmeleri gerçekleştirilmiş ve sonuçlar kabul edilebilir değerlerle karşılaştırılıp değerlendirilerek ilkesel olarak önerilere yer verilmiştir.

Çağrı Merkezlerinde Akustik Sorunların Örnekleme Yoluyla Ortaya Konması

Çağrı merkezlerinde yaşanan akustik sorunları ortaya koymak amacıyla, bankacılık sektörünün önde gelen firmalarından birinin İstanbul'da yer alan çağrı merkezi binası, çalışanların yakınmaları üzerine incelemeye alınmıştır (Şerefhanoglu Sözen vd., 2007a ve 2007b). Çalışma kapsamında, büronun mevcut işitsel konfor du-

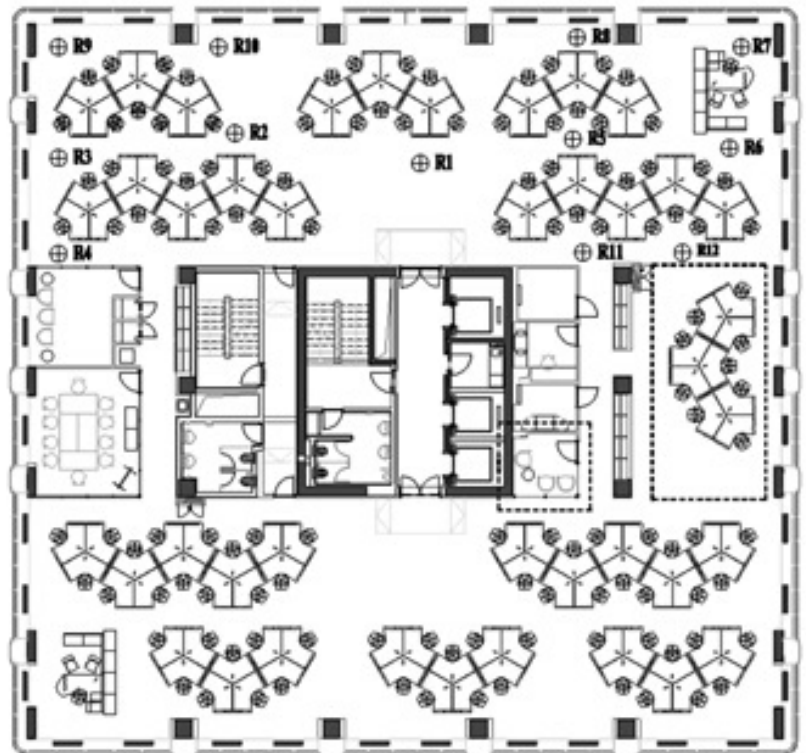
rumunu belirlemek üzere gürültü düzeyi ölçmeleri gerçekleştirilmiş, hacme ilişkin akustik hesaplar, günümüzde kullanımı oldukça yaygın olan bir bilgisayar simülasyon programı ile gerçekleştirilmiştir. Hacmin bilgisayar ortamında modellenmesi yapılarak programa (Akustik Simülasyon Programı Kullanım Kılavuzu, 2006) aktarılmış ve hacim akustiği parametrelerine ilişkin değerlendirmeye alınması gereken hesaplar yapılmıştır.

Çağrı Merkezinin Özellikleri

Kat planları birbirine benzer olan çağrı merkezi binasının incelenen dördüncü katının boyutları 20 x 20 m. olup, toplam alanı yaklaşık 400 m², hacmi 1300 m³'tür. Çekirdek alan dışında kalan tüm alan çalışma alanı olarak kullanılmaktadır. Hacmin, akustik konfor açısından önem taşıyan diğer özellikleri aşağıda yer almaktadır:

- Hacimde yaklaşık 130 kişi çalışmakta, bunlar üçerli gruplar olarak birbirine masaları ile eklenmektedir.
- Hacimde yükseltilmiş olan döşeme çok tüylü

Çağrı merkezi kat planı (R1-R12 ölçme noktaları).

olmayan bir halı ile kaplanmıştır.

- Tavan, asma tavan olup, bir bölümü alçıpan levhalardan (h=2,25 m), bir bölümü ise perfor metal levhalardan (h=2,45 m) oluşmaktadır.
- Hacmin çekirdek bölümünün duvarları ses açısından oldukça yansıtıcı yüzeylerdir.
- Hacmi çevreleyen yüzeyler ise cam+duvar olarak yine oldukça yansıtıcı yüzeyler oluşturmaktadır.
- Pencereleri kimi zaman kapatmak için kullanılan jaluzi perdeler de sesin azaltılması açısından etkili rol oynamamaktadır.
- Masaların ortasında daha çok bilgisayarları kapatacak kadar yükselen, uçlara doğru ise oldukça alçak olan bölmeler bulunmaktadır.
- Hacimde etkili başlıca gürültü kaynakları; telefonla konuşma, kişilerarası konuşma, telefon sesi ve büro araç-gereçlerinin sesleridir.
- Hacmi yapı içinden ve yapı dışından etkileyen başka bir gürültü kaynağı bulunmamaktadır.

Çağrı merkezinin genel görünüşü.

(klima sesi ortam fon gürültüsünden oldukça az olduğu için dikkate alınmamıştır.)

Gürültü Düzeyi Ölçmeleri ve Değerlendirmeler

Hacimde akustik açıdan mevcut durumunu belirlemek amacıyla, gürültü düzeyi ölçmeleri yapılmıştır. Ölçmelerde hacmin simetrik olan yerleşim özellikleri göz önüne alınarak bir bölümünde 12 adet (R1 - R12) ölçme noktası belirlenmiştir (kat planında gösterilmiştir). TS 9315/ISO 1996-1'ye uygun olarak gerçekleştirilen ölçmelerde, "Bruel&Kjaer Precision Integrating Sound Level Meter" (Type2236 - Type 2250) kullanılmıştır. Hacimde etkin gürültü kaynağının konuşma ve alıcı konumunun da masada oturarak çalışma olması nedeniyle, ölçmelerin yapıldığı yükseklik döşemeden 1,10 m olarak belirlenmiştir. Eşdeğer sürekli gürültü düzeyinin yanı sıra, gürültünün zaman içindeki durumunu değerlendirmeye olanak sağlayan istatistiksel düzeyler de ölçülmüştür.

Ayrıca, 63 Hz - 8000 Hz arasında oktav aralıklarla gürültü düzeyleri ölçülerek, frekans analizi yapılmıştır. Tabloda görülen gürültü düzeyleri, her ölçüm noktasında gerçekleştirilen onar dakikalık ikişer ölçmenin ortalamasıdır. Türkiye'de yürürlükte olan Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliğine (ÇGDY) göre, pencereler kapalı iken kabul edilebilir gürültü düzeyi büyük bürolarda 45 L_{eq} (dBA), genel bürolarda 50 L_{eq} (dBA)'dır (*Resmî Gazete*, 2008). Tabloda yer alan ve toplam değeri belirten (L_{Aeq}) ölçme sonuçlarına bakıldığında tüm ölçme noktalarında ve hacim genelindeki ortalama değerde, kabul edilebilir düzeyin oldukça üstünde kalan değerlerin söz konusu olduğu görülmektedir. Hacimdeki mevcut ortalama gürültü düzeyi 18 dBA kadar kabul edilebilir değer üzerinde.

Hacimlerde kabul edilebilir gürültü düzeyinin frekanslara göre değerlendirilmesine olanak tanıyan ölçütlerden NR 40 ve NCB 45 eğrilerinin (Şerefhanoglu, 1984), örnek alınan noktalarda frekansa göre ölçülen gürültü düzeyleri ile karşılaştırması Grafik 1'de yer almaktadır. Grafik 1'de ise, hacimdeki ortalama gürültü düzeyinin, kabul edilebilir değerlerle karşılaştırılması görülmektedir.

Ölçülen 12 nokta arasındaki değerler birbirine oldukça yakındır. En fazla sapma yapan 7 no'lu bölgedir. Bu bölgede yoğun çalışma olmaması ve kısmen bölmelerle ayrılmış olması nedeniyle gürültü düzeyleri burada daha azdır. Bu bölge dışında öteki noktalar arasında alçak

frekanslarda ~ 7 dB (125 Hz), yüksek frekanslarda ~ 6 dB (4000 Hz) kadar bir ayırım bulunmaktadır. Hacimde max-min gürültü düzeyleri arasında ise ortalama ~15 dB ayırım söz konusudur. Hacimde gürültü ile ilgili en yüksek düzeyler genelde 500 Hz’te ortaya çıkmakta, buna yakın değerler ise 250 - 1000 Hz olmaktadır. Ölçme değerleri de gürültünün **konuşma ağırlıklı** olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Çağrı Merkezi’nin dördüncü katında yapılan incelemeler ve ölçmeler sonunda;

- Kişi başına düşen alanın (m^2) az olduğu, bir başka deyişle bu hacimde çalışan kişi sayısının fazla olduğu,
- Tavan yüksekliğinin az olduğu, dolayısıyla kişi başına düşen havanın (m^3) az olduğu,
- Tavanın levhalar dışında akustik yönden yutuculuğunun az olduğu, bu nedenle yansıyan seslerin fazla olduğu,
- Gerek toplam düzey olarak, gerekse frekansa göre hacim genelinde kabul edilebilir gürültü düzeyleri üzerinde olan gürültü ortamının bulunduğu

saptanmıştır.

Bu olumsuzlukların giderilerek hacimde akustik konfor koşullarının sağlanmasında çeşitli önlemler söz konusudur (Şerefhanoglu Sözen vd., 2008). Ancak kapsamı sınırlı tutulmuş olan bu yazıda ilkesel olarak ilk aşamada yapılması gereken ve aşağıda sıralanan önlemlere yer verilmiştir:

- Çalışanların sayısının azaltılması,
- Birbirine eklenen çalışma masalarının ön tarafında bulunan ayırıcı panoların akustik yönden yararlı duruma getirilmesi,
- Asma tavanın değiştirilerek (kısmen ya da tamamen veya ek yutucular eklenerek) ses yutuculuğunun artırılması,
- Duvar yüzeylerine ek yutucular yerleştirilmesi (özellikle hacimde yüksek olan 250 – 500 – 1000 Hz frekanslarındaki sesler için),
- Engel niteliği taşıyan, ses yutucu öğeler oluşturulması, (bunları hacimde masa aralarında uygun yerlere koyarak hem toplam yutuculuğun artırılması hem de akustik gölge yaratılması)

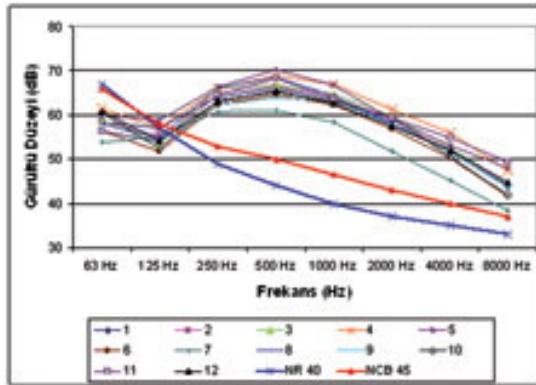
Çalışanların sayısında yapılacak azaltma, kaynak sayısını (kişi ve telefon olarak) azaltacağı için oldukça yararlı bir denetim yoludur. Ayrıca, çalışanların azaltılması akustik engel kullanımı durumunda da akustik gölge alanından yarar-

lanmayı etkin kılacaktır. Mimari özelliklerinden ötürü hacimde akustik gölge oluşturacak bölme niteliği taşıyan engellerin ve yansıyan sesler yönünden de asma tavanın oldukça yutucu yüzeylerden olması gerekmektedir. Yutuculuğu fazla olan yüzeylerin kullanılması toplam yutuculuğu artıracağı için ses düzeyinde azalma sağlanabilir. Bu, özellikle yansıyan, yani dolaylı sesler yönünden önem taşımaktadır. Engeller, dolaysız giden seslerin azaltılmasında etkili olurlar. Bunların yutuculuklarının fazla olması ise, yine toplam yutuculuğun artırılmasında etkili olduğu için önemlidir.

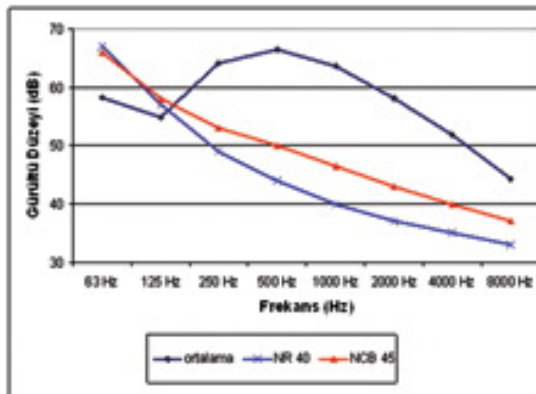
Önerilen tüm bu önlemlerle ilgili malzemelerin seçimi, detayların belirlenmesi, tatonman hesaplarının yapılarak uygun değerlere yaklaşıldıktan ve iç mimari ile uyum sağlandıktan sonra

Ölçme noktalarında gürültü düzeyleri.

Ölçme noktaları	L_{Aeq}	L_{10}	L_{50}	L_{90}	L_{max}	L_{min}
1	67,52	69,06	66,97	64,91	77,52	62,28
2	68,12	69,99	67,53	65,37	76,83	61,79
3	68,72	70,92	68,08	65,82	76,14	61,29
4	70,73	73,54	69,66	66,11	77,85	62,53
5	70,91	73,73	69,97	66,98	77,46	62,32
6	66,28	68,59	65,80	62,66	71,81	57,08
7	62,44	65,37	61,45	59,02	68,22	55,88
8	68,87	71,93	67,82	64,22	75,45	60,58
9	66,67	68,92	65,61	62,81	75,16	59,43
10	67,33	69,64	65,83	64,02	74,92	61,64
11	68,89	71,37	68,21	65,26	75,75	61,45
12	66,87	69,23	66,25	63,44	73,12	60,93
Ortalama	67,82	70,30	66,91	64,12	75,07	60,41

Grafik 1. Hacmin belirlenen değişik noktalarında ölçülen gürültü düzeylerinin, kabul edilebilir değerlerle karşılaştırılması.

Grafik 2. Hacimde ortalama gürültü düzeyinin, kabul edilebilir değerlerle karşılaştırılması.

uygulamalara geçilmesi gerekir. Uygulamanın bitiminde ise ölçmelerin yinelenerek denetlenmesi önemlidir.

Bu çalışmada, açık planlı büro niteliği taşıyan çağrı merkezlerindeki işitsel konfor koşulları ve bu koşulların oluşmasında önem taşıyan etkenler incelenmiştir. İncelemede ele alınan hacimde, işitsel konforun sağlanabilmesinde iç yüzey gereçlerinin ve bölme elemanlarının önemi açık bir biçimde ortaya konmuştur. Bu bağlamda, diğer tüm işitsel konforun önem taşıdığı mekânlarda olduğu gibi, açık planlı bürolarda da işitsel konfor gereksinimi ile ilgili koşulların, sorun ortaya çıktıktan sonra değil, mimari tasarım sürecinde tasarımı etkileyen bir ölçüt olarak göz önüne alınmasının taşıdığı önem, bir kez daha vurgulanmış olmaktadır.

Müjgan Şerefhançlı Sözen, Prof.
Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Neşe Yüğrük Akdağ, Doç. Dr.
Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Nuri İlgürel, Araş. Gör.
Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

* Bu yazı YTÜ Döner Sermaye İşletmeleri kapsamında yapılan çalışmanın bir bölümünü içermektedir.

Kaynakça:

- *Resmî Gazete* (2008) “Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği”, Sayı: 26809.
- Akustik Simülasyon Programı Kullanım Kılavuzu (2006).
- Şerefhançlı Sözen, M., Akdağ, Y. N., İlgürel, N. (2007b) “Çağrı Merkezi Gürültü Denetimi-Uygulama Önerileri”, *YTÜ Döner Sermaye Projesi Raporu*, İstanbul.
- Şerefhançlı Sözen, M., Yüğrük Akdağ, N., İlgürel, N.

(2007a) “Çağrı Merkezi Gürültü Ölçmeleri”, *YTÜ Döner Sermaye Projesi Raporu*, İstanbul.

- Şerefhançlı Sözen, M., Yüğrük Akdağ, N., İlgürel, N. (2008) “Noise at Call Centers - a Case Study and Proposals”, *Internoise 2008 Kongresi*, Şangay, Çin, 26-29 Ekim.
- Şerefhançlı, M. (1984) *Gürültü Denetiminde Kabul Edilebilecek Gürültü Düzeylerinin Belirlenmesi*, Yapı Fizik Bilim Dalı Yayınları, Yıldız Üniversitesi Basımevi.
- TS 9315/ISO (1996-1), Akustik-Çevresel Gürültü ile İlgili Tanımlama ve Ölçümler, Bölüm 1 ve 2.

Noise at Call Centers – a Case Study and Proposals

Offices are usually such working environments where the working staff needs special concentration, thus the background noise level should not exceed the acceptable level. Acceptable background noise levels in such places are essential for good intelligibility, and besides for comfort, working performance of the staff and productivity. Irritable noises can originate from the outside of the building, from the adjacent rooms or even from the regular activities related to the work inside of the office. In this study a call center, a special office was evaluated after investigating the designing properties and taking measurements to be able to determine the noisy environment that arises as a result of the simultaneous telephone communications and ringing telephones. In this call center that occupies 130 predominantly female persons, the average noise level was derived as LAeq: 68 dBA which was exceeding the acceptable background noise level for such offices by 18 dBA. The main reasons for the excessive noise levels in the call center were determined as; low room volume per staff, low ceiling with poor absorption and low rate of total room absorption. In the study, some measures related to the noise control in the investigated call center were developed in principle.